Uchwała Nr XXIII/199/12
Rady Miejskiej w Czechowicach-Dziedzicach

z dnia 29 maja 2012 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami Gminy Czechowice-Dziedzice na lata 2012-2016.

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 ze zm.) oraz art. 87 ust. 1, 3, 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. 2003 r. Nr 162, poz. 1568 ze zm.) na wniosek Burmistrza Czechowic-Dziedzic

Rada Miejska w Czechowicach-Dziedzicach

uchwala:

§ 1. Przyjąć Program opieki nad zabytkami Gminy Czechowice-Dziedzice na lata 2012-2016, zaopiniowany pozytywnie przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Czechowic-Dziedzic.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie czternastu dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Damian Żelazny

ABAKUS
Pracownia
Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska
ul. Ks. bpa B. Bogedaina 25/2
41- 500 Chorzów
tel.: (032) 241-29-09
fax.: (032) 241-35-02
tel. kom. 0-601-975-222
e-mail: biuro@pracowniaabakus.pl

ZAŁĄCZNIK NR 1 DO UCHWAŁY NR XXIII/199/12 RADY MIEJSKIEJ W CZECHOWICACH-DZIEDZICACH Z DNIA 29 MAJA 2012 R.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE
NA LATA 2012-2016

SPIS TREŚCI

I. CEL....4
I.I. Przesłanki formalno – prawne....4
I.II. Zakres opracowania....4
II. ZARYS DZIEJÓW GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE....11
II.I. Zarys dziejów miasta i gminy....11
II.II. Dzielnice i sołectwa....27
II.II.I. Czechowice....27
II.II.II. Dziedzice....36
II.II.III.Bronów....39
II.II.IV. Ligota....41
II.II.V. Zabrzeg....43
III. STRUKTURA PRZESTRZENNA OBSZARU CZECHOWIC-DZIEDZIC. 45
III.I. Położenie geograficzne, środowisko przyrodnicze....45
III.II. Kalendarium wydarzeń....46
III.III. Najcenniejsze obiekty zabytkowe....51
III.III.I.Obiekty kubaturowe wpisane do rejestru zabytków....51
III.III.II.Obiekty Małej Architektury wpisane do rejestru zabytków....53
III.III.III.Obiekty kubaturowe proponowane do wpisu do rejestru zabytków....54
III.III.IV.Obiekty Małej Architektury proponowane do wpisu do rejestru zabytków....55
III.IV. Kartografia historyczna....57
IV. ZABUDOWA ZABYTKOWA – FORMA OPRACOWANIA....61
V. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE MIASTA I GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE....96
V.I. Obiekty kubaturowe....96
V.I.I.Obiekty sakralne....96
V.I.II.Obiekty sakralno-mieszkalne....97
V.I.III.Pałace, dwory....97
V.I.IV.Zabudowa folwarczna....98
V.I.V.Obiekty przemysłowe....99
V.I.VI.Budynki użyteczności publicznej....100
V.I.VII.Kamienice....103
V.I.VIII.Kolonie robotnicze, budownictwo wielorodzinne typu familijnego....104

V.I.IX.Budynki jednorodzinne.....109
V.I.X.Budynki o charakterze wiejskim.....114
V.I.XI.Budynki modernistyczne lub funkcjonalistyczne.....117
V.I.XII.Budynki inne.....120
V.II.Obiekty Małej Architektury.....120
V.II.I.Kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.....120
V.II.II.Figury kamienne na cokołach.....121
V.II.III.Krzyże kamienne z figurą Chrystusa oraz Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana.....122
V.II.IV.Krzyże kamienne z figurą Chrystusa i Matki Boskiej Bolesnej.....122
V.II.V.Krzyże kamienne z figurą Chrystusa.....123
V.II.VI.Kapliczki słupowe.....124
V.II.VII.Cmentarze (parafialne).....125
V.II.VIII.Kaplice cmentarne.....126

VI. PRZEMYSŁ ORAZ ZABYTKOWE OBIEKTY INDUSTRIALNE NA TERENIE GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE.....127

VI.I.Obiekty i zespoły przemysłowe o wartościach zabytkowych na terenie gminy Czechowice – Dziedzice.....131

VII. ZIELEŃ ZABYTKOWA.....136

VIII. GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE.....162

VIII.I. Cele Programu Opieki Nad Zabytkami na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice.....162
VIII.II. Dominanty przestrzenne.....165
VIII.II.I.Wybrane dominanty pozytywne.....165
VIII.II.II.Wybrane dominanty negatywne.....165
VIII.III. Generalne wytyczne urbanistyczne.....166
VIII.IV. Generalne wytyczne architektoniczne.....167
VIII.V. Postulaty konserwatorskie.....168
VIII.VI. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej.....171

IX. WYKAZ OBIEKTÓW.....172

IX.I. Karty gminnej ewidencji zabytków kubaturowych.....172
IX.II. Karty gminnej ewidencji zabytków Małej Architektury.....180
IX.III. Karty gminnej ewidencji zabytków przemysłowych.....183

X. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA MIASTA – WYTYCZNE DO REALIZACJI.....185

XI. DOTACJE.....193
XII. ARCHEOLOGIA.....197
XIII. SPISY.....198
XIII.I. Spis rysunków.....198
XIII.II. Spis tabel.....200
XIV. LITERATURA.....201

I. CEL

I.I. Przesłanki formalno – prawne.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE MIASTA I GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE NA LATA 2012-2016 jest dokumentem prawa miejscowego.

Powstanie i sporządzanie niniejszego dokumentu wynika z zapisów artykułów 16, 18, 21 – 22 oraz 84 – 88 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 163, poz. 1568, z późniejszymi zmianami Dz.U. z 2009 r. Nr 97, poz. 804).Dotyczy zagadnień ochrony zabytków na obszarach jednostek samorządu terytorialnego, powiatów oraz województw.

Jak stanowi ustawa o zabytkach, zapisy programu będą podstawowym narzędziem dla władz miasta w realizacji przedsięwzięć wynikających z zapisów prawa, zapewnienia niezbędnych środków do realizacji programu w latach 2012-2016. Po okresie jego obowiązywania będą przedstawione oceny stopnia jego realizacji tak, aby można dokonać jego weryfikacji, celem kontynuacji.

I.II. Zakres opracowania.

Program obejmuje obszar miasta i gminy Czechowice-Dziedzice - w jego obecnych granicach.

Podstawą dla sporządzenia niniejszego programu było opracowanie – zgodnie z zapisem art. 21 w/w ustawy – ewidencji obiektów zabytkowych na obszarze administracyjnym miasta i gminy Czechowice-Dziedzice.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiatu i gminy.

Zasady jej sporządzania określono w rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków

skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U.04.124.1305), a w szczególności §§ 8, 12, 15.

Biorąc pod uwagę cele zawarte w zapisie art. 87 pkt. 2. 1-7 ustawy o zabytkach: Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Opracowano katalog – ewidencję obiektów powstałych do l. 50. XX w., oraz obiektów małej architektury. Ewidencja ta, winna umożliwić określenie form współpracy i relacji między właścicielami obiektów a gminą, czy też przedstawicielami administracji państwowej, w kwestii zasad prowadzenia wspólnych działań i odpowiedzialności w zakresie ochrony zabytków. Przy jej sporządzaniu kierowano się także zapisem art. 6 ustawy o ochronie zabytków:

I. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowli,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, (m. in. kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi),
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami projektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

II. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej, w których określono typy obiektów podlegające ochronie i opiece z mocy ustawy.

Opracowanie niniejsze nie ma charakteru studium, czy też analizy struktury urbanistycznej i architektonicznej miasta i gminy Czechowice-Dziedzice. Jednym z jego zasadniczych celów jest istotne zmniejszenie zagrożeń dla substancji zabytkowej i docelowe doprowadzenie do ich likwidacji (dotyczy np. braku wystarczających informacji co do przedmiotu ochrony i jego identyfikacji, zagrożenia społeczno – ekonomiczne /wykorzystanie programów integracyjnych wynikających z przynależności do Unii Europejskiej/, harmonijne powiązanie wymogów ochrony środowiska z zagadnieniem szerokiej dostępności obiektów zabytkowych dla turystyki).

Na podstawie ponownie dokonanej inwentaryzacji substancji i prospekcji terenu skoncentrowano się na sporządzeniu wytycznych konserwatorskich zarówno w odniesieniu do układu przestrzennego obszaru gminy, jak i syntetycznych względem ogółu obiektów. Celem wytycznych jest:

- ochrona zabytkowych układów przestrzennych,
- opracowanie programu strategicznego dotyczącego remontowo-konserwatorskich,
- kształtowanie wizerunku plastyczno - estetycznego w oparciu o przesłanki konserwatorskie historycznej zabudowy miasta,
- stworzenie jednorodnej dokumentacji dla wytypowanych budynków w obszarze opracowania,

- określenie stanu zachowania układu przestrzennego miasta i jego wartości zabytkowej,
- sformułowanie generalnych wytycznych konserwatorskich obejmujących problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze miasta,
- wytypowanie obiektów o największej wartości i najbardziej zagrożonych do przyszłego procesu remontowo – konserwatorskiego
- wskazanie na obiekty, które z uwagi na swe wartości i znaczenie winny być chronione według zasad ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i tych, które należy wyłączyć spod wcześniej określonych rygorów.

Ilustracja 1: Czechowice-Dziedzice, rynek

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, szczegółowo precyzuje pojęcie każdego z typów zabytku w zapisie art. 3 cytowanej ustawy:

Art. 3.

Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2. **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3. **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4. **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6. **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7. **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8. **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9. **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie

diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10. **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11. **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12. **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13. **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14. **krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

15. **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W aspekcie ustawy o zabytkach należy także wyjaśnić zagadnienie stosowanego w opracowaniu określenia „objąć ochroną prawną”. Jest to kryterium ogólne, odnoszące się do obiektów posiadających wartość zabytkową.

Obecna ustawa o zabytkach różnicuje zakres ochrony każdego z obiektów i hierarchizuje go. Stanowi o tym art. 7 ustawy o następującym brzmieniu:

Formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wszystkie zatem obiekty wymienione w niniejszym opracowaniu, jako posiadające wartość zabytkową są objęte ochroną według standardu ustanowionego w punkcie 4 tego artykułu. Z tego też powodu należy opracować do nich szczegółowe karty ewidencyjne według zasad ustanowionych Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie gminnej ewidencji zabytków. Część obiektów ze względu na stan techniczny kwalifikuje się do rozbiórki. Wskazane jest wykonanie dokumentacji zachowawczej w formie białych kart ewidencyjnych dla tych obiektów.

Szczególną formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków typu „A" (zabytki nieruchome) lub „B" (zabytki ruchome) województwa śląskiego. Wpis winien obejmować obiekty o najwyższych walorach zabytkowych.

Tabela obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków znajduje się w rozdziale III.III niniejszego tekstu.

II. ZARYS DZIEJÓW GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE

II.I. Zarys dziejów miasta i gminy.

O najstarszych dziejach ziem składających się na dzisiejsze miasto i gminę Czechowice-Dziedzice możemy powiedzieć niewiele. W okresie wczesnego średniowiecza leżały na pograniczu terytoriów plemiennych Gołęszyców i Wiślan, na przełomie I i II tysiąclecia w pobliżu granicy diecezji wrocławskiej

i krakowskiej. W okresie rozbicia dzielnicowego znalazły się w księstwie opolskim. W następstwie dalszych podziałów księstw wyodrębniło się w 1281 r., na zrębach dawnej kasztelanii, księstwo cieszyńskie. W 1327 r. książę cieszyński Kazimierz złożył królowi Czech hołd lenny. Wyodrębnione później sąsiednie księstwo oświęcimskie, do którego należała sąsiadująca z Czechowicami Bestwina, w połowie XV w. sprzedano królowi polskiemu. Rzeka Biała stała się w 1457 r. naturalną granicą państwową pomiędzy Królestwem Czech, a Królestwem Polskim. Okolice Czechowic-Dziedzic stanowiły integralną część historycznego Śląska Cieszyńskiego (utożsamianego w późniejszym okresie z austriackim). Jego wschodnia granica biegła wzdłuż rzeki Białej, dalej równoleżnikowo „Wisłą".

Ilustracja 2: Czechowice-Dziedzice, ul. Węglowa

W XVI w. następowały dalsze procesy wewnętrznego rozkładu śląskich księstw. W ich następstwie wyodrębniły się z terenów księstw wielkie majątki

ziemskie o różnym statusie prawnym w zakresie prawa publicznego. Były wśród nich m.in. mniejsze państwa stanowe (stanowiące specyficzną formę własności; ich właściciele korzystali z uprawnień zastrzeżonych dla zwykłych ziemian; władztwo miało charakter płynący z własności, mogło jednak zawierać elementy publicznoprawne) i państwa stanowe (ich alodialni właściciele, wyjęci spod jurysdykcji książąt, podlegali bezpośrednio władcy, posiadali potężną władzę na terytorium takiego państwa, choć i stany miały swój udział we władzy). W ten oto sposób z księstwa cieszyńskiego wyodrębniło się m.in. pszczyńskie wolne państwo stanowe, w skład którego weszły tereny położone na północ od rzeki Wisły, czyli północnej granicy dzisiejszego miasta Czechowice-Dziedzice. W tym czasie (XVI w.) wyodrębniło się również mniejsze państwo bielskie, podniesione w 1751 r., do rangi wolnego państwa stanowego, a rok później do rangi księstwa (najpierw Fürstentum, 1754 r. – Herzogtum). Reprezentant państwa mógł odtąd reprezentować je w sejmie Śląska austriackiego, obok przedstawicieli księstwa cieszyńskiego, opawskiego, karniowskiego i nyskiego. W granicach niewielkiego terytorialnie państewka znalazły się: Bronów, Dziedzice, Ligota oraz Zabrzeg. Właścicielami państewka byli m.in. Wilczkowie, Schafgotsch z Kynast, Jan Sunegk, Sułkowscy. W księstwie cieszyńskim pozostały Czechowice i Komorowice. Rządy w księstwie cieszyńskim sprawowała jedna z górnośląskich gałęzi Piastów – cieszyńska, która przestała istnieć dopiero w 1625 r.

Ilustracja 3: Ligota, ul. Woleńska / ul. Bielska - teren dawnego folwarku

Sieć osadnicza na terenie dzisiejszego miasta kształtowała się powoli w okresie średniowiecza. Wschodnie tereny kasztelani (a później księstwa cieszyńskiego) były obszarem słabo zaludnionym. Główny ośrodek miejski księstwa (Cieszyn) położony był w znacznej, jak na ówczesne warunki, odległości od okolic dzisiejszych Czechowic-Dziedzic. W niedalekiej odległości znajdowała się prężna osada rzemieślnicza w Starym Bielsku (funkcjonowała już w XII, być może XI w.), w którym powstała też najstarsza w okolicy świątynia (XII w.). W niedalekim Bielsku funkcjonował niewielki gródek, a później murowany zamek (XIV w.), oddzielony od lokacyjnego miasta fosą.

Na obszarze dzisiejszych Czechowic-Dziedzic najwcześniej poświadczoną (powstałą) osadą są Czechowice, które wymieniono po raz pierwszy w „Księdze uposażeń biskupów wrocławskich". W świetle najnowszych badań dokument mógł powstać nawet około 1280-1295 r. I. Panic datuje z kolei dokument na około 1305 r. Wymieniono tu Czechowice na prawie polskim oraz Czechowice lokowane na prawie niemieckim. Historycy przypuszczają, że niemiec-

kie Czechowice powstały w oparciu o ludność starszej, dobrze zagospodarowanej polskiej osady, która sięgała swymi początkami głęboko w XIII w. Z kolei sąsiednie Dziedzice pojawiają się w źródłach dopiero w XV w., choć niektórzy badacze przypuszczają, że mogły posiadać dużo starszy rodowód, a wspomniany wyżej zapis w „Księdze…" odnosi się również do Dziedzic. W Czechowicach, zapewne najpóźniej w XIV w., powstała też pierwsza na interesującym nas obszarze świątynia i parafia p.w. św. Katarzyny. Nie wiadomo, czy w okresie średniowiecza istniała przy niej szkoła, czy też młodzi Czelowie (synowie właściciela wioski) kształcili się w książęcym Cieszynie. W połowie XV w. parafia liczyła około 90 wiernych. O obliczu gospodarczym samej wsi stanowiły duże, jednołanowe gospodarstwa. Ich właściciele byli ludźmi majętnymi, o czym świadczą choćby wzmiankowane w źródłach transakcje, których byli stronami. W sąsiedztwie wsi powstawały zapewne od XV w. liczne przysiółki, na które składały się w tym czasie pojedyncze zabudowania młynów czy folwarków. Geneza i najstarsza struktura tego osadnictwa, z uwagi na znikome rozpoznanie archeologiczne i nieliczne wzmianki źródłowe, jest niezwykle trudna do uchwycenia. W jego efekcie struktura przestrzenna wsi w czasach nowożytnych (choćby Czechowic), była mocno rozbudowana. Powstanie niewielkich jednostek osadniczych można po części łączyć ze zmianami w stylu życia miejscowego rycerstwa i gospodarki – przejściem rycerstwa w osiadły tryb życia, powstaniem własności szlacheckiej i folwarku. Przeważała drobna własność szlachecka, nierzadko na kilku działach w jednej wsi „siedziało" kilku rycerzy. Powstanie przysiółków wiązało się też z polityką gospodarczą właścicieli dóbr, którzy zakładali stawy, młyny i folwarki oraz próbowali tworzyć formy wczesno-przemysłowe (folusze, piły, tartaki, palarnie-gorzelnie czy browary). Wokół tych ostatnich siłą rzeczy powstawały zabudowania mieszkalne. W przysiółkach występowali już zagrodnicy i chałupnicy.

Ilustracja 4: Zabrzeg, ul. Korfantego / ul. Waryńskiego - kaplica architektoniczna

W XV w. następował rozwój własności rycerskiej - szlacheckiej. Około połowy stulecia wśród 182 istniejących na terenie księstwa miejscowości własność szlachecką stanowiło aż 98 wsi (a tylko 7 kościelną). Pozostałe wioski i miasta stanowiły własność książęcą. Własność rycerską stanowiły m.in. Czechowice oraz Dziedzice. Te drugie powróciły później do rąk książęcych.

W XV w. duże znaczenie w księstwie cieszyńskim zyskali Czelowie z Czechowic, którzy byli właścicielami wsi co najmniej od II połowy XIV w. (w źródłach pojawiają się Mikołaj i Zbrosław). W II połowie XV w. Mikołaj Czelo pełnił urząd starosty cieszyńskiego. Rodzina posiadała w tym czasie dobra w Boguszowicach, Komorowicach. Najstarszy syn Mikołaja, Henryk uzyskał wykształcenie uniwersyteckie. Na cieszyńskim dworze pełnił funkcje pisarza i notariusza, wreszcie kanclerza książęcego. W 1500 r. posiadał w swoim ręku duży, jak na lokalne warunki, majątek, tj. część Czechowic, Dzięgielowa, Komorowice i Bielowicko. W I połowie XVI w. majątek pomnażał jego brat, Jerzyk Czelo, kolejny pan na Czechowicach, w ręku którego znalazły się włości w okolicach Cieszyna. Karierę na dworze cieszyńskim zrobili też kolejni Czelowie (zapewne

bracia Henryka) - Kasper i Jan. Ten drugi pełnił zaszczytne i intratne funkcje pisarza oraz kanclerza książęcego.

W XIV-XVI w. powstawały obok istniejących wsi nowe osady i przysiółki. Jedną z nich była wspomniana w połowie XV w. Ligota, kolejną wzmiankowany w I połowie XVI w. Zabrzeg, który stanowił własność książęcą. Kolejnym przysiółkiem był Bronów.

Ważną rolę w gospodarce regionu odgrywała woda. Rzeki stanowiły nie tylko naturalne granice. Wisła, Biała, Iłownica wielokrotnie wylewały, zmieniały swoje koryta, czyniły niemałe szkody w gospodarce. Rzeki wylewały prawie regularnie (co kilka lat), latem lub zimą. W II połowie XIX w. Wisła wylewała kilkanaście razy. Jedną z większych powodzi odnotowano w 1884 r. Wylały m.in. Biała, Iłownica, Wisła i Wapienica. Niewiele pomogły prowadzone w XVIII-XIX w. prace przy regulacji rzek. Na przykład w czasie wielkiej powodzi w 1813 r., na interesującym nas odcinku rzeki, Wisła przerwała wał w 10 miejscach.

Na ciekach wodnych zakładano stawy, wspominane w źródłach już w I połowie XVI w. W sztuczny sposób, poprzez sypanie grobli, spiętrzano wody cieków. Gospodarka stawowa, nastawiona na hodowlę karpia (popularnego z uwagi na częste posty), rozwijała się w tej części Śląska bardzo mocno już w XV w. Apogeum osiągnęła w XVI w. Dzięki stawom rozwijały się takie miejscowości, jak Ligota, w której w 1571 r. istniało ich ponad 20. Łącznie na terenie dzisiejszego miasta i gminy istniało kilkadziesiąt mniejszych i większych stawów. Stawy należały zarówno do dworów jak i bogatego chłopstwa. Na terenie obecnego miasta i gminy, w różnych okresach czasu, działało wiele młynów i pił. Należały do dworów, od końca XVI w. wśród ich właścicieli spotykamy również chłopów. Ich gospodarze cieszyli się wolnością osobistą (m.in. młynarze w Zabielu, Trzemszy i Liszkach). Ostatnie młyny funkcjonowały jeszcze w II połowie XX w.

Ilustracja 5: Czechowice-Dziedzice, ul. Górnicza - tereny zielone

Wraz z upływem stuleci przybywało na wsi chłopów małorolnych, rosła liczba zagrodników i chałupników. Panowała bieda, którą oprócz poddaństwa osobistego, pańszczyzny i innych powinności, potęgowały epidemie i „głodne roki" (np. lata 1847-1848; w latach 40. XIX w. w następstwie głodu i epidemii zmarło około 30% mieszkańców niektórych wsi). Odczuwalna była też łupieżcza polityka niektórych właścicieli państewka bielskiego. Zdarzały się przypadki rugowania chłopów (takich praktyk prowadzonych bez zezwolenia władz zakazano dopiero w okresie rządów Józefa II) oraz likwidacji prawa wypasu bydła (na Nawsiu). Obciążenie dla wsi stanowiły również obowiązkowe dostawy dla wojska, kontrybucje i przemarsze wojsk. W okresie wojny austriacko-pruskiej o Śląsk w Czechowicach stali żołnierze pruscy, którzy dopuszczali się rabunków. W czasie wojny siedmioletniej biedę potęgowały obowiązkowe dostawy i pobór rekrutów. Z kolei w 1616 r. kontrybucje ściągał Mansfeld. „Uciemiężeni" chłopi z interesujących nas wsi brali udział w buntach (m.in. w 1746 r.).

W zakresie administracji kościelnej (katolickiej) tereny dzisiejszego miasta i gminy podzielone były między parafie w: Czechowicach, Międzyrzeczu Górnym (należała do tej parafii Ligota) i Rudzicy (należał do niej Bronów). Z biegiem lat wyodrębniała się sieć świątyń i parafii. Powstały kościoły w: Ligocie (1804-1806), Bronowie (1877), Zabrzegu (1786-1787), Dziedzicach (1882-1890) oraz parafie: Ligota (pocz. XIX w.), Zabrzeg (1845), Dziedzice (1899), Bronów (1900). Kolejne, znaczące zmiany w sieci kościelnej zaszły dopiero w II połowie XX w.

Istnieje niewiele informacji o działalności szkoły parafialnej w Czechowicach. Badacze przypuszczają, że mogła istnieć w XVI w. a być może jeszcze w okresie średniowiecza, mimo braku przekazów źródłowych. W 1774 r. w Austrii szkoły parafialne zastąpiono szkołami nadzorowanymi przez państwo. Nauka odbywała się w języku czeskim lub niemieckim, w praktyce także w języku polskim. W latach 70. XVIII w. uruchomiono kursy dla nauczycieli, m.in. w Cieszynie. Wziął w nim udział także nauczyciel czechowicki. Nauczyciele pełnili też funkcje kościelne: dzwonników lub organistów. Na terenie obecnego miasta u schyłku XVIII w. istniała szkoła w Czechowicach. Z kolei dzieci z Ligoty uczęszczały do Międzyrzecza. Odsetek dzieci uczęszczających do szkół był niewielki. Na początku XIX w. przywrócono wyznaniowy charakter szkół. Po szkole parafialnej w Czechowicach powstały szkoły w: Zabrzegu (1793), Ligocie (1806), Bronowie (przełom XVIII i XIX w.), Dziedzicach (1832). Sieć szkolna (szkół na poziomie podstawowym) ukształtowała się ostatecznie na przełomie XIX i XX w. (powstały kolejne budynki, m.in. w Lipowcu, Grabowicach i inne) w okresie eksplozji demograficznej spowodowanej burzliwym rozwojem przemysłu.

Najważniejszym momentem w historii terenów dzisiejszego miasta była zapewne budowa linii kolejowej. Gwałtowny rozwój wsi (przede wszystkim Czechowic) i przysiółków nastąpił po zbudowaniu Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda oraz powstaniu dworca. W latach 50. XIX w. kolej połączyła niewielkie Dziedzice z Boguminem (1855), który posiadał już

Ilustracja 6: Czechowice-Dziedzice, ul. Lipowska - grobla

połączenie z Wrocławiem i Berlinem, Oświęcimiem (1856) oraz Krakowem. Wspomniana linia byłą jedną z najważniejszych linii w całym cesarstwie austriackim. Połączyła stołeczny Wiedeń z Krakowem. Dziedzice uzyskały też połączenie z Bielskiem (1855) i Pszczyną (1867). Kolej Północna posiadała strategiczne - wojskowe znaczenie. Dworzec rozbudowano w latach 1901-1903. Dziedzice stały się ważnym węzłem kolejowym, o ich znaczeniu decydowało przygraniczne położenie.

Kolej była kołem zamachowym rozwoju gospodarczego okolic Czechowic - Dziedzic. Umożliwiała nie tylko transport osób (i tym samym ułatwiała kontakty finansowe, gospodarcze), ale przede wszystkim umożliwiła masowy transport węgla na duże odległości, czyniąc jego wydobycie opłacalnym.

W krótkim czasie w ich okolice napłynął kapitał żydowski, czesko-morawski, niemiecki, austriacki i polski. Powstała kopalnia Staszic (1902-1903).

Inwestorem była spółka Dziedzitzer Montangewerkschaft we Wiedniu, która należała do Austriaków. W okresie międzywojennym zakład występował pod nazwą Zakłady Górnicze Spółka Akcyjna Silesia w Dziedzicach. Po ostatniej wojnie kopalnia należała do Zjednoczeń Przemysłu Węglowego (Rybnickiego, potem Jaworznicko-Mikołowskiego). Posiadała trzy szyby, w tym dwa wydobywcze. Produkcja zakładu wynosiła w 1913 r. 175 000, w 1938 r. – 282 959, a w 1979 r. – 1 223 495 t. węgla.

W 1896 r. rozpoczęła produkcję Rafinerie der Schodnica Action Gesellschaft für Petroleum Industrie In Dziedzic. W 1897 r. powstały przy niej wielorodzinne budynki mieszkalne. Firma zbankrutowała w II połowie lat 20. XX w. Obok niej powstawała Rütgers Holzimprägnierung (fabryka podkładów kolejowych), a rok później Zinkwalzwerk A.G., czyli Cynkowania albo Walcownia. W 1899 r. powstała w Vacuum Oil Company, która należała do amerykańskiego koncernu Standard Oil (samego Rockefellera) i rozpoczęła działalność w Czechowicach w 1902 r. Poszczególne obiekty powstawały tu w I dziesięcioleciu XX w. W 1911 Schodnica zatrudniała 287 osób, Vacuum – 323. Przy tej drugiej w latach 20. powstało kilkanaście nowych budynków mieszkalnych i wiele innych obiektów i urządzeń. Po wojnie zakłady znacjonalizowano. W latach 60. XX w. rafineria była największą w Polsce.

W okresie międzywojennym następował dalszy rozwój przemysłowego oblicza Czechowic i Dziedzic. Powstały wtedy m.in. fabryka Spółki Akcyjnej Przemysłu Elektrycznego „Czechowice", Fabryka Kabli Clement Zahm sp. z o.o., Fabryka Galanterii Żelaznej oraz fabryki zapałek, maszyn, papieru i wiele innych mniejszych zakładów.

Wspomniana Fabryka Kabli Zahm i Stach sp. z o.o. została zbudowana przez Clementa Zahm w latach 1927-1928 r. Produkowała przed wojną przewody izolowane. Nie uległa zniszczeniu w czasie wojny. Po wojnie szybko rozpoczęła produkcję, w 1946 r. pracowało już 320 osób. Od 1969 r. zakład funkcjonował pod nazwą Śląska Fabryka Kabli Czechowice – Dziedzice. Zakład rozbudowywano i modernizowano. Produkowano oczywiście różnego rodzaju prze-

wody. W latach 70. XX w. zakład wcielono do większego Kombinatu Kabli i Przewodów „Polkabel". Na początku lat 90. XX w. zakład sprywatyzowano i wprowadzono na giełdę pod nazwą Śląska Fabrykę Kabli S.A.

W końcu XIX w, i w pierwszej połowie XX w. następowały też potężne przeobrażenia w krajobrazie wsi (Czechowic i Dziedzic) – które w I połowie XX w. były już osadami przemysłowo-kolejowymi. Obok obiektów przemysłowych, takich jak lokomotywownia, obiekty walcowni, kopalni i elektrowni na terenie kopalni, rafinerii i innych zakładów powstały w Czechowicach i Dziedzicach kolonie domów robotniczych, reprezentacyjne wille, niezwykle okazałe obiekty użyteczności publicznej (dworzec kolejowy, hotele, domy związkowe działających tu organizacji, w latach 30. XX w. reprezentacyjny budynek urzędu gminy w Czechowicach), kamienice (które mieściły także składy, restauracje, warsztaty rzemieślnicze i zakłady masarskie).

W okresie międzywojennym miało też miejsce zagospodarowanie czechowickiego Lesiska. Na terenie dawnego majątku ziemskiego powstał plac targowy (1925), wspomniany budynek urzędu gminy (poświęcony w 1936 r.), szpital (lata 20. XX w.), kościół (1937-1939). Powstała przestrzeń publiczna charakterystyczna dla krajobrazu miasta.

Od czasu wojny prusko-austriackiej, w latach 1742-1772, tereny dzisiejszego miasta leżały u styku granic: austriackiej, pruskiej i polskiej. Pierwszy rozbiór Polski spowodował, że dawna granica, wzdłuż Białej, stała się wyłącznie wewnątrzpaństwową granicą administracyjną. Była też granicą Galicji i Śląska Cieszyńskiego. Granicą pozostała natomiast rzeka Wisła.

Miejscowości dzisiejszego miasta i gminy należały w I połowie XX w. do powiatu bielskiego i stanowiły dawniej samorządowe jednostki - gminy. Po zakończeniu I wojny światowej, w zakresie ustroju gmin, obowiązywało dalej dawne ustawodawstwo austriackie. Funkcje organu stanowiąco - kontrolującego sprawował wydział gminny, a organem zarządzającym było „przełożeństwo" gminy – zwierzchność gminna, składająca się z naczelnika i co najmniej 2 radnych. Poszczególne miejscowości stanowiły dawniej (jeszcze w okresie między-

wojennym, w świetle danych z 1939 r.) odrębne gminy: Bronów, Czechowice, Dziedzice, Komorowice, Ligota oraz Zabrzeg. W świetle danych z 1940 r. gminy liczyły: Dziedzice – 2906, Czechowice – 15 650, Ligota -1917, Bronów – 747, Zabrzeg – 2018 mieszkańców. W końcu 1945 r. utworzono gminy zbiorowe, w tym gminę Czechowice (w jej skład wchodziły Czechowice oraz Dziedzice) i Zabrzeg (w skład której weszły trzy gromady: Bronów, Ligota i Zabrzeg).

Do roku 1939 gminy pozostawały w obrębie autonomicznego województwa śląskiego, potem prowincji śląskiej i wreszcie górnośląskiej. Po ostatniej wojnie tereny dzisiejszego miasta i gminy wchodziły w skład województwa śląsko-dąbrowskiego, a później katowickiego, wreszcie śląskiego.

W 1950-1951 r. prawa miejskie uzyskały Czechowice, do których wcielono Dziedzice. W 1958 r. miasto otrzymało nazwę Czechowice-Dziedzice. W 1954 r. utworzono gromady, m.in. Ligota (weszły w jej skład obszary dotychczasowych gromad Ligota i Bronów z wyłączeniem kolonii Maciejowice z gminy Zabrzeg oraz Koła i Stawów z miasta Czechowice), Zabrzeg (w skład weszła gromada Zabrzeg i wspomniane Maciejowice, a także 16 oddziałów Leśnych z Nadleśnictwa Wapienica). W tym samym roku z miasta Czechowice wyłączono Koło i Stawy oraz przyłączono do gromady Ligota. Na przełomie 1972-1973 r. powołano do życia gminę Ligota, z sołectwami Bronów, Ligota oraz Zabrzeg. W 1977 r. połączono ją z Czechowicami-Dziedzicami (miasto i gmina). W 1990 r. przywrócono w Polsce samorząd terytorialny. Odtąd gmina jest nie tylko podstawową jednostką podziału terytorialnego kraju, ale przede wszystkim samorządną wspólnotą mieszkańców, wykonującą część zadań publicznych w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Posiada niezależną władzę.

Ilustracja 7: Czechowice-Dziedzice, ul. Targowa

W II połowie XIX w. rodziło się zorganizowane życie społeczne. Powstawały pierwsze towarzystwa kulturalne, oświatowe. Powstał też w Dziedzicach polski ruch narodowościowy. W końcu XIX w. i I połowie XX w. działało łącznie na przedmiotowych terenach kilkadziesiąt różnego rodzaju organizacji, które przejawiały zróżnicowane formy aktywności: organizowały kulturę fizyczną, koncerty, wystawiały sztuki teatralne itp. W okresie międzywojennym działały nadal liczne stowarzyszenia i organizacje. Wystarczy, dla zobrazowania zaangażowania mieszkańców w życie społeczne wspomnieć kluby lub sekcje sportowe, które w liczbie kilkudziesięciu działały w Czechowicach, Dziedzicach, Żebraczy, Grabowicach, Zabrzegu (m.in. TG Sokół, Oddział Kajakowy Ligi Morskiej i Kolonialnej, RKS Młot, RKS Siła, Vacuum Oil Company, Makkabi, RIOK, Grażyna, KSMM, Strzelec, Klub Sportowy Związku Rezerwistów). Uprawiano m.in. piłkę nożną, koszykówkę, siatkówkę, hokej, kajakarstwo, gimnastykę i szachy. Aktywnymi byli również miłośnicy chóralnego śpiewania. Towarzystwa śpiewacze działały w: Czechowicach (chóry mieszane „Harmonia” oraz „Lutnia”) oraz Zabrzegu („Echo”).

Po zakończeniu II wojny światowej, odbudowie zniszczonych czy uszkodzonych w 1945 r. obiektów (szkół, kościołów, zakładów przemysłowych), następował dalszy rozwój Czechowic-Dziedzic.

W ówczesnej nomenklaturze miasto było ”poważnym ośrodkiem przemysłowym”, w którym funkcjonowały zarówno zakłady przemysłu kluczowego jak i terenowego (branża drzewna, metalowa, włókiennicza i ceramiczna). Istniał w mieście niezmiernie ważny dla gospodarki przemysł ciężki, który dawał zatrudnienie „znacznej części klasy robotniczej”. Wiele miejsc pracy dawały takie gałęzie przemysłu jak: maszynowy i metalowy, elektrotechniczny, drzewny i papierniczy oraz paliw. Np. kopalnia Silesia zatrudniała w 1957 r. aż 1800 osób.

Zwłaszcza w latach 60. i 70. XX w. miasto rozwijało się bardzo dynamicznie. Działały tu m.in.: Kopalnia Węgla Kamiennego Silesia, Rafineria Nafty Czechowice, Śląska Fabryka Kabli, Zakłady Wytwórcze Sprzętu Elektrotechnicznego „Kontakt”, Zjednoczone Zakłady Rowerowe, Czechowickie Zakłady Przemysłu Zapałczanego, Bielska Fabryka Papieru, Czechowickie Zakłady Elementów Żużlobetonowych, Zakłady Drzewne Przemysłu Węglowego – Tartak Silesia, Walcownia Metali „Dziedzice” Fabryka Sprzętu Elektrotechnicznego, Nasycalnia Kolejowa Czechowice, PKP Wagonownia, Oddział Trakcji, Powszechna Spółdzielnia Spożywców. Zakłady zwiększały produkcje i zatrudnienie. Zakłady, po odbudowaniu ze zniszczeń wojennych, modernizowano, unowocześniano i rozbudowywano. I tak np. wspomniane zakłady rowerowe w połowie lat 60. XX w. zwiększyły produkcję w stosunku do przedwojennej prawie 100 razy, natomiast rafineria w analogicznym okresie aż 7-krotnie zwiększyła przeróbkę ropy.

W tym czasie (w świetle danych z 1957 r.) w mieście Czechowice mieszkało niewiele ponad 21 000 osób, natomiast w gromadzie Ligota – 3 585 osób, a w Zabrzegu – 1794 osoby. W latach 70. i 80. XX w. rozwijało się budownictwo mieszkaniowe, powstawały nowe osiedla, np. Osiedle Północ, przy kopalni „Silesia”, „Manhattan”.

Powstała sieć przedszkoli. Co prawda pierwsze ochronki dla dzieci powstały na terenie miasta jeszcze w I połowie XX w. (w Dziedzicach prowadziły je siostry Felicjanki, w Czechowicach Koło Macierzy Szkolnej, była też ochronka „kolejowa" oraz przy kopalni „Staszic"). Po zakończeniu II wojny światowej stworzono sieć publicznych, powszechnych przedszkoli. Takie placówki powstały przy ulicach: Chłopskiej, Skargi, Junackiej, Tetmajera, Chrobrego, Szwajcarskiej Dolinie, Krzanowskiego, Konopnickiej, Traugutta. Na potrzeby przedszkoli adaptowano pomieszczenia w blokach mieszkalnych, innych budynkach (np. spółdzielni mieszkaniowych), ale wznoszono też zupełnie nowe „pawilony" (np. w latach 1968-1969 przy ul. Młyńskiej, w latach 1974-1977 przy ul. Konopnickiej). Powstawały przedszkola na osiedlach mieszkaniowych i przy zakładach pracy (np. Śląskich Zakładach Rafineryjnych).

W okresie powojennym rozwijało się szkolnictwo podstawowe. Modernizowano i rozbudowywano starsze obiekty, powstały nowe budynki szkolne, sale gimnastyczne i zupełnie nowe szkoły, np. przy ul. Łukasiewicza, Targowej – otwarta w 1972 r. oraz Polnej – otwarta w 1988-1989 r. Rozwijało się też szkolnictwo ponadpodstawowe (zwłaszcza zawodowe), a potem ponadgimnazjalne. Szkolnictwo zawodowe rozwijało się już w I połowie XX w. (Szkoła Przemysłowa Uzupełniająca, Dokształcająca Szkoła Przemysłowa w Czechowicach). Naukę zawodu prowadzono w działających tu wielu firmach. Szkolnictwo zawodowe bardzo szybko odrodziło się po wojnie. Już 1946 r. powstała szkoła zawodowa przy Rafinerii, a w następnym roku szkoła Przemysłowa Państwowych Zakładów Przemysłowych (późniejszy Zespół Szkół Technicznych i Licealnych). W różnych okresach czasu działały na terenie miasta różne szkoły, kształcące w różnych zawodach, m.in. szkoła zawodowa PKP, KWK „Silesia", szkoła zawodowa Mechanizacji Rolnictwa. Rozwijało się też szkolnictwo ogólnokształcące (licealne).

W II połowie XX w. następowały ważne zmiany w sieci kościołów i parafii na terenie samego miasta (powstało kilka nowych kościołów i parafii). Powstawały też obiekty uzupełniające infrastrukturę miasta (elektrociepłownia,

obiekty kulturalne i rekreacyjne: stadion, basen, kąpielisko i lodowisko, sieć boisk przy placówkach oświatowych. Na terenie miasta działa dziś kilkanaście klubów sportowych.

Przemiany lat 90. XX w. przyniosły upadłość wielu zakładów, m.in. „Polfy" i „Apollo" oraz ograniczenie produkcji. Spowodowały duże bezrobocie i zubożenie społeczeństwa. Na początku lat 90. XX w. sprywatyzowano czechowickie Kable. Ważną rolę w krajobrazie gospodarczym miast odgrywają po restrukturyzacji przemysłu i przekształceniach własnościowych m.in. dawna rafineria, która wchodzi w skład grupy „Lotos", Fabryka Zapałek „Czechowice", Rafineria Czechowice S.A oraz kopalnia. Powstały też na terenie Czechowic-Dziedzic liczne nowe podmioty, także z udziałem kapitału zagranicznego, m.in. firma Valeo, Shell, TRW. Tutejsze firmy działają w wielu branżach (m.in. wydobywczej, motoryzacyjnej i elektrotechnicznej). Duże znaczenie posiadają liczne instytucje finansowe.

Czechowice-Dziedzice liczą dziś ponad 40 tysięcy mieszkańców. Oprócz przemysłu oferują tereny zielone, niezwykle wartościowe pod względem przyrodniczym. Ważną role pełnią tereny rekreacyjne, ścieżki rowerowe. Gmina utrzymuje partnerskie kontakty z miastami w Białorusi, Czechach, Niemczech i Słowacji.

II.II. Dzielnice i sołectwa.

II.II.I. Czechowice.

Czechowice wzięły swoją nazwę prawdopodobnie od imienia Czech - Czesław, stanowią nazwę patronimiczną. Posiadały charakter ulicówki z gospodarstwami siodłaczymi położonymi po obu stronach naturalnego cieku wodnego - potoku. Były lokowane na prawie niemieckim około przełomu XIII i XIV w. Pomiędzy częścią Górną i Dolną wsi leżały pola farskie i szkolne. Już w XIV w. istniała we wsi parafia. Badacze przypuszczają, że miejscowość jest jedną z najstarszych w okolicach Bielska. W księdze uposażeń biskupów wrocławskich

pochodzącej z końca XIII w. wymieniono Chotowitz theutonico (niemieckie) i Chothowitz polonico (polskie). Nie ustalono jak dotąd w precyzyjny sposób czy wymienione w dokumencie wioski to wspomniane Czechowice Dolne i Górne, czy też druga z wymienionych osad jest tożsama z sąsiednimi Dziedzicami. W źródłach pojawiają się też, oprócz Czechowic, od XV w. liczne, mniejsze jednostki osadnicze powstałe wokół dworów, młynów czy pojedynczych zabudowań - przysiółki, takie jak: Brożyska (1602; w XVIII w. na gruntach pańskich i gospodarstwa siodłaczego powstały tu gospodarstwa chałupnicze), Lipowiec (z gospodarstwami chałupniczymi, powstał w XVIII w.), Brzeziny (wzmiankowane w 1573 r., a powstałe prawdopodobnie dużo wcześniej, z gospodarstwami zagrodniczymi), Podlesie (wzmiankowane w 1643 r. z gospodarstwami chałupniczymi i zagrodniczymi), Żebracz (jeden z najstarszych przysiółków o trudnej do określenia proweniencji, z kilkoma gospodarstwami), Grabowice (przyłączone do Czechowic w 1552 r.), Trzemsza (wzmiankowana w 1602 r.; stały tu nieistniejące dziś dwór i młyn), Zabiele (z brodem przez rzekę; zagrodnikami, chałupnikami oraz stawami i polami pańskimi; rozwój przysiółka następował w XIX w.), Liszki (wspominane w XVII w., istniał tu pierwotnie dwór i młyn), Koło, Podraj (znany w XVII w.), Zbijów (wzmiankowany w 1586 r., mieszkali tu zagrodnicy i chałupnicy), Renardowice (powstałe na osuszonym stawie w 1795 r. z winiarnią i gospodarstwami chałupniczymi) oraz Świerkowice (wspomniane w 1586 r., z gospodarstwami zagrodniczymi i chałupniczymi). Część z nich staje się częścią Czechowic w późniejszym okresie (XVI w.). Pojawia się też Dolny Las (XVI w.). W XVI-XVII wieku toczyły się spory o tereny leśne.

Ilustracja 8: Czechowice-Dziedzice, ul. Niepodległości

W 1706 r. do majątku czechowickiego przyłączono Komorowice Czechowickie, które były pierwotnie odrębną wsią położoną nad rzeką Białą. Przypuszcza się, że mogły posiadać nawet XIII-wieczny rodowód. Leżały po dwóch stronach rzeki, stanowiły też własność jednego rycerza. Po wyodrębnieniu się księstwa oświęcimskiego Komorowice uległy podziałowi, zachowały jednak dawną przynależność parafialną i diecezjalną. Istniały tu gospodarstwa siodłacze oraz dwór i młyn. Właścicielami wsi byli m.in. Larisch i Marklowski, a od 1706. r. właściciele Czechowic. Wieś była odrębną gminą prawdopodobnie do II połowy XIX w. po przyłączeniu do majątku czechowickiego następował proces zrastania się sąsiadujących wsi.

W XVII w. do Czechowic napływali mieszkańcy wsi położonych po polskiej stronie granicy i zakładali tu rodziny, ponieważ Wizemberkowie – właściciele wsi – posiadali tam majątki. W 1742 r. na północy Wisła stanowiła granicę

państwową, natomiast w 1772 r., po I rozbiorze Polski Biała straciła rangę granicy państwowej.

Wieś należała w okresie średniowiecza, przez okres kilkudziesięciu, lat do rodziny Czelów, a po nich do Wilczków (Mikołaja - męża Katarzyny Czelo, Jana), Sabiny Libig, Ocieskich i Sokołowskich. Ci ostatni parali się przez pewien czas procederem zbójeckim. Mikołaj Wilczek na miejscu starego dworu czy zameczku miał zbudować murowany obiekt, który w XVIII w. zamieniono na spichlerz. W pierwszym dziesięcioleciu XVII w. doszło do podziału majątku czechowickiego między braci Sokołowskich: Joachim – występuje jako właściciel części dolnej – Trzemszy, natomiast Abraham pozostał na Czechowicach Górnych. Część Górna należała później m.in. do Petrowiczownej, Przyszowskiej i Zborowskich. Na części dolnej siedział najpierw Joachim, część wsi (odrębny dział) objął niejaki Goszycki. Kolejnymi rodami związanymi z Czechowicami byli Ilniccy, Kwiatkowscy, Wizemberkowie i wreszcie od 1675 r. Fryderyk Aleksander z Kotulina. Kottulinscy byli jednym z bardziej znamienitych starych śląskich rodów. Wielkie zasługi dla rozwoju Czechowic położył Franciszek Karol Kottulinsky, przedstawiciel tego rodu. Zakupił część Komorowic, zbudował w I połowie XVIII w. nowy zamek (pałac zachowany do dziś), miał swój duży udział w powstaniu kościoła św. Katarzyny. Sprawował wiele godności, uzyskał tytuł hrabiego czeskiego. W 1765 r. majątek kupił hrabia Andrzej Renard. W okresie, w którym władał wsią, opisano w Urbaczu chłopskie powinności. W 1795 r. założył Renardowice. Nie nakładał na poddanych wielkich powinności, założył fundację dla biednych. Hrabia był bardzo dobrym gospodarzem. W majątku działały 4 młyny, gorzelnia, browar, tartak i folusz, zbudowane w 1785 r. W 1818 r. majątek czechowicki nabył hrabia Trach, jednak z uwagi na jego długi w 1833 r. został zlicytowany. Zakupił go ponownie Renard.

W świetle dokumentów z I połowy XVIII w. istniał też trzeci folwark – Liszki. W końcu XVIII w. w miejscowości istniały aż 4 dwory - folwarki: Górny przy zamku, Trzemsza (w XVIII w. należał do właścicieli części dolnej), Liszki (strawił go pożar w 1850 r., stoi tu kościół św. Barbary), Nowy Dwór

w Grabowicach (z gorzelnią, budynki z XIX w. zachowały się). Kolejny miał siedzibę w Komorowicach. Został przyłączony do majątku czechowickiego i utracił funkcję siedziby ziemskiej. Przetrwała część budynków gospodarczych. Z kolei Dolny Las jeszcze w XVI w. należał do księcia pszczyńskiego. W końcu XVIII w. do właścicieli majątku należały: winiarnia, karczmy: Dolna, Grabowicka i w Komorowicach. Na Zabielu istniał pański folusz przebudowany około 1845 r. na młyn amerykański, przy zamku w Górnych Czechowicach działała gorzelnia i browar. Do dworu należało kilkanaście budynków (nie licząc dwóch karczm i pięciu młynów). W I połowie XIX w. właścicielem dóbr Czechowickich był hrabia Trach, po nim Renard. W II połowie XIX w., czechowickimi dobrami władali kolejno Andrzej II Renard, Bernard Heldreich, Josef Heiser, Ödenburger Allgemeine Bank, Alexander Zipser (fabrykant tekstylny z Bielska). Ten przeznaczył jego część pod parcelację, kolejną część pod linię kolejową. Sprzedał dwór w Komorowicach-Podlaryszu. Po jego śmierci majątek uległ dalszym podziałom między spadkobierców. Majątek czechowicki przypadł synom i córce: Leo i Arthurowi oraz Marii Hainisch. W 1899 r. część Leo została podzielona: Leo posiadał zamek i majątek w Górnych Czechowicach, Maria – Nowy Dwór (tu zbudowała nową siedzibę) i Trzemszę. Wspomniany Leo zbył Dolny Las, na terenie którego powstały Rafineria „Schodnica" i „Vacuum".

Parafia czechowicka powstała być może jeszcze w XIII w. Należała do diecezji wrocławskiej, archidiakonatu opolskiego i archiprezbiteriatu cieszyńskiego. Prawdopodobnie w II połowie XVI w. kościół mógł pozostawać przejściowo w ręku wyznawców nauk Lutra. Właściciele wsi, Wilczkowie, byli protestantami. Ale już w XVII w. kościół ponownie przeszedł w ręce katolików. Rody Ocieskich, Sokołowskich i Zborowskich, którzy władali kolejno wsią, byli wyznania katolickiego. Do parafii należały Dziedzice i Zabrzeg (te ostatnie do końca XVII w.). We wsi stał kościół drewniany. W latach 1722-1729 wzniesiono nową świątynię, finansowaną przez dziedzica Kotulińskiego, proboszcza oraz parafian. Przebudowywano ją w XVIII i XIX w., restaurowano w latach

40. XX w.. po latach z parafii wyłączono Zabrzeg (k. XVII w.), Dziedzice (1900 r.). Niewielki odsetek mieszkańców wsi stanowili wówczas ewangelicy oraz ludność pochodzenia żydowskiego.

Przy kościele funkcjonowała szkoła parafialna. Protokół wizytacyjny z połowy XVII w. opisuje uposażenie nauczyciela. W 1688 r. wzmiankowany jest budynek szkoły, jednak tradycja przekazana przez A. Mosia wiąże powstanie kolejnego budynku szkolnego, w miejscu poprzedniego z rodziną Wilczków (połowa XVI w.). Nowy budynek powstał dopiero około 1810 r.. Posiadał słomiany dach. W 1820 r. do wspomnianej szkoły uczęszczało 99 dzieci, w 1828 r. – 385. W połowie XIX w. szkoła nie mieściła uczniów. Wynajmowano dodatkowe pomieszczenia. W latach 70. XIX w. wzniesiono kolejny budynek szkoły, który stanowi dziś część SP 1. W 1911 r. zbudowano kolejny obiekt szkoły (modernizowany potem w latach 60. i 80. XX w.). W latach 80. XIX w. wzniesiono szkołę w Grabowicach dla dzieci z Grabowic, Liszek, Renardowic i Żebraczy. W 1907 r. wybudowano tu nowy budynek szkolny (późniejsza SP 2) odbudowany w latach 1945-1947, po zniszczeniach wojennych (potem pełniący funkcje mieszkalne). Wcześniej, w 1899 r. - oddano też do użytku szkołę w Lipowcu (późniejsza SP 3) dla południowych dzielnic: Brożyska, Lipowca, Podlarysza, Świerkowic i Zabiela. W latach 1936-1938 zbudowano tu nową szkołę. Obiekty uległy zniszczeniu w 1945 r. Z kolei w Podlesiu powstała w 1910 r. polska szkoła wydziałowa, przy której rozpoczęła działalność Szkoła Przemysłowa Uzupełniająca. Szkoła wydziałowa miała przygotowywać polską młodzież do nauki w szkołach handlowych, przemysłowych i zawodowych. W 1932 r. utworzono w niej szkołę powszechną. Obiekt szkoły rozbudowano w 1938 r. Narodziny przemysłu i wyż demograficzny początku XX w. spowodowały konieczność uruchomienia szkoły w dzielnicy Żebracz. Swoją szkołę posiadało też Towarzystwo Niemieckiej Szkoły Ludowej od 1904 r. w budynkach dworca. W 1910 r. Towarzystwo wybudowało nową, reprezentacyjną szkołę (dziś SP 4). Po I wojnie światowej w budynku działały równolegle szkoły: polska i niemiecka. Szkołę mniejszościową, wobec malejącej liczby uczniów, zlikwidowano

w 1932 r. Budynek uległ zniszczeniom w 1945 r. W I połowie XX w. przy szkołach funkcjonowały mieszkania nauczycieli, niewielkie ogrody – sady, pasieki oraz boiska. W czasie wojny w obiektach szkolnych działały szkoły niemieckie, stacjonowali w nich żołnierze, znajdowały się polowe szpitale, przebywali jeńcy.

Zapewne już w XV w. w okolicach wsi rozwinęła się gospodarka stawowa. Na początku XVI w. Czelo z Czechowic i Myszkowski z Bestwiny założyli w swoich dobrach kompleksy stawów (w Czechowicach: Żebracz, Zabiele, Grabowice). Właściciele wsi utworzyli kanał (młynówkę) i założyli młyny. Działały one w Komorowicach Czechowickich, Zabielu (który w 1598 r., jako pierwszy młyn, stał się własnością chłopską. Przez dłuższy czas nie funkcjonował. W latach 70. XX w. został rozebrany), Trzemszy (rozebrany w latach 70. XX w.), Liszkach (działał do 1939 r. rozebrany w latach 60. XX w.). Stawy zakładali też chłopi, np. Andrzej Morawiec uzyskał przywilej w 1516 r.. Założył staw na Podraju. U schyłku XVI w. staw Wielki Jędrzychowiec istniał na granicy Czechowic z Komorowicami. W I połowie XVIII w. we wsi istniało 30 stawów. Istotną rolę odgrywał w gospodarce również przemyt soli i tytoniu. Duże szkody gospodarcze powodowały wylewy Białki, które dotykały mieszkańców Zabiela, Trzemszy, Grabowic i Liszek.

W II połowie XIX w. miała miejsce na terenie Czechowic prawdziwa rewolucja przemysłowa. W 1845 r., dzięki hrabiemu Renardowi, powstał nowoczesny amerykański młyn do mielenia mąki na Zabielu. W latach 70. XX w. powstał zakład impregnacji pokładów kolejowych (zwany szwelownią). W 1895 r. uruchomiono tu niewielki dworzec kolejowy. W 1906 r. otwarto też przystanek Vacuum Oil Company. W końcu XIX i na początku XX w. działały tu liczne firmy, m.in. fabryka wazeliny i olejów („Adler”, 1898-1902), parowe cegielnie (w tym dworskie). Zbudowana w latach 1902-1903 w Żebraczy kopalnia „Silesia”, a wcześniej rafineria nafty „Schodnica” wraz z przykopalnianą kolonią z około 1907 r. i kilkoma domami z 1897 r. dla pracowników rafinerii, spowodowała napływ do Czechowic taniej, galicyjskiej siły roboczej, ale również wy-

kwalifikowanej kadry technicznej. W 1905 r. powstała tutaj również konkurencyjna dla Schodnicy Vacuum Oil Company. Firmy zatrudniały do kilkuset osób (np. Schodnica w 1897 r. zatrudniała 335 pracowników).

Ilustracja 9: Czechowice-Dziedzice, ul. Łukasiewicza

Na Żebraczu i Lesisku (osiedlu powstałym w miejscu wykarczowanego lasu) nastąpił znaczny wzrost ilości mieszkańców. W 1869 r. w Czechowicach mieszkało 2632 osób, natomiast w 1910 r. - 7056 mieszkańców. Na terenie „miasteczka" osiedlali się Żydzi, przybysze z Austrii oraz Prus. We wspomnianym 1869 r. Czechowice liczyły 372 domów, natomiast w 1910 r. już 705 domów. Wspomniane Lesisko było pierwszą jednostką osadniczą o nierolniczym charakterze. Powstał tu m.in. budynek mieszkalny dla pracowników kolejowych. Charakter rolno-przemysłowy posiadały w tym czasie Komorowice (folusz i drobny przemysł) oraz Zabiele (młyn i cegielnia).

Na przełomie XIX i XX w. w różnych okresach czasu funkcjonowało tu kilkadziesiąt sklepów i firm handlowych. Działały piekarnie, kilkunastu rzeźników, kilkunastu krawców, kilku szewców, kołodziej, blacharz i garncarz. Istniały też liczne gospody i restauracje. Stary rodowód posiadały karczmy w Czechowicach Górnych i Dolnych (w tych miejscach gospody istnieją do dziś) oraz w Podlasiu. Nowsze – wzmiankowane w XVIII w. karczmy w Grabowicach i Komorowicach-Podlaryszu nie istnieją.

W początkach XVII w. w części Górnej mieszkało m.in. 23 siodłaków, 25 zagrodników, 31 chałupników. Natomiast w Dolnej - 10 siodłaków, 14 zagrodników i 16 chałupników. W każdej części istniał młyn. W dolnej części istniała karczma. W 1790 r. było w Czechowicach 260 domostw i 32 siodłaków. Odrębną numerację posiadały Komorowice Czechowickie (13 domów i 7 siodłaków). W 1890 r. mieszkało tu 3217 osób. Niewielką mniejszość stanowili wśród katolików ewangelicy i Żydzi oraz Cyganie.

Wieś stanowiła odrębną gminę, posiadała pieczęć z wyobrażeniem snopka zboża i sierpem. Odrębną gminę stanowiły też Komorowice.

Na terenie Czechowic nie rozwijał się polski ruch narodowy, mimo, że wieś miała polski charakter, a język polski był językiem urzędowym gminy. Pierwsza organizacja, Bractwo Trzeźwości, powstała przy kościele (1844 r.). W 1887 r. założono Katolickie Kółko Rolnicze wraz z Czytelnią. Kolejnymi były: Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej, Stowarzyszenie Straży Ogniowej, Czechowicko-Dziedzicki Związek Weteranów Wojskowych, Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego. W dzielnicy robotniczej – Żebraczy – powstały organizacje robotnicze: Koło Stowarzyszenia Polskich Robotników i Robotnic „Siła”, oddział Związku Strzeleckiego, oddział Unii Górników Austriackich. Pracownicy rafinerii byli z kolei zrzeszeni w Związku Robotników Chemicznych (w Dziedzicach).

II.II.II. Dziedzice.

Nazwa wsi pochodzi od wyrazu „dziad”, oznaczającego przodka, protoplastę, dziedzica. Dziedzice pojawiają się w 1427 r. Od 1453 r. Dziedzice leżały przy granicy państwowej. Zabudowania dawnej wsi znajdowały się w okolicach dzisiejszej ul. Piasta, ale także w przysiółkach: Ochodzy (więcej budynków), Grabowcu, Piszczałkowcu (pojedyncze). Rozwój przysiółków następował od końca XVIII w. W latach 90. XIX w. i pierwszym dziesięcioleciu XX w. w okolicy dworca kolejowego, m.in. przy dzisiejszej ul. Kolejowej wzniesiono kilkadziesiąt nowych budynków: kamienice, hotel, piekarnię, restauracje, składy, rzeźnię.

W połowie XV w. Dziedzice stanowiły własność szlachecką, należały do Mikołaja Prchali. W I połowie XVI w. pojawiają się jako wieś książęca. Potem dzieliły losy państewka bielskiego.

Ilustracja 10: Pałac Kotulińskich po remoncie

W gospodarce wsi ważną rolę odgrywała woda. Rzeka Wisła często wylewała, podtapiała gospodarstwa, zmieniała swój bieg. Nie pomagały prace regulacyjne, które prowadzono m.in. na Iłownicy w końcu XIX w. Powódź niszczy-

ła miejscowość, m.in. w 1884 r. Z I połowy XVI w. pochodzą najstarsze wzmianki o tutejszych stawach, groblach i innych urządzeniach wodnych. Z 1571 r. pochodzi wzmianka o młynie, który należał kolejno do Twardzików, Paszków i Klimów. W 1521 r. książę cieszyński podarował mieszczanom z Bielska staw Grabowiec oraz tereny pod budowę kolejnego. Wkrótce następne stawy zbudowali miejscowi chłopi. Z innych urządzeń źródła wspominają karczmę (XVI w.) i winiarnię (I połowa XIX w.). W 1780 r. w dziedzickiej karczmie, która należała do Stryczka, zatrzymał się cesarz Józef II.

Z uwagi na przygraniczne położenie stacjonowali tu często żołnierze, potem istniał też urząd celny. Istotną rolę odgrywała przeprawa przez rzekę, zastąpiona w I połowie XIX w. drewnianym mostem na szosie z Bielska do Pszczyny.

Gwałtowny rozwój osady nastąpił po zbudowaniu Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda. W latach 50. XIX w. kolej połączyła niewielkie Dziedzice z Boguminem (1855), Oświęcimiem (1856) i Krakowem. Wspomniana wcześniej linia byłą jedną z najważniejszych linii w cesarstwie austriackim. Dziedzice uzyskały też połączenie z Bielskiem (1855) i Pszczyną (1867). Kolej Północna posiadała strategiczne znaczenie. Dworzec (jak już wspomniano) rozbudowano w latach 1901-1903. Komunikacja kolejowa była bardzo natężona, m.in. w kierunku Katowic, Krakowa, Żywca i Wiednia. Do przygranicznej miejscowości napłynął kapitał. Inwestowali tu Czesi, Morawianie, Niemcy, Polacy i Żydzi. Na przełomie XIX i XX w. powstawały liczne reprezentacyjne kamienice, zakłady rzemieślnicze (fryzjerskie, krawieckie, szewskie, rzeźnicze, piekarnie), firmy budowlane, składy handlowe, gospody i restauracje. Działały duże cegielnie, powstała walcownia cynku księcia Hohenlohe. Znaczącym pracodawcą była kolej (dworzec). W II połowie XIX w. dotarła tu poczta, telegraf i telefon. Powstał zakład fotograficzny, uruchomiono kino. Miejscowość uwieczniono na widokówkach, w tym na barwnych litografiach. Dziedzice stawały się osadą przemysłową. Na początku XX w. powstała spółdzielczość. Następowały też zmiany w rolnictwie. W latach 50. XX w. w Dzie-

dzicach utworzono posterunek żandarmerii dla Bronowa, Czechowic, Dziedzic, Ligoty i Zabrzegu. Mieścił się także urząd celny, choć przejście znajdowało się w Czechowicach. W czasie I wojny światowej działał tu szpital wojskowy, który posiadał 1050 łóżek.

Około 1570 r. mieszkało we wsi 14 pełnorolnych chłopów. Istniały tu: młyn i karczma. W 1721 r. oprócz 14 siodłaków mieszkało tu 4 zagrodników, 23 chałupników, 10 komorników. U schyłku XVIII w. wieś liczyła 65 domów. Mieszkańcy Dziedzic nie bylimajętni. Na przełomie XVII i XVIII w uprawiali m. in. zbójnictwo, a w 1746 r. wzięli udział w antyfeudalnym powstaniu. Ich sytuację pogarszały obowiązki feudalne. Po zbudowaniu linii kolejowej w miejscowości osiedlali się także Niemcy, Żydzi i Czesi. W 1910 r. mieszkało tu 2436 osób. Wiele osób zginęło w czasie I i II wojny światowej. Dziedzice stanowiły dawniej odrębną gminę. Posiadały pieczęć z wyobrażeniem – sceną orki przez rolnika przy użyciu pługa zaprzęgniętego w parę koni.

Od końca XIX w. powstawały liczne organizacje, takie jak: Straż Ogniowa, Czytelnia Katolicka, TG „Sokół”, Związek Strzelecki, Towarzystwo Szkoły Ludowej, Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego, koło Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, stowarzyszenia katolickie. Dużą aktywność przejawiali miejscowi Niemcy, zrzeszeni w „Nordmark”-u, chórze, kole Niemieckiego Związku Szkolnego. Działy też liczne organizacje branżowe: związki robotników maszynowych, przemysłu chemicznego, kolejarzy. Należało do nich kilkaset osób.

Mieszkańcy wsi należeli do parafii św. Katarzyny w Czechowicach. U schyłku XVIII w. przysiółek Ochodza przyłączono do nowej parafii w Zabrzegu. W końcu I połowy XIX w. wzniesiono kaplicę przydrożną, a w latach 1882-1890 r.- pierwszy kościół. W 1899 r. utworzono parafię, która objęła swym zasięgiem część Czechowic, tj. Grabowice, Lesisko i Żebracz. W sali miejscowego hotelu gromadzili się też na nabożeństwach mieszkańcy Czechowic i Dziedzic wyznania ewangelickiego. Po zbudowaniu linii kolejowej w pobliżu dworca osiedlali się Żydzi, którzy na przełomie XIX i XX w. stanowili

kilka procent ludności osady – od około 5 do 8%. W ramach bielskiej gminy wyznaniowej działało tu stowarzyszenie modlitewne, które posiadało swój obiekt.

Dziedzice należały do szkoły w Czechowicach. W 1832 r. powstała w Dziedzicach szkoła. Nauka odbywała się w różnych prywatnych budynkach, potem w zakupionym drewnianym domu. Do szkoły należały dzieci z Renardowic, Grabowic, Żebracza. W 1879 r. zbudowano nową szkołę, w sąsiedztwie której w 1904 r. powstał kolejny budynek. W 1905 r. powstało niemieckie przedszkole. Wkrótce z Krakowa sprowadzono siostry Felicjanki, które założyły tu polską ochronkę (1907). W latach 1935-1937 powstał kolejny, nowoczesny budynek szkolny.

II.II.III.Bronów.

Nazwa pojawia się w źródłach w 1566 r. Toponomaści przypuszczają, że nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od imienia Bruno.

Od XVI w. Bronów należał do państwa (później księstwa) bielskiego. W pewnych okresach pozostawał też w ręku szlacheckim (Jerzego Lhotkskiego). Do XVIII-XIX w. istniał tu duży majątek ziemski, który rozparcelowano.

Mieszkańcy wsi należeli do kościoła i parafii w Rudzicy, który w okresie reformacji stał się świątynią luterańską. Miejscowi ewangelicy należeli potem do parafii w Bielsku i w Międzyrzeczu Górnym. Luteranie stanowili kilka procent mieszkańców wsi. W I połowie XIX w. powstała w Bronowie duża kaplica obok nieistniejącej już dziś karczmy. W 1874 r. rozpoczęła się budowa świątyni, którą poświęcono w 1877 r. Do 1900 r. była filią parafii w Rudzicy, a w XX w. stanowiła samodzielną parafię p.w. Serca Pana Jezusa. Świątynia uległa poważnym zniszczeniom w 1945 r.

W latach 1809 - 1815 powstała w Bronowie pierwsza szkoła. Kolejną wzniesiono w 1822 r.(rozebrano ją w latach 70. XX w.). Nowa, dwudziestowieczna szkoła powstała we wsi w 1934 r.

W miejscowości mieszkało w 1727 r. 727 mieszkańców. Było wśród nich 7 siodłaków i 6 zagrodników. U schyłki XVIII w. wieś liczyła 80 gospodarstw, a w 1910 r. jedynie 107 domów i 749 mieszkańców. Bronów był dawniej odrębną gminą, posiadał własną pieczęć, z przyjętym w XIX w. wyobrażeniem Oka Opatrzności. Działały tu m. in. Macierz Szkolna, Parafialna Akcja Katolicka.

Ilustracja 11: Bronów, widok kościoła

Rzeka Iłownica przez stulecia meandrowała. Działał przy niej młyn, wzmiankowany już w 1571 r. Ważną rolę pełniła karczma. W XIX-XX w. w Bronowie panował zastój gospodarczy. Miejscowość posiadała typowo rolniczy charakter. Na przełomie XIX i XX w. działało tu kilku stolarzy, krawców, szewców i kowali. Istniało kilka sklepów i gospód. Mieszkańcy pracowali w kopalniach i zakładach przemysłowych zagłębia karwińsko-ostrawskiego.

II.II.IV. Ligota.

Wieś wzmiankowano po raz pierwszy w 1452 r. Taką nazwą oznaczano osady zwolnione z danin, czyli obdarzone „przywilejem", „ulgą". W źródłach z XVI w. pojawia się też pod nazwą Targersdorf. W centrum wsi stał „pański zamek", później także kościół. Dzięki parcelacji folwarków w końcu XVIII w. wieś rozrosła się terytorialnie. Zabudowania chłopskie znajdowały się także w przysiółkach czy „dzielnicach", takich jak Bagno, Podlas, Toczkowice, Zawodzie, Podkępie i Burzej.

Wieś zintegrowana była z państwem (księstwem) bielskim. W XVI w. istniał w Ligocie folwark, w którym hodowano bydło i świnie. Drugi folwark, na Burzeju, powstał w I połowie XVIII w. W końcu XVIII w. folwarki rozparcelowano. Podstawę gospodarki wsi stanowiły w II połowie XVI w. liczne stawy. Własność pańską stanowił też: oddawany w dzierżawę młyn (w świetle danych z końca XVIII w.), istniał tu także zamek. W XIX w. działała dworska gorzelnia. Zachował się budynek dworu, wzniesionego na przełomie XVIII i XIX w. przez Czaderskich, a przebudowanego później przez Gaschów.

Ilustracja 12: Ligota, grobla wzdłuż ulicy Bronowskiej

Porastający okolicę Ligoty las sukcesywnie karczowano, aż do początku XVIII w. Do rozwoju wsi przyczyniła się parcelacja majątku przez zadłużonego księcia Sułkowskiego. W jej wyniku powstało m.in. duże gospodarstwo Czaderskich. W końcu XVIII w. istniały we wsi 3 lub 4 młyny. Szkody w gospodarce jednak były znaczne. Powodem była m. in.: wylewająca rzeczka Iłownica (uregulowana w 1884 r.) oraz stawy, które rozlewały się przez nieszczelne wały w trakcie powodzi. W XIX w. dzięki właścicielom folwarku, Gaschom rozwinęła się w Ligocie hodowla karpia polskiego. W II połowie XIX w. w majątku pojawiła się maszyna parowa. Na przełomie XIX i XX w. działali tu drobni rzemieślnicy (kowale, stolarze, szewcy, krawcy), sklepikarze i właściciele restauracji oraz gospód.

W 1571 r. było tu 14 zagrodników. Istniały staw, karczma i młyn. W 1790 r. we wsi zlokalizowanych było około 90 domów. W 1828 r. mieszkało tu 1148 osób. W czasie klęski głodowej w 1848 r. zmarło ok. 75 osób. W 1910 r. wieś liczyła 1791 mieszkańców. Ligota stanowiła dawniej odrębną gminę. Gmina posiadała własne pieczęci, znane w różnych okresach w kilku odmianach, z wyobrażeniem korony lub korony i kłosów, ostatecznie skrzyżowane kłosy z sierpem. Działały tu liczne stowarzyszenia, m.in. Towarzystwo Ochotniczej Straży Ogniowej, Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej.

Wieś należała do parafii w Międzyrzeczu Górnym. W latach 1804-1806 rodzina Czaderskich zbudowała tu murowaną świątynię. W latach 1834-1840 dobudowano wieżę. W końcu XIX w. w Ligocie mieszkało około 6 procent protestantów, którzy należeli kolejno do parafii w Bielsku, a potem w Międzyrzeczu Górnym.

Prawdopodobnie w 1806 r. w Ligocie powstała drewniana szkoła, a w 1825 r. - murowana. Do czasów współczesnych przetrwał budynek szkolny z 1911 r. Od 1958 r. niezależną szkołę posiadają mieszkańcy Burzeja.

II.II.V. Zabrzeg.

Toponomaści wywodzą nazwę osady wzmiankowanej w I połowie XVI w. od położenia „za brzegiem”. W taki sposób oznaczano teren między brzegiem rzeki, a obszarem położonym wyżej. Osada pojawia się w I poł. XVI w. Być może jej założenie miało związek z gospodarką stawową. W takim kontekście pojawia się w źródłach. Wieś nie posiadała uporządkowanego układu przestrzennego. Stara wieś znajdowała się przy dzisiejszej ulicy Sikorskiego. W XIX w. niektóre z gospodarstw musiały ulec likwidacji z powodu budowy linii kolejowej, która zakończyła rozwój gospodarki stawowej. 100 lat później część osady (182 ha) – tzw. Podjazie – zalały wody Jeziora Goczałkowickiego. Nowe ulice w Zabrzegu wytyczono m.in. po budowie linii kolejowej.

Wieś należała pierwotnie do państwa bielskiego. Od XVI w. istniał tu folwark, w którym hodowano m.in. bydło. Został rozparcelowany w końcu XVIII w. W XIX w. działał we wsi tartak, należący do księcia.

Ilustracja 13: Zabrzeg, widok w stronę kościoła

W XVI w. na terenie Zabrzegu istniały: karczma, młyn i stawy. Część z nich posiadali przez jakiś czas mieszczanie bielscy, którzy sprzedali je później chłopom. W XVIII - XIX w. duże znaczenie, z uwagi na przygraniczne położenie miejscowości, posiadały przeprawy przez Wisłę na stronę pruską, gdzie sprzedawano uprawy rolne. Ludzi i towary przewożono na tratwach. Duże szkody czyniła wylewająca w czasie ulewnych deszczów Wisła, która płynęła meandrami i była częściowo regulowana dopiero w XIX w. Większe prace prowadzono przed I wojną światową. Zbudowano wówczas wały. W latach 1844-1847 na skutek epidemii i głodu zmarła 1/3 ilości mieszkańców wsi. Na przełomie XIX i XX w. działały tu w różnych okresach czasu sklepy, rzeźnie, zakłady stolarskie, szewskie i krawieckie. Rozwijał się handel bydłem. Miał miejsce również przemyt bydła i tytoniu. Wieś zachowała rolniczy charakter. Władze gminy sprzeciwiły się budowie na jej terenie dworca kolejowego. Od końca XIX w. mieszkańcy oprócz pracy na roli znajdowali też zatrudnienie w przemyśle i na kolei. W 1928 r. powstała tu stacja kolejowa - towarowa w Czarnolesiu. Wieś należała do parafii w Czechowicach, potem w Międzyrzeczu Górnym. Pozostała przy wyznaniu katolickim. Nie objęła jej reformacja. W 1784 r. powstała tu kaplica w budynku – spichlerzu księcia Sułkowskiego. W latach 1786-1787 wybudowano na gruncie księcia Franciszka Sułkowskiego - dzięki subwencjom państwowym - świątynię. W 1845 r. utworzono samodzielną parafię. W miejscu drewnianej kaplicy z 1811 r. wzniesiono w 1903 r. - murowaną.

W latach 1787-1793 zbudowano w pobliżu świątyni dom parafialny i szkołę, którą w 1893 r. powiększono o jedno piętro. Ekspozytura szkoły działała w dzielnicy Podjazd. W 1930 r. oddano do użytku nowy budynek szkoły.

W 1571 r. mieszkało tu jedynie 2 zagrodników, 1 siodłak. Istniała też karczma i młyn. Liczba zagrodników z biegiem dziesięcioleci rosła. W 1739 r. mieszkało tu 14 osób. Wieś posiadała 165 domów. W XIX w. znacznie wzrosła liczba zagrodników i chałupników. W 1828 r., we wsi mieszkało 1346 osób. W latach 40. XX w. zmarła z głodu i epidemii około 1/3 ilości mieszkańców

wsi. Liczba ludności uległa zmniejszeniu. Zabrzeg stanowił dawniej odrębną gminę. Posiadał pieczęć napisową, bez wyobrażenia graficznego.

Działały tu: Straż Ogniowa, Związek Śląskich Katolików, Czytelnia Katolicka, Koło Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego oraz Koło Towarzystwa Rolniczego Księstwa Cieszyńskiego. Z miejscowości pochodził wybitny działacz, ks. Józef Londzin, poseł do parlamentu austriackiego.

III. STRUKTURA PRZESTRZENNA OBSZARU CZECHOWIC-DZIEDZIC

III.I. Położenie geograficzne, środowisko przyrodnicze.

Czechowice-Dziedzice leżą w południowo-wschodniej części województwa śląskiego, na terenie powiatu bielskiego. Stanowią integralną część historycznego Śląska Cieszyńskiego. Obszar miasta i gminy Czechowice-Dziedzice leży na pograniczu Kotlin Podkarpackich (Kotliny Oświęcimskiej – Doliny Górnej Wisły i Podgórza Wilamowickiego) oraz Karpat (Pogórza Zachodniobeskidzkiego - Pogórza Śląskiego). Okolica znajduje się też na styku dzielnic klimatycznych: tarnowskiej, podsudeckiej i podkarpackiej. Szczególnie korzystne warunki klimatyczne dla rozwoju rolnictwa panują w dzielnicy tarnowskiej – w dolinie Wisły. Okres wegetacyjny trwa tu ponad 220 dni, a opady wynoszą około 700-750mm rocznie. Duże znaczenie, dla flory i fauny okolic Czechowic-Dziedzic, posiada gęsta sieć rzeczna (rzeki: Wisła, Biała, Wapienia, Ołownica) i bliskość zbiornika goczałkowickiego. Na obszarze gminy istnieją też stawy, takie jak Kopalniok (pełnił funkcje rekreacyjne), Hałcnowiec i Sokół (hodowlane, są ostoją wielu gatunków ptaków; utworzono tu obszar chronionego krajobrazu). Tereny gminy położone są na wysokości od 239 do 312m n.p.m. Obszar należy do najcieplejszych miejsc w kraju. Z bogactw naturalnych – trzeba wspomnieć eksploatowane od ponad 100 lat złoża węgla kamiennego.

Środowisko przyrodnicze uległo licznym przekształceniom. Na jego obecny stan wpływ miała gospodarka rolna (także stawowa), burzliwy rozwój przemysłu (od końca XIX w.). W efekcie na terenie gminy przetrwało niewiele naturalnych skupisk leśnych. Pod względem przyrodniczym najbardziej wartościowym obszarem na opisywanym terenie jest rezerwat przyrody Rotuz o powierzchni 28,17 ha, utworzony w latach 60. XX w. Rezerwat znajduje się na terenie Czechowic-Dziedzic i gminy Chybie (w Kotlinie Oświęcimskiej). Ochronie ścisłej podlega tu torfowisko z roślinnością bagienną. Na uwagę zasługuje bujne runo z torfowcami i mchami oraz porastający skraj obszaru bór bagienny. Występuje tu m.in. rosiczka okrągłolistna, wełnianka pochwowata oraz żurawina błotna. Wartościowymi obszarami są też parki: m. in. park dworski w Czechowicach Górnych (z pomnikowymi drzewami liściastymi).

III.II. Kalendarium wydarzeń.

- Wczesne średniowiecze – tereny dzisiejszego miasta i gminy leżały prawdopodobnie na pograniczu terytoriów plemiennych Gołęszyców i Wiślan.
- Przełom I i II tysiąclecia – obszar dzisiejszych Czechowic-Dziedzic leżał w pobliżu granicy diecezji wrocławskiej i krakowskiej.
- XI (?) XII w. - w Starym Bielsku funkcjonowała prężna osada rzemieślnicza; powstała tu świątynia.
- Okres rozbicia dzielnicowego – tereny dzisiejszych Czechowic – Dziedzic znalazły się w księstwie opolskim.
- 1281 r. - na zrębach dawnej kasztelanii powstało księstwo cieszyńskie, w obrębie którego znalazły się m.in. okolice dzisiejszych Czechowic-Dziedzic.
- około 1280-1295 (najdalej około 1305 r.) – Czechowice pojawiają się w „Księdze uposażeń biskupów wrocławskich”. Część historyków odnosi zapisy także do sąsiednich Dziedzic.
- 1327 r. - książę cieszyński Kazimierz, złożył królowi Czech hołd lenny.

- XIV w. – w Bielsku funkcjonował gródek (zamek) oddzielony fosą od lokacyjnego miasta. W Czechowicach powstała pierwsza świątynia i parafia (zapewne w początkach stulecia).
- 1427 r. – w źródłach pojawiają się Dziedzice.
- XV w. - wokół Czechowic powstają pierwsze, potwierdzone źródłowo przysiółki.
- 1452 r. - w źródłach pojawia się Ligota.
- 1457 r. – rzeka Biała stałą się naturalną granicą państwową pomiędzy Królestwem Czech (Cesarstwem Niemieckim), a Królestwem Polskim.
- XV w. – na Górnym Śląsku następował rozwój własności rycerskiej - szlacheckiej. Około połowy stulecia wśród 182 istniejących na terenie księstwa cieszyńskiego miejscowości własność szlachecką stanowiło aż 98 wsi (a tylko 7 - kościelną). Pozostałe miejscowości należały do księcia. Czasami na jednej miejscowości „siedziało” kilku właścicieli, co prowadziło do podziałów, zwykle na część górną i dolną.
- XV w. - duże znaczenie w księstwie cieszyńskim zyskali Czelowie z Czechowic, którzy byli właścicielami wsi co najmniej od II połowy XIV w.
- II poł. XV w. - Mikołaj Czelo został starostą cieszyńskim. Rodzina Czelo posiadała w tym czasie m.in. dobra w Boruszowicach i Komorowicach.
- XV - XVI w. - następowały dalsze procesy wewnętrznego rozkładu śląskich księstw. W ich następstwie wyodrębniły się z terenów księstw wielkie majątki ziemskie, m.in. mniejsze państwo bielskie.
- I poł. XVI w. – po raz pierwszy pojawia się w dokumentach Zabrzeg.
- 1571 r. – następował rozwój gospodarczy. W Ligocie istniało ponad 20 stawów. W XVI w. gospodarka stawowa osiągnęła apogeum rozwoju.
- 1625 r. - wymarła cieszyńska linia Piastów, która sprawowała przez stulecia rządy w księstwie cieszyńskim. W tymże księstwie pozostały Czechowice i Komorowice, które nie weszły w obręb państewek stanowych.
- 1746 r. – wybuchł bunt chłopski, który objął także miejscowości tworzące dzisiejsze Czechowice-Dziedzice.

- 1751 r. - państewko bielskie podniesiono do rangi wolnego państwa stanowego, a rok później - do rangi księstwa (Fürstentum, potem Herzogtum). W granicach państewka znalazły się: Dziedzice, Ligota oraz Zabrzeg.
- 1722-1729 – w Czechowicach wzniesiono nową świątynię.
- 1742-1772 - tereny dzisiejszego miasta leżały u styku granic: austriackiej, pruskiej i polskiej.
- XVIII w. - pierwsze próby regulacji biegu rzek.
- XVIII-XIX w. – zmiany w sieci kościołów i parafii. Powstają nowe świątynie w: Zabrzegu (1786-1787), Ligocie (1804-1806), Bronowie (1877), Dziedzicach (1882-1890) oraz parafie: Ligota (pocz. XIX w.), Zabrzeg (1845), Dziedzice (1899), Bronów (1900).
- Przełom XVIII-XIX w. – rozwija się oświata. Powstały szkoły w: Zabrzegu (1793), Ligocie (1806), Bronowie (przełom XVIII i XIX w.), Dziedzicach (1832).
- 1813 r. – powódź.
- Lata 40. XIX w. - w następstwie głodu i epidemii zmarło około 30% mieszkańców niektórych wsi.
- 1855-1856 r. - kolej połączyła niewielkie Dziedzice z Bielskiem, Boguminem, Oświęcimiem.
- 1884 r. – kolejna powódź. Wylały m.in. rzeki: Biała, Iłownica, Wisła i Wapienica.
- Przełom XIX - XX w. – wskutek eksplozji demograficznej i upowszechnienia obowiązku szkolnego ukształtowała się sieć szkolna (na poziomie podstawowym). Wzniesiono nowe szkoły.
- Lata 90. XIX w. - pocz. XX w. - gwałtowny rozwój wsi (przede wszystkim Czechowic) i przysiółków po zbudowaniu Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda. W okolicach dworca powstają kamienice, składy, zakłady rzemieślnicze.
- II połowa XIX w. - dotarła tu poczta, telegraf i telefon.

- 1896 r. - rozpoczęła produkcję Rafinerie der Schodnica Action Gesellschaft für Petroleum Industrie In Dziedzic.
- 1897 r. – przy rafinerii powstały wielorodzinne budynki mieszkalne.
- 1899 r. - powstała Vacuum Oil Company, która należała do amerykańskiego koncernu Standard Oil (Rockefellera). Spółka rozpoczęła działalność w Czechowicach w 1902 r. Kolejne obiekty powstawały tu w I dziesięcioleciu XX w.
- 1901-1903 – rozbudowa dworca kolejowego.
- 1902-1903 - powstała kopalnia Staszic.
- 1910 r. - w Podlesiu powstała polska szkoła wydziałowa, przy której rozpoczęła działalność Szkoła Przemysłowa Uzupełniająca.
- 1913 r. – wydobycie kopalni Staszic wyniosło 175 000 ton.
- Lata 20. - 30. XX w. - powstały m.in. fabryka Spółki Akcyjnej Przemysłu Elektrycznego Czechowice, Fabryka Kabli Clement Zahm sp. z o.o., Fabryka Galanterii Żelaznej, fabryki zapałek, maszyn, papieru i wiele innych, mniejszych zakładów.
- Lata 20. – 30. XX w. - zagospodarowanie Lesiska. Powstają tu: plac targowy, szpital, nowy kościół, reprezentacyjny budynek urzędu gminy. Bronów, Czechowice, Dziedzice, Komorowice, Ligota oraz Zabrzeg są dalej odrębnymi gminami wiejskimi, mimo że Czechowice – Dziedzice posiadają już charakter miejski (osady przemysłowej).
- 1927-1928 – powstała Fabryka Kabli Zahm i Stach sp. z o.o.
- 1939 - 1945 – II wojna światowa. Wielu mieszkańców walczyło na różnych frontach. Na terenie dzisiejszych Czechowic-Dziedzic przebywali jeńcy wojenni. Przemysł znalazł się w ręku niemieckich koncernów.
- 1944 r. - alianckie naloty na tereny przemysłowe Czechowic-Dziedzic.
- 1945 r. – Zakończenie działań wojennych. W ich wyniku znaczna część obiektów oraz terenów przemysłowych uległa zniszczeniu.
- 1946 r. – powstaje szkoła zawodowa przy rafinerii.

- 1950-1951 r. - Czechowice, powstałe z połączenia dwóch gmin (Czechowice i Dziedzice) uzyskały prawa miejskie.
- 1954 r. - utworzono gromady, m.in. Ligota, Zabrzeg.
- 1958 r. – miasto Czechowice usankcjonowało się jako Czechowice-Dziedzice.
- Lata 60. XX w. – w mieście działały m.in.: Rafineria Nafty Czechowice, Śląska Fabryka Kabli, Zjednoczone Zakłady Rowerowe, Czechowickie Zakłady Przemysłu Zapałczanego, Czechowickie Zakłady Elementów Żelbetonowych, Zakłady Drzewne Przemysłu Węglowego – Tartak Silesia, Fabryka Sprzętu Elektrotechnicznego, Nasycalnia Kolejowa Czechowice, PKP Wagonownia, Oddział Trakcji, Powszechna Spółdzielnia Spożywców,
- 1972-1973 r. - powołano do życia gminę Ligota, z sołectwami Bronów oraz Zabrzeg.
- 1977 r. – gminę Ligota wcielono do Czechowic-Dziedzic.
- 1979 r. – wydobycie kopalni Silesia wynosi 1 223 495 ton węgla
- Lata 60.-70. XX w. – dalszy rozwój miasta. Powstają osiedla mieszkaniowe, nowe szkoły. Przy zakładach pracy, na osiedlach powstają przedszkola. Rozwija się szkolnictwo zawodowe (m.in. przy PKP, kopalni, rafinerii) i ogólnokształcące. Powstawały też obiekty uzupełniające infrastrukturę miasta (elektrociepłownia, obiekty kulturalne i rekreacyjne: stadion, basen, kąpielisko i lodowisko, sieć boisk przy placówkach oświatowych).
- Lata 70.-80. XX w. – powstają szkoły i osiedla mieszkaniowe z tzw. „wielkiej płyty”, powtarzalne pawilony m.in. placówek handlowych.
- Lata 80. XX w. - powstały kościoły, i parafie w: Podlesiu (w 1951 r. utworzono parafię, budowa kościoła trwała od 1988 r.), Poraju (1983 – poświęcenie kościoła, 1984 – powstała parafia); Brożyskach (1984-1995 – budowa i wyposażanie kościoła, 1987 – utworzono parafię), Zabielu (realizacja z lat 1995-1998), Liszkach (kościół poświęcony w 1992 r.).

- 1990 r. – w Polsce restytuowano samorząd terytorialny. Gmina jest podstawową jednostką podziału terytorialnego kraju. Wykonuje część zadań publicznych w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Jest samorządną wspólnotą mieszkańców.
- Lata 90. XX w. – zmiany społeczne i ekonomiczne; upadłość zakładów, m.in. „Polfy" i „Apollo", ograniczenie produkcji. Bezrobocie i zubożenie społeczeństwa. Na początku lat 90. prywatyzacja części zakładów, m.in. czechowickich kabli, rafinerii.

III.III.Najcenniejsze obiekty zabytkowe.

III.III.I.Obiekty kubaturowe wpisane do rejestru zabytków.

	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków	Miejscowość	Obiekt	Adres (podany w decyzji wpisu do rejestru zabytków)	Aktualny adres	Zakres ochrony	Uwagi
1.	A-29/60	24.02.60	Czechowice-Dziedzice	Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny w Czechowicach	-	ul. M. Kopernika 42 (adres Parafii)	Całość obiektu wraz z otoczeniem i wyposażeniem wnętrza	
2.	A-1216/75	18.12.75	Czechowice-Dziedzice	Zespół zabudowań dworskich obejmujący: 1. spichlerz pierwotnie warowna siedziba właścicieli z 1 poł. XVIII 2. dwa czworaki 3.zarządcówka 2.stajnia 3.budynek ogrodowy 4.założenie terenów zielonych (w tym 3 stawy i 3 aleje spacerowe)	-	ul. M. Kopernika 54 – zarządcówka, Ul. Kotulińskiego 5 – czworak; pozostałe obiekty – bez adresu	Ochrona obejmuje budynki oraz 3 stawy i 3 aleje	Ad 1.Spichlerz (d. dwór) – ruina Ad 2. – I -szy czworak – nie istnieje Ad 3. – budynek ogrodowy – nie istnieje Ad 4 – istnieją 4 stawy, aleje przetrzebione lub w zaniku
3.	A-27/60	24.02.60	Czechowice-Dziedzice	Dom murowany	Nr 48	ul. Legionów 30	budynek	
4.	A-868/68	19.06.68	Czechowice-Dziedzice	Budynek mieszkalny XVIII w.	ul. 1 Maja 48	ul. Legionów 48	Całość obiektu i najbliższe	Wg decyzji obiekt XVIII w.

							otoczenie	
5.	A-867/68	19.06.68		Kaplica obok kościoła parafialnego p.w. Wspomożenia Wiernych [p.w. Wniebowzięcia NMP]	-	ul. Legionów pomiędzy nr 57 a 59	Całość obiektu i najbliższe otoczenie	
6.	A-28/60	24.02.60		Pałac rokokowy w Czechowicach Południowych	-	ul. Zamkowa 2	Całość obiektu wraz z założeniem parkowym w obrębie ogrodzenia	
7.	A-26/60	24.02.60	Bronów	Dawna szkoła	-	ul. Czyża 12		OBIEKT NIE ISTNIEJE
8.	A-865/68	19.06.68	Bronów	Kaplica przy kościele [Kaplica p.w. Serca Jezusowego z 1831r.]	-	ul. Kunza/ ul. Czyża		
9.	A-865/68	19.06.68	Bronów	Kościół parafialny Najświętszego Serca Pana Jezusa	-	ul. ks. Kunza 8 (adres Parafii)	Całość obiektu z najbliższym otoczeniem	
10.	A-866/68	19.08.68	Bronów	Budynek mieszkalny ze stodołą	Nr 19	ul. Zarzeczna 12	Całość obiektów i najbliższe otoczenie	
11.	A-46/60	24.02.60	Ligota	Kościół parafialny p.w. Opatrzności Bożej	-	ul. Bielska 25 (adres Parafii)	Całość obiektu wraz z najbliższym otoczeniem i wyposażeniem wnętrza	
12	A-48/60	24.02.60	Ligota	Stodoła drewniana ośmioboczna XVIII w.	Nr 10	ul. Rolników 51		OBIEKT NIE ISTNIEJE
13	A-873/68	19.06.68	Ligota	Dwór	-	ul. Woleńska 3	Całość obiektu wraz z najbliższym otoczeniem	
14	A-874/68	19.06.68	Ligota	Budynek mieszkalny połączony ze stajnią	Nr 3	ul. Wolna 10	Całość obiektu wraz z najbliższym otoczeniem	
15	A-883/68	24.06.68	Zabrzeg	Budynek mieszkalny	Nr 1	ul. Iłownicka 4	Całość obiektu i najbliższe otoczenie	
16	A-344/52	18.02.52	Zabrzeg	Kościół parafialny p.w.	-	ul. Janoszka 16	Całość obiektu	

				św. Józefa		(adres Parafii)		
17	A-885/68	24.06.68	Zabrzeg	Budynek mieszkalny	nr 62	ul. Janoszka 7	Całość obiektu i najbliższe otoczenie	
18	A-884/68	24.06.68	Zabrzeg	Budynek mieszkalny	nr 19	ul. Sikorskiego 68	Całość obiektu i najbliższe otoczenie	Obiekt całkowicie przekształcony i rozbudowany

Tabela 1: Obiekty kubaturowe wpisane do rejestru zabytków

III.III.II.Obiekty Małej Architektury wpisane do rejestru zabytków.

	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Aktualny adres
1.	B-510/77	01.03.1977	Czechowice-Dziedzice	figura przydrożna - św. Jan Nepomucen	XVIII w. (ok. 1740)	ul. M. Kopernika 42 /w otoczeniu kościoła par. p.w. św. Katarzyny)
2.	B-511/77	01.03.1977	Czechowice-Dziedzice	kapliczka przydrożna z figurą św. Floriana uwaga: figura św. Floriana skradziona, ob. w kapliczce współczesna figurka NMP Pośredniczki Wszelkich Łask	1783 r.	ul. Legionów 130 / ul. M. Kopernika/
3.	B-514/77	13.06.1977	Czechowice-Dziedzice	figura przydrożna - św. Jan Nepomucen	1775	ul. Legionów 94
4.	B/503/76	01.07.1976	Zabrzeg	Krzyż cmentarny na cmentarzu parafialnym	1870	ul. Janoszka cmentarz parafialny

Tabela 2: Obiekty Małej Architektury wpisane do rejestru zabytków

Oprócz w/w ogólnodostępnych obiektów do rejestru zabytków ruchomych wpisane są wyposażenia kościołów par.: p.w. św. Katarzyny w Czechowicach i par. p.w. św. Józefa w Zabrzegu, wyposażenie i wystrój kaplicy p.w. Wniebowzięcia NMP w Dziedzicach (obok kościoła par. p.w. Wspomożenia Wiernych), wystrój pałacu Kotulińskich w Czechowicach oraz pojedyncze obiekty znajdujące się w rękach prywatnych i stanowiące własność Parafii.

III.III.III.Obiekty kubaturowe proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	CZAS POWSTANIA	UWAGI
1.	Czechowice-Dziedzice	willa funkcjonalistyczna (probostwo)	ul. Barabasza 3		
2.	Czechowice-Dziedzice	willa funkcjonalistyczna	1. ul. Bolesława Chrobrego 6		
3.	Czechowice-Dziedzice	budynek dawnej księgowości zwany „zameczkiem”	ul. Hutnicza (na obszarze zespołu hutniczego dawnej walcowni)	1912	obiekt przemysłowy
4.	Czechowice-Dziedzice	hala wachlarzowa nr 1	ul. Hutnicza/ ul. Kochanowskiego	1903	obiekt przemysłowy
5.	Czechowice-Dziedzice	willa funkcjonalistyczna	ul. Kolejowa 41		
6.	Czechowice-Dziedzice	dawny dom rodziny Jurczyków	ul. Księża Grobel 21	1857	obiekt drewniany
7.	Czechowice-Dziedzice	Kościół parafialny p.w. NMP Królowej Polski	Pl. Jana Pawła II	1937-1939	obiekt wybudowany w stylu funkcjonalistycznym wg proj. arch. J. Affy
8.	Czechowice-Dziedzice	Dawny dwór	Ul. Kaniowska 17	l. 70 XIX	obiekt wybudowany w stylu neorenesansowej willi włoskiej
9.	Czechowice-Dziedzice	siedlisko	ul. Legionów 32		
10.	Czechowice-Dziedzice	Kościół parafialny p.w. NMP Wspomożenia Wiernych	ul. Legionów 57	1882-1890	obiekt wybudowany w stylu historyzmu
11.	Czechowice-Dziedzice	Dawna szkoła	ul. Lipowska 24		
12.	Czechowice-Dziedzice	Budynek mieszkalny	ul. Łukasiewicza 7		
13.	Czechowice-Dziedzice	Dawny dom katolicki (ob. dom harcerza)	ul. Narutowicza 4		
14.	Czechowice-Dziedzice	Dawna restauracja Krzysztoforskiego	ul. Niepodległości 2		
15.	Czechowice-Dziedzice	willa	ul. Niepodległości 39	l. 30 XX	willa funkcjonalistyczna
16.	Czechowice-Dziedzice	dawny młyn Klimów	ul. Piasta 29	II poł. XIX	obiekt drewniany
17.	Czechowice-Dziedzice	willa	ul. Pocztowa 4		obiekt o cechach neomanierystycznych
18.	Czechowice-Dziedzice	Dawny gmach ubezpieczlani (ob. niepubliczny zakład opieki zdrowotnej „diag-med”	ul. Sienkiewicza 8		
19.	Czechowice-Dziedzice	willa	ul. Sienkiewicza 20	l. 30 XX	willa funkcjonalistyczna
20.	Czechowice-Dziedzice	Dawny hotel Gebauer	pl. Wolności 2		

21.	Czechowice-Dziedzice	główny budynek dworca Czechowice-Dziedzice	pl. Wolności 3	1854, 1888, 1902-04	obiekt przemysłowy
22.	Bronów	budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Czyża 25	XIX w.	budynek wiejski
23.	Ligota	probostwo	ul. Bielska 25		
24.	Ligota	budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Bielska 59	IV ć w. XIX	budynek wiejski
25.	Ligota	Budynek mieszkalny	ul. Bronowska 46		
26.	Ligota	Budynek mieszkalny	ul. Długa 29		
27.	Ligota	Budynek mieszkalny	ul. Miliardowicka 57		
28.	Ligota	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Rolników 5		
29.	Ligota	dawna chałupa kowala (obecnie budynek gospodarczy)	ul. Zajęcza 56	1763	obiekt drewniany
30.	Zabrzeg	Budynek mieszkalny	ul. Grzybowa 15		
31.	Zabrzeg	kaplica kubaturowa p.w. Narodzenia NMP	ul. Waryńskiego / ul. Korfantego	1903	Obiekt wybudowany w stylu historyzmu

Tabela 3: Obiekty kubaturowe proponowane do wpisu do rejestru zabytków

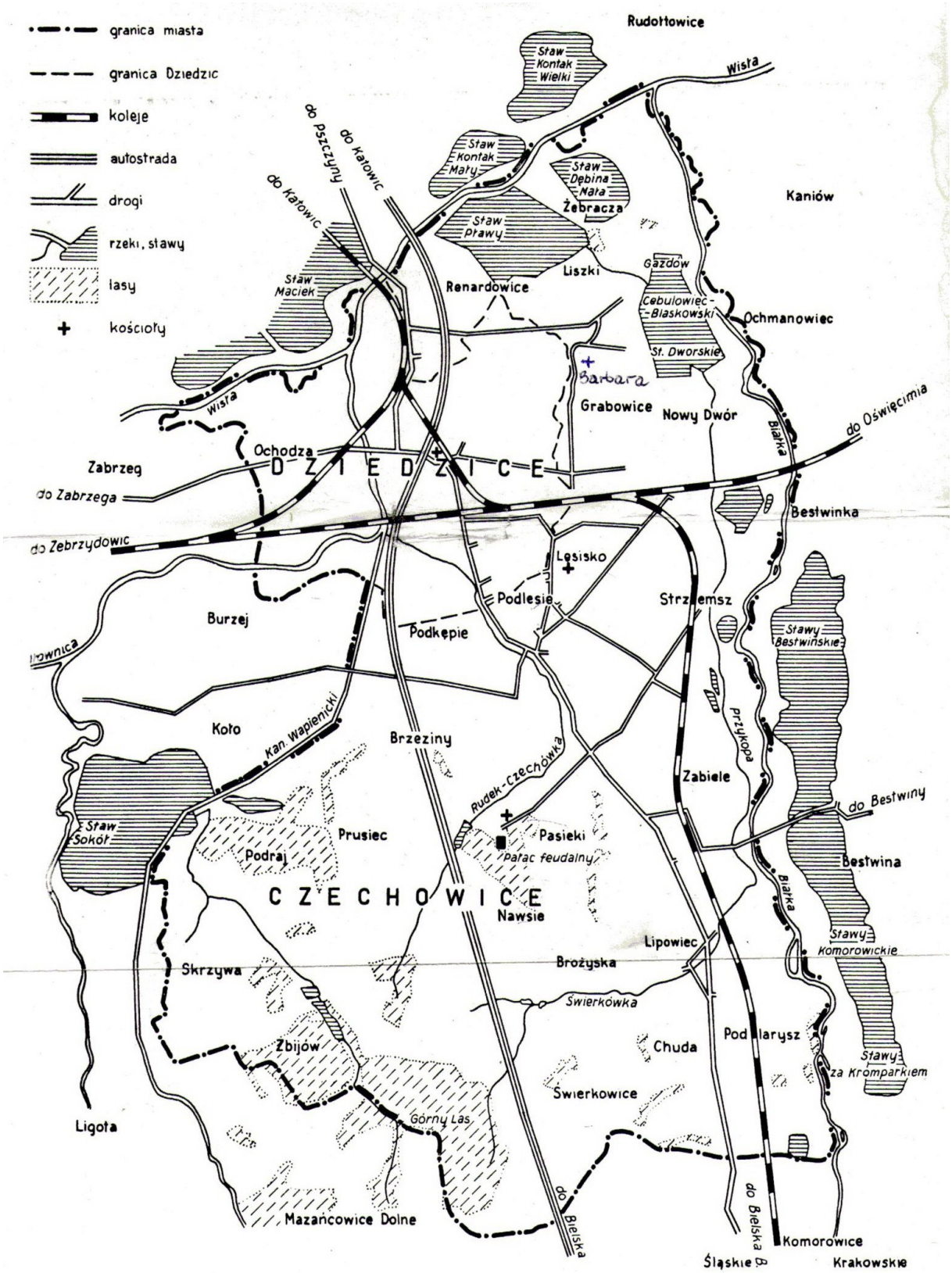
III.III.IV. Obiekty Małej Architektury proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	CZAS POWSTANIA	UWAGI
1.	Czechowice-Dziedzice	kolumna maryjna	ul. Grabowicka 31/ ul. Górnicza	l. 70 XVIII	
2.	Czechowice-Dziedzice	kolumna maryjna	ul. M. Kopernika 24	1778	
3.	Czechowice-Dziedzice	Cmentarz przykościelny parafialny p.w. św. Katarzyny	ul. M. Kopernika 42		
4.	Czechowice-Dziedzice	kolumna maryjna	ul. M. Kopernika 70	1777	Figura NMP o cechach baroku ludowego
5.	Czechowice-Dziedzice	kamienny krzyż Męki Pańskiej	ul. M. Kopernika 76	1864	
6.	Czechowice-Dziedzice	kamienny krzyż Męki Pańskiej	ul. Legionów obok nr 57	1743	najstarszy kamienny krzyż Bożej Męki na terenie województwa śląskiego
7.	Czechowice-Dziedzice	krzyż Męki Pańskiej	ul. Legionów 173		
8.	Czechowice-Dziedzice	kamienna kolumna Trójcy Świętej	ul. Mazańcowicka 31	1891	

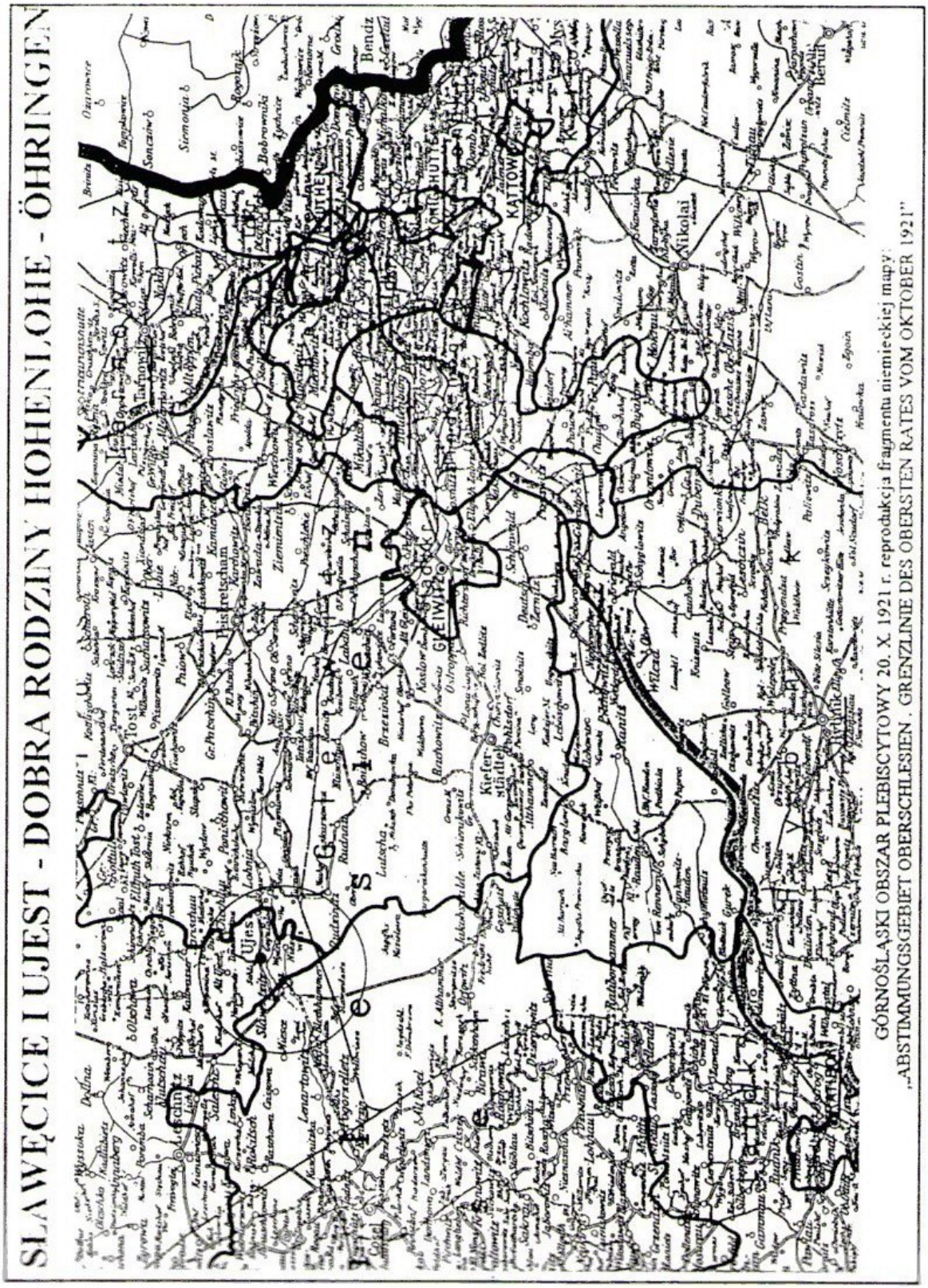
9.	Czechowice-Dziedzice	kolumna maryjna	ul. Mazańcowicka 105	1778	
10.	Czechowice-Dziedzice	kapliczka słupowa (typ latarniowej)	ul. Mazańcowicka 145	XVIII	
11.	Czechowice-Dziedzice	Krzyż Męki Pańskiej	ul. Stawowa (w polu) naprzeciw ul. Ligockiej 12)		
12.	Czechowice-Dziedzice	Kapliczka słupowa	ul. Świerkowicka 47		
13.	Czechowice-Dziedzice	kamienna figura św. Jana Nepomucena	ul. Zabiele 45a	1784	
14.	Czechowice-Dziedzice	Krzyż Męki Pańskiej	ul. Zamkowa 13		
15.	Bronów	kamienny krzyż Męki Pańskiej	ul. Czyża 5 / ul. Kolorowa	1836	wtórny krzyż z pasyjką
16.	Bronów	Krzyż Męki Pańskiej na cmentarzu	ul. Kunza 8		
17.	Bronów	Krzyż Męki Pańskiej przed kościołem	ul. Kunza 8		
18.	Ligota	Krzyż Męki Pańskiej przy kościele	ul. Bielska 25		
19.	Ligota	kolumna maryjna	ul. Czechowicka 60	1871	
20.	Ligota	kamienna figura św. Jana Nepomucena	ul. Koło 5	1778	
21.	Ligota	Krzyż Męki Pańskiej przy kościele	ul. Zajęcza 16		
22.	Zabrzeg	Krzyż Męki Pańskiej	ul. Waryńskiego 69		

Tabela 4: Obiekty Małej Architektury proponowane do wpisu do rejestru zabytków

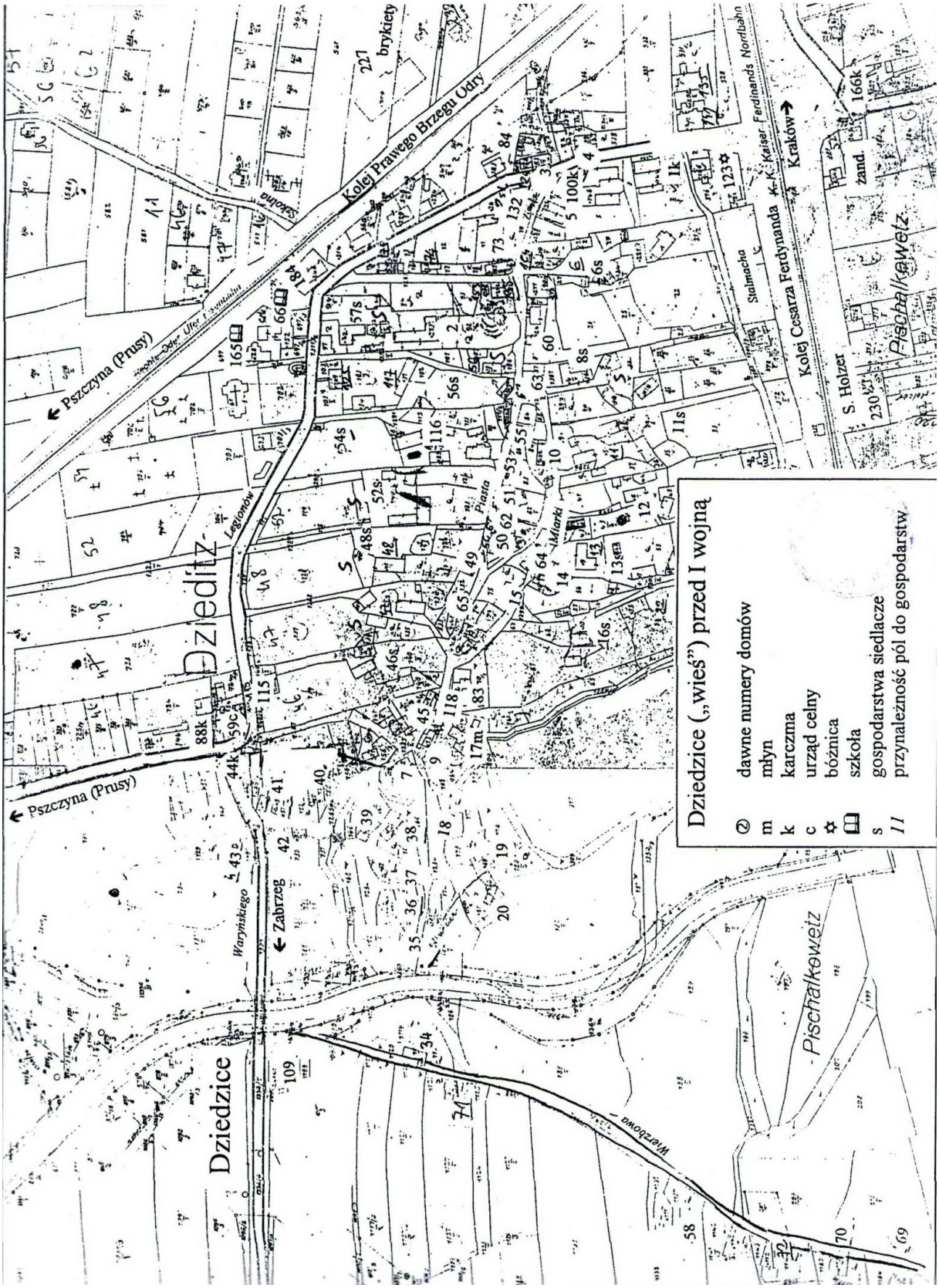
III.IV.Kartografia historyczna.

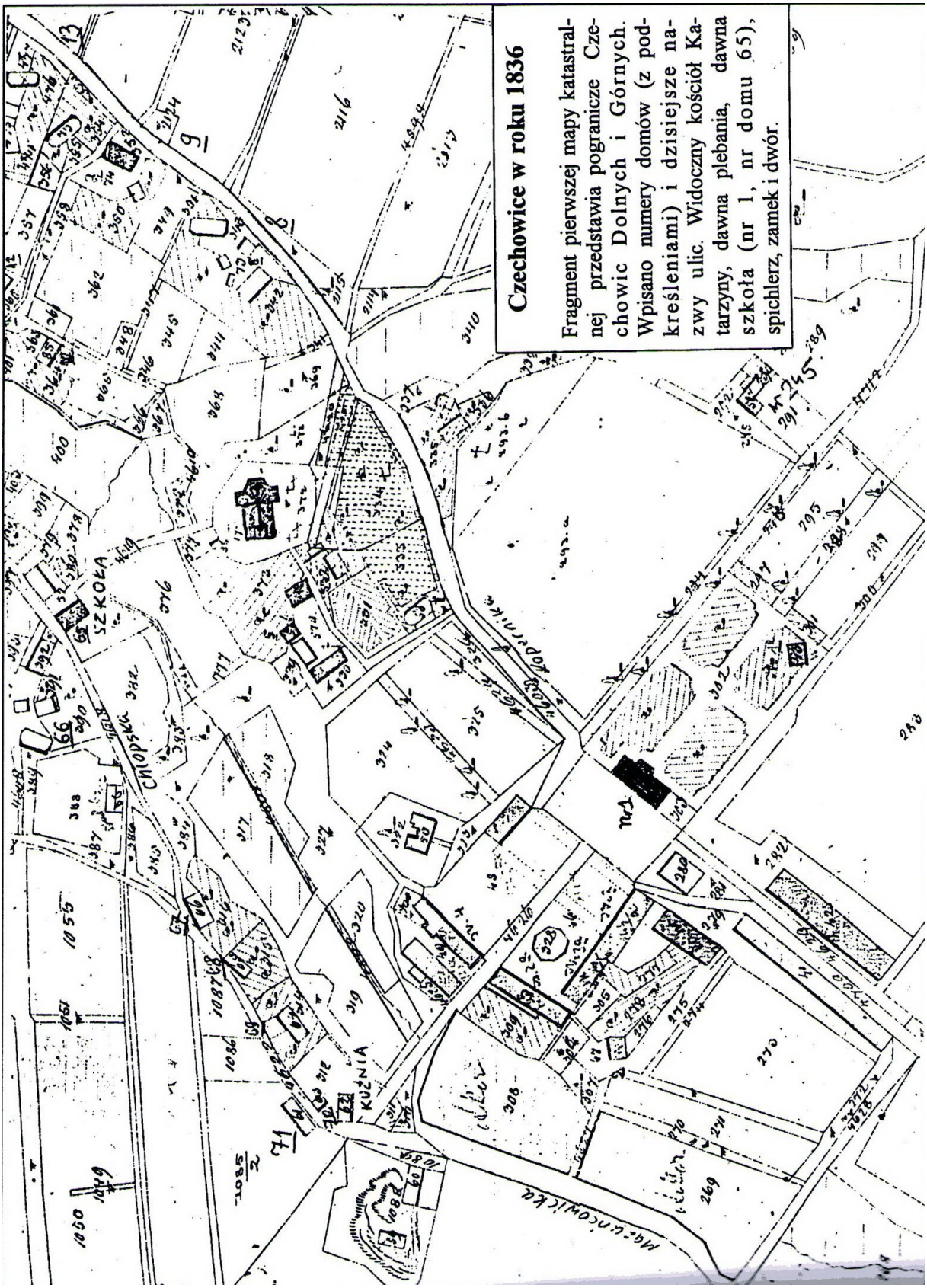
Ilustracja 14: Ilustracja 1: Szkic topograficzny Czechowic - Dziedzic; Eugeniusz Kopeć - "Szkice z Przeszłości Czechowice - Dziedzice"; Śląski Instytut Naukowy Katowice, 1977 rok

Ilustracja 15: Dobra dawnych właścicieli terenów dzisiejszej Walcowni Metali "Dziedzice"; Tadeusz Janik - "Sto lat Walcowni Metali "Dziedzice"; Walcownia Metali "Dziedzice" w Czechowicach - Dziedzicach, 1996 rok

Ilustracja 16: Dziedzice (wieś) przed I wojną światową; Grzegorz Marek Chromik - "Czechowice - Dziedzice i okolice - Monografia historyczna (do roku 1918)"; Czechowice - Dziedzice 2001 rok

Ilustracja 17: Czechowice w roku 1836; Grzegorz Marek Chromik - "Czechowice - Dziedzice i okolice - Monografia historyczna (do roku 1918)"; Czechowice - Dziedzice 2001 rok

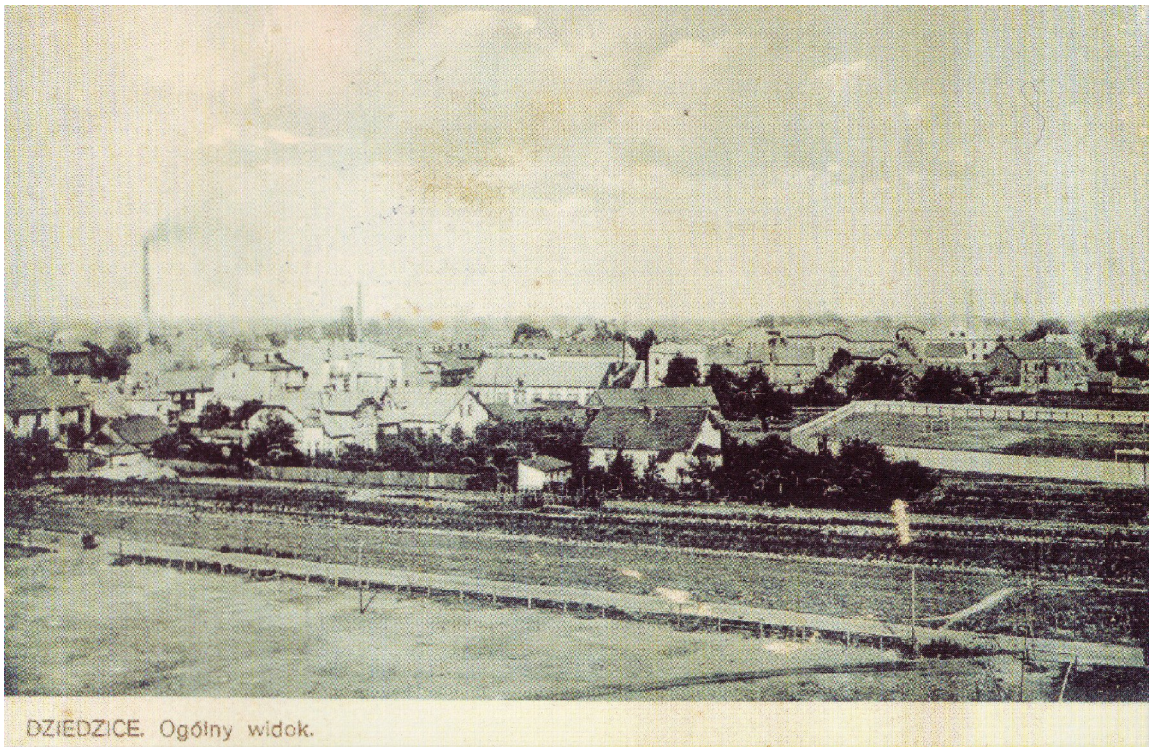
IV. ZABUDOWA ZABYTKOWA – FORMA OPRACOWANIA

Na potrzeby opracowania przeprowadzono badania terenowe. Dokonano wstępnego rozpoznania historycznego, bibliograficznego, kartograficznego, archiwalnego, ikonograficznego oraz kwerend w odniesieniu do obszaru Czechowic-Dziedzic i jego zabudowy. Niniejsze opracowanie poprzedzone zostało wykonaniem uproszczonej dokumentacji ewidencyjnej w formie kart gminnej ewidencji zabytkowych obiektów nieruchomych i ruchomych (tzw. obiektów małej architektury) – katalogu obiektów zabytkowych wraz z dokumentacją fotograficzną. Wprowadzenie stanowi wstęp zawierający podstawowe informacje o kontekście historyczno – geograficznym miasta i poszczególnych miejscowości gminy , a także wnioski ogólne oraz typologię obiektów zabytkowych i kulturowych (zawartych również w układach tabelarycznych).

Miasto i gmina Czechowice-Dziedzice składa się z części miejskiej Czechowic-Dziedzic oraz trzech miejscowości o statusie sołectw: Bronowa, Ligoty i Zabrzegu. Na obszarze obecnego miasta przed wiekami istniały trzy wsie: Czechowice, Dziedzice oraz Żebracz (ta ostatnia miejscowość po I wojnie światowej stała się przysiółkiem Czechowic) wraz z licznymi przysiołkami. W źródłach historycznych wsie te pojawiają się XV - XVI wieku. Wiadomo, że w końcu XVIII wieku w Czechowicach istniało 260 domostw, zaś w Dziedzicach zaledwie 65, w Bronowie 80 gospodarstw, w Ligocie zaś 90 domów. Dane dotyczące Zabrzegu wspominają, że pół wieku wcześniej, w 1739 r. W miejscowości istniało 165 domów. Do drugiej połowy XIX wieku rolnictwo stanowiło prawie wyłączne źródło utrzymania mieszkańców. Prowadzono gospodarkę rolniczą, a także gospodarkę rybną, która od wieków w tej części Śląska Cieszyńskiego miała duże znaczenie.

Do dnia dzisiejszego charakter wiejski zachowały: Bronów, Ligota i Zabrzeg. Miasto Czechowice-Dziedzice posiada stosunkowo luźną, rozproszoną

zabudową (z kilkoma układami urbanistycznymi o charakterze miejskim), a obszary z zabudową mieszkaniową przemieszane są z obszarami przemysłowymi.

Ilustracja 18: WIDOK DZIEDZIC W OKRESIE MIEDZYWOJENNYM ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Pod koniec XIX wieku obok sąsiedniego Bielska, Czechowice oraz Dziedzice stały się ważnymi ośrodkami przemysłowymi monarchii habsburskiej. Aż do roku 1939 poszczególne miejscowości stanowiły odrębne gminy: Bronów, Czechowice, Dziedzice, Ligota oraz Zabrzeg. W 1945 r. utworzono gminy zbiorowe: Czechowice (w skład której weszły Czechowice i Dziedzice) oraz Zabrzeg (z trzema pozostałymi gromadami). Prawa miejskie nadano Czechowicom (z wcielonymi Dziedzicami) w 1950 r., osiem lat później miasto otrzymało nazwę Czechowice-Dziedzice. W 1977 r. przyłączono Bronów, Ligota i Zabrzeg do gminy Czechowice-Dziedzice .

Uprzemysłowienie dawnych wsi i przysiółków (szczególnie Czechowic) było ściśle związane z lokalizacją w Dziedzicach Cesarsko - Królewskiej Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda, biegnącej z Wiednia do Krakowa i Lwowa. Linię kolejową Bogumin - Dziedzice oraz Dziedzice –

Bielsko uruchomiono w 1855 roku, Dziedzice - Oświęcim rok później, zaś Dziedzice – Pszczyna w 1867 roku. Wzdłuż linii kolejowej powstały liczne zakłady przemysłowe, jak: lokomotywownia, fabryka podkładów kolejowych (1890), rafineria nafty „Schodnica" (1896 r.), fabryka przetwórstwa metalowego „Cynkownia" (1896), kopalnia węgla kamiennego „Silesia" (wiercenia rozpoczęto w 1900 roku), rafineria nafty „Vacum Oil Company" (1905), zakład przetworów żywicznych, przetwórnia ryb morskich, fabryka brykietów, kilka cegielni i inne. Miejscowości o charakterze rolniczym zaczęły przekształcać się w osady przemysłowe czy rolniczo-przemysłowe. Rozwój poszczególnych miejscowości znalazł odzwierciedlenie w przyroście ludności. Jak już wcześniej wspomniano w statystyce w 1890 roku Czechowice liczyły 3.217 mieszkańców, Dziedzice zaś 1.088. W dwadzieścia lat później w obu miejscowościach zamieszkiwało prawie dwa razy więcej ludności: w Czechowicach 7.056 osób, a w Dziedzicach 2.436 mieszkańców. W tym samym okresie (1910 r.) Bronów liczył zaledwie 749 mieszkańców, a Ligota 1.791. W czasie II wojny światowej w poszczególnych miejscowościach mieszkało: w Czechowicach 15.650 osób, w Dziedzicach 2.906, w Zabrzegu 2.018, w Ligocie 1.917, a w Bronowie 747 mieszkańców.

Od IV ćw. XIX w. wieś Dziedzice, której centrum znajdowało się w okolicy dzisiejszej ulicy Piasta zaczęło się urbanizować. W latach 90. XIX w. i w pierwszym dziesięcioleciu XX w. w okolicach dworca kolejowego (gł. przy ulicy Kolejowej i Towarowej) wzniesiono kilkadziesiąt nowych budynków mieszczących kamienice, hotele, sklepy, restauracje, zakłady rzemieślnicze, składy, rzeźnię i piekarnię.

Ilustracja 19: WIDOK OBECNEJ ULICY KOLEJOWEJ I PLACU WOLNOŚCI NA POCZĄTKU XX WIEKU; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Ilustracja 20: WIDOK OBECNEJ ULICY KOLEJOWEJ W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Pod koniec XIX w. centrum Czechowic (zlokalizowane w Górnych Czechowicach, w okolicach kościoła św. Katarzyny i pałacu wraz z folwarkiem) zaczęło ustępować miejsca północnym przysiółkom: Żebracz, Grabowice, Lesisko. Tam budowano zakłady przemysłowe, osiedla przyfabryczne, zakłady rzemieślnicze, restauracje. W okresie międzywojennym największym przeobrażeniom uległo Lesisko – przysiółek w Czechowicach. Na terenie dawnego majątku ziemskiego wytyczono tam w 1925 r. plac targowy, przy którym znalazł miejsce nowoczesny gmach urzędu gminy (1936 r.) i kościół (1937-1939).

Ilustracja 21: WIDOK OBECNEGO PLACU JANA PAWŁA II (DAWNY PLAC TARGOWY); „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

W wytyczonej dzielnicy powstało wiele nowoczesnych domów jednorodzinnych, z których część otrzymała bardzo nowatorskie formy funkcjonalistyczne. W pobliżu placu, przy ul. Sienkiewicza 8 w latach 20 XX w. wybudowano gmach szpitala – Ubezpieczalni. Po wojnie dotychczasowy plac targowy stracił swoją funkcję handlową, stając się reprezentacyjnym placem miejskim , pełniącym funkcję rynku (dawny plac 1 Maja, obecnie plac Jana Pawła II).

Po II wojnie światowej miasto nadal miało charakter przemysłowy. W tym okresie prowadzona była działalność w wielu gałęziach gospodarki), ta-

kich jak: wydobycie węgla kamiennego, przerób ropy naftowej, przemysł elektroenergetyczny, metalurgii miedzi, samochodowy, kabli i przewodów, wyrobów elektrotechnicznych, organiczny, ceramiki budowlanej, betonów, tartaczny, zapałczany, celulozowo - papierniczy, wełniany, filcowy i tkanin technicznych, odzieży, mięsny i piekarniczy. Tu znajdowały się firmy znane w kraju i za granicą, takie jak: Rafineria „Czechowice", Śląska Fabryka Kabli, Walcownie Metali „Dziedzice", Fabryka Sprzętu Elektrotechnicznego „Kontakt", Czechowickie Zakłady Przemysłu Zapałczanego, Kopalnia Węgla Kamiennego „Silesia".

Wiejski charakter sołectw tworzących gminę (Bronów, Ligota, Zabrzeg) i częściowo miasto (historyczne Czechowice Górne i Czechowice Dolne) czytelny jest głównie w ruralistycznym, rozproszonym układzie przestrzennym. Obecnie w miejscowościach gminy i częściowo w poszczególnych częściach miasta dominuje zabudowa jednorodzinna (jedno lub dwukondygnacjowa) lub rzadziej większe kubaturowo budynki kilkurodzinne. Są to zarówno budynki historyczne powstałe w XIX i w I poł. XX wieku , jak i zabudowa powojenna, z dominującymi domami typu „pudełkowego" z charakterystycznymi płaskimi dachami. W przysiółkach miasta: Lesisku, Żebraczu, Grabowicach oraz historycznych Dziedzicach istnieje zabudowa o charakterze robotniczym i małomiasteczkowym. Tam też szczególną rolę odgrywa zabudowa osiedla patronackiego (kolonia górnicza przy ul. Węglowej i Górniczej w przysiółku Żebracz). Ponadto w Czechowicach-Dziedzicach uwidacznia się współczesna kilkukondygnacyjna lub rzadziej kilkunastopiętrowa zabudowa blokowa (np. osiedle mieszkaniowe MANHATTAN pomiędzy ul. Traugutta a ul. Polną, osiedla mieszkaniowe wybudowane przez KWK Silesia przy ul. Topolowej, osiedle „Braci Sofków", osiedle „Szczotki", osiedle Spółdzielni Mieszkaniowej pomiędzy ul. A. Mickiewicza, Jana III Sobieskiego, Legionów i Niepodległości), osiedle mieszkaniowe „PÓŁNOC").

Do najważniejszych obiektów w krajobrazie architektonicznym miasta i gminy zaliczają się kościoły. Z czasów nowożytnych, z okresu baroku pochodzą trzy świątynie: św. Katarzyny w historycznych Czechowicach, św. Józefa

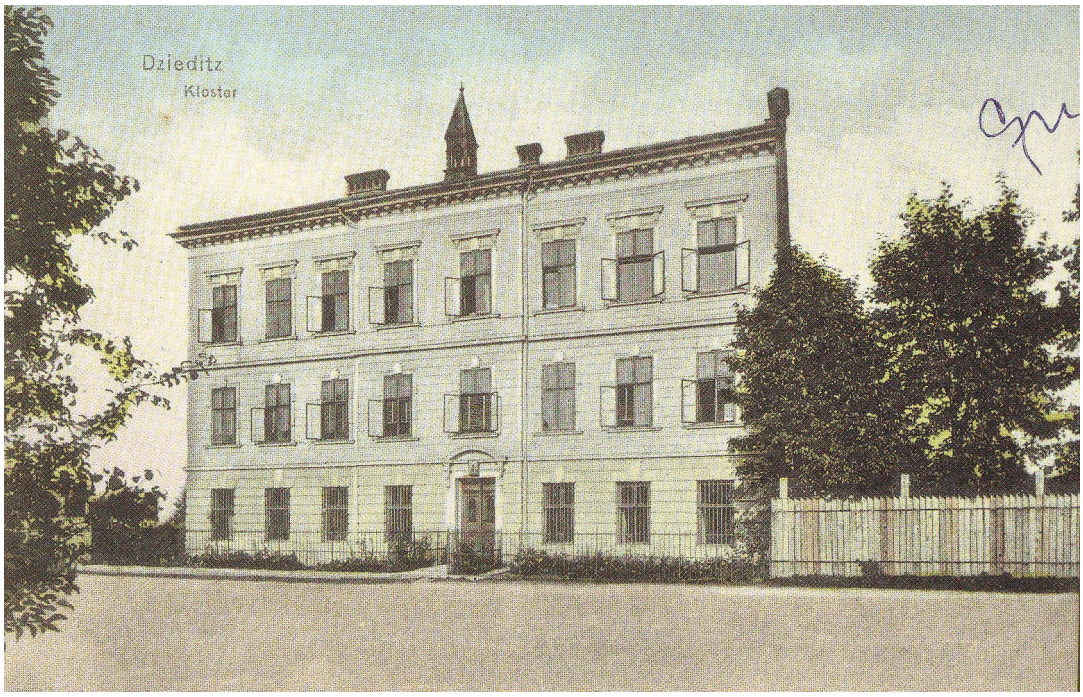
w Zabrzegu i Opatrzności Bożej w Ligocie. Pierwszy z nich wybudowany został w latach 1722-1729, przy współudziale właściciela Czechowic – Franciszka Karola Kottulinsky'ego. Około 1800 r. kościół przebudowano poszerzając okna, nadbudowując wieżę i wykonując nowe dachy. Kościół zabrzeski wybudowany został w latach 1786-1787. Oprócz cech stylistycznych barokowych w architekturze świątyni zauważyć można elementy klasycystyczne. Kościół w Ligocie ufundowany został przez Pawła Czadersky'ego. Wznoszony był przez pięć lat na początku XIX wieku (1801-1806), pod kierunkiem budowniczego J. Minkisza ze Skoczowa. W latach 1834-1840 z inicjatywy ks. proboszcza Błażeja Olejaka nadbudowano wieżę kościelną. W stylu historyzmu wybudowano dwa następne kościoły: Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bronowie oraz NMP Wspomożycielki Wiernych w Dziedzicach. Kościół bronowski wybudowano z funduszy Gminy Bronów i jej mieszkańców w latach 1874-1877, wg projektu architekta Rosta z Białej. Świątynia dziedzicka wybudowana została w latach 1882-1890. W stylu funkcjonalistycznym zbudowany został nowy kościół w Czechowicach p.w. NMP Królowej Polski, znajdujący się w przysiółku Lesisko. Wybudowany został on wg projektu architekta Jana Affy, w latach 1937-1939, pod kierownictwem budowniczego Józefa Janusza z Brożysk . Wszystkie barokowe kościoły oraz świątynia w Bronowie wpisane są do rejestru zabytków. Także pozostałe kościoły: NMP Wspomożycielki Wiernych w Dziedzicach i NMP Królowej Polski w Czechowicach kwalifikują się do wpisu do rejestru zabytków.

Na ternie miasta Czechowice-Dziedzice znajdują się również budowle łączące funkcje sakralne z mieszkalnymi. Najbardziej interesujący jest Dom Rekolekcyjny Księży Jezuitów przy ul. Andrzeja Boboli 1. Wybudowany został on w latach 1904-1905 przez Jezuitów w celu ewangelizacji środowisk wielkoprzemysłowych. W budynku oprócz pomieszczeń mieszkalnych znajdują się dwie kaplice. Monumentalna budowla wykazuje cechy „stylu ok. 1800", czyli klasycyzującego baroku, który wzbogacony został elementami secesji.

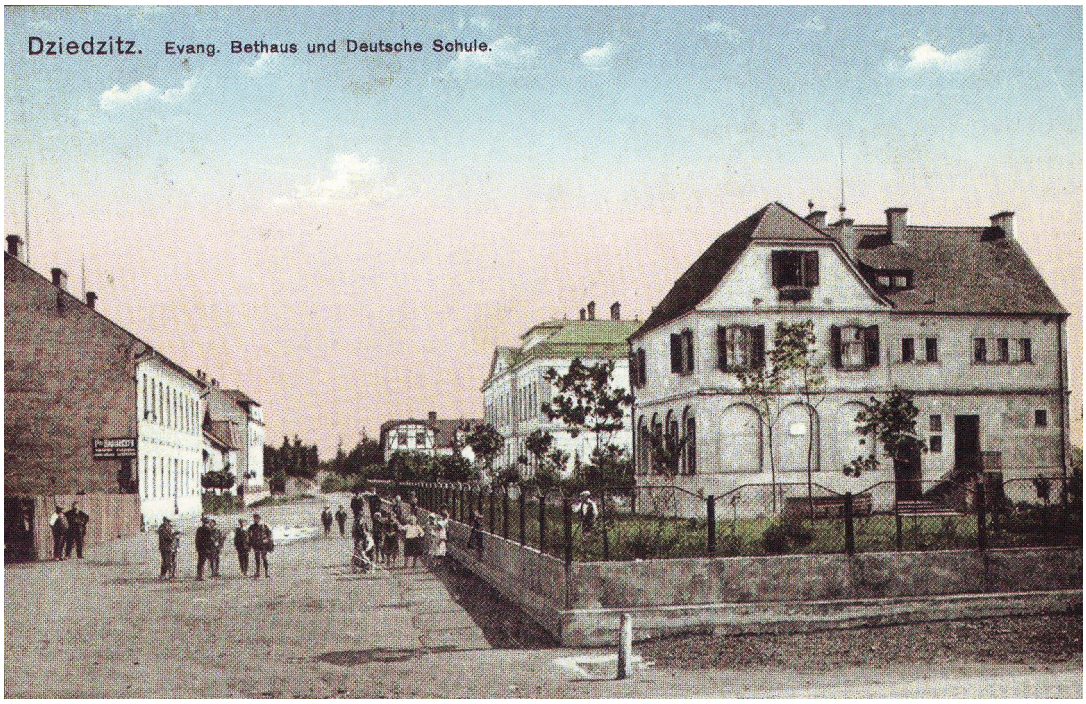
Ilustracja 22: KLASZTOR JEZUITÓW /źródło: „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

W tym samym okresie (tj. ok. 1907 r.) Siostry Felicjanki zaadaptowały istniejącą kamienicę Henryka Nitsche wraz z ogrodem przy obecnej ul. Legionów 81 na swój dom zakonny. Budynek ten o prostych formach z elementami stylu neorenesansowego, obecnie pozbawiony jest wieżyczki i elementów detalu architektonicznego. Dziś jest siedzibą Ośrodka Pomocy Dziecku i Rodzinie.

Ilustracja 23: DOM ZAKONNY SS FELICJANEK ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Ostatni z tego typu obiektów to Ewangelicki Dom Modlitwy, zlokalizowany przy ul. Słowackiego 18. Wybudowany w latach 1910-1911 obiekt mieści kaplicę, zakrystię i pomieszczenia mieszkalne. Parafia Ewangelicko-Augsburska ma w nim swoją siedzibę. Obiekt założony został na rzucie litery „L" i posiada dwukondygnacjową bryłę, nakrytą wysokim dachem dwuspadowym z naczółkiem.

Ilustracja 24: OBECNA ULICA STUDENCKA - WIDOK NA EWANGELICKI DOM MODLITWY, ZA KTÓRYM DAWNA SZKOŁA NIEMIECKA ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

W większości miejscowości funkcjonowały folwarki, których gospodarka opierała się na produkcji rolnej, hodowlanej i leśnej. Istniał w nich szereg budynków gospodarczych (stodoły, spichlerze, obory, wozownie, kuźnie itd.) o charakterze produkcyjnym (gorzelnie, cegielnie, młyny, browary, tartaki) i zabudowania mieszkalne pracowników folwarcznych. Na terenie Gminy do dnia dzisiejszego zachowały się trzy założenia folwarczne: w Czechowicach Górnych, w Grabowicach (folwark Nowy Dwór) i w Ligocie. Najlepiej zachowany i najbardziej interesującym pod względem historycznym i architektonicznym, a zarazem największym jest folwark w Czechowicach Górnych. Zespół ten zlokalizowany jest przy ulicach: M. Kopernika, Zamkowej i Kotulińskiego. Część

obiektów zespołu wpisana jest do rejestru zabytków: pałac Kotulińskich przy ul. Zamkowej 2 wraz z założeniem parkowym (w obrębie ogrodzenia), pierwotna warowna siedziba właścicieli, późniejszy spichlerz (obiekt w ruinie), dawna zarządcówka tzw. dom ekonoma przy ul. M. Kopernika 52, czworak II przy dawniej ul. M. Kopernika 48, obecnie ul. Kotulińskiego 5, stajnia – położone bezpośrednio przy ul. M. Kopernika (na przedłużeniu osi pałacu). Nie zachowały się dwa obiekty wpisane do rejestru zabytków: pierwszy z czworaków, zlokalizowany przy ul. M. Kopernika nr 56 (naprzeciw stajni – po drugiej stronie ulicy), który w połowie pełnił funkcje mieszkalne, a w połowie był stajnią oraz budynek ogrodowy tzw. dom ogrodnika, użytkowany później jako budynek szklarniowy, rozebrany w latach 70. XX wieku. Ochroną konserwatorską objęte jest również założenie terenów zielonych, w tym trzy stawy i trzy aleje spacerowe: aleja kasztanowa przy ul. Zamkowej: od pałacu Kotulińskich w kierunku lasu (zachowana szczątkowo) aleja lipowa przy ul. M. Kopernika - w okolicach pałacu (zachowana szczątkowo) oraz aleja lipowa w drodze do kościoła św. Katarzyny (zachowana częściowo). Pałac wraz z parkiem wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A- 28/60, zaś pozostałe w/w budynki dworskie wraz z alejami i stawami - pod numerem A- 1216/75. Ponadto zachowały się inne budynki dworskie: obora, zlokalizowana przy ul. M. Kopernika (równolegle do stajni), budynek mieszkalny przy ul. Kotulińskiego 3, dawna gorzelnia wraz z magazynem zboża przy ul. Kotulińskiego 6, tzw. budynek gorzelnika (budynek mieszkalny) przy dawnej ul. M. Kopernika 46, obecnie ul. Kotulińskiego 4 oraz w otoczeniu pałacu kręgielnia oraz jedna z oficyn (druga została odtworzona w ostatnich latach). Z założenia folwarcznego nie zachowały się: stodoła I, zlokalizowana przy ul. M. Kopernika - znajdowała się po przeciwnej stronie drogi (gdzie istnieje stajnia), stodoła II zwana również suszarnią siana (zlokalizowana na płn-zach. od stodoły I), spichlerz (znajdujący się u zbiegu obecnych ulic: Kotulińskiego i M. Kopernika), budynek wagi (który zlokalizowany był przy ul. M. Kopernika - pomiędzy pałacem a stajnią). Budowę istniejącego pałacu rokokowego prawdopodobnie rozpoczął Franciszek Karol Kottulinsky. Jednak-

że jak wskazuje herb nad wejściem ukończona została przez następnych właścicieli majątku – rodzinę hrabiów Renard (majątek czechowicki kupił hr. Andrzej Renard w 1765 r. za sumę 62000 guldenów reńskich). W pałacu zachowała się sztukateria, portale z supraportami oraz odsłonięta w ostatnim okresie XIX-wieczna dekoracja malarska. Park przy pałacu ma układ barokowy. Od strony frontowej pałacu pierwotnie znajdowały się szpalery lip drobnolistnych, o koronach kształtowanych w formę „kandelabru" (obecnie zachowane fragmentarycznie po dwa szpalery), zaś za pałacem umieszczony był duży salon parkowy z fontanną (ob. nieistniejącą) oraz grabowym bindażem (zachowane drobne fragmenty). Ze starego założenia zachowały się pojedyncze egzemplarze lip drobnolistnych i dębów szypułkowych w centrum parku.

Ilustracja 25: PAŁAC W CZECHOWICACH GÓRNYCH ; E. Kopeć „Szkice z przeszłości Czechowic-Dziedzic"

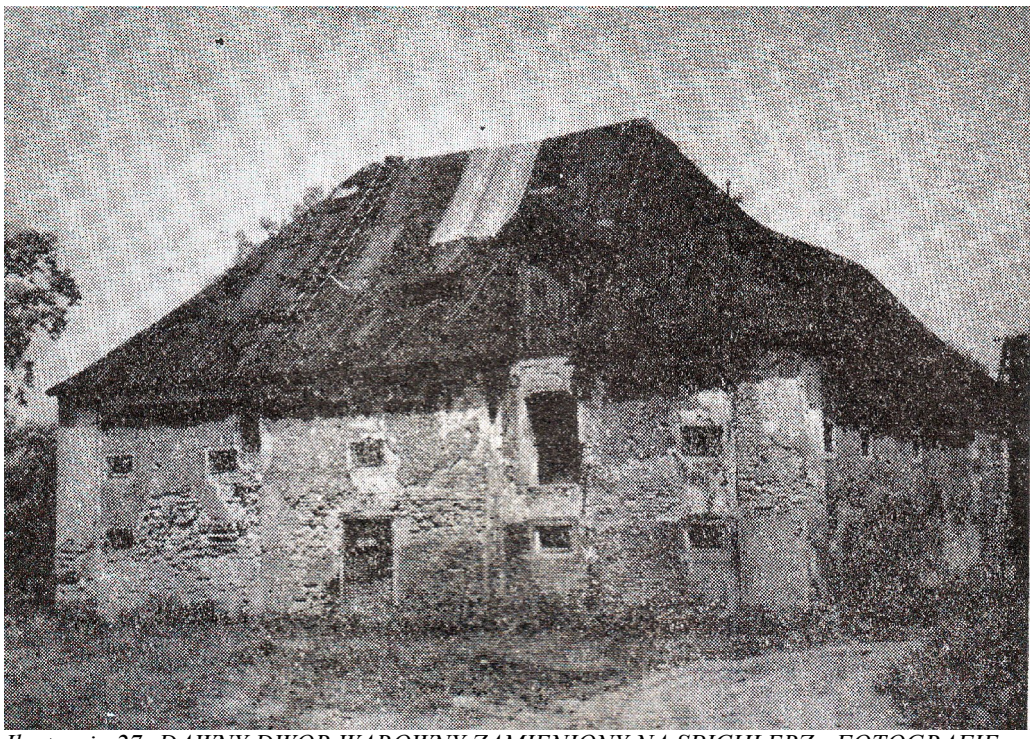
Folwark górnoczechowicki założony został w I poł. XVIII wieku przez Franciszka Karola Kottulinsky'ego (na zachowanym budynku czworaka istnieje data „1708"). Budynki folwarczne wznoszona na przestrzeni XVIII i XIX w. Wiadomo, że dawną zarządcówkę (tzw. dom ekonoma) przy ul. M. Kopernika

52 wybudował w latach 70. XIX w. nowy właściciel majątku – Alexander Zipser, fabrykant wyrobów tekstylnych z Bielska.

Pozostałością dużo wcześniejszych zabudowań dworskich jest ceglano-kamienna ruina dawnej warowni (dworu), zwana zamkiem. Uważa się, że ruina jest pozostałością dawnej rezydencji czechowickich feudałów. Miała być warownym dworem Mikołaja Wilczka, wybudowanym ok. 1536 r., na miejscu XIV-wiecznego, kamiennego zameczku Czelów. W XVIII stuleciu Franciszek Karol Kottulinsky zmienił dawny dwór na spichlerz. W trakcie prowadzonych w latach 60. XX w. badań archeologicznych wokół dworu odkryto kamienne mury, być może dawnego zamku. 27 stycznia 1987 r. w budynku wybuchł pożar (prawdopodobnie podpalenie). Dzięki interwencji członków Towarzystwa Przyjaciół Czechowic - Dziedzic nie dopuszczono do całkowitego zrównania dawnego dworu z ziemią. Obecne ruiny z jedną ścianą budowli widoczne są przy ul. M. Kopernika, za budynkiem transformatora wśród drzew.

Ilustracja 26: DAWNY DWOR WAROWNY ZAMIENIONY NA SPICHLERZ - FOTOGRAFIE PRZEG POŻAREM BUDOWLI W 1984 ROKU; G. M. Chromik Zabytki Czechowic-Dziedzic, Czechowice-Dziedzice 1993;

Ilustracja 27: DAWNY DWOR WAROWNY ZAMIENIONY NA SPICHLERZ - FOTOGRAFIE PRZEG POŻAREM BUDOWLI W 1984 ROKU; E. Kopeć - "Szkice z przeszłości Czechowic - Dziedzic", Katowice 1977

Drugi z folwarków zlokalizowany jest w Ligocie, pomiędzy ulicą Wolańską i Bielską. Z zabudowań dworskich zachował się dwór (ul. Woleńska 3), budynek gospodarczy, pełniący funkcje inwentarskie oraz drugi niewielki budynek gospodarczy (w stanie katastrofy budowlanej). Pozostałe budynki gospodarcze to obiekty współczesne, wybudowane po II wojnie światowej. Dwór prawdopodobnie wybudowany został na przełomie XVIII/XIX wieku przez rodzinę Czaderskich. Sto lat później budowla przebudowana została przez ostatnich właścicieli majątku – rodzinę Gaschów. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A- 873/68. Obecnie dwór jest nieużytkowany i opuszczony. Jest w złym stanie zachowania.

Ostatni z zespołów folwarcznych znajduje się w dawnym przysiółku Grabowice, przy ul. Kaniowskiej. Dwór w majątku zbudowany został w latach 70. XIX w. dla córki Aleksandra Zispera – Marii Hainisch. Wybudowany został w stylu neorenesansowym. Folwark stanowił „wiano" Marii Zisper i obejmował liczne zabudowania gospodarcze: spichlerz, młyn, gorzelnię, chlewnię i stodoły.

Z zespołu do dnia dzisiejszego zachował się dwór murowany, podłużny budynek inwentarski, bliżej nieokreślony nieduży budynek gospodarczy oraz drewniany spichlerz, przeniesiony do Zagrody Wsi Pszczyńskiej. Żaden z obiektów folwarku grabowickiego nie jest wpisany do rejestru zabytków. Dwór wybudowany na wzór włoskich willi renesansowych kwalifikuje się do wpisu do rejestru zabytków.

Na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice znajduje się kilkadziesiąt budynków użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym i historycznym. Są to urzędy, szkoły, domy stowarzyszeń i związków oraz hotele, restauracje, karczmy i sklepy. Są to obiekty powstałe na przestrzeni 100 lat, od II poł. XIX w. do końca lat 30. XX w., zróżnicowane stylistycznie w zakresie bryły i gabarytu, zaprojektowane indywidualnie w związku z pełnioną funkcją. Do najstarszych spośród budynków urzędowych należy dawny austriacki urząd celny, ob. budynek mieszkalny przy ul. Legionów 37 w Dziedzicach, o cechach neorenesansowych, wybudowany prawdopodobnie na przełomie XIX/XX wieku. Z tego samego okresu pochodzi budynek mieszkalny w Dziedzicach przy ul. Legionów 50, gdzie w okresie międzywojennym mieścił się posterunek żandarmerii. W 1930 r. wzniesiono w Zabrzegu obszerną budowlę w tradycyjnym charakterze, gdzie znalazły swoją siedzibę gmina, poczta i policja (ul. Gminna 4). W okresie międzywojennym wybudowano grupę budynków (głównie na obszarze Lesiska) w nowoczesnym stylu funkcjonalistycznym. W tej stylistyce wybudowano w 1936 r. wg projektu Adolfa Kurciusa budynek urzędu gminy w formie trójkondygnacyjnego prostopadłościanu z bocznymi, nieznacznie niższymi i wysuniętymi do przodu skrzydłami. Niestety architektura tej budowli została przekształcona po II wojnie światowej, kiedy to nadbudowano dwie kondygnację, ujednolicając wysokość korpusu głównego ze skrzydłami i zlikwidowano dekorację pasową, obramowującą części otworów okiennych. Zachowana do dnia dzisiejszego pozostała jedynie partia przyziemia obłożona piaskowcem brenneńskim wraz z wejściem głównym do urzędu.

W dawnym Domu Katolickim (ob. Dom Harcerza) przy ul. Narutowicza 4 w Dziedzicach mimo modernizacji - cechy nowoczesnej architektury funkcjonalistycznej zachowały się. Do dnia dzisiejszego widoczna jest charakterystyczna schodkowa wieża w narożu budynku. Obiekt ten wzniesiono w latach 1934-1936 z inicjatywy Związku Niewiast Katolickich. Innym gmachem użyteczności publicznej wybudowanym w nowoczesnym stylu, tym razem wykazującym cechy sztuki art. deco jest dawny gmach Ubezpieczalni (ob. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „DIAGMED") w Czechowicach przy ul. Sienkiewicza 8, wybudowany w latach 1925-1935. W budynku znalazły miejsce ambulatoria wewnętrzne, chirurgiczne, dentystyczne, okulistyczne, chorób skórnych, lecznictwa fizykalnego, gabinet dla dzieci i pracownia bakteriologiczna. Domy stowarzyszeń i związków (d. Dom Robotniczy w Czechowicach i d. Dom Katolicki w Ligocie) otrzymały uproszczone formy historyzujące, zaś d. Dom Związku Zawodowego Kolejarzy w Dziedzicach - skromne formy stylistyki art deco.

Szkoły na terenie miasta i gminy powstawały w trzech okresach: w IV ćw. XIX wieku, na początku XX w. (około 1910 r.) oraz w okresie międzywojennym (głównie w latach 30. XX w.). Do najstarszych należą dwa budynki szkolne w Dziedzicach przy ul. Legionów 59. Starszy z budynków (stanowiący dziś główny gmach Zespołu Szkół nr 4) powstał w 1879 r. i otrzymał formy neorenesansowe, z prostymi naczółkami okiennymi, urozmaiconymi trójkątnym naczółkiem okna w partii nad wejściem oraz boniowaniem w formie podłużnych pasów. Z biegiem lat budynek ten zatracił wszelkie cechy stylowe i obecnie posiada prostopadłościenną bryłę, pozbawioną dekoracji. Nowszy z budynków szkoły dziedzickiej, wybudowany w 1904 r. zachował swoje cechy stylistyczne (historyzm) do dnia dzisiejszego.

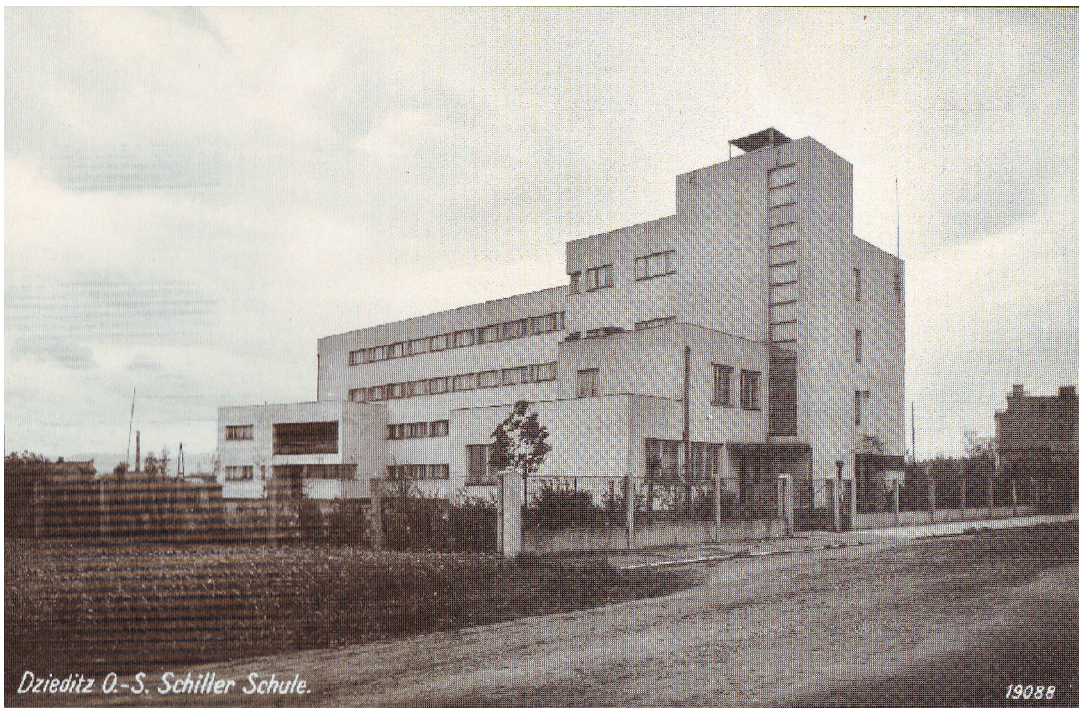
Ilustracja 28: BUDYNKI SZKOLNE W DZIEDZICACH (Z LEWEJ Z 1879 R, Z PRAWEJ Z 1904 R.); „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

Dawna szkoła powszechna w Grabowicach (ul. Traugutta 70) z 1880 r. również zachowała swe pierwotne formy stylowe prostą dekoracją (być może pierwotnie szkoła była obiektem ceglanym, nie tynkowanym - jak obecnie). Wybudowana w latach 1871-1872 szkoła dolnoczechowicka (ul. Chłopska 73) została nadbudowana o trzecią kondygnację w latach 80. ubiegłego wieku. Obecnie obiekt nie posiada cech stylowych, a jedynym elementem urozmaicającym elewacje są proste gzymsy międzykondygnacyjne. Szkoły następnego okresu wybudowano głównie około 1910 r., w stylistyce klasycyzującego baroku (tzw. styl ok. 1800). Jest to dawna szkoła w przysiółku Lipowiec z 1899 r. (ul. Lipowska 24), dawna niemiecka szkoła ludowa w Lesisku (ob. Szkoła Podstawowa nr 4 im. Orła Białego) przy ul. Studenckiej 2 z 1910 r., dawna szkoła powszechna (ob. Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 1 im. Jana Brzechwy) przy ul. Chłopskiej 70 w Czechowicach Dolnych z 1911 r., dawna szkoła powszechna (ob. Zespół Szkół im. Ks. Józefa Tischnera) w Ligocie przy ul. Bielskiej 17 z 1911 r. (rozbudowana w okresie powojennym).

Ilustracja 29: BUDYNEK DAWNEJ NIEMIECKIEJ SZKOŁY LUDOWEJ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

W przysiółku Ligoty - Miliardowicach w 1925 r. wybudowano szkołę powszechną (ob. przedszkole) przy ul. Przedszkolnej 10, o rzadko spotykanej na obszarze gminy stylistyce – neoklasycystycznej. Wybudowane w latach 30. XX wieku trzy szkoły o cechach funkcjonalistycznych (w Zabrzegu, Lipowcu i Dziedzicach) zostały w późniejszym okresie przebudowane lub rozbudowane. Tzw. „nową szkołę" w Lipowcu (ob. Szkoła Podstawowa nr 3 im. Juliusza Słowackiego przy ul. Lipowskiej 26) wybudowaną w l. 1936-1938, rozbudowano o trzecią kondygnację i salę gimnastyczną w l. 1956-1962. Wybudowana w 1931 r. szkoła powszechna w Zabrzegu (ob. Zespół Szkół im. ks. Józefa Londzina) przy ul. Pytla 1 rozbudowano w 1976 r. Najciekawszy z budynków szkolnych tej stylistyki – dawna szkoła powszechna w Dziedzicach (ob. Szkoła Podstawowa nr 7 im. Kazimierza Wielkiego) przy ul. Szkolnej 6 pochodząca z 1937 r. została przekształcona w okresie powojennym. W bryle obiektu nie uwidacznia się tak wyraźnie charakterystyczna dla budowli addycyjność form. Jednak obiekt zachował wiele cech architektury funkcjonalistycznej do dnia dzisiejszego.

Ilustracja 30: BUDYNEK DAWNEJ SZKOŁY POWSZECHNEJ W DZIEDZICACH WYBUDOWANY W 1937 R.; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

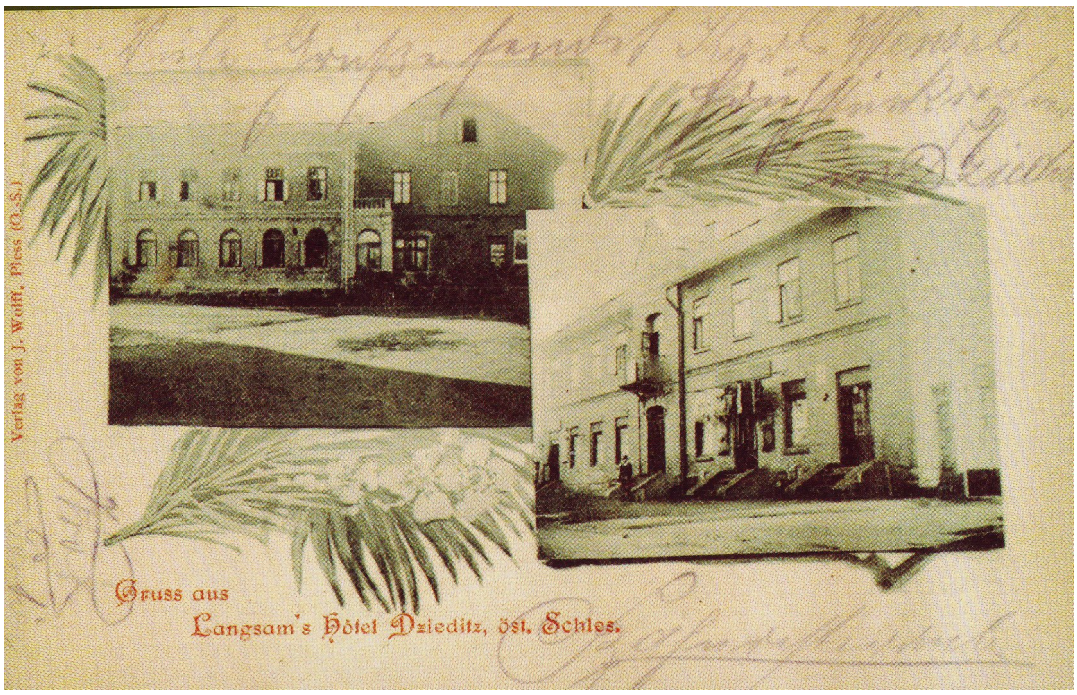
Osobny typ zabudowy tworzą budynki mieszkalno-usługowe, występujące w każdej dawnej miejscowości miasta i gminy. Są to restauracje i karczmy, hotele, sklepy oraz składy – najczęściej połączone z mieszkaniami. Najwięcej tego typu obiektów występuje w silnie rozwijających się na przełomie XIX i XX wieku Dziedzicach. Do najważniejszych obiektów zaliczyć można: d. hotel Gebauer przy pl. Wolności 2, d. hotel Pinkusa Langsama u zbiegu ulicy Kolejowej z pl. Wolności, d. sklep i restauracja Krzysztoforskiego przy ul. Niepodległości 2 (skrzyżowanie z pl. Wolności), d. gospoda i rozlewnia wódek H. Felixa przy ul. Dworcowej 15 oraz d. sklep braci Nitsch przy ul. Kolejowej 11. Stosunkowo niewiele zmienił się wygląd d. hotelu Gebauer (likwidacja jednego ze zwieńczeń, dobudowanie z boku wejścia) i d. sklep oraz restauracja Krzysztoforskiego (likwidacja narożnego wejścia do sklepu oraz zablendowanie okna w narożu). D. hotel Pinkusa Langsama uleg całkowitej przebudowie (nadbudowa trzeciej kondygnacji wraz z likwidacją dwuspadowego dachu, likwidacja szczytu na osi budynku, wychodzącego ponad połacią dachową, przebudowa otworów okiennych i drzwiowego na parterze).

Ilustracja 31: RESTAURACJA KRZYSZTOFORSKIEGO ZA KTÓRĄ BUDYNEK HOTELU GEBAUER; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Ilustracja 32: HOTEL GEBAUER ZA KTÓRYM BUDYNEK HOTELU PINKUSA LANGSAMA; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Ilustracja 33: HOTEL PINKUSA LANGSAMA; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

Ilustracja 34: DOM RODZINY MACHALICÓW PRZY UL. LEGIONÓW 48 W DZIEDZICACH; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

Spośród dawnych karczm, gospód , czy restauracji zachowały się obiekty o tej funkcji przy ul. Mazańcowckiej 64 w Czechowicach, dom rodziny Machaliców przy ul. Legionów 48 (będący również w okresie międzywojennym ośrod-

kiem życia kulturalnego) oraz dwie gospody w Zabrzegu (Zygfryda Gichnera przy ul. Do Zapory 29 i Wawrzeńczyków przy ul. Janoszka 7). Ten ostatni obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr 885/68. Obecnie jest nieużytkowany.

Ponadto występowały również typowe kamienice typu miejskiego, nierzadko z częścią handlową na parterze. Obiekty takie odnaleźć można w Dziedzicach (ul. Kolejowa 3 – zlikwidowany detal architektoniczny i wieżyczka nad wykuszem, ul. Kolejowa 5 – obiekt całkowicie przekształcony, ul. Kolejowa 7, 9, 19) oraz w Czechowicach (ul. Słowackiego 4, 6 i 20).

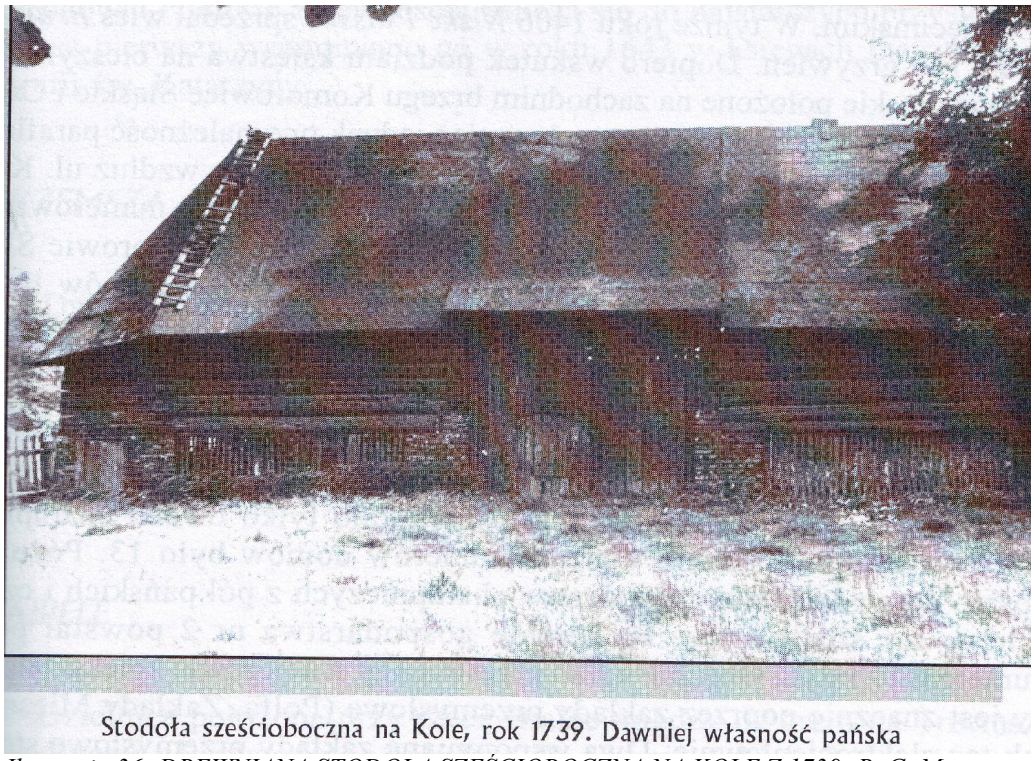
Dawna zabudowa mieszkalna i gospodarcza poszczególnych miejscowości i przysiółków miasta i gminy pierwotnie była drewniana.

Ilustracja 35: NIEISTNIEJACA CHŁOPSKA CHAŁUPA W DZIEDZICACH Z KONCA XIX W.; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Pozostałością tej zabudowy jest tylko kilka budynków mieszkalnych, mieszkalno-gospodarczych i gospodarczych. Najcenniejsza jest dawna chałupa kowala (obecnie budynek gospodarczy) z 1763 r., zlokalizowany w Ligocie przy ul. Zajęcza 56. Cenne są również trzy następne budynki drewniane: dom rodziny Jurczyków z 1857 r. przy ul. Księża Grobel 21 w Czechowicach-Dzie-

dzicach i dawny młyn Klimów przy ul. Piasta 29 w Czechowicach-Dziedzicach z II poł. XIX w. oraz sześcioboczna stodoła przy ul. Zarzecznej 12 w Bronowie.

Ilustracja 36: DREWNIANA STODOŁA SZEŚCIOBOCZNA NA KOLE Z 1739; R. G. M. Chromik Zabytki Czechowic-Dziedzic, Czechowice-Dziedzice 1993

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków (nr A/866/68). Zarówno dom kowala, chałupa Jurczyków, jak i dawny młyn Klimów ze względu na czas powstania i fakt iż są nielicznymi pozostałościami architektury drewnianej na terenie gminy, predysponują do ochrony prawnej poprzez wpis do rejestru zabytków. Drewniana jest również chałupa przy ul. Zakole 2 w Zabrzegu, który jednak przekształcony został o murowaną dobudówkę. Wszystkie w/w obiekty drewniane wybudowane zostały w konstrukcji wieńcowej. W Ligocie zachował się również interesujący budynek o konstrukcji murowano-drewnianej (ul. Bielska 59). W XIX-wiecznym obiekcie w części murowanej znajdują się izby mieszkalne, zaś w przylegającej części drewnianej znajdują się pomieszczenia gospodarcze. Budynek ten posiada charakterystyczne wejście z „wysiodkiem", czyli wnęką z dwiema ławeczkami po bokach. Jest to rozwiązanie architektoniczne charakterystyczne dla wiejskiego budownictwa tego terenu, znane również

w sąsiednich miejscowościach, np. w Międzyrzeczu. „Wysiodki" występują w najstarszych murowanych budynkach wiejskich, których do dnia dzisiejszego zachowało się kilka w sołectwach. Powstały one w końcu XVIII lub na przestrzeni całego wieku XIX. Są to zazwyczaj budynki murowane z cegły i otynkowane, założone na rzucie wydłużonego prostokąta. Jednokondygnacjową, prostą bryłę nakrywa dach siodłowy. Obiekty te posiadają część mieszkalną oraz gospodarczą. W części z nich pomieszczenia gospodarcze przekształcono na mieszkalne. Ze względu na fakt, iż liczba budynków maleje w krajobrazie wiejskim lub są one przekształcane (część z nich obecnie jest nieużytkowana), sugeruje się wykupienie jednego z obiektów i zaadaptowanie go np. na siedzibę przyszłego muzeum. Do tego typu wiejskiej zabudowy zalicza się zaledwie kilka domów w Bronowie (ul. A. Czyża 25), w Ligocie (ul. Bronowska 46, Miliardowicka 57, Wolna 10), w Zabrzegu (ul. Grzybowa 15, Iłownicka 4) oraz jeden w Czechowicach Górnych (ul. Mazańcowicka 91). Spośród wymienionych tylko trzy obiekty wpisane są do rejestru zabytków: w Bronowie przy ul. Zarzecznej 12 (wraz z drewnianą stodołą) [nr rej. A 866/68], w Ligocie przy ul. Wolnej 10 [nr rej. A 874/68] oraz w Zabrzegu przy ul. Iłownicka 4 (obiekt wtórnie rozbudowany) [nr A 883/68]. Całkowitemu przekształceniu poprzez częściową rozbiórkę i dobudowę uległ budynek przy ul. Sikorskiego 68 w Zabrzegu, wpisany do rejestru zabytków pod nr A 884/68. Znaczna ingerencja w obiekt spowodowała zatracenie jego charakterystycznych cech architektury ruralistycznej, kwalifikując go do skreślenia z rejestru zabytków. Zachowała się również grupa kilkunastu wiejskich budynków mieszkalnych, bez części gospodarczej, o mniejszych kubaturach, bez „wysiodków". Są to zapewne obiekty późniejsze niż wyżej wymienione, o prostych formach, nakrytych dachem siodłowym lub naczółkowym. (np. dom w Zabrzegu przy ul. Do Zapory 2). Czasami obiekty te wzbogaca skromny detal architektoniczny (np. dom przy ul. R. Traugutta 68 w Czechowicach-Dziedzicach). Spośród tego typu obiektów dalszych badań archiwalnych i architektonicznych wymaga dom w Zabrzegu przy ul. Do Zapory 22, który datowany jest w literaturze na rok 1783.

Na terenie gminy w stanie szczątkowym zachowały się siedliska chłopskie. Do tych nielicznych i najbardziej wartościowych należą zabudowania przy ul. Legionów 32 w Czechowicach-Dziedzicach. W przeszłości należały do długoletniego wójta gminy Dziedzice, czołowego gospodarza w miejscowości - Ludwika Budnioka. Zabudowania zlokalizowane wzdłuż prostokątnego podwórza obejmują: budynek mieszkalny, do którego prostopadle przylega budynek inwentarski (w jednym z okienek zachowana krata z zadziorami); wolnostojąca stodoła zlokalizowana jest naprzeciw domu mieszkalnego. Interesujące jest siedlisko przy ul. Bronowskiej 41 w Ligocie. Obejmuje ono budynek mieszkalny z „wysiodkiem" oraz przylegający prostopadle budynek inwentarski.

Wraz z rozwojem miejscowości i przysiółków zaczęto budować większe budynki jednorodzinne o charakterze wiejskim lub małomiasteczkowym, gdzie uzyskano dodatkową powierzchnię poprzez nadbudowę na osi niewielkiego pięterka w formie facjatki (do najbardziej typowych należy dom przy ul. Legionów 94 w Czechowicach). Obiekty te są najliczniej reprezentowane (obok współczesnego, powstałego po II wojnie światowej budownictwa) wśród istniejącej zabudowy. Powstały one na przestrzeni całej pierwszej połowy XX w, choć przypuszcza się, że mogły być budowane wcześniej. Są to budowle ceglane, otynkowane, o prostych rzutach (zazwyczaj prostokąta). Obok budynków jednorodzinnych z „facjatą" wyodrębniono również inne typy domów jednorodzinnych: budynki o charakterze małomiasteczkowym z dachem naczółkowym, budynki z dwoma szczytami lub facjatami, wille o asymetrycznej bryle oraz wille o historyzujących formach. Do ostatniego typu zaliczają się budynki większości probostw oraz willa o formach neomanierystycznych, zlokalizowana w Czechowicach-Dziedzicach przy ul. Pocztowej 4, proponowana w dalszej części do wpisu do rejestru zabytków.

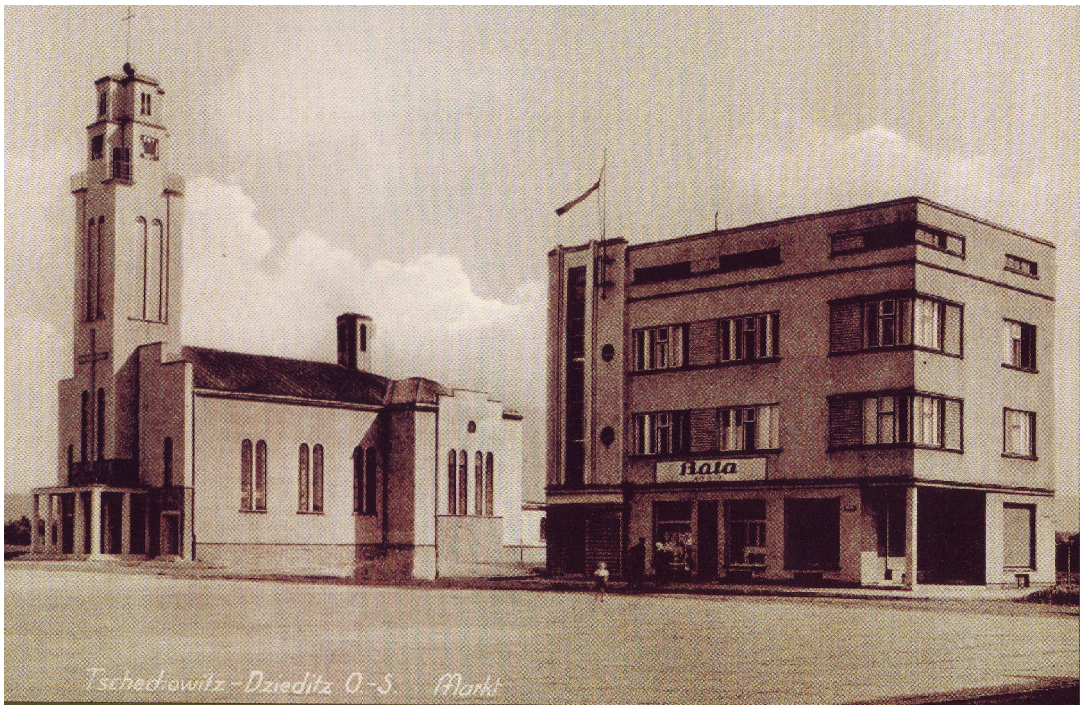
Osobną grupę budowli tworzy budownictwo wielorodzinne typu familijnego. Pierwszy typ tej grupy budynków – to wielorodzinne domy budowane przez zakłady przemysłowe, o uproszczonych rzutach i bryłach oraz prostej dekoracji. Na terenie miasta znajduje się kilkadziesiąt budynków robotniczych,

wielorodzinnych, tworzących kolonię górniczą „Żebracze" (dawnej kopalni „MONTAN", później „SILESIA") w Czechowicach przy ul. Węglowej i Górniczej. Ponadto znajdują się pojedyncze bloki typu familijnego (np. domy kolejowe przy ul. Towarowej) i mniejsze budynki robotnicze (np. związane z kablownią przy ul. Korczaka). Najczęściej są to budynki otynkowane, dwu - lub trójkondygnacyjne, przykryte dwuspadowymi dachami, ze skromną dekoracją z cegły w formie podziałów ramowych, wysokich cokołów, gzymsów, opasek czy naczółków okiennych. Większość tego typu obiektów powstawała na początku XX w. Najciekawsza, a zarazem największa, o zwartym i spójnym charakterze jest kolonia górnicza „Żebracze". Istotnym elementem dla urbanistyki kolonii jest park miejski przy ul. Górniczej. Ma on układ geometryczny, oparty na szpalerach drzew wielogatunkowych.

Następnym typem obiektów familijnych są budynki wielorodzinne o charakterze małomiasteczkowym, o prostej bryle. Są to wolnostojące dwu-lub trójkondygnacyjne tynkowane obiekty, o prostej bryle, nakryte zazwyczaj dachami dwuspadowymi. Posiadają skromne elewacje, z detalem uwidocznionym jedynie w formie gzymsów i nadproży (czasami wykonanymi w cegle). W odróżnieniu od poprzedniego typu nie tworzą one zwartych kolonii, a występują pojedynczo. Do charakterystycznych obiektów tego typu należą domy przy ul. Legionów 156 i przy ul. Barlickiego 42. W późniejszym okresie powstawały obiekty wielorodzinne o urozmaiconej bryle. Typ ten określony został jako budynki wielorodzinne o charakterze willowym, o rozczłonkowanej bryle. Są to budynki wolnostojące, otynkowane, o zróżnicowanym rzucie i nieregularnej, rozczłonowanej bryle. Nakryte są dachami kombinowanymi, często wzbogacone szczytami, lukarnami, facjatami, czy wykuszami. Detal architektoniczny ma zróżnicowane formy. Okna posiadają często różne wielkości lub kształty. Do ciekawszych obiektowego tego typu zaliczyć można dom wielorodzinny przy ul. Mickiewicza 27, przy ul. Łukasiewicza 6 i 7, czy Barlickiego 69.

Osobną grupą budynków w krajobrazie miasta, szczególnie silnie uwidaczniającą się w dawnym przysiółku Lesisko - jest architektura modernistycz-

na i jej odmiana stylowa o niezwykle nowoczesnym charakterze – funkcjonalistyczna. Wspomniano już o budynkach tej stylistyki przy omawianiu obiektów użyteczności publicznej i kościołów. W tej stylistyce wybudowano kilkanaście budynków mieszkalnych. Są to zarówno obiekty wielorodzinne, z częścią usługową na parterze, jak i wille. Do ciekawszych obiektów pierwszego typu zaliczają się budynki przy pl. Jana Pawła II nr 2, ul. Słowackiego 3 oraz przy ul. Legionów 71. Bardzo interesującym obiektem jest willa, dawniej mieszcząca na parterze dom Baty, zlokalizowana przy ul. Jana Pawła II nr 5 (przy skrzyżowaniu z ulicą Kołłątaja). Budynek ten posiada charakterystyczne cechy tzw. stylu międzynarodowego, takie jak: sześcioboczna brył z narożnym, lekko podwyższonym ryzalitem mieszczącym klatkę schodową, płaski dach, narożna „wolna przestrzeń" ze słupem, „poziome okna" (szczególnie interesujące są te występujące w partii poddasza), maszt w zwieńczeniu ryzalitu oraz charakterystyczna dekoracja z poziomych pasów „obramowująca" okna. Drobnym przebudowom poddano tylko ryzalit, gdzie zamurowano dwa niewielkie okulusy oraz zamieniono wysokie okno klatki schodowej na trzy otwory o mniejszych rozmiarach. Walory architektoniczne predysponują obiekt do wpisu do rejestru zabytków.

Ilustracja 37: WILLA FUNKCJONALISTYCZNA PRZY UL. JANA PAWŁA II NR 5; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

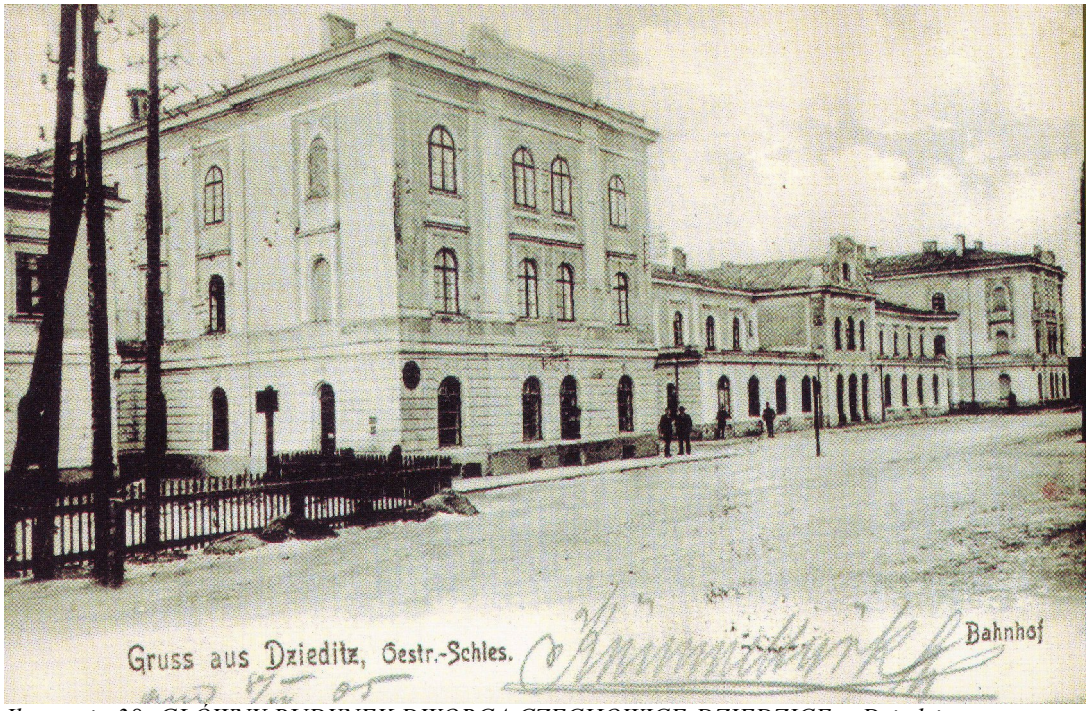
Interesujące przykłady stylu międzynarodowego odnaleźć możemy w budownictwie jednorodzinnym. Wille ze względu na rozwiązania architektoniczne należą do jednych z najwartościowszych przykładów tego typu budownictwa w województwie śląskim. Są to obiekty o niewielkich przekształceniach, jednak wymagające rozpoznania naukowego i popularyzacji, (zarówno w literaturze przedmiotu, jak i wśród mieszkańców Czechowic-Dziedzic, a przede wszystkim u ich właścicieli). Do najbardziej interesujących willi funkcjonalistycznych należą obiekty przy ulicach: Moniuszki 6, Bolesława Chrobrego 6, Kolejowej 41, Niepodległości 39, Sienkiewicza 20, czy Barabasza 3 (probostwo). Część kwalifikuje się do wpisu do rejestru zabytków.

Odrębną grupę obiektów, tym razem o charakterze urbanistycznym, stanowią cmentarze. Na terenie miasta i gminy są to wyłącznie cmentarze wyznaniowe. Do najcenniejszych zalicza się najstarszy cmentarz, zlokalizowany wokół kościoła św. Katarzyny w Czechowicach Górnych, założony w 1731 r. Otoczony ogrodzeniem w 1678 r. (obecne ogrodzenie jest późniejsze, z XIX w.). Cmentarz był kilkakrotnie rozbudowywany (1852, 1861, 1880-1882). Zachowany fragmentarycznie, posiada zespół historycznych nagrobków, wykonanych

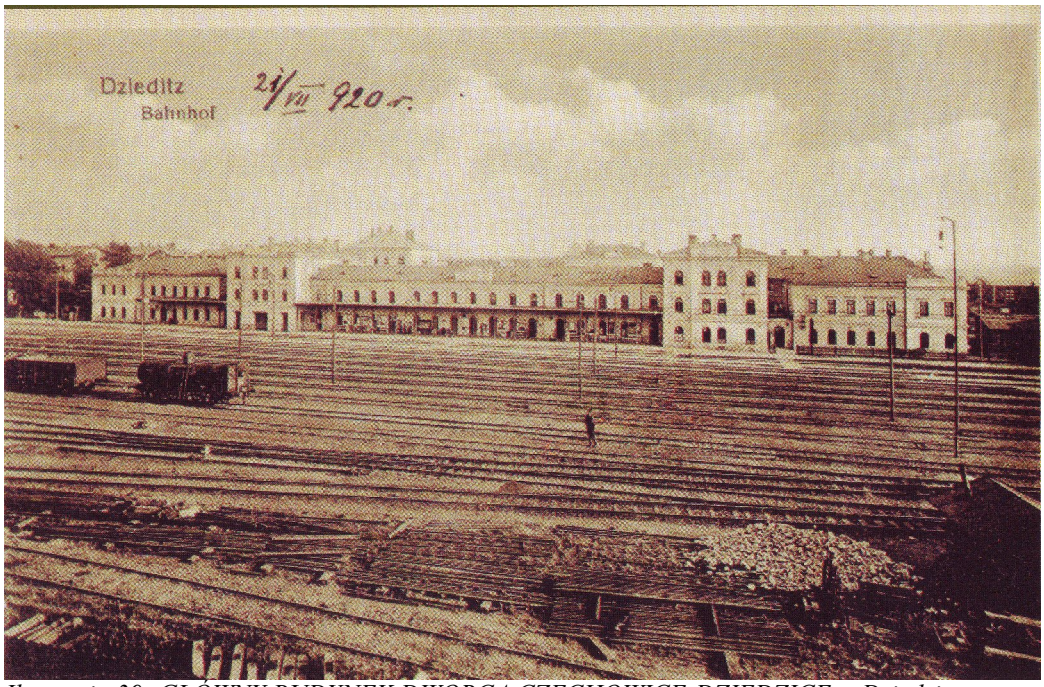
w różnych materiałach i stylistyce (biały marmur, piaskowiec, żeliwo). Niektóre z nich posiadają charakterystyczne formy rzeźbiarskie. Na cmentarzu częściowo zachował się stary drzewostan (głównie szpalery lip drobnolistnych) o dużej wartości zabytkowej. Tutaj też zlokalizowana jest barokowa figura św. Jana Nepomucena. Cmentarz żydowski przy ul. Szkolnej w Czechowicach-Dziedzicach założony w 1912 r. jest mocno zdewastowany i gęsto porośnięty drzewami – samosiejkami. Układ cmentarza oraz nagrobki stanowią duże wyzwanie w zakresie identyfikacji. Obiekt wymaga prac porządkowych i sporządzenia opracowania o charakterze inwentaryzacyjnym. Najmłodszym spośród cmentarzy zabytkowych na terenie miasta i gminy jest cmentarz ewangelicki , zlokalizowany przy ulicach Cmentarnej i Łagodnej w Czechowicach-Dziecicach (założony w 1927 r.). Na cmentarzu tym o układzie kwaterowym zachowały się szpalery zabytkowej zieleni (wiele gatunków), kaplica oraz historyczne nagrobki. Pozostałe cmentarze na terenie miasta i gminy to cmentarze rzymsko-katolickie (Zabrzeg, Ligota, Bronów, Czechowice ul. M. Kopernika, Dziedzice ul. Legionów), choć o historycznym rodowodzie (sięgającym nawet XVIII w.). Posiadają one nieliczne zabytkowe nagrobki oraz współczesne. Dominują na nich nasadzenia drzew iglastych współczesnych. Cmentarze lokalizowane są w pobliżu kościołów parafialnych i zazwyczaj posiadają układy kwaterowe. Spośród wymienionych najwięcej zabytkowych nagrobków i elementów historycznej zieleni posiada założony w 1882 r. (rozbudowany w 1912 r. i 1949 r.) cmentarz w Dziedzicach. Na tzw. nowym cmentarzu w Czechowicach istnieje skromna kaplica cmentarna z 1931 r. Uzupełnieniem nagrobków na cmentarzu są kamienne krzyże. Pierwszy z 1870 r. w Zabrzegu (wpisany do rejestru zabytków B/503/76/26), drugi z 1927r. na cmentarzu ewangelickim, trzeci z lat 30. XX w. na tzw. nowym cmentarzu w Czechowicach.

Ważnymi obiektami w krajobrazie miasta są zespoły przemysłowe. Obiekty te nie są zespołami jednorodnymi. Ze względu na funkcje podlegały ciągłym modernizacjom, przebudowom i przekształceniom. W okresie transformacji część zakładów została zlikwidowana, część zaadaptowano do innych

funkcji. Wiele obiektów jest nieużytkowanych. Do nielicznych zakładów przemysłowych, gdzie pierwotna funkcja została zachowana, a obiekty są stosunkowo mało przekształcone, należy zespół zabudowy lokomotywowni oraz dworce kolejowe (Czechowice-Dziedzice, Czechowice Południowe, Czechowice-Dziedzice Przystanek). W pierwszym zespole szczególnie cenna jest hala wachlarzowa nr 1 z 1903 r., mająca formę wachlarza z obrotnicą wprowadzającą lokomotywy na kanały naprawcze, kwalifikująca się do wpisu do rejestru zabytków. Spośród budynków dworcowych duże wartości architektoniczne posiada główny budynek dworca Czechowice-Dziedzice z 1854 r., rozbudowany w 1888 r. i w l. 1902-1903 (elewacje z częściowo zlikwidowanym po II wojnie światowej detalem architektonicznym, m. in. boniowane pasy przyziemia, zwieńczenia skrzydeł bocznych), który proponowany jest również do wpisu do rejestru zabytków.

Ilustracja 38: GŁÓWNY BUDYNEK DWORCA CZECHOWICE-DZIEDZICE; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”

Ilustracja 39: GŁÓWNY BUDYNEK DWORCA CZECHOWICE-DZIEDZICE; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

Ostatnim obiektem przemysłowym sugerowanym do wpisu do rejestru zabytków jest budynek dawnej księgowości zwany „zameczkiem" z 1912 r. znajdujący się w dawnym zespole hutniczym walcowni przy ul. Hutniczej . Zespół ten rozbudowywany w ciągu ponad stu lat istnienia jest przekształcony, obecnie prawie opustoszały, sukcesywnie jest rozsprzedawany różnym inwestorom. Należący do dużych obiektów przemysłowych zespół zabudowy dawnej kopalni Silesia był na przestrzeni swej ponad stuletniej historii (1905 r.) rozbudowywany i modernizowany. Obecnie zespół posiada średnie wartości zabytkowe. Dużym przekształceniom uległa fabryka zapałek (której początki sięgają 1920 r.) i rafineria ropy naftowej, zespół zakładów mięsnych i zabudowa cegielni. Stosunkowo niewiele przekształcony jest zespół dawnego tartaku kopalnianego, powstały na początku lat 20. XX wieku, cechujący się jednak średnimi wartościami zabytkowymi. Do niewielkich obiektów przemysłowych, pełniących swoje pierwotne funkcje należy wiadukt kolejowy przy skrzyżowaniu ul. Stawowej z ul. Zieloną, most kolejowy przy ul. Klonowej oraz dwie niewielkie remizy strażackie (przy ul. Traugutta 66 z 1905 r. i przy skrzyżowaniu ulic: Lipowskiej i Pawiej z 1930 r.). Wśród obiektów będących świadectwem dawnego

przemysłu rolnego zachował się dawny młyn Jazowych (ul. Młyńska 11) oraz dawny młyn wodny Zippserów. Oba obiekty uległy częściowym przekształceniom. Obiekty wyżej opisane, występujące na terenie Czechowic-Dziedzic wymagają opracowań o charakterze inwentaryzacyjnym.

Na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice istnieje około sześćdziesięciu obiektów tzw. małej architektury o charakterze zabytkowym. Są to obiekty sakralne: kaplice, kapliczki słupowe, krzyże przydrożne oraz sakralne figury pomnikowe.

Trzy obiekty to budowle kubaturowe – kaplice. Należą one do najcenniejszych elementów małej architektury, a zarazem stanowią ważny element krajobrazu kulturowego każdej z miejscowości Gminy. Najstarszą jest kaplica p.w. Serca Pana Jezusa na skrzyżowaniu ulic Bronowskiej i Kunza w Bronowie, wybudowana w 1831 r. Należy ona do typu kaplic domkowych, a jej tynkowane elewacje zdobi detal architektoniczny o proweniencji barokowej. Dziesięć lat młodsza jest kaplica p.w. Wniebowzięcia NMP w Dziedzicach przy ul. Legionów 57. Kaplica ta ma lekkie formy. Posiada prostszy detal architektoniczny i zwieńczona jest wysoką sygnaturką z przeźroczem. Oba obiekty wpisane są do rejestru zabytków. Do wpisu do rejestru zabytków kwalifikuje się trzecia z kaplic - zlokalizowana na skrzyżowaniu ulic: Waryńskiego i Korfantego w Zabrzegu. Analogicznie do kaplicy w Dziedzicach zwieńczona jest sygnaturką. Wybudowana w 1903 r. posiada formy historyzujące.

Około jedną trzecią zabytkowych obiektów małej architektury stanowią kamienne figury na cokołach. Jest to oryginalna grupa obiektów małej architektury w skali województwa. Świadczy o tym nie tylko duże skupisko tego typu obiektów, ale przede wszystkim czas powstania większości z nich. Obiekty te powstały w XVIII w., w większości w latach 70. i 80. Wykazują cechy rzeźb barokowych o ludowej proweniencji. Najwcześniej, bo w 1709 r. wykonany został postument z herbem pod figurę nieokreślonego świętego (pierwotna rzeźba spłonęła w czasie I wojny światowej) przy ul. Mazańcowickiej 54 w Czechowicach Dolnych. Trzy tego typu obiekty wpisane są do rejestru zabytków: figura

św. Jana Nepomucena na starym cmentarzu (przy kościele p.w. św. Katarzyny w Czechowicach z ok. 1740 r. (nr rejestru B/510/77), figura św. Jana Nepomucena przy ul. Legionów 94 w Czechowicach Dolnych z 1775 r. (nr rejestru B/514/77) i postument (pierwotnie z rzeźbą św. Floriana, skradzioną w latach 80. XX w.) u zbiegu ulic: Legionów (nr 130) i M. Kopernika w Czechowicach Dolnych z 1783 r. (nr rejestru B/511/77). Równie interesujące są statuy przedstawiające NMP (w różnych ujęciach ikonograficznych, sugerowane do wpisu do rejestru zabytków, a znajdujące się przy: ul. Grabowickej 32 w przysiółku Grabowice (l. 70 XVIII w.), ul. M. Kopernika 70 w Czechowicach Dolnych (1777 r.), ul. M. Kopernika 24 w Czechowicach Dolnych (1778 r.), ul. Mazańcowickiej 105 w Czechowicach Dolnych (1778 r.), ul. Czechowickiej 60 w Ligocie (1871 r.). Do rejestru zabytków kwalifikują się także dwie barokowe rzeźby św. Jana Nepomucena, zlokalizowane w przysiółku Zabiele (ul. Zabiele 45a z 1784 r.) i w Ligocie (ul. Koło 5 z 1778 r.) oraz kolumna z przedstawieniem Trójcy Świętej w Czechowicach Dolnych (ul. Mazańcowicka 31 z 1891 r.).

Wśród obiektów małej architektury dominują krzyże, głównie kamienne. Nieliczne obiekty wykonane są z lastrico. Stanowią prawie połowę wszystkich obiektów małej architektury (27 krzyży). Reprezentują one trzy typy rozwiązań ikonograficznych i kompozycyjnych. Najbardziej rozbudowany typ ukazuje Chrystusa wiszącego na krzyżu, u stóp którego stoją Matka Boska Bolesna i św. Jan Ewangelista. To rozwiązanie zastosowano tylko w dwóch obiektach: w Ligocie przy skrzyżowaniu ulic: Czyża i Kolorowej (pasyjka wtórna) i w Zabrzegu na cmentarzu. W przypadku pierwszego obiektu pochodzącego z 1836 r., jednego z najstarszych krzyży Bożej Męki - sugeruje się wpis do rejestru zabytków. Postulowana jest rekonstrukcja pasyjki wg analogicznych obiektów. Krzyż na cmentarzu zabrzeskim wykonany w 1870 r., wpisany jest do rejestru zabytków pod numerem B/503/76/26. Najbardziej popularnym rozwiązaniem ikonograficznym Bożych Męk jest przedstawienie dwuosobowe z Chrystusem wiszącym na krzyżu i Matką Boską Bolesną pod nim (we wnęce lub w formie płaskorzeźby na postumencie). Do tego typu obiektów należy krzyż znajdujący się

Id: E7A2232B-691A-4CA5-82B4-E530DF06469A. Podpisany Strona 94

w sąsiedztwie kościoła p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych w Dziedzicach przy ul. Legionów (obok nr 57). Obiekt ten jest najstarszą Bożą Męką na terenie województwa. Wykonany został około 1743 r. Inne obiekty tego typu ikonograficznego pochodzą z II poł. XVIII w. (Cieszyn) lub przełomu XVIII/XIX w. (historyczna ziemia pszczyńska). Obiekt ten należy wpisać do rejestru zabytków. Prawdopodobnie ten sam typ ikonograficzny reprezentował krzyż znajdujący się obecnie przy kościele św. Stanisława w Ligocie (ul. Zajęcza 16A), wykonany w II poł. XVIII w. (w 1759 lub 1799 r.). Obecnie posiada on wtórny postument bez postaci Matki Bożej. Spośród obiektów tego typu ikonograficznego proponuje się do wpisu do rejestru zabytków krzyż przy ul. M. Kopernika 76 w Czechowicach Górnych o interesującej stylistyce i proweniencji ludowej. Pozostałe obiekty tego typu wykonane na przełomie XIX/XX w. są typowym dziełem sprawnych rzemieślników–kamieniarzy. Obiekty powstałe w okresie międzywojennym i powojennym cechuje stosunkowo niski poziom wykonawstwa i zubożenie ikonografii. Zazwyczaj są to prace wykonane z lastrico lub sztucznego kamienia. Zredukowana formą ikonograficznego zobrazowania Męki Pańskiej jest typ obiektów, gdzie występuje jedynie figura Chrystusa na krzyżu. W obiektach tych nie występuje postać Matki Bożej. Są to obiekty powstałe w późniejszym okresie. Najstarsze pochodzą z lat 80. XIX w. (krzyż przy ul. Woleńskiej 2 w Ligocie z 1883 r. oraz obiekt znajdujący się obok kościoła p.w. Św. Katarzyny w Czechowicach Dolnych z 1888 r.). Cechą charakterystyczną najstarszych krzyży tego typu (z przełomu XIX/XX w.) o zredukowanym programie ikonograficznym jest szlachetny materiał z którego wykonany jest postument i krzyż – biały marmur, gdy tymczasem pasyjka zazwyczaj ma formę odlewu ze stopu metali. Obiekty z następnych okresów historycznych (tj. międzywojnia i wykonane bezpośrednio po II wonie światowej), podobnie jak w poprzednim typie zazwyczaj wykonywane są w formie odlewu z lastrico lub sztucznego kamienia.

Ostatnimi obiektami małej architektury występującymi na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice są kapliczki słupowe, stanowiące czwartą ich

część. Najbardziej pierwotną formą tego rodzaju są kapliczki latarniowe. Są to obiekty monolityczne, wykonane z kamienia w formie słupa–nogi, podtrzymującego latarnię z daszkiem, zwieńczony krzyżem. W prostopadłościennej latarni wydrążona jest wnęka, gdzie pierwotnie umieszczona była rzeźba sakralna. Jedyną tego rodzaju kapliczką zachowaną na omawianym terenie jest obiekt przy ul. Mazańcowickiej w Czechowicach Górnych (zlokalizowana w polu, naprzeciw nr 145). Na słupie nie zachowała się inskrypcja, jednakże sugeruje wykonanie jej w XVIII stuleciu. Archaiczna forma wskazująca na powstanie w okresie nowożytnym predysponują kapliczkę do wpisu do rejestru zabytków. Inne kapliczki słupowe występujące na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice są tynkowane lub ceglane. W pierwszym przypadku trudno bez badań odkrywkowych określić, czy są one monolityczne, wykonane z kamienia, czy murowane z cegły i otynkowane. Tylko dwa obiekty tego typu mają wyrytą datę wskazującą na czas powstania: w Zabrzegu u zbiegu ulic Milardowickiej i Pasiecznej (1882 r.) i w Ligocie przy ul. Ligocka 106 (1936 r.). Popularność tego typu rozwiązania była długa, od czasów nowożytnych, przez wiek XIX, okres międzywojnia, aż po czasy współczesne. Stosowano dwa rozwiązania: w formie słupa zakończonego szerszą kapliczką (najczęściej występujący typ na omawianym obszarze) i w formie jednolitego słupa zakończonego daszkiem z krzyżem (kapliczka przy ul. Księża Grobel 31 w Dziedzicach). Do ciekawszych kapliczek słupowych prócz w/w należą obiekty przy ulicach: Świerkowickiej 47 w Czechowicach-Dziedzicach, Nowy Świat 15 w Ligocie i Do Zapory 63 w Zabrzegu.

Należy również wspomnieć o bardzo ważnym obiekcie w historii miasta - Pomniku Wolności, który upamiętniał walkę o niepodległość państwa polskiego. Monument ten - dzieło rzeźbiarza krakowskiego Jana Raszki stanął przy pl. Wolności w Dziedzicach, na wprost dworca kolejowego. Wzniesiony został w 1924 r. ze składek społecznych. Kamienny obelisk miał wysokość 6 metrów, u jego podstawy, z lewej i prawej strony znajdowały się dwie alegoryczne figury legionisty i górnika-powstańca. Na tablicy umieszczony był napis: „Nie damy ziemi skąd nasz ród”. Po śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 roku na pomniku

znalazł się także medalion z jego popiersiem i zmieniono godło państwowe. Monument w okresie międzywojennym gromadził wokół siebie mieszkańców Czechowic i Dziedzic podczas podniosłych uroczystości patriotycznych (rocznice Konstytucji 3 Maja, Święto Niepodległości oraz rocznice legionowe). Pomnik został zniszczony przez Niemców 7 września 1939 r. Po latach wrócił na swoje miejsce, choć w zmienionej formie. W dniu 11 listopada 1993 r. upamiętniono Pomnik Wolności jego „cieniem", w miejscu pierwotnego ustawienia monumentu , a w 1996 r. umieszczono tam ocalone oryginalne części pomnika i tablicę pamiątkową informująca o historii obeliska.

Ilustracja 40: POMNIK WOLNOŚCI Z 1924 R. , ZNISZCZONY W 1939 R.; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach"

V. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE MIASTA I GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE

W granicach administracyjnych Miasta i Gminy Czechowice–Dziedzice wytypowano następujące rodzaje zabudowy

V.I. Obiekty kubaturowe.

V.I.I. Obiekty sakralne.

Powstałe na przestrzeni różnych epok, zróżnicowane stylistycznie i o odmiennej bryle, zaprojektowane indywidualnie.

- Kościół par. p.w. Najświętszej Marii Panny Królowej Polski - Czechowice–Dziedzice pl. Jana Pawła II (historyczne Lesisko), funkcjonalistyczny, l. 1937-1939, sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kościół par. p.w. św. Katarzyny - Czechowice–Dziedzice ul.M. Kopernika 42 (historyczne Czechowice Dolne), barokowy, l. 1722-1729, ok. 1800 (nadbudowa wieży); nr rej. A/29/60 z dnia 22.02.1960 r.
- Kościół par. p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych - Czechowice –Dziedzice ul. Legionów 57 (historyczne Dziedzice), historyzm z elementami neogotyku, l. 1882-1890, sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa – Bronów ul. J. Kunza 8, eklektyczny, 1874-1877, nr rej. A/1605/95 z dnia 04.05.1995 r.
- Kościół par. p.w. Opatrzności Bożej – Ligota ul. Bielska 25, barokowo-klasycystyczny, l. 1801-1806, 1834-1840 (dobudowa wieży), nr rej. A/46/60 z dnia 24.02.1960 r.
- Kościół par. p.w. św. Józefa – Zabrzeg ul. ks. K. Janoszka 16, barokowo-klasycystyczny, nr rej. A/344/52 z dnia 18.02.1952.

V.I.II.Obiekty sakralno-mieszkalne.

Obiekty posiadające część mieszkalną oraz wydzieloną część sakralną (gł. kaplice); murowane, zróżnicowane stylistycznie, o odmiennej bryle, zaprojektowane indywidualnie, powstałe na pocz. XX w.

- Dom Rekolekcyjny Księży Jezuitów p.w. św. Józefa, Czechowice–Dziedzice ul. A. Boboli 1 (historyczne Dziedzice), l. 1904-1905, w stylu klasycystycznym z elementami secesji.
- Dawny Dom Sióstr Felicjanek, obecnie Ośrodek Pomocy Dziecku i Rodzinie - Czechowice –Dziedzice ul. Legionów 81 (historyczne Dziedzice), ok. 1907 r.,
- Ewangelicki Dom Modlitwy - Czechowice–Dziedzice ul. J. Słowackiego 18 (historyczne Czechowice), 1911 r.

V.I.III.Pałace, dwory.

Murowane, powstałe na przestrzeni XVIII i XIX wieku, o zróżnicowanych bryłach, zaprojektowane indywidualnie. Do najcenniejszych obiektów w skali miasta należy pałac Kotulińskuich o cechach rokokowych, wybudowany w I poł. XVIII w. Wyraźne cechy stylowe (neorenesansowe) posiada pochodzący z lat 70. XIX w. dwór w dawnych Grabowicach (ul. Kaniowska). Dwór ten wraz z folwarkiem stanowił wiano, jakie wniosła córka właściciela majątku czechowickiego Alexandra Zipsera poślubiająca Wentzela Hanischa. Ostatni z tego typu budowli - dwór w Ligocie powstały na przełomie XVIII/XIX w., przebudowany w sto lat później nie wykazuje cech stylowych.

- Dawny dwór Hanischów - Czechowice –Dziedzice ul. Kaniowska 17, l. 70. XIX w., neorenesansowy, sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Pałac Kotuliński - Czechowice –Dziedzice ul. Zamkowa 2 (d. Czechowice Górne), I poł. XVIII w., rokokowy, nr rej. A/28/60 z dnia 24.02.1960r.
- Dawny dwór Chaderskich – Ligota ul. Woleńska 3 / Bielska, XVIII/XIX, przebudowa XIX/XX w., nr rej. A/873/68 z dnia 19.06.1968 r.

V.I.IV.Zabudowa folwarczna.

W otoczeniu w/w pałacu w Czechowicach Górnych oraz dworów w Grabowicach i w Ligocie zabudowa folwarczna zachowana jest częściowo lub fragmentarycznie. Przy pałacu Kotulińskich w Czechowicach Górnych przy ul. M. Kopernika 52-56 i przy ul. Kotulińskiego oraz Zamkowej - zachował się jeden z czworaków (ul. Kotulińskiego 5), dawna zarządcówka (ul. M. Kopernika 52), stajnia (położone bezpośrednio przy ul. M. Kopernika - na przedłużeniu osi pałacu). W/w obiekty wpisane są do rejestru zabytków pod nr rejestru A- 1216/75 z dnia 18.12.1975. Nie zachowały się wpisane do rejestru zabytków obiekty: drugi z czworaków (pierwotnie obiekt w połowie mieszkalny, w połowie stajnia) i budynek ogrodowy, użytkowany jako budynek szklarniowy. Pierwotna warowna siedziba właścicieli z XVI wieku (dwór), późniejszy spichlerz (od XVIII w.) zachowana jest w ruinie. Spośród zabudowań folwarcznych istnieje jeszcze obora (zlokalizowana równolegle do stajni), budynek mieszkalny (ul. Kotulińskiego 3), tzw. dom gorzelnika (budynek mieszkalny) przy ul. Kotulińskiego 4, gorzelnia wraz z magazynem zboża (ul. Kotulińskiego 6), kręgielnia oraz jedna z oficyn pałacowych (druga z oficyn została w ostatnim czasie odtworzona). Ponadto nie zachowały się dwie stodoły, spichlerz oraz budynek wagi.

W zwartej zabudowie zachowała się część budynków gospodarczych dworu w Grabowicach (ul. Kaniowska 15) i dworu w Ligocie (ul. Woleńska/ Bielska).

- Zabudowa dawnego folwarku w Czechowicach Górnych przy ul. M. Kopernika 52-56 i przy ul. Kotulińskiego i Zamkowej obejmująca: czworak (ul. Kotulińskiego 4), dawną zarządcówkę (ul. M. Kopernika 52), stajnię (położone bezpośrednio przy ul. M. Kopernika - na w przedłużeniu osi pałacu), oborę (zlokalizowana równolegle do stajni), budynek mieszkalny (ul. Kotulińskiego 3), kręgielnię (ul. Zamkowa), gorzelnię wraz z magazynem zboża (ul. Kotulińskiego 6) oraz oficynę pałacową (ul. Zamkowa

2). Ponadto w stanie ruiny znajduje się dwór -warowna siedziba właścicieli, późniejszy spichlerz.

- Zabudowania gospodarcze dawnego folwarku w Grabowicach (ul. Kaniowska 15).
- Zabudowania gospodarcze dawnego folwarku w Ligocie (ul. Woleńska/ Bielska).

V.I.V.Obiekty przemysłowe.

Reprezentowane przez zabudowę kopalnianą (KWK „Silesia), rafinerię ropy naftowej, dworce kolejowe (Dziedzice, Czechowice Południowe, Czechowice – Dziedzice Przystanek), lokomotywownię, walcownię metali i cynkownię, remizy strażackie (Czechowice Dolne, Lipowiec Grabowice) oraz młyn w Dziedzicach. Obiekty te o zróżnicowanej bryle, zazwyczaj nie posiadają charakterystycznych cech stylowych. Część z nich na przestrzeni dziejów podlegała licznym rozbudowom i modernizacjom, część zatraciła cechy stylowe.

- Zabudowa dawnego młyna wodnego Zippserów - Czechowice – Dziedzice ul. Bestwińska 21 (historyczne Czechowice).
- Stacja PKP „Czechowice Południowe" - Czechowice –Dziedzice ul. Dworcowa 10 (historyczne Czechowice), około 1900 r.
- Zespół tartaku kopalnianego - Czechowice Dziedzice ul. Górnicza 46 (historyczne Czechowice), latach 1920-1923.
- Zabudowa dawnej Kopalni Węgla Kamiennego „SILESIA" (ob. Zakład Górniczy Silesia) - Czechowice –Dziedzice ul. Górnicza 60 (historyczne Dziedzice), od 1905 r.
- Zabudowania walcowni metali, obecnie Walcownia Metali Dziedzice SA - Czechowice –Dziedzice ul. Kochanowskiego 2A oraz ul. Hutnicza (historyczne Dziedzice), po 1896 r.
- Zabudowa lokomotywowni (m. in. hala prostokątna i hala wachlarzowa, magazyn, budynek administracyjny, hala maszyn, wieża wodna, kąpie-

lownia, warsztat) – Czechowice–Dziedzice ul. Hutnicza 14 / ul. J. Kochanowskiego (historyczne Dziedzice), , 1853 (?), 1910-1914.

- Strażnica OSP / remiza strażacka - Czechowice –Dziedzice ul. Lipowska / Pawia (historyczne Lipowiec), 1930 r.
- Fabryka zapałek - Czechowice –Dziedzice ul. Łukasiewicza 5 (historyczne Czechowice), po 1920 r.
- Dawny młyn Jazowych, obecnie budynek usługowy - Czechowice–Dziedzice ul. Młyńska 11 (historyczne Dziedzice), IV ćw. XIX w. (?)
- Zabudowa dawnej rafinerii ropy naftowej „Schodnica" i „Vacuum Oil Company", późniejszej Rafinerii Czechowice, obecnie grupy LOTOS Czechowice SA, Czechowice –Dziedzice ul. Łukasiewicza 2 (historyczne Czechowice), po 1896.
- Strażnica OSP / remiza strażacka - Czechowice–Dziedzice ul. Traugutta 66 (historyczne Grabowice), 1905.
- Zespół zabudowy dworca kolejowego, dawnej Cesarsko-Królewskiej Uprzywilejowanej Kolei Południowej Cesarza Ferdynanda Czechowice – Dziedzice pl. Wolności 3 (dworzec), ul . Kolejowa 2, ul. Towarowa 11 (historyczne Dziedzice), II poł. XIX w. , dworzec rozbudowany w latach 1901-1902.
- Zespół dawnych zakładów mięsnych - Czechowice Dziedzice ul. Zielona 9 (historyczne Dziedzice).

V.I.VI.Budynki użyteczności publicznej.

Obejmujące urzędy, szkoły; domy stowarzyszeń, związków oraz hotele, restauracje, karczmy i sklepy. Są to obiekty powstałe na przestrzeni 100 lat (II poł. XIX w. – I poł. XX w.), o zróżnicowanej stylistyce, gabarytach, rzutach, zazwyczaj budynki tynkowane, zaprojektowane indywidualnie. Występują w stylistyce historycznej (neorenesans, neobarok, neoklasycyzm), funkcjonalistycznej (gł. szkoły z lat 30 XX w. – w Dziedzicach, Lipowcu, Zabrzegu oraz budynek urzę-

du miejskiego i Dom Harcerza). Część obiektów nie posiada cech stylowych (gł. gospody wiejskie).

A/ URZĘDY

- Urząd Miejski - Czechowice–Dziedzice pl. Jana Pawła II nr 1 (historyczne Lesisko), funkcjonalistyczny, 1936 r. , nadbudowany po II wojnie światowej.
- Dawny austriacki urząd celny, ob. budynek mieszkalny - Czechowice–Dziedzice ul. Legionów 37 (historyczne Dziedzice), neorenesans, XIX/XX w.
- Dawny posterunek żandarmerii, ob. budynek mieszkalny Czechowice–Dziedzice ul. Legionów 50 (historyczne Dziedzice), XIX/XX w.
- Dawny Gmach Ubezpieczeń (ob. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „DIAGMED") - Czechowice–Dziedzice ul. H. Sienkiewicza 8 (historyczne Lesisko), o cechach modernistycznych, ok. 1925-1935.
- Dawny budynek urzędu gminy, policji i poczty (ob. poczta i biblioteka) – Zabrzeg ul. Gminna 4, 1930 r.

B/ SZKOŁY

- Dawna szkoła powszechna (ob. Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 1 im. Jana Brzechwy) - Czechowice–Dziedzice ul. Chłopska 73 (historyczne Czechowice Dolne), 1911.
- Dawna szkoła powszechna (ob. Zespół Szkół nr 4) - Czechowice–Dziedzice ul. Legionów 59 (historyczne Dziedzice), 1879 r., 1904 r.
- Dawna szkoła powszechna (ob. budynek mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice ul. Lipowska 24 (dawny przysiółek Lipowiec), neorenesans, 1899 r.
- Tzw. „nowa szkoła" (ob. Szkoła Podstawowa nr 3 im. Juliusza Słowackiego) ul. Lipowska 26 (dawny przysiółek Lipowiec), funkcjonalizm, l. 1936-1938, rozbudowa l. 1956-1962).

- Dawna niemiecka szkoła ludowa (ob. Szkoła Podstawowa nr 4 im. Orła Białego) - Czechowice–Dziedzice ul. Studencka 2 (historyczne Lesisko), neobarok, 1910 r.
- Dawna szkoła powszechna (ob. Szkoła Podstawowa nr 7 im. Kazimierza Wielkiego) - Czechowice–Dziedzice ul. Szkolna 6 (historyczne Dziedzice), funkcjonalizm, 1937 r.
- Dawna szkoła powszechna, (ob. budynek mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice ul. R. Traugutta 70 (historyczne Grabowice), 1880 r.
- Dawna szkoła powszechna (ob. Zespół Szkół im. Ks. Józefa Tischnera)- Ligota ul. Bielska 17, 1911 r.
- Dawna szkoła powszechna (ob. przedszkole) – Ligota ul. Przedszkolna 10, neoklasycyzm, 1925 r.
- Dawna szkoła powszechna (ob. Zespół szkół im. Ks. Józefa Londzina) – Zabrzeg ul. 1931 r., rozbudowa 1976 r., funkcjonalizm.

C/ DOMY STOWARZYSZEŃ, ZWIĄZKÓW itd.

- Dawny Dom Kultury pracowników cynkowni , ob. restauracja „STARA CYNKOWNIA" - Czechowice –Dziedzice ul. Hutnicza 12 (historyczne Dziedzice), po 1896 r.
- Dawny Dom Związku Zawodowego Kolejarzy, ob. dom usługowo-mieszkalny - Czechowice–Dziedzice ul. M. Konopnickiej 10 / Targowa (historyczne Dziedzice), l. 1927-1928.
- Dawny Dom Harcerza - Czechowice–Dziedzice ul. G. Narutowicza 4 (historyczne Dziedzice), funkcjonalizm, l. 1934-1936.
- Dawny „Dom Robotniczy" (ob. Miejski Dom Kultury) - Czechowice–Dziedzice ul. Niepodległości 42 (historyczne Lesisko), o cechach neobarokowych, 1924 r., zrekonstruowany w l. 1973-1975, rozbudowany w l. 1989-1990.
- Dawny „Dom Katolicki" (ob. Dom Akcji Katolickiej „Oaza") - Ligota ul. Leszczynowa 2 / Rolników, l. 1935-1936.

D/ HOTELE, RESTAURACJE, KARCZMY, SKLEPY

- Dawna rozlewnia wódek i gospoda H. Felixa (ob. budynek mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice ul. Dworcowa 15 (przysiółek Zabiele), neorenesans, 1901 r.
- Dawny hotel Pinkusa Langsama (ob. budynek usługowo-mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice ul. Kolejowa 1 (historyczne Dziedzice), 1892 r., rozbudowa po II wojnie światowej.
- Dawny sklep braci Nitsch, (ob. budynek usługowo-mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice ul. Kolejowa 11 (historyczne Dziedzice), historyzm, 1905 r.
- Dawna gospoda (?) - Czechowice–Dziedzice ul. Mazańcowicka 64 (historyczne Czechowice Dolne), XIX/XX w.
- Dawny sklep i restauracja Krzysztoforskiego, (ob. budynek usługowo-mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice ul. Niepodległości 2 (historyczne Lesisko), neobarok, 1906 r.
- Dawny hotel Gebauer (ob. budynek usługowo-mieszkalny) - Czechowice–Dziedzice pl. Wolności 2 (historyczne Dziedzice), neomanieryzm, 1890-1891, przebudowa 1905 r.
- Dawna restauracja Zygfryda Gichnera (ob. budynek usługowy) - Zabrzeg ul. Do Zapory 29, XIX/XX w. (?), przekształcony ok. 1930 r.
- Dawna gospoda Wawrzeńczyków – Zabrzeg ul. ks. K. Janoszka 7, I poł. XIX w., rozbudowa 1905 r.

V.I.VII.Kamienice.

Obiekty o zróżnicowanej stylistyce, gabarytach, rzutach; tynkowane, zaprojektowane indywidualnie. Występują w stylistyce historycznej, secesyjnej, zazwyczaj z bogatszym detalem architektonicznym. Bryły dwu - lub trójkondygnacjowe. Występują w zwartej zabudowie miejskiej. W części obiektów na parterze funkcje usługowe (sklepy).

- Dawny dom Pinkusa Langsmanna, ob. budynek mieszkalno-usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 3 (historyczne Dziedzice), 1905 r.
- Budynek mieszkalno-usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 9 (historyczne Dziedzice), ok. 1900-1915.
- Budynek mieszkalno-usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 7 (historyczne Dziedzice), ok. 1905-1915.
- Budynek rodziny Kotzian, ob. mieszkalno-usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 19 (historyczne Dziedzice), 1898 r.
- Budynek Heinricha i Fanny Gross, ob. mieszkalno-usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 21 (historyczne Dziedzice), 1907 r.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. T. Kościuszki 6-8 (historyczne Czechowice), l. 20-te XX w.
- Budynek mieszkalno-usługowy – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 48 (historyczne Dziedzice), XVIII w., 1908 r. ; niewielki budynek wpisany do rejestru zabytków nr A/27/60 z 24.02.1960.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Niepodległości 3 (historyczne Lesisko), ok. 1905-1915.
- Budynek mieszkalno-usługowy – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 4 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1920.
- Budynek mieszkalno-usługowy – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 6 (historyczne Czechowice), 1899 r.
- Budynek mieszkalno-usługowy – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 20 (historyczne Czechowice), 1904 r.

V.I.VIII.Kolonie robotnicze, budownictwo wielorodzinne typu familijnego.

A/ Wielorodzinne domy zakładane przez zakłady przemysłowe, o nieskomplikowanych rzutach i bryłach oraz prostej dekoracji.

- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. N. Barlickiego 30, (historyczne Lesisko), ok. 1920-1930 r.

- Budynek mieszkalny - Czechowice–Dziedzice ul. N. Barlickiego 46, (historyczne Lesisko), XIX/XX w.
- Budynek mieszkalny kolejowy - Czechowice–Dziedzice ul. N. Barlickiego 48, (historyczne Lesisko), ok. 1890-1910.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. Bestwińska 11 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1925 r.
- Kolonia górnicza „Żebracze" dawnej kopalni „MONTAN", Czechowice–Dziedzice ul. Górnicza 14-32, 57-77 (historyczne Czechowice), ok. 1903 r.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. Górnicza 50 (historyczne Czechowice), XIX/XX w.
- Budynek mieszkalny pracowników dawnej kablowni - Czechowice–Dziedzice ul. J. Korczaka 3, (historyczne Dziedzice), ok. 1890-1915 r.
- Budynek mieszkalny pracowników dawnej kablowni - Czechowice–Dziedzice ul. J. Korczaka 3, (historyczne Dziedzice), ok. 1890-1915 r.
- Budynek mieszkalny pracowników dawnej kablowni - Czechowice–Dziedzice ul. J. Korczaka 5, (historyczne Dziedzice), ok. 1890-1915 r.
- Budynek mieszkalny pracowników dawnej kablowni - Czechowice–Dziedzice ul. J. Korczaka 7, (historyczne Dziedzice), ok. 1890-1915 r.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. Niepodległości 5 (historyczne Lesisko), l. 1890-1915
- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. B. Prusa 21, 23 (historyczne Czechowice), ok. 1920-1930 r.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. Towarowa 4-6 (historyczne Dziedzice), l. 1890-1915 r.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. Towarowa 8-10 (historyczne Dziedzice), l. 1890-1915 r.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. Towarowa 9 (historyczne Dziedzice), l. 1890-1915 r.

- Budynek wielorodzinny - Czechowice–Dziedzice ul. Towarowa 12-14 (historyczne Dziedzice), l. 1890-1915.
- Dawny budynek pracowników kolei - Czechowice–Dziedzice ul. Towarowa 20 (historyczne Dziedzice), ok. l. 1890-1915.
- Dawny budynek pracowników kolei - Czechowice–Dziedzice ul. Towarowa 24 (historyczne Dziedzice), XIX/XX w.
- Kolonia górnicza „Żebracze" dawnej kopalni „MONTAN" - Czechowice–Dziedzice ul. Węglowa 60-102 (historyczne Czechowice), ok. 1903 r.
- Dawny budynek wielorodzinny spółki akcyjnej przemysłu naftowego „Schodnica" - Czechowice–Dziedzice ul. S. Żeromskiego 21-23, 36-38 (historyczne Lesisko), ok. 1897.

B/ BUDYNKI WIELORODZINNE O CHARAKTERZE MIAŁOMIASTECZKOWYM, O PROSTEJ BRYLE

Wolnostojące, otynkowane, na rzucie prostokąta, o prostej bryle (zazwyczaj dwukondygnacyjne, rzadziej trójkondygnacyjne), nakryte dachem dwuspadowym. Zazwyczaj o skromnych elewacjach, z detalem uwidocznionym tylko w formie gzymsów i nadproży (czasami wykonanymi w cegle). Z rzadka występuje bardziej uwidaczniający się detal architektoniczny, tak jak w budynkach w Czechowicach-Dziedzicach przy ul. Studenckiej 1, R. Traugutta 33, czy J. Słowackiego 32.

- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. N. Barlickiego 42, (historyczne Lesisko), ok. 1890-1915.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Kochanowskiego 3 (historyczne Dziedzice), ok. 1900-1915.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Kochanowskiego 11 (historyczne Dziedzice), 1910 r.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 27 (historyczne Dziedzice), ok. 1890-1910.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 36, (historyczne Dziedzice), XIX/XX w.

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 156 (historyczne Czechowice), I ćw. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 5 (historyczne Czechowice), 1902.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 32 (historyczne Czechowice), ok. 1880-1910.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Studencka 1 (historyczne Lesisko), 1911, obiekt współcześnie nadbudowany o trzecią kondygnację.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Studencka 5 (historyczne Lesisko), 1911 r., obiekt współcześnie nadbudowany o trzecią kondygnację.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. R. Traugutta 33, ok. 1880-1910.

C/ BUDYNKI WIELORODZINNE O CHARAKTERZE WILLOWYM, O ROZCZŁONKOWANEJ BRYLE.

Wolnostojące, otynkowane, o zróżnicowanym rzucie i nieregularnej, rozczłonowanej bryle, nakryte dachami kombinowanymi.

- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. N. Barlickiego 69 (historyczne Lesisko), I ćw. XX w.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. Bestwińska 15 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1925.
- Dawny budynek wielorodzinny, obecnie usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Bolesława Chrobrego 8 (historyczne Lesisko), XIX/XX w.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. Dworcowa 8 (historyczne Czechowice), XIX/XX w.
- Budynek usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. J. Kochanowskiego 9 (historyczne Dziedzice), ok. 1910-1925.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. M. Konopnickiej 12 (historyczne Dziedzice), ok. 1920-1935.

- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 3, (historyczne Czechowice), ok. 1910-1925.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 6, (historyczne Czechowice), koń. XIX - 1920
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 7 (historyczne Czechowice), I ćw. XX w.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 8, (historyczne Czechowice), ok. 1910-1920.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 10, (historyczne Czechowice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 20, (historyczne Czechowice), ok. 1905-1920.
- Budynek wielorodzinny - Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 22, (historyczne Czechowice), 1910-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. A. Mickiewicza 27 (historyczne Dziedzice), 1910-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Nad Białką 7 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1920.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Nad Białką 9 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Nad Białką 11 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Nad Białką 13 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Niepodległości 7 (historyczne Lesisko), ok. 1920-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. C. K. Norwida 10 (historyczne Dziedzice), ok. 1920-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. H. Sienkiewicza 3, 5, 7 (historyczne Lesisko), XIX/XX w.

- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 25, (historyczne Czechowice), ok. 1910-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Jana Sobieskiego 14, (historyczne Dziedzice), ok. 1920-1930.

V.I.IX.Budynki jednorodzinne.

A/ BUDYNKI JEDNORODZINNE O CHARAKTERZE MAŁOMIASTECZKOWYM Z DACHEM NACZÓŁKOWYM. Budynki murowane, otynkowane, założone na rzucie prostokąta, parterowe, nakryte dachem dwuspadowym z naczółkami. Czasami bryła budynku urozmaicona dobudówkami z przedsionkiem i z balkonem.

B/ BUDYNKI JEDNORODZINNE O CHARAKTERZE MAŁOMIASTECZKOWYM Z FACJATĄ. Budynki murowane, otynkowane, założone na rzucie prostokąta, parterowe. Kryte zazwyczaj dachami dwuspadowymi, z rzadka dwuspadowymi z naczółkami . Bryła budynków urozmaicona nadbudowanym piętrem w środkowej osi, zazwyczaj w formie facjatki, czasami zryzalitowane na osi. Obiekty zazwyczaj pozbawione detalu architektonicznego lub ze skromnym detalem w formie podziałów ramowych lub pionowych pasów z cegły; rzadko bogatszy detal architektoniczny (np. Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza 67, Zabrzeg ul. Do Zapory 43 i ul. Grzybowa 6).

C/ BUDYNKI JEDNORODZINNE Z DWOMA SZCZYTAMI/FACJATAMI. Budynki murowane, otynkowane, parterowe lub częściowo piętrowe. Bryła budynków o rozbudowanych formach, zazwyczaj trójdzielne, z częściami bocznymi zakończonymi trójkątnymi szczytami lub podwójnymi facjatami zamkniętymi trójkątnymi szczytami. Obiekty zazwyczaj z detalem architektonicznym.

D/ WILLE O ASYMETRYCZNEJ BRYLE. Budynki murowane, otynkowane, zazwyczaj częściowo parterowe, w części piętrowe. Bryła o asymetrycznej formie: zazwyczaj z niższą i dłuższą częścią nakrytą dachem dwuspadowym

(lub naczółkowym) i wyższą lecz krótszą częścią boczną (czasami w formie facjaty).

E/ WILLE O HISTORYZUJACYCH FORMACH. Budynki murowane, otynkowane, zazwyczaj piętrowe, o zróżnicowanych formach architektonicznych, nawiązujących do stylów historycznych. Wśród obiektów występują probostwa parafii oraz willa przy ul. Pocztowej 4 - o szczególnie bogatych formach neomanierystycznych.

Ad A/ Z DACHEM NACZÓŁKOWYM.

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Mazańcowicka 35 (historyczne Czechowice Dolne), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. S. Żeromskiego 26 / Parkowa, (historyczne Lesisko), II-III ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Ligota ul. Rolnicza 1, l. 1910-1925.

Ad B/ BUDYNKI Z FACJATĄ

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Chłopska 66 (historyczne Czechowice), ok. 1890-1915.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Chłopska 66, 68 (historyczne Czechowice), ok. 1890-1915.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Górnicza 87 (historyczne Czechowice), ok. 1890-1915.
- Budynek mieszkalno-usługowy - Czechowice-Dziedzice ul. Górnicza 81 (historyczne Czechowice), ok. 1900-1915.
- Czechowice-Dziedzice ul. Hutnicza 5 (historyczne Dziedzice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. M. Konopnickiej 3 (historyczne Dziedzice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. M. Kopernika 31 (historyczne Dziedzice),

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Kościuszki 10 (historyczne Czechowice), ok. 1900-1920.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 30 (historyczne Dziedzice), l. 80-te XIX w., nr rej. A/27/60 z dnia 24.02.1960 r.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 94 (historyczne Czechowice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 180 (historyczne Czechowice Dolne), ok. 1900-1930.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 11 (historyczne Czechowice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Mazańcowicka 4 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1935.
- Budynek użyteczności publicznej, dawniej mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Nad Białką 3 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1930.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Czechowice-Dziedzice ul. Nad Wisłą 2 (historyczne Czechowice), ok. 1890-1910.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Czechowice-Dziedzice ul. Nad Wisłą 3 (historyczne Czechowice), IV ćw. XIX – pocz. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza 31 (historyczne Dziedzice), I. 20-30. XX w.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza 63 (historyczne Dziedzice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza 65 (historyczne Dziedzice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza 67 (historyczne Dziedzice), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. W. Reymonta 9 (historyczne Lesisko), I. 20-30te XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. W. Reymonta 10-12 (historyczne Lesisko), I ćw. XX.

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Słowackiego 16 (historyczne Czechowice), ok. 1880-1900.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 36 (historyczne Czechowice), ok. 1890-1910.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. R. Traugutta 12 (historyczne Grabowice), ok. 1910-1920.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. S. Żeromskiego 17 (historyczne Lesisko), l. 20. XX w.
- Budynek mieszkalny – Bronów ul. Bronowska 65 , 1913 r.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Bronów ul. J. Kunza 3, ok. 1910-1925.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Bronów ul. Łanowa 2, ok. 1910-1935.
- Budynek mieszkalny – Bronów ul. Międzyrzecka 21, I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Ligota ul. Długa 13, ok. 1920 r.
- Budynek mieszkalny – Ligota ul. Grabowa 4, 1928-1929.
- Budynek mieszkalny – Ligota ul. Powstańców Śląskich 2A, lata 20. XX w.
- Budynek mieszkalny (dawny om wójta Jana Hessa) – Ligota ul. Rolników 5, 1 ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Do Zapory 43, lata 20-30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Gazdy 17, ok. 1927 r.
- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Grzybowa 6 , ok. 1917 r.
- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Zakole 4 , lata 20. XX w.

Ad C/ BUDYNKI Z DWOMA SZCZYTAMI/FACJATAMI

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Dworcowa 13 (historyczne Czechowice), ok. 1900-1920
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Klasztorna 6 (historyczne Dziedzice), ok. 1900-1910.

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza (historyczne Dziedzice), l. 20-30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. W. Reymonta 8 (historyczne Lesisko), I ćw. XX w.

Ad D/ BUDYNKI O ASYMETRYCZNEJ BRYLE

- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Barlickiego 10 (historyczne Lesisko), ok. 1929 r.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. T. Kościuszki 14 (historyczne Czechowice), ok. 1905-1920
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 86, ok. 1910-1920.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Pocztowa 13 (historyczny przysiółek Olszyna), ok. ok. 1920-1940.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Pocztowa 16 (historyczny przysiółek Olszyna), ok. ok. 1920-1930.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. W. Reymont (historyczne Lesisko), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. H. Sienkiewicza 40 (historyczne Lesisko), ok. 1910-1920
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 17 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1925.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Studencka 11 (historyczne Lesisko), ok. 1920-1930.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Szkolna 2 (historyczne Dziedzice), 1935 r.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. S. Żeromskiego 19 (historyczne Lesisko), ok. 1920-1940.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. S. Żeromskiego 34 (historyczne Lesisko), I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – Ligota ul. Nowy Świat 1, 1934 r.

- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Stadionowa 22, ok. 1930 r.

Ad E/ WILLE O HISTORYZUJĄCYCH FORMACH

- Budynek użyteczności publicznej (d. willa) Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 43 (historyczne Dziedzice), ok. 1920-1930, neorenesans.
- Probostwo Parafii św. Katarzyny - Czechowice-Dziedzice ul. M. Kopernika 42, 1920 r.
- Probostwo Parafii NMP Wspomożenia Wiernych - Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 57 (historyczne Dziedzice), 1900 r., neorenesans.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Nad Białką 5 (historyczne Czechowice), ok. 1910-1930 r.
- Budynek mieszkalny - Czechowice-Dziedzice ul. Pocztowa 4 (historyczny przysiółek Olszyna), XIX/XX w., neomanierystyczny, sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Probostwo Parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa – Ligota, ul. Bielska 25, 1890, neoklasycyzm.

V.I.X.Budynki o charakterze wiejskim.

Zazwyczaj ceglane, otynkowane, na rzucie wydłużonego prostokąta, jednokondygnacjowe, nakryte dachami dwuspadowymi. Występują w kilku podtypach:

A/ BUDYNKI MIESZKALNO-GOSPODARCZE. Typ najbardziej pierwotny i o dużych walorach historycznych. W ramach jednego budynku pierwotnie umieszczono część mieszkalną oraz część gospodarczą. Murowane, parterowe, na rzucie wydłużonego prostokąta, kryte dachem dwuspadowym. Wejście do budynku osadzone w tzw. „wysiodku", czyli wnęce z niewielkimi siedziskami po bokach. Część obiektów posiada skromny detal architektoniczny w formie podziałów ramowych, wnęk okiennych, gzymsu wieńczącego.

B/ BUDYNKI MIESZKALNO-GOSPODARCZE O KONSTRUKCJI MUROWANO-DREWNIANEJ. Część mieszkalna murowana, część gospodar-

cza oszalowana deskami. Występuje tylko jeden budynek tego typu: w Ligocie przy ul. Bielskiej 59.

C/ BUDYNKI MIESZKALNE. Jedynie o funkcji mieszkalnej, bez części gospodarczej. Część z obiektów być może przekształcona z typu obiektów mieszkalno-gospodarczych.

D/ WIEJSKIE ZABUDOWANIA DREWNIANE. O konstrukcji wieńcowej, na rzucie prostokąta, jednokondygnacjowe, kryte wysokimi dachami dwuspadowymi lub półszczytowymi. Pierwotnie o charakterze mieszkalno-gospodarczym. Do cennych obiektów tego typu należy dawny dom kowala w Ligocie przy ul. Zajęcza 56, pochodzący z 1763 r. Ciekawą sylwetę i wysokie walory zabytkowe ma również dawny dom Jurczyków przy ul. Księża Grobel 21 w - Czechowicach–Dziedzicach, wybudowany prawdopodobnie w 1857 r. Trzecim obiektem drewnianym jest dom przy ul. Zakole 2 w Zabrzegu. Odmienny charakter ma dawny młyn Klimów przy ul. Piasta 29 w Czechowicach–Dziedzicach, wybudowany jako budynek drewniano-murowany.

E/ Siedliska obejmujące budynki mieszkalne i gospodarcze (zarówno inwentarskie, jak i magazynowania typu stodoła, szopa, spichlerz itp.), budowane jako oddzielne obiekty. Zazwyczaj budynki zlokalizowane są wokół prostokątnego placu. Często do budynku mieszkalnego prostopadle przylega budynek inwentarski (obora, stajnia, chlew). Nie wszystkie obiekty przynależne do dawnych zagród (szczególnie drewniane) zachowały się.

Ad A/ BUDYNKI MIESZKALNO-GOSPODARCZE.

- Budynek mieszkalno-gospodarczy (dawny dom zagrodniczy rodziny Januszów) – Czechowice-Dziedzice (historyczne Czechowice) ul. Mazańcowicka 91, przełom XVIII/XIX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Bronów ul. A. Czyża 25, XIX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.

- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Bronów ul. Zarzeczna 12, XIX w., nr rej. A/866/68 z dnia 19.08.1968
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Ligota, ul. Bronowska 46, XIX w.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Ligota ul. Miliardowicka 57, XIX w.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Ligota ul. Wolna 10, 1846 r., nr rej. A/874/68 z dnia 19.06.1968
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Zabrzeg ul. Grzybowa 15, XIX w.
- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Zabrzeg ul. Iłownicka 4, koń. XVIII, rozbudowa II poł. XX w., nr rej. A/883/68 z dnia 24.06.1968

Ad B/ BUDYNKI MIESZKALNO-GOSPODARCZE O KONSTRUKCJI MUROWANO-DREWNIANEJ.

- Budynek mieszkalno-gospodarczy – Ligota ul. Bielska 59, XIX w.

Ad C/ BUDYNKI MIESZKALNE.

- Budynek mieszkalny (być może pierwotnie mieszkalno-gospodarczy) – Czechowice-Dziedzice (historyczne Czechowice) ul. Komorowicka 13, I ćw. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 29 (historyczne Czechowice), XIX/XX w.
- Budynek mieszkalny (być może pierwotnie mieszkalno-gospodarczy) – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 34 (historyczne Czechowice), ok. 1890-1910
- Budynek mieszkalny (być może pierwotnie mieszkalno-gospodarczy) – Czechowice-Dziedzice (historyczne Dziedzice) ul. Legionów 38, przełom XIX/XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. R. Traugutta 68 (historyczne Grabowice), 1905 r.
- Budynek mieszkalny (być może pierwotnie mieszkalno-gospodarczy) – Zabrzeg ul. Do Zapory 2, II poł. XIX w.
- Budynek mieszkalny (być może pierwotnie mieszkalno-gospodarczy) – Zabrzeg ul. Do Zapory 2, ok. 1783 r.

- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Maciejowicka 24 I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny – dawny dom Jana Wszoły, wójta Gminy Zabrzeg (być może pierwotnie mieszkalno-gospodarczy) – Zabrzeg ul. Sikorskiego 33, II poł. XIX w.

Ad D/ WIEJSKIE ZABUDOWANIA DREWNIANE

- Dawny dom Jurczyków - Czechowice–Dziedzice ul. Księża Grobel 21 (historyczne Dziedzice), 1857 (?),sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Dawny młyn Klimów, ob. budynek mieszkalny (budynek drewniano-murowany) - Czechowice–Dziedzice ul. Piasta 29 (historyczne Dziedzice), XIX w.
- Stodoła drewniana – Bronów ul. Zarzeczna 12, nr rej. nr A/866/68 (wchodząca w skład zagrody)
- Dawny dom kowala, ob. budynek gospodarczy – Ligota ul. Zajęcza 56, 1763 r., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Zakole 2

Ad E/ SIEDLISKA

- Budynek mieszkalny i gospodarczy oraz stodoła (dawniej należące do wójta Ludwika Budnioka) - Czechowice–Dziedzice ul. Legionów 32 (historyczne Dziedzice), lata 80 XIX w. (?)
- Budynek mieszkalny i gospodarcze - Bronów ul. Zarzeczna 9, I ćw. XX w.
- Budynek mieszkalny i gospodarczy – Ligota ul. Bronowska 41, I poł. XIX w.
- Budynek mieszkalny i gospodarczy – Ligota ul. Długa 29, II poł. XIX w.

V.I.XI.Budynki modernistyczne lub funkcjonalistyczne.

Obiekty o zróżnicowanych funkcjach, prostych bryłach geometrycznych, całkowicie pozbawione detalu architektonicznego lub detalem bardzo

oszczędnym(np. w formie trójkątnego modułu), tynkowane, często z płaskimi dachami. Wybudowane w latach 20. i 30. XX w.

A/ WILLE

B/ BUDYNKI KILKURODZINNE.

Obiekty o zróżnicowanej bryle, od dwóch do czterech kondygnacji, część z funkcją mieszkalną, część z funkcją usługowo-mieszkalną. Stosowane często okna narożne i o układzie poziomym. Charakterystyczna niewysoka attyka w zwieńczeniu fasady, krótsza od długości elewacji, osadzona symetrycznie.

Ad A/ WILLE JEDNORODZINNE

- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. N. Barabasza 3 (historyczne Lesisko), 1933 r.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Bolesława Chrobrego 6 (historyczne Lesisko), l. 30. XX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Budynek Ośrodka Pomocy Społecznej – Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 37 (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 41 (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 9 (historyczne Czechowice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 24 (historyczne Czechowice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. A. Mickiewicza 37, (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. S. Moniuszki 6 (historyczne Lesisko), l. 30. XX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Niepodległości 39 (historyczne Lesisko), l. 30. XX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. H. Sienkiewicza 20 (historyczne Lesisko), l. 30. XX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.

B/ KILKURODZINNE BUDYNKI MIESZKALNE

- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Jana Pawła II 5 / Kołłątaja (historyczne Lesisko), l. 30. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Jana Pawła II 2 (historyczne Lesisko), ok. 1935 r.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Kochanowskiego 15 / Narutowicza (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 5 (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Kolejowa 39, (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 71 (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Moniuszki 2 / Targowa (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. G. Narutowicza 9 (historyczne Dziedzice), l. 30. XX w.
- Budynek mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Pocztowa 11 (historyczny przysiółek Olszyna), l. 30. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 3 (historyczne Czechowice), l. 30. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. J. Słowackiego 28 (historyczne Czechowice), l. 20. XX w.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Targowa 3 (historyczne Dziedzice), 1933 r.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Targowa 5 (historyczne Dziedzice), 1935 r.
- Budynek usługowo-mieszkalny – Czechowice-Dziedzice ul. Targowa 7 (historyczne Dziedzice), ok. 1930 r.

V.I.XII.Budynki inne.

- Budynek mieszkalny – Zabrzeg ul. Sikorskiego 68, I poł. XIX w., rozbudowany i przekształcony w II poł. XX w. z zatraceniem cech budynku wiejskiego, nr rej. A/884/68 z dnia 24.06.1968

V.II. Obiekty Małej Architektury.

Odrębną grupą w krajobrazie kulturowym miasta i gminy Czechowice-Dziedzice stanowią obiekty tzw. małej architektury. Są to głównie kapliczki, kaplice i krzyże przydrożne oraz wolnostojące figury. Na omawianym terenie występują następujące typy małej architektury:

- Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe
- Figury kamienne na cokole
- Krzyże kamienne z figurą Chrystusa oraz Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana
- Krzyże kamienne z figurą Chrystusa i Matki Boskiej Bolesnej
- Krzyże kamienne z figurą Chrystusa.
- Kapliczki słupowe

V.II.I.Kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.

- Kaplica p.w. Wniebowzięcia NNP - Czechowice–Dziedzice ul. Legionów 57 (dawne Dziedzice), 1841 r., wpisana do rejestru nr A/867/68 z dnia 19.06.1968 r.
- Kaplica p.w. Serca Pana Jezusa – Bronów ul. Bronowska / Ks. J. Kunza, 1831 R., wpisana do rejestru zabytków nr A/865/68 z dnia 019.06.1968 r.
- Kaplica p.w. Narodzenia NMP - Zabrzeg ul. L. Waryńskiego / W. Korfantego, 1903 r., sugerowany wpis do rejestru zabytków.

V.II.II.Figury kamienne na cokołach.

- Kolumna z figurą NMP Immaculaty – Czechowice-Dziedzice (przysiółek Grabówka), ul. Grabowicka 31/ Górnicza, l. 70. XVIII w.; sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kolumna z figurą MB - Czechowice-Dziedzice ul. Junacka 19, postument okres międzywojenny, figura późniejsza.
- Figura św.Jana Nepomucena – Czechowice -Dziedzice stary cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej Św. Katarzyny, ul. M. Kopernika (dawne Czechowice Dolne), ok. 1740 r., wpisana do rejestru nr B/510/77 z dnia 01.03.1977 r.
- Kolumna z figurą NMP - Czechowice-Dziedzice ul. M. Kopernika 24 (dawne Czechowice Dolne), 1778 r.; sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kolumna z figurą MB Bolesnej - Czechowice-Dziedzice ul. M. Kopernika 70 (dawne Czechowice Dolne), 1777 r.; sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Figura św. Jana Nepomucena – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 94 (dawne Czechowice Dolne), 1775 r., wpisana do rejestru nr B/514/77 z dnia 13.06.1977 r.
- Kolumna z kapliczką, w której figura MB - Czechowice-Dziedzice ul. Legionów 130 / M. Kopernika (historyczne Czechowice Dolne), 1783 r. (kolumna, kapliczka z figurą współczesną); wpisana do rejestru nr B/511/77 z dnia 01.03.1977 r.
- Kolumna z figurami Trójcy Świętej - Czechowic -Dziedzice ul. Mazańcowicka 31 (dawne Czechowice Dolne), 1891 r.; sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kolumna z figurą św. Jana Nepomucena - Czechowice-Dziedzice ul. Mazańcowicka 54 (dawne Czechowice Dolne), 1709 r. (postument), figura późniejsza.

- Kolumna z figurą MB z Dzieciątkiem - Czechowice-Dziedzice ul. Mazańcowicka 105 (dawne Czechowice Górne), 1778 r.; sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Figura św. Jana Nepomucena – Czechowice–Dziedzice ul. Zabiele 45a (dawny przysiółek Zabiele), 1784 r., sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kolumna z figurą NMP – Ligota ul. Czechowicka 60, 1871 r.; sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Figura św. Jana Nepomucena – Ligota ul. Koło 5, 1778 r., sugerowany wpis do rejestru zabytków.

V.II.III.Krzyże kamienne z figurą Chrystusa oraz Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana.

- Krzyż – Ligota skrzyżowanie ulic: A. Czyża i Kolorowa, 1836 r., krzyż z pasyjką wtórną, sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Krzyż cmentarny – Zabrzeg, cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej, 1870 r., wpisany do rejestru nr b/503/76/26 z dnia 01.07.1976 r.

V.II.IV.Krzyże kamienne z figurą Chrystusa i Matki Boskiej Bolesnej.

- Krzyż - Czechowice–Dziedzice ul. M. Kopernika 76 (dawne Czechowice Górne), 1864 r., sugerowany wpis do rejestru zabytków
- Krzyż – Czechowice-Dziedzice ul. Legionów w otoczeniu nr 57 (dawne Dziedzice), 1743 r., sugerowany wpis do rejestru zabytków !
- Krzyż - Czechowice –Dziedzice ul. Legionów 173 (dawne Czechowice Dolne), 1895 r.
- Krzyż - Czechowice –Dziedzice ul. Mazańcowicka 48 (dawne Czechowice Dolne), 1948 r.
- Krzyż - Czechowice –Dziedzice ul. Stawowa (w polu), niedaleko skrzyżowania z ul. Ligocką (dawne Czechowice Dolne), 1889 r.

- Krzyż - Czechowice–Dziedzice ul. Zamkowa 13 / Cichy Kącik (dawne Czechowice Dolne), 1895 r.
- Krzyż przykościelny – Bronów ul. J. Kunza 8, 1906 r.
- Krzyż cmentarny – Bronów cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej, ul. J. Kunza, 1899 r.
- Krzyż cmentarny – Ligota cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej, ul. Bielska, XIX/XX w., 1950 r. (krzyż)
- Krzyż – Ligota ul. Bielska w polu, 1927 r.
- Krzyż – Ligota ul. Bielska 56, 1947 r.
- Krzyż - Zabrzeg ul. Do Zapory 74, 1959 r.
- Krzyż cmentarny – Zabrzeg, cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej ul. Ks. K. Janoszka , 1908 r.
- Krzyż – Zabrzeg ul. L. Waryńskiego 69, 1891 r.

V.II.V.Krzyże kamienne z figurą Chrystusa.

- Krzyż cmentarny – Czechowice–Dziedzice stary cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Katarzyny, ul. M. Kopernika, (dawne Czechowice Dolne), 1888 r.
- Krzyż cmentarny – Czechowice–Dziedzice nowy cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Katarzyny, ul. M. Kopernika, (dawne Czechowice Dolne), 1930 r.
- Krzyż - Czechowice–Dziedzice ul. I. Łukasiewicza 37, 1918 r.
- Krzyż -Bronów ul. A. Czyża naprzeciw nr 30, 1938 r.
- Krzyż przykościelny- Ligota ul. Bielska 25, IV ćw. XIX w.
- Krzyż - Ligota ul. Długa 13, 1936 r.
- Krzyż - Ligota ul. Rolników 5, 1937 r.
- Krzyż - Ligota ul. Woleńska 2, 1883 r.
- Krzyż przykościelny - Ligota ul. S. Zajączka 16a, 1759 r. lub 1799 r., 1996 r. (postument)

- Krzyż - Ligota ul. Zawodzie 15, 1950 r.
- Krzyż - Zabrzeg ul. Iłownicka 4 (przysiółek Mościska), 1902 r.

V.II.VI.Kapliczki słupowe.

- Kapliczka ceglana - Czechowice–Dziedzice ul. Chłopska naprzeciw nr 66 (historyczne Czechowice), I poł. XX w.
- Kapliczka ceglana - Czechowice–Dziedzice ul. Księża Grobel 31 (historyczne Dziedzice), XIX/XX w.
- Kapliczka ceglana - Czechowice–Dziedzice ul. Chłopska / Kościelna 66 (historyczne Czechowice), k.XIX w. – I ćw. XX w.
- Kapliczka kamienna - Czechowice–Dziedzice ul. Mazańcowicka naprzeciw nr 145 (dawne Czechowice Górne), II poł. XVIII w. (?) sugerowany wpis do rejestru zabytków.
- Kapliczka - Czechowice–Dziedzice ul. Stawowa 44 (dawne Czechowice Dolne), XVIII-XIX w.
- Kapliczka ceglana - Czechowice–Dziedzice ul. Stawowa 55 (dawne Czechowice Dolne), koń. XIX w. – I ćw. XX w.
- Kapliczka murowana - Czechowice–Dziedzice ul. Świerkowicka 47 (przysiółek Świerkowice), XIX w.
- Kapliczka ceglana - Czechowice–Dziedzice ul. L. Waryńskiego / Wierzbowa, II-III ćw. XX w.
- Kapliczka ceglana - Czechowice–Dziedzice ul. Wąska 28, k. XIX w. – I ćw. XX w.
- Kapliczka murowana - Ligota ul. Ligocka 106, 1936 r.
- Kapliczka murowana - Ligota ul. Nowy Świat 15, XIX w.
- Kapliczka ceglana - Ligota ul. Zajęcza 16 / Zaplecze, XIX/XX w.
- Kapliczka ceglana - Zabrzeg ul. Do Zapory 3, k. XIX w. – I ćw. XX w.
- Kapliczka murowana - Zabrzeg ul. Do Zapory 63, I ćw. XX w.
- Kapliczka kamienna - Zabrzeg ul. Miliardowicka 39 / Pasieczna, 1882 r.

V.II.VII.Cmentarze (parafialne).

Występują cmentarze tzw. przykościele, zlokalizowane wokół kościołów, w kształcie zbliżone do prostokąta. Tego typu cmentarze zachowały się wokół kościoła p.w. św. Katarzyny w Czechowicach, jak również w Bronowie, Ligocie i Zabrzegu.

Drugi typ to cmentarze zlokalizowane na wydzielonym terenie, na działce zbliżonej często do prostokąta. Tego typu cmentarze występują przy ul. M. Kopernika w Czechowicach (nowy cmentarz), za kościołem MB Wspomożycielki w Dziedzicach, przy ul. Szkolnej (cmentarz żydowski) i przy ul. Cmentarnej / Łagodnej (cmentarz ewangelicki).

- Cmentarz Parafii Ewangelicko-Augsburskiej - Czechowice–Dziedzice ul. Cmentarna / Łagodna, od 1927 r.
- Cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Katarzyny (stary) - Czechowice–Dziedzice ul. M. Kopernika; od l. 1731 r. (ogrodzenie 1768 r., poszerzony: 1952 r., 1861 r., l. 1880-1882).
- Cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Katarzyny (nowy) - Czechowice –Dziedzice ul. M. Kopernika; od l. 1921-1931.
- Cmentarz Parafii Rzymsko-katolickiej p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych - Czechowice –Dziedzice ul. Legionów obok nr 57; 1882, rozbudowa 1912, 1949 r.
- Cmentarz żydowski - Czechowice–Dziedzice ul. Szkolna 5 (historyczne Dziedzice), od 1912 r. , sugerowany park kulturowy.
- Cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa – Bronów ul. J. Kunza obok nr 8, od końca XIX w.
- Cmentarz Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. Opatrzności Bożej – Ligota ul. Bielska, od 1811 r. (rozbudowy: 1850 r., 1886 r., l. 1956-1959, 1995 r.).
- Cmentarz Parafii Rzymsko-katolickiej p.w. św. Józefa – Zabrzeg ul. ks. K. Janoszka, od 1787 r.

V.II.VIII.Kaplice cmentarne.

- Kaplica na nowym Cmentarzu Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Katarzyny - Czechowice–Dziedzice ul. M. Kopernika (dawne Czechowice Dolne), 1931 r.
- Kaplica na cmentarzu ewangelickim - Czechowice–Dziedzice ul. Cmentarna / Łagodna, 1927 r.

VI. PRZEMYSŁ ORAZ ZABYTKOWE OBIEKTY INDUSTRIALNE NA TERENIE GMINY CZECHOWICE-DZIEDZICE

W początkach XIX w. Czechowice i Dziedzice były niewielkimi wsiami na rubieżach Cesarstwa austriackiego. Rewolucja przemysłowa powoli docierała do księstwa cieszyńskiego. Jedyne zakłady, które tam funkcjonowały to: młyny wodne, tartaki i cegielnie. Dopiero budowa kolei żelaznej – Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda w połowie XIX w. zaktywizowała tereny w jej sąsiedztwie, a głównie Dziedzice. W 1855 r. powstała tu stacja kolejowa. Nowoczesny dworzec wraz z towarzyszącymi budowlami (w tym lokomotywownią) powstał w Dziedzicach w latach 80 XIX w., kiedy to Dziedzice stały się jedną z głównych stacji kolejowych w Austro – Węgrzech. W tym czasie w sąsiedztwie kolei zaczęły powstawać zakłady przemysłowe. Pierwszym z nich była obsługująca kolej fabryka podkładów kolejowych z nasycalnią drewna Ruttgersa (1890 r.).

Ilustracja 41: Zbiornik na węgiel przy szybie III ZG Silesia

Potem uruchomiono (kapitał austriacki) Rafinerię Nafty Schodnica (1895 r.). Następnie książę Hugo zu Hohenlohe Oehringen uruchomił hutę cynku, przekształconą później w walcownię blach tego metalu (1896 r.). Jednocześnie rozrastał się węzeł kolejowy. Na początku XX w nastąpił dalszy wzrost industrializacji Dziedzic. Wiercenia poszukiwawcze wód termalnych w okolicach Goczałkowic doprowadziły do odkrycia w Żebraczy pokładów węgla kamiennego. Od 1900 r. prowadzono prace przygotowawcze do eksploatacji tego minerału. W 1905 r. wydobyto pierwsze tony węgla w kopalni Silesia. W tym samym roku oddano do użytku drugą rafinerię, którą uruchomił kapitał amerykański (Standard Oil Company) Vacuum Oil Company. Wyposażona w najnowocześniejsze technologie rafineria Vacuum Oil Company z czasem doprowadziła do bankructwa Schodnicy i przejęcia jej terenów.

Ilustracja 42: Hala walcowni blach przy W.M. Dziedzice

Przed wybuchem I wojny światowej uruchomiono również mniejsze zakłady, zlokalizowane głównie na terenie Dziedzic, takie, jak: przetwórnia ryb morskich, fabryka brykietów węglowych, zakład przetworów żywicznych oraz kilka nowych cegielni i inne. Również stare młyny doczekały się nowych funkcji. Dawny młyn Webera został zaadaptowany na zakłady materiałów opatrunkowych, młyn Zipsera na fabrykę sprzętu elektrycznego. Jedynie młyn Jazowych pracował aż do połowy XX w., kiedy to został zaadaptowany na papiernię. Po upadku monarchii austro-węgierskiej w 1918 r. i podziale Śląska Cieszyńskiego w 1920 r., Czechowice i Dziedzice znalazły się w granicach Polski. Nadal trwał rozwój przemysłowy Dziedzic, który pociągnął za sobą rozwój sąsiednich Czechowic.

Ilustracja 43: Zespół elektrowni ZG Silesia

W okresie międzywojennym w latach 20. XX w. w sąsiedztwie kopalni powstała elektrownia oraz tartak. W tym samym czasie całkowicie zmodernizo-

wała się rafineria, zajmując tereny po Schodnicy. Powstała fabryka Spółki Akcyjnej Przemysłu Elektrycznego "Czechowice" (1921), Fabryka Kabli Clement Zahm Spółka z o.o. (1928) oraz inne fabryki: zapałek, maszyn i pomp, rowerów, papieru itd. Do wybuchu II wojny światowej Dziedzice wraz z okolicznymi osadami przybrały charakter miejski z osiedlami robotniczymi i kamienicami czynszowymi. Już w czasie wojny, oraz w okresie powojennym pięć osad połączono w jeden organizm miejski. Rozbudowano miejscowy przemysł i zurbanizowano miejscowości. Największe inwestycje dotyczyły w latach 60. i 70. XX w. przemysłu ciężkiego i paliwowego (nowa elektrownia, kopalnia, rafineria, nowy zakład walcowniczy). W okresie transformacji tempo industrializacji wyraźnie zmalało. Efektem tego jest obecnie likwidacja lub częściowo opuszczanie zakładów przemysłowych.

Ilustracja 44: Most przy ul. Klonowej

Zadaniem konserwatorskim jest zabezpieczenie i wyeksponowanie najcenniejszych istniejących obiektów przemysłowych oraz udokumentowanie pozostałych zabytków industrialnych, niektórych ze 150 letnim rodowodem.

VI.I. Obiekty i zespoły przemysłowe o wartościach zabytkowych na terenie gminy Czechowice – Dziedzice.

	obiekt	położenie	wartość	zalecenia	uwagi
1.	Zespół Hutniczy w Dziedzicach pn. Walcownia Metali Dziedzice	Czechowice – Dziedzice ul. Kochanowskiego 2A oraz ul. Hutnicza	Zespół powstały w 1895-1896 r., rozbudowany w latach 1905-1916 oraz w okresie międzywojennym. Nowy zakład wzniesiony przy ul. Kaniowskiej w latach 70. XX w. Zakład złożony z trzech kompleksów: Pierwszy przy ul. Kochanowskiego, drugi przy ul. Hutniczej oraz trzeci przy ul. Kaniowskiej. Pierwszy i drugi zespół stanowią stare kompleksy w dawnym układzie zabudowy, jednakże poważnie przekształcone i rozbudowane. Na uwagę zasługują obiekty skupione w sąsiedztwie budynku Administracji (z 1923 r. – obiekt wartościowy): hala walcowni blach z 1895 r., hala ciągarni z kominem (1916 r.), hala prasowni (1916 r.), hala odlewni z 1905 r. oraz budynek transportu (1928 r.). Mniejszą wartość posiadają dwa obiekty w drugim kompleksie: walcownia taśm (1910 r.) i hala wyrobów gotowych (1895 ? r.). Ten ostatni obiekt został już sprzedany firmie AMBRA sp.z o.o. Do tego kompleksu należy również najcenniejszy obiekt całego zespołu hutniczego - budynek dawnej księgowości (1912 r.).	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart całego zespołu. Sugeruje się rozważenie objęcia strefą ochrony konserwatorskiej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a najcenniejszy obiekt zespołu - budynek dawnej księgowości tzw. „Zameczek" sugeruje się wpisać do rejestru zabytków.	Stary zakład prawie opustoszały, wyprzedawany po budynku różnym inwestorom.
2.	Zespół zabudowy dawnej kopalni Silesia, obecnie Zakład Górniczy Silesia -zabudowa powierzchniowa	Czechowice Dziedzice ul. Górnicza 60	Zabudowa historyczna to: budynek administracyjny stacji ratowniczej (dawna dyrekcja) z 1906 r., budynek stolarni (dawna maszynownia szybu III) z 1920 r., zespół łaźni, budynek nadszybia szybu III ze zbiornikiem	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. kart białych	Zespół administrowany przez nowego właściciela prywatnego pochodzącego z Czech.

	.		węgla z 1921 r., budynek hydrauliki siłowej (dawna sprężarkownia) z ok. 1900 r., budynek nadszybia szybu II z 1906 r., budynek turbokompresorów z ok. 1920 r., budynek warsztatu szybowego (dawna maszynownia szybu II) z 1905 r., zespół budynków kotłowni z lat 1907- 1922, budynek elektrowni z lat 1907-1922, budynek rozdzielni z 1907 r., budynek magazynu z lat 40. XX w. Zespół o średnich wartościach zabytkowych, do udokumentowania i ewentualnego zagospodarowania na inne funkcje.		
3.	Zespół tartaku kopalnianego ob. Zakłady Drzewne sp. z o.o., Kobiór ul. Kobiórska 2	Czechowice Dziedzice ul. Górnicza 46	Zabudowa powstała w latach 1920-1923. Główny budynek produkcyjny tartaku zachował się w niezmienionym stanie, jednakże bez urządzeń. Do zabytkowych obiektów należy również budynek administracyjny oraz oryginalny zbiornik drewniany na trociny. Zespół o średnich wartościach zabytkowych, do udokumentowania.	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart.	Obiekty przemysłowe nadal użytkowane zgodnie z pierwotnym przeznaczenie m
4.	Zespół zabudowy Lokomotywown i Dziedzice obecnie PKP Cargo Śląsko -Dąbrowski Zakład, Katowice ul. Huberta 11	Czechowice Dziedzice ul. Hutnicza	W skład zespoły wchodzą: hala wachlarzowa nr 1 z 1910-1914. (najcenniejszy obiekt zespołu), hala wachlarzowa 2 z 1903 r., hala prostokątna z 1903 r. (być może posiadająca elementy z 1883 r.), budynek administracyjny z 1903 r., warsztat mechaniczny z 1910 r., hala obrabiarek, kuźnia i maszynownia, budynek administracyjny. W sąsiedztwie nastawnia CD3. Bardzo ciekawa również hala wachlarzowa nr 2 i nietypowa nastawnia CD3. Zespół przemysłowy o wysokich wartościach, o częściowo zakłóconym układzie przestrzennym.	Istnieje dokumentacja w formie spisu obiektów. Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. kart białych. Najcenniejszy obiekt zespołu - hala wahlarzowa nr 1 do bezwzględnego zachowania, sugeruje się jej wpis do rejestru zabytków	Obiekty użytkowane zgodnie z przeznaczenie m.
5.	Zespół dworca kolejowego Czechowice – Dziedzice	Czechowice – Dziedzice ul. Kolejowa 1,2,3	Zachowany zespół w niezmienionej formie. W jego skład wchodzą: główny budynek dworcowy z II poł.	Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w	Obiekty użytkowane częściowo zgodnie z

			XIX w., rozbudowywany, m. in. w latach 1901-1902 o skrzydła (najcenniejszy obiekt zespołu), budynek ekspedycji towarowej z 1905 r., magazyn i stołówka z 1920 r., magazyn główny z 1910 r., oraz nastawnia CD1 z 1936 r.	formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart. i inwentaryzacji szczegółowej. Sugeruje się wpis do rejestru zabytków budynku głównego dworca wraz z pozostałościami peronów dworca kolejowego.	przeznaczenie m (w budynku ekspedycji funkcja handlowa). Według niesprawdzonych informacji w nastawni CD1 zachowane cenne wyposażenie.
6.	Fabryka Zapałek Czechowice SA	Czechowice – Dziedzice ul. Łukaszewicza 5	Zabudowa powstała w 1920 r., w okresie powojennym poważnie przekształcona. Składa się z głównego budynku produkcyjnego, magazynów oraz budynku dyrekcji. Zespół o średnich wartościach zabytkowych, do udokumentowania.	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart, w tym również dla obiektów ruchomych (urządzeń).	Czynny zakład produkcyjny.
7.	Rafineria Ropy Naftowej Czechowice ob. Lotos Czechowice SA	Czechowice Dziedzice ul. Łukaszewicza 2	Wzdłuż ul. Łukaszewicza zabudowa o wartościach zabytkowych.	Konieczne wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart (być może również dla obiektów ruchomych tj. urządzeń).	Czynny zakład produkcyjny.
8.	Budynek dworca kolejowego: Czechowice Dziedzice Południowe	Czechowice Dziedzice ul. Dworcowa 10	Obiekt o wysokich wartościach dla historii kultury materialnej, powstały około 1900 r.	Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart. Obiekt do zachowania.	Obiekt funkcjonujący nadal jako dworzec.
9.	Budynek dworca kolejowego: Czechowice – Dziedzice Przystanek	Czechowice – Dziedzice ul. Łukasiewicza	Zachowany pojedynczy budynek dworca z 1920 r., stanowiący pozostałość stacji kolejowej Rafinerii. Obiekt o niewysokich wartościach dla kultury materialnej.	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. kart białych.	Obiekt funkcjonujący jako dworzec.
10.	Zespół dawnego młyna Jazowych ob. Centrum Wykończeń	Czechowice Dziedzice ul. Młyńska 11.	Zabudowa dawnego młyna parowego lub wodnego, z początków XX w. Unieruchomiony w 1958 r., rozbudowany w latach 1972-1975 oraz w 2010 r. Budynek o ciekawej architekturze.	Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewidencyjnych zabytków architektury i*	Obiekt bez wyposażenia historycznego. Obiekt utracił swą pierwotną funkcję.

				budownictwa, tzw. białych kart lub dokumentacji szczegółowej w formie inwentaryzacji budowlanej.	
11.	Zespół dawnych zakładów mięsnych obecnie LAKMA, LUX, MEGA-FRUT	Czechowice Dziedzice ul. Zielona 9	Zespół z przekształcony przez GS w latach 70. XX w. (magazyny, wytwórnia wód gazowanych). Zachowane elementy zabudowy o niewielkiej wartości. Obiekty do udokumentowania.	Zespół słabo rozpoznany. Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart.	
12.	Zabudowa dawnego młyna wodnego Zippserów ob. VERTEX i REM-KON	Czechowice – Dziedzice ul. Bestwińska 21	Zachowany budynek młyński z płynącą młynówką pod obiektem. Zespół nowej zabudowy w sąsiedztwie. Obiekt do udokumentowania.	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart	
13.	Zespół zabudowy cegielni włościańskiej, obecnie Zakład UHP KOM – GAZ oraz Administracja Zasobów Komunalnych	Czechowice – Dziedzice ul. Legionów 85	Pozostałość wielkiego założenia zakładu ceramicznego w postaci jednego obiektu nieprzekształconego – dawnej kotłownia oraz szeregu budynków całkowicie przebudowanych. Zespół o niewielkich wartościach dla historii kultury materialnej. Do podstawowego udokumentowania.	Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart.	
14.	Wiadukt pod torami kolejowymi w ciągu ul. Stawowej	Czechowice – Dziedzice skrzyżowanie ulic Zielonej i Stawowej	Sklepiony, niski wiadukt kolejowy o proweniencji prawdopodobnie XIX-wiecznej. Do zachowania.	Sugerowane wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart lub dokumentacji szczegółowej w formie inwentaryzacji budowlanej.	
15.	Most kolejowy w ciągu ul. Klonowej	Czechowice Dziedzice ul. Klonowa	Most sklepiony, kamienny jednotorowy, z pocz. XX w. W latach 60. XX wieku rozbudowany o drugi tor. Obiekt o średnich wartościach dla historii kultury materialnej.	Sugerowne wykonanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart.	Obiekt nadal spełnia swoją funkcję.

16.	Budynek poprzemysłowy o nieustalonej proweniencji, prawdopodobnie dawna restauracja „Barberka”, , wcześniej być może browar.	Czechowice -Dziedzice ul. Nad Białką 12.	Obiekt wartościowy, w niewielkim stopniu przekształcony. Do udokumentowania.	Opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, np. w formie *kart ewiden-cyjnych zabytków architektury i budownictwa,* tzw. białych kart.	Obecnie jest siedzibą firmy transportowej.

Tabela 5: Obiekty i zespoły przemysłowe na terenie gminy

VII. ZIELEŃ ZABYTKOWA

Teren Gminy Czechowice - Dziedzice znajduje się na południowej granicy Kotliny Oświęcimskiej. W południowej części obejmuje także częściowo Wysoczyznę Międzyrzecką i Wilamowicką. Na obszarach tych przeważają siedliska łęgowe i grądowe , miejscowo również buczyna karpacka. Większość gminy znajduje się w obrębie zapadliska przedkarpackiego z morskimi utworami trzeciorzędowymi, zaś w obrębie doliny Wisły czytelne są dwie terasy piaszczysto – madowe. Naturalny, meandrowy układ dolin rzecznych został przekształcony antropomorficznie poprzez regulację koryt rzek oraz wytworzenie licznego systemu stawów. Podobnie niemal całość pierwotnych kompleksów leśnych (za wyjątkiem terenu leśnego w okolicy Zabrzega oraz niewielkich remiz leśnych jak np. Bażaniec) została zamieniona w obszary rolnicze w trakcie wielowiekowej historii osadniczej.

Administracyjnie gmina dzieli się na: miasto Czechowice – Dziedzice oraz sołectwa

Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z okresu mezolitu i neolitu. Również najstarsze wzmianki o istniejących, zorganizowanych skupiskach ludności, pochodzące z początku XIV wieku świadczą o gęstej sieci osadniczej. Ziemie te w średniowieczu związane były z księstwem cieszyńskim a następnie siewierskim. Część z nich drogą nadań stała się własnością prywatną. W czasach nowożytnych i nowoczesnych wśród znaczniejszych rodów związanych z tym terenem należałoby wymienić: Oleśnickich, Renardów, Kotulińskich Wilczków, Schafgotsch'ów z Kynast, Sułkowskich.

Obecnie strukturę osadniczą tworzą historyczne i administracyjne sołectwa Bronów, Ligota i Zabrzeg oraz miasto Czechowice - Dziedzice

Na obszarze gminy możemy wyróżnić kilka typów historycznych, intencjonalnych kompozycji zieleni. Podobnie jak w pozostałej części województwa większość z nich powstała pomiędzy końcem XVIII a drugą połową XIX w.

Kształtowano je, w oparciu o pierwotne zadrzewienia, wielokrotnie przekształcając w miarę zmian trendów ogrodniczych. Miało to związek z m.in. z napływem odmiennej kulturowo magnaterii przemysłowej pragnącej nobilitować swoje pochodzenie przez tworzenie neostylowych rezydencji. Ponadto wiązało się to z powszechnym przyjęciem filozofii romantyzmu. Żywa była tu również tradycja miejscowa. W sytuacjach, kiedy tradycja miejsca była słabsza lub też nie istniała, poszczególne kompozycje odzwierciedlają przede wszystkim terytorialne związki emocjonalne fundatorów oraz ich powiązania gospodarcze. Związki te w znacznym stopniu odpowiadają zasięgom terytorialnym poszczególnych zaborów i są szczególnie widoczne w obrębie zaboru pruskiego i austriackiego. Prusko- niemieckie pochodzenie niemal wszystkich właścicieli zachodnich terenów województwa śląskiego spowodowało zakładanie przez nich parków z wyraźnym wzorowaniem się na szkole berlińskiej. Nie wszystkie kompozycje parkowe można wiązać bezpośrednio z konkretnymi szkołami sztuki ogrodowej. Dotyczy to szczególnie wielkich kompozycji krajobrazowych, których twórcy, ze względu na swoją pozycję społeczną korzystali z wszelkich najlepszych dostępnych wzorców. Przykładem jest komponowany układ parkowo- krajobrazowy w Gorzycach, nawiązujący do wzorców wielkiej kompozycji krajobrazowej Świerklańca. Wśród kompozycji parkowych Gminy Czechowice-Dziedzice można wyróżnić:

- dworskie - formowane w sąsiedztwie dworów w wieku XVIII i XIX. Z reguły niewielkich rozmiarów, o kompozycji krajobrazowej z niezbyt rozbudowanym programem i mało urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów, jak park przy dworze w Ligocie czy ogród przy dworku - ul. Kaniowska.
- pałacowe - zakładane w sąsiedztwie pałaców w wieku XVIII i XIX. Mają kompozycję krajobrazową z rozbudowanym programem i urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów, często z pawilonami i elementami małej architektury: park pałacowy Kotulińskich w Czechowicach

- ogólnodostępne – zakładane z myślą o korzystaniu przez ludność miejscową, powstające w przypadku Czechowic – Dziedzic w pierwszym dziesięcioleciu XX wieku: park „Lasek", park przy ul. Górniczej, park przy Domu Rekolekcyjnym O.O. Jezuitów w Czechowicach – Dziedzicach
- zieleńce osiedlowe – zakładane jako przestrzenie wspólne dla całego osiedla lub jego części, jak zieleniec przy ul. Towarowej.

Podobne, jak w kompozycji parków tendencje, rządziły w XIX i na początku XX wieku układami zieleni cmentarnej w gminie. Zasadniczo cmentarze komponowano ze szpalerami obwodowymi, granicznymi, złożonymi głównie z lip drobnolistnych Tilia cordata oraz dębów szypułkowych Quercus robur. W niektórych przypadkach kompozycję wzbogacano gatunkami egzotycznymi drzew i krzewów. Przykładami takich kompozycji jest tzw. „stary" cmentarz parafii św. Katarzyny czy cmentarz ewangelicki. W późniejszych latach tj. w drugiej połowie XX oraz na początku XXI wieku kompozycje powodują ubożenie cmentarza – parki przekształcają się w nekropolie obsadzane jedynie obwodowo krzewami zimozielonymi, głównie żywotnikami zachodnimi Thuja occidentalis.

Z kolei wielowiekową tradycję miejsca w pełni odzwierciedlają historyczne kompozycje zieleni towarzyszące małej architekturze sakralnej. W przypadku terenu przedmiotowej gminy najstarsze z nich, to lipy drobnolistne Tilia cordata. Symbolikę lipy można wiązać z tradycją wypływającą z mitologii słowiańskiej. Były one sadzone jako drzewa opiekuńcze, pozostawiano je w formie naturalnej, nieformowanej. Jednym z najciekawszych przykładów jest obsadzenie lipowe kaplicy św. Jana Nepomucena przy ul. Świerczynieckiej, obsadzenia krzyży przy ul. Legionów 173 i Stawowej w Czechowicach – Dziedzicach oraz figury Matki Boskiej przy ul. Czechowickiej w Ligocie.

Obecnie następuje jednak proces analogiczny do cmentarzy – zastępowania drzew opiekuńczych żywotnikami zachodnimi w obrębie obiektów małej architektury.

1. Cmentarz parafialny

   Datowanie:

   2 poł. XX wieku

   Adres:

   ul. Kunza 8

   Opis i stan zachowania:

   Cmentarz w układzie kwaterowym ze szpalerami cyprysików i żywotników w odmianach oraz szpalerem młodych lip drobnolistnych. Brak wartości zabytkowej.

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy lipach drobnolistnych.

2. Zieleń przy zespole kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa

   Datowanie:

   2 poł. XX wieku

   Adres:

   ul. Kunza 8

   Opis i stan zachowania:

   Kościół otaczają głównie krzewy i niewielkie drzewka ozdobne. W tym różaneczniki w odmianach, świerki kłujące odmiany srebrnej, cyprysiki i żywotniki w odmianach. Brak wartości zabytkowej.

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

3. Aleja

   Datowanie:

1 dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Boboli

Opis i stan zachowania:

Aleja obsadzona obustronnie szpalerami dębów szypułkowych o średnicach ok. 50 – 60 cm nasadzonych co 5 m. W obrębie kompozycji dwa dęby kaukaskie. Kompozycja istotna dla parku przy Domu Rekolekcyjnym o.o. Jezuitów, tworzy wraz z nią całość przestrzenną o dużej wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie systematycznych prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony
Sukcesywne uzupełnianie obsadzenia w miarę „wypadania" egzemplarzy - dębami szypułkowymi.
Objęcie ochroną ewidencyjną (jako obszaru) wraz z parkiem i Domem Rekolekcyjnym.

4. Park przy pałacu Kotulińskich

Datowanie:

XVIII/XIX w.

Adres:

ul. Zamkowa

Opis i stan zachowania:

Park o układzie barokowym. Od frontu pałacu pierwotnie poczwórne szpalery lip drobnolistnych o koronach kształtowanych w formę „kandelabru", obramowywały dziedziniec formalny (obecnie zachowane fragmentarycznie po dwa szpalery boczne). Za pałacem duży salon parkowy z fontanną (ob. nieistniejącą) oraz grabowym bindażem (zachowały się jego drobne fragmenty). Z historycznego założenia parkowego zachowało się jedynie kilka lip drobnolistnych i dębów szypułkowych o średnicach ok. 70 – 80 cm w centrum parku. Od parku do folwarku i kościoła prowadziły aleje obsadzane lipami „kandelabrowymi" - zachowanymi fragmentarycznie. Aleja główna na osi pałacu (obecna ulica Kotulińskich) obsadzona była jesionami wyniosłymi (zachowało się kilka egzemplarzy o średnicach ok 70 cm). Od północy i południa założenie pałacowo – parkowe z folwarkiem ograniczały trzy stawy (jeden od północy, dwa od południa).

W kierunku południowym aleja klonów pospolitych prowadziła do bażanciarni (obecnie remiza leśna Bażaniec). Kompozycja niezwykle istotna dla przestrzeni całego założenia o dużej wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony (szczególnie dotyczy to szpalerów lip „kandelabrowych"
Jednorazowe uzupełnienie szpalerów lipowych i kształtowanie ich zgodnie z historycznym wzorcem.
Odtworzenie bindaża w parku.
Opracowanie studium historyczno – krajobrazowego z inwentaryzacją komponowanych elementów dendroflory.
Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji
Objęcie ochroną ewidencyjną (jako obszaru) otoczenia zespołów wpisanych do rejestru zabytków (pałac z parkiem, folwark, zespół kościoła św. Katarzyny) wraz ze stawami, Bażańcem i aleją pomiędzy nim a pałacem.

5. Szpaler

   Datowanie:

   I dziesięciolecie XX wieku

   Adres:

   ul. Chrobrego

   Opis i stan zachowania:

   Szpaler jarząbów szwedzkich i jarząbów pospolitych o średnicach od 40 do 50 cm nasadzonych co 5 m. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną.

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
   Wykonanie cięć kształtujących korony z zachowaniem charakterystycznego dla gatunku pokroju.
   Sukcesywne uzupełnianie obsadzenia w miarę „wypadania" egzemplarzy jarząbami szwedzkimi.

6. Szpaler

   Datowanie:

   I poł. XX wieku

   Adres:

   ul. Kolejowa

   Opis i stan zachowania:

   Szpalery obustronne klonów pospolitych odmiany o koronie formowanej kuliście, o średnicach od 15 do 18 cm nasadzonych co 5 m. Odcinkowo szpaler lip drobnolistnych o średnicach około 35 cm i topól czarnych odmiany włoskiej o średnicach ok. 40 cm. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną.

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
   Wykonanie cięć kształtujących korony klonów.
   Podjęcie decyzji, co do ostatecznego kształtu obsadzenia i sukcesywne uzupełnianie obsadzenia w miarę „wypadania" egzemplarzy drzewami wybranego gatunku. Ze względu na formę przestrzenną ulicy proponuje się klony tzw. „kuliste" lub lipy drobnolistne.

7. Szpaler

   Datowanie:

   I poł. XX wieku

   Adres:

   ul. Kołłątaja

   Opis i stan zachowania:

   Szpaler klonów jaworów o średnicach ok 28 cm nasadzonych co 5 m, uzupełnionych klonami pospolitymi o koronach kształtowanych w formę kulistą o średnicach ok10 cm oraz kilkoma jesionami wyniosłymi o średnicach ok. 35 cm. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną. Układ o średniej wartości zabytkowej

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
   Podjęcie decyzji co do ostatecznego kształtu obsadzenia i sukcesywne uzupełnianie obsadzenia w miarę „wypadania" egzemplarzy drzewami

wybranego gatunku. Ze względu na formę przestrzenną ulicy proponuje się klony tzw. „kuliste” lub klony jawory.

8. Szpaler - obsadzenie grobli

   Datowanie:

   koniec XIX wieku

   Adres:

   ul. Lipowska

   Opis i stan zachowania:

   Szpaler dębów szypułkowych o średnicach ok 70 cm. Kompozycja istotna dla krajobrazu kulturowego o dużej wartości zabytkowej.

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
   Jednorazowa wymiana egzemplarzy obsadzenia szpaleru z zachowaniem gatunku. Działania należy dokonać już po obumarciu obecnych egzemplarzy drzew.

9. Szpaler

   Datowanie:

   I dziesięciolecie XX wieku

   Adres:

   ul. Prusa

   Opis i stan zachowania:

   Szpaler jarząbów szwedzkich o średnicach od 40 do 50 cm nasadzonych co 5 m. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną. Wartość zabytkowa wysoka.

   Formy ochrony / wytyczne:

   Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
   Wykonanie cięć kształtujących korony z zachowaniem pokroju charakterystycznego dla gatunku.
   Sukcesywne uzupełnianie obsadzenia w miarę „wypadania” egzemplarzy jarząbami szwedzkimi.

10. Szpaler

Datowanie:

koniec XX wieku

Adres:

ul. Słowackiego

Opis i stan zachowania:

Szpaler lip drobnolistnych o średnicach ok 20 cm o koronach formowanych ogrodniczo. Szpaler wiążę się kompozycyjnie z zieleńcem Placu Wolności. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną.

Formy ochrony / wytyczne:

Ze względu na zły stan zdrowotny postulowana jednorazowa wymiana egzemplarzy obsadzenia szpaleru z zachowaniem gatunku.

11. Szpaler

Datowanie:

1 poł. XX wieku

Adres:

ul. Targowa

Opis i stan zachowania:

Szpaler jarząbów szwedzkich o średnicach ok 40 cm o koronach formowanych ogrodniczo. Od strony placu targowego szpaler kasztanowców zwyczajnych o średnicach ok. 50 – 60 cm. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną. Układ o wysokiej wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Uzupełnianie obsadzeń szpalerów z zachowaniem gatunków.

12. Szpaler

Datowanie:

I dwudziestolecie XX wieku

Adres:

ul. Węglowa

Opis i stan zachowania:

Szpaler robinii białych o średnicach 28 - 35 cm nasadzonych co 3 m, w pasie zieleni ulicznej, w obrębie układu osiedla robotniczego. Drzewa od nasadzenia kształtowane ogrodniczo, w celu uzyskania kulistej korony. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną. Układ o wysokiej wartości zabytkowej (wraz z osiedlem)

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony.
Sukcesywna wymiana egzemplarzy na nowe, tego samego gatunku jak historyczny, lecz o kulistej formie korony.

13. Zieleniec

Datowanie:

II dziesięciolecie XX wieku

Adres:

Plac Jana Pawła II

Opis i stan zachowania:

Zieleniec miejski o układzie geometrycznym. Tworzą go głównie zabytkowe szpalery obwodowe utworzone z głogów dwuszyjkowych o średnicach ok. 30 cm (od północy podwójny). Kompozycja uzupełniona w ostatnich latach krzewami ozdobnymi. Wartość zabytkowa wysoka. Kompozycja istotna dla urbanistyki miasta, łączy się z obsadzeniem ulicy Kołłątaja.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony głogów z zachowaniem charakterystycznego dla gatunku pokroju
Objęcie ochroną ewidenycjną w ramach obszaru placu (wraz

z architekturą).

14. Zieleniec

Datowanie:

II poł. XX wieku

Adres:

Plac Wolności

Opis i stan zachowania:

Zieleniec miejski o układzie swobodnym. Tworzą go głównie klony pospolite o średnicach ok. 40 – 50 cm oraz świerki kłujące odmiany srebrzystej o średnicach ok. 25 cm Kompozycja uzupełniana krzewami ozdobnymi. Wartość zabytkowa średnia. Kompozycja istotna dla urbanistyki miasta, łączy się z obsadzeniem ulicy Sobieskiego.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Uzupełnianie obsadzenia, w miarę „wypadania" egzemplarzy świerkami srebrnymi

15. Zieleniec

Datowanie:

II dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Towarowa /pomiędzy budynkami nr 8, 9, 10, 12, 14/

Opis i stan zachowania:

Zieleniec osiedlowy o układzie swobodnym. Pierwotnie tworzyły go robinie białe i kasztanowce (pozostało kilkanaście egzemplarzy o średnicach 40 – 50 cm i wierzby białe o. płaczącej. Kompozycję uzupełniają jarząby pospolite o średnicach ok. 25 cm i wierzby czarne o włoskiej o średnicach ok. 70 cm. Kompozycja uzupełniana wielokrotnie krzewami ozdobnymi. Wartość zabytkowa średnia. Kompozycja istotna dla urbanistyki osiedla.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony z zachowaniem pokroju

charakterystycznego dla gatunku
Objęcie ochroną ewidencyjną jako obszaru wraz z budynkami.

16. Cmentarz ewangelicki

Datowanie:

1927 r.

Adres:

ul. Cmentarna/ Łagodna

Opis i stan zachowania:

Cmentarz w układzie kwaterowym. Szpalery obwodowe wielogatunkowe z lip drobnolistnych o średnicach ok. 28 - 35 cm, Jesiony wyniosłe o średnicach ok. 45 cm, brzozy brodawkowate o średnicach ok. 55 cm, i klony pospolite o średnicach ok. 50 – 60 cm. W obrębie cmentarza pojedyncze egzemplarze cyprysików w odmianach, żywotników zachodnich i żywotników olbrzymich. Wartość zabytkowa średnia i wysoka.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Uzupełnianie obsadzenia alei i szpalerów z zachowaniem gatunków.
Objęcie ochroną ewidencyjną obszaru wraz z układem zieleni.

17. Cmentarz i zieleń przy zespole kościoła p.w. Wspomożenia Wiernych

Datowanie:

I poł. XX wieku

Adres:

ul. Legionów

Opis i stan zachowania:

Kościół otaczają głównie krzewy i niewielkie drzewka ozdobne. Od strony cmentarza szpaler modrzewi o średnicach ok. 35 cm. Cmentarz o układzie kwaterowym, z centralną aleją i zachowanym fragmentarycznie szpalerem obwodowym złożonymi z lip drobnolistnych o średnicach 40 – 50 cm. Przy budynku plebani okazowe magnolie w odmianach oraz kompozycja młodych krzewów i drzewek ozdobnych. Brak większej wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych lip drobnolistnych.
Uzupełnianie obsadzenia alei i szpalerów - z zachowaniem gatunku - lipami drobnolistnymi.

18. Cmentarz i zieleń przy kościele p.w. św. Katarzyny

Datowanie:

I poł. XX wieku

Adres:

Ul. Kopernika 42

Opis i stan zachowania:

Kościół otaczają szpalery lip drobnolistnych o średnicach ok. 50 – 70 cm. Cmentarz o układzie trudnym obecnie do określenia wzbogacają grupy i szpalery cyprysików różnych odmian, żywotników olbrzymich o średnicach ok. 35 cm. Jeden ze szpalerów obwodowych uformowany z robinii białych. Wartość zabytkowa wysoka. Układ tworzy całość z zespołem pałacowo – parkowym i folwarkiem

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Uzupełnianie obsadzenia alei i szpalerów z zachowaniem gatunku.
Usunięcie wtórnych nasadzeń żywotników i wprowadzenie w to miejsce krzewów liściastych.
Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji zieleni.

19. Cmentarz parafialny /nowy/

Datowanie:

XIX/XX wiek

Adres:

ul. Kopernika

Opis i stan zachowania:

Cmentarz w układzie kwaterowym. W centrum aleja główna i poprzeczna z obsadzeniem z lip drobnolistnych o średnicach ok. 50 cm. W części poszerzonej szpalery modrzewi europejskich o średnicach ok. 20 – 30 cm oraz szpalery z cyprysików groszkowych i żywotników

zachodnich (młode). Wartość zabytkowa średnia (dla części centralnej cmentarza). Część poszerzona bez wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Uzupełnianie obsadzenia alei i szpalerów z zachowaniem gatunku lipami drobnolistnymi.

20. Cmentarz żydowski

Datowanie:

XIX/XX w.

Adres:

ul. Szkolna 5

Opis i stan zachowania:

Cmentarz o trudnym do określenia układzie, gęsto porośnięty drzewami pochodzącymi z samosiewu. Tworzą go gatunki liściaste rodzime: klony pospolite, brzozy brodawkowate, lipy drobnolistne, robinie białe o średnicach od 35 do 45 cm. Brak wartości zabytkowej drzewostanu.

Formy ochrony / wytyczne:

Stopniowe usuwanie drzew z poszanowaniem zasad religii.

21. Kaplica św. Jana Nepomucena

Datowanie:

I dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Świerczyniecka 42

Opis i stan zachowania:

Kaplicę flankują dwie lipy drobnolistne o średnicach 60 i 75 cm. Wartość zabytkowa wysoka. Kompozycja istotna dla zabytkowej kaplicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony.
Utrzymywanie typu obsadzenia w przypadku obumarcia obecnego

obsadzenia.
Objęcie ochroną ewidencyjną wraz z kaplicą.

22. Krzyż Męki Pańskiej

Datowanie:

I dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Legionów 173

Opis i stan zachowania:

Krzyż flankują dwie lipy drobnolistne o średnicach 65 i 70 cm. Wartość zabytkowa wysoka. Kompozycja istotna dla zabytkowej kaplicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony.
Utrzymywanie typu obsadzenia po obumarciu obecnie istniejących drzew.
Objęcie ochroną ewidencyjną wraz z krzyżem.

23. Krzyż Męki Pańskiej

Datowanie:

I dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Stawowa (w polu)

Opis i stan zachowania:

Krzyż flankują dwie lipy drobnolistne o średnicach ok 60 cm. Wartość zabytkowa wysoka. Kompozycja istotna dla zabytkowej kaplicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony.
Utrzymywanie typu obsadzenia po obumarciu obecnych egzemplarzy.
objęcie ochroną ewidencyjną wraz z krzyżem.

24. Park przy Domu Rekolekcyjnym św. Józefa Księży Jezuitów

Datowanie:

I dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Boboli 1

Opis i stan zachowania:

Park o układzie krajobrazowym, swobodnym, założony na stoku wzgórza, którego kulminację zajmuje Dom Rekolekcyjny św.Józefa Księży Jezuitów. Podstawowy drzewostan parku to klony pospolite o średnicach od 30 do 50 cm, dęby czerwone o średnicach ok 40 – 50 cm, lipy drobnolistne o średnicach ok. 30 – 40 cm,dęby szypułkowe o średnicach ok 50 cm i dwa dęby kaukaskie o podobnych wymiarach. Ponadto w parku i obok klasztoru w sadzie rośnie kilkanaście egzemplarzy starych orzechów włoskich. Kompozycję uzupełniają liczne skupiny różaneczników. Granice parku, wzdłuż ogrodzenia obsadzone wysokim żywopłotem z grabu pospolitego. Wartośc zabytkowa wysoka.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć rozluźniających korony.
Uzupełnienie i uformowanie żywopłotu grabowego jako formy wysokiej ok. 2,5 m.
Objęcie ochroną ewidencyjną wraz z budynkiem.

25. Park miejski „Lasek”

Datowanie:

II dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Barlickiego

Opis i stan zachowania:

Park miejski o układzie swobodnym, krajobrazowym. Tworzą go lipy drobnolistne, dęby szypułkowe i bezszypułkowe o średnicach ok. 65 cm. Obecną kompozycję kształtują nieco młodsze egzemplarze lip drobnolistnych, brzóz brodawkowatych, klonów pospolitych i jaworów

o średnicach ok. 30 – 40 cm. Kompozycja uzupełniana wielokrotnie krzewami ozdobnymi oraz żywopłotami z laurowiśni. Wartość zabytkowa średnia. Kompozycja istotna dla urbanistyki miasta.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji układu.

26. Park przyszkolny

Datowanie:

I dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Lipowska 24 - 26

Opis i stan zachowania:

Park przy szkole o układzie mieszanym, swobodnym połączonym z geometrycznym, opartym na szpalerach wielogatunkowych. Bezpośrednio za szkołą zakomponowano duże, prostokątne wnętrze (prawdopodobnie pełniące funkcję placu do rekreacji) otoczone szpalerami klonów pospolitych, lip drobnolistnych, robinii białych i klonów jaworów o średnicach ok. 60 cm. Zewnętrzny szpaler graniczny tworzyły graby pospolite o średnicach ok. 50 cm. Reszta kompozycji jest obecnie nieczytelna, gdyż w jej obrębie wybudowano nowy obiekt szkolny. Pozostał jedynie zewnętrzny szpaler dębów szypułkowych i kolonów srebrzystych o średnicach 60-70 cm. Wartość zabytkowa duża. Kompozycja istotna dla otoczenia budynku zabytkowego.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony.
Objąć ochroną ewidencyjną wraz z budynkiem starej szkoły.
Opracować projekt rewaloryzacji parku i dokonać rewaloryzacji.

27. Park miejski

Datowanie:

II dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Górnicza

Opis i stan zachowania:

Park osiedlowy o układzie geometrycznym, opartym na szpalerach wielogatunkowych. Tworzą go klony pospolite , lipy drobnolistne, graby zwyczajne, brzozy brodawkowate o średnicach 50 – 65 cm. Kompozycja uzupełniana wielokrotnie krzewami ozdobnymi oraz szpalerowymi nasadzeniami robinii białych i kasztanowców zwyczajnych o średnicach ok 45 – 50 cm. Wartość zabytkowa średnia. Kompozycja istotna dla urbanistyki osiedla.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

28. Szpaler

Datowanie:

I poł. XX wieku

Adres:

ul. Łukasiewicza

Opis i stan zachowania:

Szpaler lip drobnolistnych o średnicach ok. 40 cm nasadzonych co 5 m. Kompozycja istotna dla zabytkowej zabudowy ulicy, tworzy wraz z nią całość przestrzenną. Wartość zabytkowa średnia.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Sukcesywne uzupełnianie obsadzenia w miarę „wypadania" egzemplarzy lipami drobnolistnymi.

29. Zieleń przy zespole kościoła p.w. NMP Królowej Polski

Datowanie:

II poł. XX wieku

Adres:

Plac Jana Pawła II 3

Opis i stan zachowania:

Kościół otaczają głównie krzewy i niewielkie drzewka ozdobne w tym

różaneczniki w odmianach, świerki kłujące odmiany srebrnej, cyprysiki i żywotniki w odmianach. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

30. Ogród przy dworze

Datowanie:

I dziesięciolecie XX wieku

Adres:

ul. Kaniowska 17

Opis i stan zachowania:

Niewielki ogród o układzie swobodnym, krajobrazowym. Tworzą go lipy drobnolistne (dwupniowe) w układzie szpalerowym, o średnicach ok. 130 – 140 cm, dwa dęby szypułkowe. Kompozycja uzupełniana wielokrotnie krzewami ozdobnymi, żywotnikami zachodnimi, sosnami, i świerkami różnych odmian o średnicach ok. 35 cm, a także kasztanowcami zwyczajnymi o średnicach ok. 30 – 40 cm. Wartość zabytkowa średnia. Kompozycja istotna dla otoczenia dworu.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

31. Cmentarz parafialny

Datowanie:

II poł XX wieku (zieleń)

Adres:

ul. Bielska 25

Opis i stan zachowania:

Cmentarz o układzie kwaterowym. Przy granicy cmentarza szpaler lip drobnolistnych o średnicach ok. 35 cm. Ponadto młode egzemplarze świerków kłujących odmiany srebrzystej i żywotników zachodnich. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

32. Park przy dworze

Datowanie:

Początek XIX w.

Adres:

ul. Woleńska/Bielska

Opis i stan zachowania:

Park przy dworze o trudnej dziś do określenia kompozycji (prawdopodobnie krajobrazowej, swobodnej). Podstawową kompozycję parku tworzą dęby szypułkowe, jesiony wyniosłe, lipy drobnolistne, klony pospolite i jawory oraz robinie białe o średnicach ok. 70 cm, ponadto młodsze kasztanowce o średnicach ok. 50 cm. Obecnie kompozycja nieczytelna, Park silnie porośnięty samosiewem. Wartość zabytkowa wysoka. Kompozycja istotna dla otoczenia budynku zabytkowego.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Wykonanie cięć kształtujących korony.
Objąć ochroną prawną wraz z budynkiem dworu.
Znaleźć użytkownika.
Opracować szczegółową inwentaryzację dendrologiczną wraz z zaleceniami hodowlanymi
Opracować i wdrożyć projekt rewaloryzacji parku.

33. Szpaler - obsadzenie grobli

Datowanie:

połowa XIX wieku

Adres:

ul. Bronowska

Opis i stan zachowania:

Szpaler dębów szypułkowych o średnicach ok 80 - 100 cm tworzących pierwotnie obsadzenie grobli. Kompozycja istotna dla krajobrazu kulturowego o wysokiej wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

Uzupełnianie egzemplarzy obsadzenia szpaleru z zachowaniem gatunku. Objęcie ochroną prawną ewidencji zabytków.

34. Zieleń przy figurze Matki Boskiej

Datowanie:

II poł. XIX w.

Adres:

ul. Czechowicka 60

Opis i stan zachowania:

Figurę flankują 2 dęby szypułkowe o średnicach ok. 75 - 80 cm i 2 lipy drobnolistne o średnicach ok. 50 cm.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Utrzymywanie obsadzenia z zachowaniem gatunku w przypadku obumarcia egzemplarzy.
Objęcie ewidencją zabytków wraz z figurą.

35. Zieleń przy kościle pw. Opatrzności Bożej

Datowanie:

początek XIX w./ II poł XX wieku (zieleń)

Adres:

ul. Bielska 25

Opis i stan zachowania:

Zieleń przy kościele tworzy szpaler lip drobnolistnych oddzielający go od probostwa. Obok kościoła szpaler brzóz brodawkowatych o średnicach ok. 35 cm (podobnie jak lipy) oraz młode egzemplarze żywotników zachodnich, świerków kłujących odmiany srebrzystej oraz cyprysików w odmianach. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

36. Zieleń przy krzyżu Męki Pańskiej

Datowanie:

1927 r.

Adres:

ul. Bielska / w polu przy drodze/

Opis i stan zachowania:

Krzyż flankują 4 lipy drobnolistne o średnicach ok. 50 - 70 cm.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Utrzymywanie obsadzenia z zachowaniem gatunku w przypadku obumarcia obecnych egzemplarzy
Objęcie ewidencją wraz z krzyżem.

37. Cmentarz parafialny

Datowanie:

II poł. XX wieku (zieleń)

Adres:

ul. Janoszka

Opis i stan zachowania:

Cmentarz w układzie kwaterowym. Współczesną kompozycję cmentarza tworzą świerki kłujące odmiany srebrnej, cyprysiki i żywotniki w odmianach. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

38. Zieleń przy kaplicy

Datowanie:

II poł. XX wieku (zieleń)

Adres:

ul. Do Zapory 3

Opis i stan zachowania:

Kaplicę otaczają dwie lipy drobnolistne o średnicach ok. 50 cm i 1 kasztanowiec zwyczajny o średnicy 60 cm. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Utrzymywanie obsadzenia lipami drobnolistnymi8 w przypadku obumarcia obecnych egzemplarzy.

39. Zieleń przy kaplicy

Datowanie:

II poł. XX wieku (zieleń)

Adres:

ul. Waryńskiego/Korfantego

Opis i stan zachowania:

Kaplicę otaczają z trzech stron szpalery lip drobnolistnych o średnicach 20 – 35 cm. Obok rośnie pojedyncza robinia biała o średnicy ok. 40 cm. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.
Uformowanie koron lip drobnolistnych.

40. Zieleń przy kościele p.w. św. Józefa

Datowanie:

1787/II połowa XX wieku (zieleń)

Adres:

ul. Janoszka 16

Opis i stan zachowania:

Kościół otaczają głównie krzewy i niewielkie drzewka ozdobne. W tym jałowce w odmianach, świerki kłujące odmiany srebrnej, cyprysiki i żywotniki w odmianach. Brak wartości zabytkowej.

Formy ochrony / wytyczne:

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych.

Ilustracja 45: Czechowice-Dziedzice, ul. Barlickiego - park "lasek"

Ilustracja 46: Czechowice-Dziedzice, ul. Boboli - park

Ilustracja 47: Czechowice-Dziedzice, ul. Chrobrego - szpaler

Ilustracja 48: Czechowice-Dziedzice, ul. Kaniowska - dawny folwark

Ilustracja 49: Czechowice-Dziedzice, ul. Kolejowa / ul. Słowackiego, szpaler

Ilustracja 50: Czechowice-Dziedzice, ul. Kolejowa - szpaler

VIII.GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

VIII.I.Cele Programu Opieki Nad Zabytkami na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice.

Zgodnie z zapisem w Dz.U.2003.162.1568 - Ochroną zabytków - Art. 87:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
    1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
    2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
    3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
    4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
    5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
    6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem ich zabytków;
    7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.
6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Zapisy niniejszego programu powinny stanowić integralną część prawa lokalnego w postaci zgodnej z obowiązującymi przepisami prawa na terytorium kraju. Ich uszczegółowieniem winien być program rewaloryzacji wytypowanych obszarów i zespołów oraz poszczególnych obiektów. Działalność zmierzającą do zachowania i poprawienia stanu konserwatorsko–technicznego należy skoncentrować na układach i zespołach przestrzennych oraz obiektach opracowanych w przedmiotowej dokumentacji: wpisanych do rejestru, sugerowanych do wpisu, pretendujących do opracowania białej karty oraz pozostałych – które należy chronić ze względu na ich wartość kulturową.

Zamierzeniem Gminy winno być zarówno utrzymanie obecnego zasobu substancji zabytkowej, jak i radykalna poprawa jego stanu zachowania. Uwarunkowania dotyczące programów, procesów i technologii konserwatorskich oraz wymogów projektowych należy opracować indywidualnie dla każdego z obiektów lub zespołów przestrzennych, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi i w uzgodnieniu ze stosownymi organami oraz służbami. Należy zaprojektować otoczenie obiektów w taki sposób, aby podkreślało ich znaczenie w strukturze przestrzeni ulicy i obszaru. Problematyka konserwacji małej architektury wymaga współpracy między gminą a organizacjami wyznaniowymi oraz społecznościami lokalnymi. Warunkiem powodzenia działań formalno - praw-

nych jest definitywne rozwiązanie problemu utrzymania, użytkowania i remontów konserwatorskich obiektów, rekompozycji założeń kościelnych oraz przeprowadzenia ewentualnych badań archeologicznych na wybranym terenie. Wykonanie wskazanych zadań ramowych pozwoli na powstanie przestrzeni publicznej o charakterze uniwersalnym, przy zachowaniu funkcjonalności obszaru. W przeciwnym wypadku wszelkie działania będą skazane na niepowodzenie, a obiekty kubaturowe, których stan obecny jest już często bardzo zły, ulegną całkowitemu zniszczeniu. Istotnym elementem warunkującym utrzymanie i podnoszenie wartości dziedzictwa kulturowego miasta i gminy byłoby stworzenie w porozumieniu z innymi samorządami miast i gmin oraz powiatów programu o charakterze regionalnym, ukierunkowanym na ochronę dziedzictwa dawnego księstwa bielskiego. Ochroną objąć należy również obiekty małej architektury, znajdujące się na przedmiotowym obszarze, posiadające wartości zabytkowe. Na obiektach tych należy prowadzić prace konserwatorskie pod nadzorem stosownych służb. Stanowią one istotny element kulturowy przestrzeni. Zabudowę oraz obiekty małej architektury, które nie zostały ujęte w opracowaniu należy usunąć z dotychczasowych ewidencji obiektów zabytkowych i zwolnić z rygorów ochronnych.

Należy sukcesywnie rozbudowywać zasób dokumentacji dotyczących substancji wyszczególnionej w niniejszym opracowaniu. Sugeruje się również opracowanie pełnego zasobu informacji o wszelkiego typu źródłach dotyczących historii obecnego miasta i gminy oraz o miejscu ich przechowywania. Zasób nie może ograniczać się jedynie do źródeł publicznych i państwowych. Powinien także objąć archiwa prywatne, związków wyznaniowych oraz archiwów poza granicami kraju. Należy upublicznić miejsce przechowywania i warunki korzystania z przedmiotowych materiałów. Docelowo niezwykle korzystnym dla miasta i gminy byłoby opracowanie jego monografii z ujęciem zasobów zabytkowych. Dotychczasowe materiały są wybiórcze i niekompletne. Program powinien przyczynić się do dalszego rozwoju miasta i gminy oraz podniesienia jego atrakcyjności w aspekcie połączenia wartości kulturowych i krajobrazo-

wych. Umożliwia także wpisanie się miasta i gminy w realizację stosownych zapisów planów zagospodarowania przestrzennego Województwa Śląskiego (Uchwała Nr II/21/2/2004 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 21 czerwca 2004 roku w sprawie uchwalenia "Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego").

VIII.II.Dominanty przestrzenne.

VIII.II.I.Wybrane dominanty pozytywne.

- Kościół parafialny p.w. Najświętszej Marii Panny Królowej Polski w Czechowicach – Dziedzicach
- Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny w Czechowicach - Dziedzicach
- Kościół parafialny p.w. NMP Wniebowzięcia Wiernych w Czechowicach - Dziedzicach
- Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bronowie
- Kościół parafialny p.w. Opatrzności Bożej w Ligocie
- Kościół parafialny p.w. św. Józefa w Zabrzegu
- Pałac Kotulińskich w Czechowicach - Dziedzicach
- Zabudowa d. Kopalni Węgla Kamiennego „Silesia" w Czechowicach - Dziedzicach
- Dawny Gmach Ubezpieczeń (ob. NZOs) „Diagmed" w Czechowicach – Dziedzicach
- Dawny hotel Gebauer (ob. Budynek mieszkalno-usługowy) w Czechowicach – Dziedzicach i inne.

VIII.II.II.Wybrane dominanty negatywne.

- zabudowa wielkokubaturowa mieszkaniowa z lat 70.-80. XX w. w Czechowicach - Dziedzicach
- współczesne obiekty przemysłowe na terenie miasta i inne.

VIII.III.Generalne wytyczne urbanistyczne.

Obecny układ przestrzenny miasta i gminy to konglomerat dawnych ruralistycznych struktur urbanistycznych, połączony z zabudową osad przemysłowych o charakterze miejskim.

1. Zachowanie historycznych układów rualistycznych dawnych miejscowości i przysiółków:
   - Czechowice Górne
   - Czechowice Dolne
   - Bronów
   - Ligota
   - Zabrzeg

   oraz zabudowy osad przemysłowych o charakterze miejskim
   - Dziedzice, okolice dworca kolejowego
   - Dziedzice, ul. Legionów (okolice kościoła p.w. Wspomożenia Wiernych)
   - Czechowice, dawny przysiółek Lesisko
   - Czechowice, zabudowa kolonii robotniczej w przysiółku Żebracz.
2. Zachowanie w zwartych pierzejach linii zabudowy, poprzez utrzymanie istniejących budynków oraz uzupełnienie luk budowlanych nową, dostosowaną do istniejącej zabudową plombową. Wypełnienie luk budowlanych powinno utrzymywać historyczne linie zabudowy i podziały parcelacyjne oraz gabaryty pierzei (wysokość, kształt dachu, materiał, itd.). Nowoprojektowana architektura winna harmonizować z zabytkowym otoczeniem. Wymagane jest ustalenie maksymalnego gabarytu zabudowy, który wyznaczają historyczne budynki.
3. Ochrona zabytkowych cmentarzy, zachowanie ich rozplanowania, drzewostanu, historycznych ogrodzeń oraz zabytkowych nagrobków.
4. Zachowanie i rewaloryzacja folwarku w Czechowicach Górnych przy ulicach: Kopernika, Zamkowej i Kotulińskiego wraz z jego otoczeniem

i zielenią. W celu ochrony zespołu przed rozbiórką sugeruje się założenie na terenie folwarku parku kulturowego.

5. Zachowanie i rewaloryzacja kolonii robotniczej przy ul. Węglowej i Górniczej wraz z jej otoczeniem.
6. Zadbanie o najbliższe otoczenie obiektów zabytkowych tak, aby były one właściwe eksponowane i nie wchodziły w korelację przestrzenną z innymi elementami np. reklamami, znakami lub tablicami drogowymi.
7. Maksymalna ochrona terenów zielonych przed wkraczaniem zabudowy.

VIII.IV. Generalne wytyczne architektoniczne.

1. Ochrona, zachowanie i konserwacja obiektów wpisanych do rejestru zabytków
2. Ochrona, zachowanie i konserwacja obiektów małej architektury (na terenie miasta i gminy są to głównie krzyże i kapliczki przydrożne oraz kaplice cmentarne).
3. Obiekty zabytkowe i kulturowe (indywidualne budynki kubaturowe, osiedla i budynki robotnicze, cmentarze, obiekty małej architektury oraz zabytkowe nagrobki na cmentarzach) powinny posiadać dokumentację ewidencyjną.

   Zalecane są tzw. białe karty ewidencyjne, sporządzone wg wzoru opracowanego przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie. W pierwszej kolejności winny one być opracowane dla obiektów zagrożonych.
4. Prace konserwatorskie, remontowe, modernizacyjne lub adaptacyjne w obiektach zabytkowych i kulturowych należy prowadzić w porozumieniu z właściwymi służbami (Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Winny być one wykonywane i nadzorowane przez uprawnione osoby – w zależności od stanu prawnego obiektu.

5. Likwidacja obiektów tymczasowych (m.in. kiosków, straganów) i substandardowych, będących obiektami dysharmonicznymi.

VIII.V.Postulaty konserwatorskie.

1. Wszystkie wartościowe obiekty kubaturowe, obiekty małej architektury (krzyże, kaplice architektoniczne oraz figury przydrożne wraz z ich bezpośrednim otoczeniem) oraz cmentarze winny zostać objęte ochroną prawną na zasadzie zapisu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a najcenniejsze z nich należy wpisać do rejestru zabytków.
2. Zabudowa kolonii robotniczych i pojedynczych budynków familijnych na terenie miasta winna być sukcesywnie remontowana w ramach programu rewitalizacji.

   Ponadto zaleca się:
   - utrzymanie ceglanych elewacji wielorodzinnych budynków robotniczych
   - utrzymanie pierwotnej formy architektonicznej (zakaz zmiany kształtu i pokrycia dachu, rozmiarów i kształtu otworów okiennych i drzwiowych, rozbudowy i nadbudowy obiektów)
   - utrzymanie elementów lokalnej tradycji takich jak: kolorowa stolarka okienna wraz z malowanymi, kolorowymi ościeżami; umieszczanie ławeczek przed wejściem do budynku
   - zagospodarowanie i znalezienie funkcji dla zachowanych budynków gospodarczych tzw. chlewików.
3. Obiekty kubaturowe będące w złym stanie technicznym należy remontować wg zatwierdzonych projektów konserwatorskich.
4. Sporządzenie dokumentacji konserwatorskiej lub projektowej (obejmującej modernizację lub adaptację obiektu) należy poprzedzić kwerendą ikonograficzną obiektu (np. dokumentacja zdjęciowa, pocztówki historyczne, projekty z archiwalnej dokumentacji budowlanej itd.), a w razie po-

trzeby również innymi badaniami np. architektonicznymi, archeologicznymi, na obecność polichromii, badaniami składu tynku i badaniami rozpoznania pierwotnej kolorystyki (np. elewacji, tynków, stolarki okiennej i drzwiowej).

5. Należy chronić pierwotne formy (wraz z kolorystyką, fakturą, itd) oraz detal elewacji. W przypadku zniekształceń fragmentów elewacji, będących wynikiem modernizacji i aranżacji należy dążyć do odtworzenia pierwotnego wyglądu elewacji (na podstawie zachowanej dokumentacji ikonograficznej). Zmiany te dotyczą m. in. wyglądu dachu, likwidacji balkonów, opasek okiennych, skutych boniowań i innych elementów detalu architektonicznego, powiększenia i zmiany kształtu okien, drzwi i witryn w partii parteru.).
6. Należy chronić pierwotną stolarkę okienną i drzwiową (wraz z kolorystyką), w przypadku występowania wtórnej, ahistorycznej stolarki należy dążyć do odtworzenia kształtu, materiału, podziałów i profili pierwotnych drzwi i okien (na podstawie zachowanej dokumentacji ikonograficznej lub poprzez analogię).
7. Należy zachować pierwotną formę, rodzaj pokrycia (najczęściej występuje dachówka ceramiczna) i kształt dachów w fasadach, szczególnie w przypadku budynków 1-2 kondygnacjowych, gdzie wprowadzanie np. okien połaciowych lub innych współczesnych elementów doświetlających zmienia znacznie wygląd budynku.
8. W miarę możliwości chronić zachowane pierwotne tynki. W przypadku konieczności wymiany wypraw tynkowych (wynikającej ze stanu technicznego) należy zastosować (po uprzednim wykonaniu stosownych badań) tynki o zbliżonej kolorystyce i fakturze, a w miarę możliwości również składzie- nawiązującym do pierwotnych. Zwraca się uwagę, że najczęściej były to tynki gładko zacierane (tynki fakturowane szerzej zaczęto stosować w okresie wczesnego modernizmu, a powszechnie w okresie międzywojennym).

9. W przypadku konieczności całkowitej wymiany pierwotnej stolarki okiennej oraz pierwotnych tynków w reprezentacyjnych obiektach takich jak pałace, dwory zaleca się pozostawienie elementów pierwotnych w postaci świadków, określających technologię budowy i rozwiązania techniczne oraz estetyczne.
10. W przypadku remontów obiektów o prostych formach i skromnym detalu architektonicznym lub go pozbawionych, należy szczególną uwagę zwrócić na wymieniane zewnętrzne elementy, takie jak: pokrycie dachu, stolarka okienna, drzwiowa. Elementy te powinny nawiązywać do pierwotnych.
11. Ewentualna rozbiórka budynków objętych Gminną Ewidencją Zabytków (w tym: przykłady tradycyjnej zabudowy wiejskiej lub robotniczej) powinna być poprzedzona wykonaniem dokumentacji ewidencyjnej, np. karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa lub inwentaryzacją architektoniczną, na podstawie której właściwa służba ochrony zabytków udzieli stosownej zgody. Dokumentację tę należy przekazać właściwej służbie ochrony zabytków.
12. Znalezienie nowych funkcji dla budynków nieużytkowanych. Opracowanie dokumentacji studyjnych dla założeń wskazanych w opracowaniu.
13. Remont kapitalny zagrożonych budowli zabytkowych w mieście i gminie.
14. Konserwacja drewnianych obiektów, stanowiących relikty zabudowy w terenie.
15. Rewaloryzacja starych cmentarzy przykościelnych. Sukcesywna konserwacja kamiennych i żeliwnych nagrobków, poprzedzona opracowaniem.
16. Z uwagi na wysokie walory obiektów małej architektury należy wykonać dla nich dokumentację w formie tzw. białych kart ewidencyjnych zabytków ruchomych lub architektury i budownictwa (w przypadku obiektów kubaturowych). Zakres ewidencji winien również uwzględniać zabytkowe nagrobki na cmentarzach.

17. Obiekty małej architektury znajdujące się w złym stanie technicznym należy sukcesywnie poddawać pracom konserwatorskim (znaczna część kamiennych krzyży, figur przydrożnych i innych ma ponad stu- i dwustuletni rodowód i wymaga podjęcia prac konserwatorskich). Obiekty kamienne winny być konserwowane przez dyplomowanych konserwatorów dzieł sztuki, specjalizujących się w konserwacji rzeźby kamiennej i detalu architektonicznego. Wszelkie prace konserwatorskie winny być poprzedzone opracowaniami w zakresie remontu konserwatorskiego.

VIII.VI. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej.

1. opracowanie projektów waloryzacji zieleni zabytkowej na terenie gminy.
2. rewaloryzacja parków zabytkowych, stworzenie atrakcyjnych miejsc rekreacyjnych.
3. pielęgnacja istniejących pomników przyrody.
4. maksymalna ochrona powierzchni parkowych przed wkraczaniem zabudowy.
5. uzupełnienie i zachowanie istniejących obsadzeń dróg.
6. odtworzenie obsadzeń obwodu zabytkowych cmentarzy oraz głównych alei drzewami liściastymi.

IX. WYKAZ OBIEKTÓW

IX.I. Karty gminnej ewidencji zabytków kubaturowych.

	OBIEKT	STAN
	CZECHOWICE-DZIEDZICE	
1.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NORBERTA BARLICKIEGO 30	ŚREDNI
2.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. NORBERTA BARLICKIEGO 42	ŚREDNI
3.	DAWNY BUDYNEK WIELORODZINNY, KOLEJOWY – UL. NORBERTA BARLICKIEGO 48	ŚREDNI
4.	BUDYNEK USŁUGOWY – UL. NORBERTA BARLICKIEGO 69	ŚREDNI
5.	BUDYNEK MIESZKALNY – WIELORODZINNY – UL. BESTWIŃSKA 11	ŚREDNI
6.	BUDYNEK MIESZKALNY - WIELORODZINNY – UL. BESTWIŃSKA 15	ZŁY
7.	DAWNY DOM REKOLEKCYJNY KSIĘŻY JEZUITÓW, OBECNIE BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ - UL. ANDRZEJA BOBOLI 1	ŚREDNI
8.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. CHŁOPSKA 68	ŚREDNI
9.	BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ - ZESPÓŁ SZKOLNO – PRZDSZKOLNY NR 1 – UL. CHŁOPSKA 70	DOBRY
10.	DAWNA SZKOŁA DOLNOCZECHOWICKA – OBECNIE ZESPÓŁ SZKOLNO-PRZEDSZKOLNY NR 1 IM. JANA BRZECHWY – UL. CHŁOPSKA 73	ŚREDNI
11.	DAWNA WILLA – OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. BOLESŁAWA CHROBREGO 6	DOBRY
12.	DAWNY BUDYNEK WIELORODZINNY – OBECNIE ŻŁOBEK – KLUB MALUSZKA „ANIOŁEK”– UL. BOLESŁAWA CHROBREGO 8	ŚREDNI
13.	BUDYNEK MIESZKALNY – WIELORODZINNY – UL. DWORCOWA 8	ŚREDNI
14.	STACJA PKP „CZECHOWICE POŁUDNIOWE”– UL. DWORCOWA 10	ZŁY
15.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. DWORCOWA 13	DOBRY
16.	DAWNA GOSPODA I ROZLEWNIA WÓDEK H. FELIXA – OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. DWORCOWA 15	ŚREDNI
17.	BUDYNKI MIESZKALNE – KOLONIA GÓRNICZA „ŻEBRACZE” DAWNEJ KOPALNI „MONTAN”– UL. GÓRNICZA 14-32, 57-77, UL. WĘGLOWA 60-102	ZRÓŻNICOWANY
18.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. GÓRNICZA 87	ŚREDNI

	OBIEKT	STAN
19.	KOPALNIA WĘGLA KAMIENNEGO „SILESIA" – UL. GÓRNICZA 72-108	ZRÓŻNICOWANY
20.	ZESPÓŁ WALCOWNI – UL. HUTNICZA 14	ZRÓŻNICOWANY
21.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NMP KRÓLOWEJ POLSKI – PLAC JANA PAWŁA II – PL. KS. JANA NAPOMUCENA BARABASZA 3	DOBRY
22.	PROBOSTWO - PL. KS. JANA NEPOMUCENA BARABASZA 3	DOBRY
23.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – PL. JANA PAWŁA II 2	DOBRY
24.	ZESPÓŁ BUDYNKÓW GOSPODARCZYCH DAWNEGO FOLWARKU - UL. KANIOWSKA 15	ZŁY
25.	DAWNY DWÓR – OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. KANIOWSKA 17	ŚREDNI
26.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. KLASZTORNA 6	ŚREDNI
27.	ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ LOKOMOTYWOWNI – SKRZYŻOWANIE ULIC: JANA KOCHANOWSKIEGO / HUTNICZA	ŚREDNI
28.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – SKRZYŻOWANIE ULIC: JANA KOCHANOWSKIEGO / NARUTOWICZA	ŚREDNI
29.	DAWNY HOTEL PINKUSA LANGSAMA, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – SKRZYŻOWANIE ULIC: KOLEJOWA / JULIUSZA SŁOWACKIEGO / PLAC WOLNOŚCI	ŚREDNI
30.	DAWNY DOM PINKUSA LANGSAMA, OBCENIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 3	ŚREDNI
31.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 7	ŚREDNI
32.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 9	ŚREDNI
33.	DAWNY SKLEP BRACI NITSCH, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 11	ŚREDNI
34.	DAWNY BUDYNEK RODZINY KOTZIAN, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 19	ZŁY
35.	DAWNY BUDYNEK HEINRICHA I FANNY GROSS, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 21	ŚREDNI
36.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. KOLEJOWA 27	DOBRY
37.	BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ – OŚRODEK POMOCY SPOŁECZNEJ – UL. KOLEJOWA 37	ŚREDNI
38.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. KOLEJOWA 41	ZŁY
40.	DAWNY DOM ZWIĄZKU ZAWODOWEGO KOLEJARZY, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – SKRZYŻOWANIE ULIC MARII KONOPNICKIEJ 10 / TARGOWA	ŚREDNI
41.	BUDYNEK MIESZKALNY – MARII KONOPNICKIEJ 12	ŚREDNI

	OBIEKT	STAN
42.	BUDYNEK MIESZKALNY – MIKOŁAJA KOPERNIKA 31	ZŁY
43.	**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. KATARZYNY - UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 42**	ŚREDNI
44.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. TADEUSZA KOŚCIUSZKI 14	ŚREDNI
45.	BUDYNEK MIESZKALNO – GOSPODARCZY – UL. KSIĘŻA GROBEL 21	ŚREDNI
46.	**BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. LEGIONÓW 48**	ŚREDNI
47.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NMP WSPOMOŻENIA WIERNYCH – UL. LEGIONÓW 57	DOBRY
48.	DAWNY BUDYNEK POSTERUNKU ŻANDARMERII, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 50	ZŁY
49.	PROBOSTWO PARAFII PW. NMP WSPOMOŻENIA WIERNYCH – UL. LEGIONÓW 57	DOBRY
50.	ZESPÓŁ SZKÓŁ NR 4 – UL. LEGIONÓW 59	DOBRY
51.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 71	DOBRY
52.	DAWNY DOM SIÓSTR FELICJANEK, OBECNIE OŚRODEK POMOCY DZIECKU I RODZINIE – UL. LEGIONÓW 81	DOBRY
53.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 86	ZŁY
54.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 94	BARDZO ZŁY
55.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 180	ŚREDNI
56.	DAWNA REMIZA STRAŻACKA – SKRZYŻOWANIE ULIC LIPOWSKA 22 / PAWIA	ŚREDNI
57.	DAWNA SZKOŁA, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – DAWNA SZKOŁA – UL. LIPOWSKA 24	DOBRY
58.	BUDYNEK MIESZKALNY - WIELORODZINNY– UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 3	ZŁY
59.	BUDYNEK MIESZKALNY – WIELORODZINNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 6	ŚREDNI
60.	BUDYNEK MIESZKALNY – WIELORODZINNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 7	DOBRY
61.	BUDYNEK MIESZKALNY – WIELORODZINNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 8	ŚREDNI
62.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 10	ŚREDNI
63.	BUDYNEK MIESZKALNY, WILLA – UL. MAZANCOWICKA 4	ŚREDNI
64.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – UL. MAZAŃCOWICKA 64	ŚREDNI
65.	DAWNY DOM ZAGRODNICZY RODZINY JANUSZÓW, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. MAZAŃCOWICKA 91	ŚREDNI

	OBIEKT	STAN
66.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ADAMA MICKIEWICZA 27	DOBRY
67.	DAWNY MŁYN, OBECNIE BUDYNEK USŁUGOWY – UL. MŁYŃSKA 13	ŚREDNI
68.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. STANISŁAWA MONIUSZKI 6	ZŁY
69.	DAWNY BUDYNEK MIESZKALNY, OBECNIE BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ – UL. NAD BIAŁKĄ 3	ZŁY
70.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NAD BIAŁKĄ 5	DOBRY
71.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NAD BIAŁKĄ 7	OBIEKT W TRAKCIE REMONTU
72.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NAD BIAŁKĄ 9	ZŁY
73.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NAD BIAŁKĄ 11	ZŁY
74.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NAD BIAŁKĄ 13	ZŁY
75.	BUDYNEK MIESZKALNO – GOSPODARCZY – UL. NAD WISŁĄ 2	ZŁY
76.	ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WALCOWNI – UL. GABRIELA NARUTOWICZA	ZRÓŻNICOWANY
77.	DAWNY DOM HARCERZA - UL. GABRIELA NARUTOWICZA 4	DOBRY
78.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. GABRIELA NARUTOWICZA 63	ŚREDNI
79.	DAWNY SKLEP I RESTAURACJA KRZYSZTOFORSKIEGO, OBECNIE BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – SKRZYŻOWANIE UL. NIEPODLEGŁOŚCI 2 / PL. WOLNOŚCI	ŚREDNI
80.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NIEPODLEGŁOŚCI 3	ŚREDNI
81.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NIEPODLEGŁOŚCI 5	ŚREDNI
82.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NIEPODLEGŁOŚCI 7	ŚREDNI
83.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NIEPODLEGŁOŚCI 39	DOBRY
84.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. CYPRIANA KAMILA NORWIDA10	ŚREDNI
85.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. PIASTA 29	ŚREDNI
86.	BUDYNEK MIESZKALNY - WILLA – UL. POCZTOWA 4	ŚREDNI
87.	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY – UL. BOLESŁAWA PRUSA 21	ŚREDNI
88.	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY – UL. BOLESŁAWA PRUSA 23	ŚREDNI
89.	BUDYNEK MIESZKALNY – WILLA – UL. WŁADYSŁAWA REYMONTA 9	DOBRY

	OBIEKT	STAN
90.	DAWNY GMACH UBEZPIECZEŃ, OBECNIE NIEPUBLICZNY ZAKŁAD OPIEKI ZDROWOTNEJ „DIAGMED”– UL. HENRYKA SIENKIEWICZA 8	ŚREDNI
91.	BUDYNEK MIESZKALNY - WILLA – UL. HENRYKA SIENKIEWICZA 20	DOBRY
92.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. HENRYKA SIENKIEWICZA 40	ŚREDNI
93.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – JULIUSZA SŁOWACKIEGO 3	DOBRY
94.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – BUL. JULIUSZA SŁOWACKIEGO 4	ŚREDNI
95.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – UL. JULIUSZA SŁOWACKIEGO 5	DOBRY
96.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – UL. JULIUSZA SŁOWACKIEGO 6	DOBRY
97.	EWANGELICKI DOM MODLITWY – UL. JULIUSZA SŁOWACKIEGO 18	ŚREDNI
98.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – SKRZYŻOWANIE ULIC: JULIUSZA SŁOWACKIEGO 20 / STUDENCKA	ŚREDNI
99.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. JULIUSZA SŁOWACKIEGO 25	ZŁY
100.	BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – UL. JULIUSZA SŁOWACKIEGO 29	ŚREDNI
101.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. JANA SOBIESKIEGO 14	ŚREDNI
102.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. STUDENCKA 1	DOBRY
103.	SZKOŁA PODSTAWOWA NR 4 IM. ORŁA BIAŁEGO – UL. STUDENCKA 2	DOBRY
104.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. STUDENCKA 5	ŚREDNI
105.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. STUDENCKA 11	ŚREDNI
106.	BUDYNEK MIESZKALNY - WILLA – UL. SZKOLNA 2	ŚREDNI
107.	DAWNA SZKOŁA POWSZECHNA, OBECNIE SZKOŁA PODSTAWOWA NR 7 IM. KAZIMIERZA WIELKIEGO – UL. SZKOLNA 6	DOBRY
108.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – UL. TARGOWA 3	ŚREDNI
109.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. TOWAROWA 8-10	ŚREDNI
110.	DAWNY BUDYNEK PKP – OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNO-GOSPODARCZY, UL. TOWAROWA 11	ZŁY
111.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. TOWAROWA 12-14	ŚREDNI
112.	DAWNY BUDYNEK KOLEJOWY, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. TOWAROWA 20	ZŁY

	OBIEKT	STAN
113.	DAWNY BUDYNEK KOLEJOWY, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. TOWAROWA 24	ŚREDNI
114.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ROMUALDA TRAUGUTTA 33	ŚREDNI
115.	DAWNA STRAŻNICA OCHOTNICZEJ STRAŻY POŻARNEJ – UL. TRAUGUTTA 66	ŚREDNI
116.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ROMUALDA TRAUGUTTA 68	DOBRY
117.	DAWNA SZKOŁA, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ROMUALDA TRAUGUTTA 70	ŚREDNI
118.	DAWNY HOTEL GEBAUER, OBECNIE BUDYNEK USŁUGOWO - MIESZKALNY – PL. WOLNOŚCI 2	DOBRY
119.	ZESPÓŁ ZABUDOWY DWORCA KOLEJOWEGO (D. CESARSKO – KRÓLEWSKIEJ UPRZYWILEJOWANEJ KOLEI POŁUDNIOWEJ CESARZA FERDYNANDA) – PL. WOLNOŚCI 3	ZRÓŻNICOWANY
120.	**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WOKÓŁ PAŁACU KOTULIŃSKICH - ZARZĄDCÓWKA – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 52**	ZŁY
121.	**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WOKÓŁ PAŁACU KOTULIŃSKICH - CZWORAKI – UL. KOTULIŃSKIEGO 4**	ŚREDNI
122.	**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WOKÓŁ PAŁACU KOTULIŃSKICH - CZWORAKI – UL. KOTULIŃSKIEGO 5**	ŚREDNI
123.	**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WOKÓŁ PAŁACU KOTULIŃSKICH - STAJNIE – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA / ZAMKOWA**	BARDZO ZŁY
124.	**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WOKÓŁ PAŁACU KOTULIŃSKICH - SPICHLERZ – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA / ZAMKOWA**	DESTRUKT
125.	**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ WOKÓŁ PAŁACU KOTULIŃSKICH – BUDYNKI GOSPODARCZE NA TERENIE PARKU – UL. ZAMKOWA 2**	DOBRY
126.	**PAŁAC KOTULIŃSKICH – UL. ZAMKOWA 2**	B.DOBRY
127.	BUDYNEK MIESZKALNY – WILLA – UL. STEFANA ŻEROMSKIEGO 17	DOBRY
128.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. STEFANA ŻEROMSKIEGO 19	DOBRY
129.	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY – UL. STEFANA ŻEROMSKIEGO 21-23	ŚREDNI
130.	BUDYNEK MIESZKALNY – STEFANA ŻEROMSKIEGO 34	ŚREDNI
131.	DAWNY BUDYNEK WIELORODZINNY SPÓŁKI AKCYJNEJ PRZEMYSŁU NAFTOWEGO „SCHODNICA” BUDYNEK MIESZKALNY – UL. STEFANA ŻEROMSKIEGO 36-38	ŚREDNI
165	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. JULIUSZA SŁOWIACKIEGO 16	ŚREDNI
166	**BUDYNEK MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 30**	ŚREDNI
167	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. LEGIONÓW 32	ZŁY

	OBIEKT	STAN
168	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 36	ZŁY
	BRONÓW	
132.	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. ALOJZEGO CZYŻA 25	ZŁY
133.	**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA – UL. KS. JANA KUNZA 8**	DOBRY
134.	BUDYNEK MIESZKALNO – GOSPODARCZY – UL. ŁANOWA 2	ŚREDNI
135.	SIEDLISKO ROLNE – UL. ZARZECZNA 9	ŚREDNI
136.	**BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. ZARZECZNA 12**	BARDZO ZŁY
	LIGOTA	
137.	ZESPÓŁ SZKÓŁ IM. KS. PROF. JÓZEFA TISCHNERA – UL. BIELSKA 17	DOBRY
138.	**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. OPATRZNOŚCI BOŻEJ – UL. BIELSKA 25**	DOBRY
139.	PROBOSTWO PARAFII NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA – UL. BIELSKA 25	DOBRY
140.	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. BIELSKA 59	ZŁY
141.	DAWNY DOM ZAGRODNICZY, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. BRONOWSKA 41	ZŁY
142.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. BRONOWSKA 46	ZŁY
143.	BUDYNEK MIESZKALNO – GOSPODARCZY – UL. DŁUGA 29	ŚREDNI
144.	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. MILIARDOWICKA 57	BARDZO ZŁY
145.	DAWNA SZKOŁA POWSZECHNA, OBECNIE PRZEDSZKOLE – UL. PRZEDSZKOLNA 10	ŚREDNI
147.	DAWNY „DOM KATOLICKI”, OBECNIE DOM AKCJI KATOLICKIEJ „OAZA” - SKRZYŻOWANIE ULIC ROLNIKÓW / LESZCZYNOWA 2	DOBRY
148.	DAWNY BUDYNEK WÓJTA JANA HESS'A, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ROLNIKÓW 5	DOBRY
149.	**DAWNY DWÓR CHADERSKICH – SKRZYŻOWANIE ULIC WOLEŃSKA 3 / BIELSKA**	BARDZO ZŁY
150.	DAWNE DWORSKIE ZABUDOWANIA GOSPODARCZE – SKRZYŻOWANIE ULIC WOLEŃSKA / BIELSKA	BARDZO ZŁY

	OBIEKT	STAN
151.	**BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. WOLNA 10**	BARDZO ZŁY
152.	DAWNY DOM MIEJSCOWEGO KOWALA, OBECNIE BUDYNEK GOSPODARCZY – UL. ZAJĘCZA 56	BARDZO ZŁY
	ZABRZEG	
153.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. DO ZAPORY 2	DOBRY
154.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. DO ZAPORY 22	ŚREDNI
155.	DAWNA RESTAURACJA ZYGFRYDA GICHNERA, OBECNIE BUDYNEK USŁUGOWY – UL. DO ZAPORY 29	ŚREDNI
156.	DAWNY BUDYNEK URZĘDU GMINY, OBECNIE BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ – UL. GMINNA 4	DOBRY
157.	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY – UL. GRZYBOWA 15A	KATASTROFALNY
158.	**BUDYNEK MIESZKALNO – GOSPODARCZY – UL. IŁOWNICKA 4**	ŚREDNI
159.	**DAWNA GOSPODA WAWRZYŃCZYKÓW – UL. KS. JANOSZKA KAROLA 7**	ZŁY
160.	**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚWIĘTEGO JÓZEFA – UL. KS. KAROLA JANOSZKA 16**	DOBRY
161.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. MACIEJOWICKA 24	ZŁY
162.	DAWNY DOM JANA WSZOŁY, BYŁEGO WÓJTA GMINY ZABRZEG, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO 33	ŚREDNI
163.	**BUDYNEK MIESZKALNY – UL. GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO 68**	DOBRY
164.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ZAKOLE 2	ŚREDNI
169.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. CHŁOPSKA 66	DOBRY
170.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. JANA KOCHANOWSKIEGO 11	ZŁY
171.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. TADEUSZA KOŚCIUSZKI 10	ŚREDNI
172.	DAWNY AUSTRIACKI URZĄD CELNY, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. LEGIONÓW 37	ŚREDNI
173.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. ADAMA MICKIEWICZA 37	DOBRY
174.	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY – SKRZYŻOWANIE ULIC STANISŁAWA MONIUSZKI 2 / TARGOWA	DOBRY
175.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. KS. JANA KUNZA 3	DOBRY
176.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NOWY ŚWIAT 1	DOBRY

	OBIEKT	STAN
177.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. BESTWIŃSKA 13	ŚREDNI
178.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. BESTWIŃSKA 17	ŚREDNI
179.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. GÓRNICZA 50	ŚREDNI
180.	BUDYNEK USŁUGOWO – MIESZKALNY – UL. KOLEJOWA 15	DOBRY
181.	BUDYNEK USŁUGOWO – MIESZKALNY – UL. KOLEJOWA 23	ŚREDNI
182.	BUDYNEK DAWNEJ KABLOWNI, OBECNIE BUDYNEK MIESZKALNY – UL. KORCZAKA 3	ŚREDNI
183.	BUDYNEK MIESZKALNY – BUDYNEK DAWNEJ KABLOWNI – UL. JANUSZA KORCZAKA 5	DOBRY
184.	BUDYNEK MIESZKALNY – BUDYNEK DAWNEJ KABLOWNI – UL. JANUSZA KORCZAKA 7	ŚREDNI
185.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 9	DOBRY
186.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 24	DOBRY
187.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. NAD WISŁĄ 3	ŚREDNI
188.	BUDYNEK MIESZKALNY – UL. WŁADYSŁAWA REYMONTA 10-12	ŚREDNI

Tabela 6: Wykaz obiektów kubaturowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

IX.II. Karty gminnej ewidencji zabytków Małej Architektury.

	OBIEKT	STAN
	CZECHOWICE – DZIEDZICE	
1.	KAPLICZKA SŁUPOWA – SKRZYŻOWANIE ULIC CHŁOPSKA/KOŚCIELNA	ŚREDNI
2.	CMENTARZ EWANGELICKI – SKRZYŻOWANIE ULIC CMENTARNA / ŁAGODNA	ZRÓŻNICOWANY
3.	KAPLICA CMENTARNA – SKRZYŻOWANIE ULIC CMENTARNA / ŁAGODNA	ŚREDNI
4.	KOLUMNA Z FIGURĄ NMP NIEPOKALANIE POCZĘTEJ – SKRZYŻOWANIE ULIC GRABOWICKA 31 / GÓRNICZA	ZŁY
5.	CMENTARZ PARAFII PW. ŚW. KATARZYNY – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA	ZRÓŻNICOWANY
6.	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY PARAFII PW. ŚW. KATARZYNY – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 42	ZRÓŻNICOWANY
7.	**FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA NA STARYM CMENTARZU PARAFII PW. ŚW. KATARZYNY – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 42**	ŚREDNI

	OBIEKT	STAN
8.	KAPLICA CMENTARNA – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA, TEREN NOWEGO CMENTARZA	ŚREDNI
9.	KRZYŻ CMENTARNY – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA, NA TERENIE NOWEGO CMENTARZA	ŚREDNI
10.	KRZYŻ NA STARYM CMENTARZU PARAFII PW. ŚW. KATARZYNY – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 42	ZŁY
11.	KOLUMNA MATKI BOSKIEJ – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 70	ŚREDNI
12.	KRZYŻ KAMIENNY – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 76	ŚREDNI
13.	KOLUMNA MATKI BOSKIEJ – UL. MIKOŁAJA KOPERNIKA 24	ŚREDNI
14.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. KSIĘŻA GROBEL 31	ŚREDNI
15.	CMENTARZ PARAFII PW. NMP WSPOMOŻENIA WIERNYCH – UL. LEGIONÓW 57	ZRÓŻNICOWANY
16.	**KAPLICA ARCHITEKTONICZNA PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP – UL. LEGIONÓW 57**	ŚREDNI
17.	KRZYŻ KAMIENNY – UL. LEGIONÓW (W SĄSIEDZTWIE NR 57)	ŚREDNI
18.	**FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA – UL. LEGIONÓW 94**	ŚREDNI
19.	**KAPLICZKA SŁUPOWA – SKRZYŻOWANIE ULIC LEGIONÓW 130 / MIKOŁAJA KOPERNIKA**	ŚREDNI
20.	KRZYŻ – UL. LEGIONÓW 173	ŚREDNI
21.	KRZYŻ KAMIENNY – UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 37	ZŁY
22.	KOLUMNA Z TRÓJCĄ ŚWIĘTĄ – UL. MAZAŃCOWICKA 31	OBIEKT W TRAKCIE PRAC RENOWACYJ-NYCH
23.	POSTUMENT Z FIGURĄ ŚW. JANA NEPOMUCENA – UL. MAZAŃCOWICKA 54	ŚREDNI
24.	KOLUMNA MATKI BOSKIEJ Z DZIECIĄTKIEM – UL. MAZAŃCOWICKA 105	ZŁY
25.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. MAZAŃCOWICKA (NAPRZECIW NR 145)	BARDZO ZŁY
26.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. STAWOWA 44	ŚREDNI
27.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. STAWOWA 55	BARDZO ZŁY
28.	KRZYŻ – UL. STAWOWA (W POLU)	DOBRY
29.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. ŚWIERKOWICKA 47	ŚREDNI
30.	CMENTARZ ŻYDOWSKI – UL. SZKOLNA 5	BARDZO ZŁY

	OBIEKT	STAN
31.	KAPLICZKA SŁUPOWA PW. ŚW. JANA NEPOMUCENA – SKRZYŻOWANIE ULIC LUDWIKA WARNYŃSKIEGO / WIERZBOWA	ŚREDNI
32.	KAPICZKA SŁUPOWA – UL. WĄSKA 28	ŚREDNI
33.	FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA – UL. ZABIELE 45A	ZŁY
34.	KRZYŻ – SKRZYŻOWANIE ULIC ZAMKOWA 13 / CICHY KĄCIK	ŚREDNI
	BRONÓW	
36.	**KAPLICA ARCHITEKTONICZNA PW. SERCA PANA JEZUSA – SKRZYŻOWANIE ULIC BRONOWSKA / KS. JANA KUNZA**	ŚREDNI
37.	KRZYŻ – SKRZYŻOWANIE ULIC ALOJZEGO CZYŻA 5 / KOLOROWA	ŚREDNI
38.	KRZYŻ – UL. ALOJZEGO CZYŻA (NAPRZECIW NR 30)	ŚREDNI
39.	CMENTARZ – UL. KS. JANA KUNZA 8	ZRÓŻNICOWANY
40.	KRZYŻ – UL. KS. JANA KUNZA 8	DOBRY
41.	KRZYŻ CMENTARNY – UL. KS. JANA KUNZA 8	ŚREDNI
	LIGOTA	
42.	CMENTARZ – UL. BIELSKA 25	ZRÓŻNICOWANY
43.	KRZYŻ – UL. BIELSKA 25 (NA TERENIE CMENTARZA)	ŚREDNI
44.	KRZYŻ – UL. BIELSKA 25	DOBRY
45.	KRZYŻ – UL. BIELSKA (W POLU PRZY DRODZE)	ŚREDNI
46.	FIGURA MATKI BOSKIEJ – UL. CZECHOWICKA 60	ŚREDNI
47.	KRZYŻ – UL. DŁUGA 13	ŚREDNI
48.	FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA – UL. KOŁO 5	ŚREDNI
49.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. LIGOCKA 106	DOBRY
50.	KAPLICZKA SKRZYNKOWA – UL. NOWY ŚWIAT 15	DOBRY
51.	KRZYŻ – UL. ROLNIKÓW 5	DOBRY
52.	KRZYŻ – UL. WOLEŃSKA 2	DOBRY
53.	KAPLICZKA SŁUPOWA – SKRZYŻOWANIE ULIC: ZAJĘCZA 16 / ZAPLECZE	ŚREDNI
54.	KRZYŻ – UL. ZAJĘCZA 16A	ŚREDNI
	ZABRZEG	

	OBIEKT	STAN
55.	KAPLICZKA SŁUPOWA – UL. DO ZAPORY 63	ŚREDNI
56.	KRZYŻ – IŁOWNICKA 4	DOBRY
57.	CMENTARZ PARAFII PW. ŚW. JÓZEFA – UL. KS. KAROLA JANOSZKA 16	ZRÓŻNICOWANY
58.	**KRZYŻ – UL. KS. KAROLA JANOSZKA 16**	DOBRY
59.	KRZYŻ – UL. KS. KAROLA JANOSZKA 16	DOBRY
60.	KAPLICZKA SŁUPOWA – SKRZYŻOWANIE UL. MILIARDOWICKA 39 / PASIECZNA	ŚREDNI
61.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA – SKRZYŻOWANIE ULIC LUDWIKA WARYŃSKIEGO / WOJCIECHA KORFANTEGO	ŚREDNI
62.	KRZYŻ – UL. LUDWIKA WARYŃSKIEGO 69	ZŁY

Tabela 7: Wykaz obiektów Małej Architektury ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

IX.III.Karty gminnej ewidencji zabytków przemysłowych.

	OBIEKT	STAN
1.	WALCOWNIA TAŚM - ZESPÓŁ HUTNICZY W DZIEDZICACH PN. WALCOWNIA METALI DZIEDZICE, UL. KOCHANOWSKIEGO 2A	ŚREDNI
2.	BUDYNEK DYREKCJI - ZESPÓŁ HUTNICZY W DZIEDZICACH PN. WALCOWNIA METALI DZIEDZICE, UL. KOCHANOWSKIEGO 2A	ŚREDNI
3.	HALE ODLEWNI - ZESPÓŁ HUTNICZY W DZIEDZICACH PN. WALCOWNIA METALI DZIEDZICE, UL. KOCHANOWSKIEGO 2A	ŚREDNI
4.	BUDYNEK DAWNEJ KSIĘGOWOŚCI ZWANY „ZAMECZKIEM”, WALCOWNI METALI DZIEDZICE – UL. HUTNICZA	ŚREDNI
5.	NADSZYBIE SZYBU II - ZESPÓŁ ZABUDOWY DAWNEJ KOPALNI SILESIA, OBECNIE ZAKŁAD GÓRNICZY SILESIA – UL. GÓRNICZA 60	ŚREDNI
6.	ZESPÓŁ ELEKTROWNI - ZESPÓŁ ZABUDOWY DAWNEJ KOPALNI SILESIA, OBECNIE ZAKŁAD GÓRNICZY SILESIA – UL. GÓRNICZA 60	ŚREDNI
7.	BUDYNEK DAWNEJ MASZYNOWNI - ZESPÓŁ ZABUDOWY DAWNEJ KOPALNI SILESIA, OBECNIE ZAKŁAD GÓRNICZY SILESIA – UL. GÓRNICZA 60	ZŁY
8.	FABRYKA ZAPAŁEK CZECHOWICE SA UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 5	ŚREDNI

	OBIEKT	STAN
9.	RAFINERIA ROPY CZECHOWICE OB. LOTOS CZECHOWICE, UL. IGNACEGO ŁUKASIEWICZA 2	ZRÓŻNICOWANY
10.	ZESPÓŁ DAWNEGO MŁYNA JAZOWYCH, OB. CENTRUYM WYKOŃCZEŃ – UL. MŁYŃSKA 11	ŚREDNI
11.	WIADUKT POD TORAMI KOLEJOWYMI – SKRZYŻOWANIE ULIC ZIELONA/STAWOWA	ŚREDNI
12.	MOST KOLEJOWY, UL. KLONOWA	ZŁY

Tabela 8: Wykaz obiektów przemysłowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

X. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA MIASTA – WYTYCZNE DO REALIZACJI

GŁÓWNE CELE POLITYKI GMINNEJ
ZWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW
ZAMIERZENIA GMINY

1. Dokumentowanie zabytków Gminy, inwentaryzacja obiektów zabytkowych.
2. Utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z tereny Gminy.
3. Upowszechnianie i promocja dziedzictwa kulturowego.
4. Edukacja regionalna młodzieży.
5. Rekomendowanie obiektów zabytkowych do objęcia ochroną w formie wpisu do rejestru zabytków.
6. Objęcie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, w tym wskazanie w planach zasad ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.
7. Udzielenie dotacji gminnych na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych będących własnością prywatną, wyznaniową itd.
8. Zaadaptowanie wytypowanego budynku wiejskiej architektury na cele muzealne.
9. Podjęcie działań związanych z ratowaniem dawnego dworu (późniejszego spichlerza) w Czechowicach Górnych.
10. Uzupełnianie obsadzeń zabytkowej zieleni (aleje i szpalery).
11. Zainicjowanie działań porządkujących wpisy do rejestru zabytków.
12. Zainicjowanie działań związanych z ratowaniem dworu w Ligocie i budynków gospodarczych dawnego folwarku w Czechowicach

Ad 1. Dokumentowanie zabytków Gminy, inwentaryzacja obiektów zabytkowych.

Obiekty zabytkowe (zarówno nieruchome, jak i ruchome) na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice są stosunkowo słabo udokumentowane. Brak dokumentacji konserwatorskiej (w tym wymaganych prawem kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, zwanych powszechnie „białymi kartami") do następujących obiektów wpisanych do rejestru zabytków:

- kościół parafialny p.w. św. Katarzyny w Czechowicach-Dziedzicach
- budynek mieszkalny przy ul. Legionów 48 w Czechowicach-Dziedzicach
- budynek mieszkalny ze stodołą przy ul. Zarzeczna 12 w Bronowie
- budynek mieszkalny połączony ze stajnią przy ul. Wolnej 10 w Ligocie
- budynek mieszkalny przy ul. Sikorskiego 68 w Zabrzegu
- oraz do dwóch nieistniejących już zabytków, jednak nadal wpisanych do rejestru zabytków (dawnej szkoły w Bronowie i ośmiobocznej, drewnianej stodoły w Ligocie).

Ponadto bardzo uproszczoną dokumentację konserwatorską w formie tzw. „zielonych kart" (dokumentacji ewidencyjnej wykonywanej od 1959 do końca lat 60. XX w.) posiadają następujące obiekty wpisane do rejestru zabytków: dom murowany przy ul. Legionów 30 w Czechowicach-Dziedzicach, budynek mieszkalny ze stodołą przy ul. Zarzecznej 12 w Bronowie i dwa budynki mieszkalne przy ul. Janoszka 7 i ul. Iłownicka 4 w Zabrzegu. Sugeruje się opracowanie białych kart dla przedmiotowych obiektów.

Dla pozostałych obiektów wpisanych do rejestru istnieje dokumentacja w formie kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, tzw. kart białych, znajdująca się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach, Delegatura w Bielsku-Białej.

Pozostałe obiekty o charakterze zabytkowym, nie uznane oficjalnie za zabytki i nie wpisane do rejestru zabytków nie posiadają dokumentacji ewidencyjnej. Opracowywana jest Gminna Ewidencja Zabytków, której podstawą są karty adresowe zabytków. Karty te zawierają podstawowe informacje o obiekcie: adres/lokalizację, zdjęcie i określenie czasu powstania, materiał z którego wykonany jest obiekt oraz zdawkowe określenie funkcji, własności i stanu zachowa-

nia. Karty te nie zawierają historii obiektu, określenia stylu, projektanta obiektu, opisu oraz danych bibliograficznych i archiwalnych.

Dla lepszego rozpoznania zasobu zabytkowego miasta i gminy Czechowice-Dziedzice zasadnym jest wykonanie szczegółowej dokumentacji w formie zagadnień typologicznych (traktowanych tematycznie), czy też w formie kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa tzw. białych kart indywidualnych obiektów lub innej dokumentacji ewidencyjnej. Wskazana pierwsza forma opracowania winna obejmować obiekty jednego typu, w ich historycznym rozwoju. Priorytet stanowić powinny obiekty zagrożone:

- najstarsza architektura wiejska (budownictwo drewniane, murowane domy mieszkalne z „wysiodkami", siedliska)
- budynki modernistyczne ze szczególnym uwzględnieniem budynków funkcjonalistycznych
- zabudowa folwarczna wraz z budynkami dworów, pałaców
- obiekty przemysłowe
- obiekty małej architektury.

Sugeruje się opracowanie następujących grup obiektów i obiektów:

- kościoły
- cmentarze
- budynki użyteczności publicznej
- kolonie robotnicze, budownictwo wielorodzinne typu familijnego
- kamienice, wille
- budynki jednorodzinne
- zieleń

Opracowania o charakterze urbanistyczno – konserwatorskim w kontekście historycznym, inwentaryzacje zabytkowych nagrobków oraz ruchomali w kościołach miałyby tu pełne uzasadnienie.

Istnienie obiektów pierwszej grupy jest zagrożone. Domy wiejskie, zarówno te najstarsze murowane z „wysiodkami", będące przykładem dawnej architektury ruralistycznej (w tak rozbudowanej formie architektonicznej, rzadko

występujące na terenie województwa), jak i drewniane chałupy wraz z drewnianymi zabudowaniami gospodarskimi są obecnie w zaniku, coraz częściej podlegają rozbiórce. Innym zagrożeniom ulega bardzo dobra w skali regionu architektura funkcjonalistyczna, zarówno wille, jak i budynki użyteczności publicznej. Jest ona coraz częściej modernizowana i poddawana zniekształcającym przebudowom. Dawna zabudowa folwarczna nieużytkowana lub źle użytkowania powoli niszczeje. Temu samemu procesowi podlega dwór w Ligocie. Liczne na terenie miasta obiekty przemysłowe są poddawane nowym adaptacjom i modernizacjom, część z nich jest nieużytkowana, a część likwidowana. Jedynie część zakładów przemysłowych (dworce kolejowe, tartak, lokomotywownia, fabryka zapałek, kopalnia, rafineria) pełnią swe pierwotne funkcje. Obiekty małej architektury, takie jak kapliczki i kaplice kubaturowe, kapliczki słupowe, figury postumentowe oraz krzyże podlegają niszczeniu wynikającemu z upływającego czasu, jak również aktom wandalizmu i nieprawidłowym zabiegom „renowacyjnym". Są to obiekty o dużych wartościach artystycznych i historycznych oraz kultowych. Ewenementem w skali województwa jest duża ilość obiektów XVIII-wiecznych, będących jednymi ze starszych przykładów sakralnej rzeźby pomnikowej oraz najstarszy (wg dotychczasowego stanu badań) kamienny pomnik Bożej Męki (z opracowanymi rzeźbiarsko figurami) na terenie województwa, znajdujący się w sąsiedztwie kościoła p.w. NMP Wspomożycielki Wiernych w Dziedzicach (obiekt nie jest wpisany do rejestru zabytków).

Ad. 2. Utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z terenu Gminy.

Utworzenie w/w dokumentacji o charakterze ewidencyjnej stanowić może bazę danych dla obiektów zabytkowych na terenie gminy (zarówno wpisanych, jak i niewpisanych do rejestru zabytków). Może mieć ona różne formy: tradycyjnego wydawnictwa lub założonej strony internetowej obiektów zabytkowych (aktualizowaną i poszerzaną oraz wzbogacaną dokumentacją zdjęciową). Znacznym ułatwieniem realizacji mogą być konkursy fotograficzne oraz wywiad środowiskowy przeprowadzony przez młodzież w ramach konkursów, czy

zajęć szkolnych (wywiad dotyczyć może m. in. małej architektury i zabudowy prywatnej (jednorodzinnej, willowej, wiejskiej).

Ad. 3. Upowszechnianie i promocja dziedzictwa kulturowego.

Niezwykle ważnym dla zachowania dziedzictwa kulturowego jest jego upowszechnianie wśród mieszkańców. Tylko poznanie wartości obiektów zabytkowych i docenieni ich przez właścicieli, użytkowników i innych mieszkańców pozwoli na dalsze trwanie i funkcjonowanie zabytków. Cele te osiągnąć można m. in., wydając publikacje o charakterze popularno-naukowym i bezpłatne foldery[1] (w ramach promocji Gminy), monografie historyczne[2], czy też organizując sesje naukowe poświęcone historii i szeroko pojętemu dziedzictwu kulturowemu regionu[3].

Ad. 4. Edukacja regionalna młodzieży.

Zainicjowanie działań edukacyjnych i popularyzatorskich prowadzonych przez szkoły i gminne instytucje kultury (wykłady dotyczące historii regionu i jego dziedzictwa kulturowego, lekcje muzealne). Organizowanie konkursów fotograficznych i innych konkursów (np. dotyczących opowieści o historii zabytkowych budynków w Gminie – m.in. domu rodzinnego, domu „sąsiada", kapliczki, krzyża, figury przydrożnej lub innych obiektów. Organizowanie konkursów dotyczących koncepcji projektowych, rewitalizacji zabudowy, terenu, itd.

1 Takie działanie prowadzi m.in. miasto Cieszyn wydając publikacje w formie broszur o charakterze popularno-naukowym, a dotyczące przykładowo kościołów cieszyńskich, Szlaku Książąt cieszyńskich – Piastowie, Szlaku Książąt cieszyńskich – Habsburgowie, cmentarza ewangelickiego, zieleni itd. Publikacje te stanowią podstawę opracowania niewielkich folderów rozdawanych bezpłatnie w informacji turystycznej.

2 Działanie takie inicjuje coraz więcej miast i gmin w województwie, m. in. Bieruń, Lędziny, Będzin, Częstochowa, a ostatnio Bielsko-Biała i Cieszyn.

3 Pozytywnymi przykładami tego typu działalności są sesje zagłębiowskie w Sosnowcu, czy sesje popularno-naukowe dotyczące pogranicza polsko-czeskiego, organizowane przez Gminę Gorzyce.

Ad. 5. Rekomendowanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków obiektów do objęcia ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków (wg załącznika).

Ad. 6. Objęcie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego obiektów i obszarów chronionych, w tym wskazanie w planach zasad ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Ad. 7. Udzielenie dotacji gminnych na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych będących własnością prywatną, wyznaniową itd.

Zgodnie z art. 81 i 82 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) istnieje możliwość dotowania prac konserwatorskich restauratorskich lub robót budowlanych przez Gminę w przypadku zabytków wpisanych do rejestru. Dotacji udziela Gmina na zasadach określonych w podjętej przez siebie uchwale.

Ad.8 Zaadaptowanie wytypowanego budynku wiejskiej architektury na cele muzealne.

Spośród najstarszych budynków wiejskich, murowanych o charakterze mieszkalno-gospodarczym (głównie z tzw. „wysiodkiem") oraz wśród obiektów drewnianych – należy wytypować obiekt będący siedzibą przyszłego muzeum miejskiego. Spośród obiektów murowanych sugeruje się następujące budynki o pierwotnym charakterze mieszkalno-gospodarczym, posiadające dawną stolarkę (lub jej fragmenty): Bronów ul. Zarzeczna 12, Czechowice-Dziedzice ul. Mazańcowicka 91, Zabrzeg ul. Grzybowa 15, Ligota ul. Wolna 10, Bronów ul. Czyża 25. Z nielicznych obiektów drewnianym niezwykle cennym jest dawny dom kowala przy ul. Zajęczej 56 w Ligocie z 1763 r., obecnie nie zamieszkały, a pełniący funkcje gospodarcze. Drugim równie cennym obiektem dawnej zabudowy wiejskiej jest budynek gospodarczy – drewniana, 6-boczna stodoła z I poł. XIX w., znajdująca się przy ul. Zarzecznej 12 w Bronowie. Obiekty

drewniane można po przeprowadzeniu dokładnej inwentaryzacji budowlanej przenieść na inny teren, planowany na siedzibę przyszłego muzeum. Organizacja jednostki muzealnej w budynku charakterystycznym dla dawnej zabudowy wiejskiej jest przedsięwzięciem skomplikowanym logistycznie, wymaga wykupienia obiektu lub obiektów od ich właścicieli, zabezpieczenia obiektu lub obiektów i przeprowadzenia prac remontowo-konserwatorskich (z zachowaniem pierwotnej substancji zabytkowej) oraz ewentualnego przeniesienia (w przypadku architektury drewnianej).

Do siedziby muzeum sugeruje się przenieść zbiory istniejącej Izby Regionalnej w Czechowicach-Dziedzicach.

Ad. 9 Podjęcie działań związanych z ratowaniem dawnego dworu (późniejszego spichlerza) w Czechowicach Górnych (ul. M. Kopernika).

Obiekt stanowi własność miasta. Należy podjąć decyzję (w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków) o toku postępowania przy zabytkowej ruinie: czy pozostawić obiekt jako trwałą ruinę, czy rekonstruować go. W pierwszym przypadku należy wykonać konserwację zachowawczą (metodami konserwatorskimi) istniejącej ruiny. W przypadku alternatywnej wersji podstawą jest dokumentacja o charakterze konserwatorsko-inwentaryzacyjnym (wykonana przed pożarem obiektu) znajdująca się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach, Delegatura w Bielsku-Białej, a obejmująca: Projekt remontu i adaptacji z 1950 r., Inwentaryzację architektoniczną i Przeskalowanie inwentaryzacji z 1976 r., Koncepcję architektoniczną z 1976 r., Koncepcję funkcjonalno-programową z 1976 r., Projekt remontu i adaptacji budynku z 1980 r. oraz Opinię konstrukcyjną z 1985 r. W przypadku rekonstrukcji istnieje wiele możliwości adaptacji budynku.

Ad. 10 Uzupełnianie obsadzeń zabytkowej zieleni (aleje i szpalery).

Uzupełnianie obsadzenia alei i szpalerów z zachowaniem gatunku:

- trzech zabytkowych alei na terenie dawnego folwarku w Czechowicach Górnych: alei kasztanowej wzdłuż ul. Zamkowej (od pałacu w kierunku lasu), alei lipowej wzdłuż ul. M. Kopernika i drugiej alei lipowej w kierunku - do kościoła p.w. św. Katarzyny
- w porozumieniu z proboszczami parafii: cmentarza i zieleni przy zespole kościoła p.w. Wspomożenia Wiernych w Dziedzicach, cmentarza ewangelickiego w Czechowicach, cmentarza parafialnego /nowego/ w Czechowicach przy ul. M. Kopernika
- grobli (szpaler dębów) w Ligocie przy ul. Bronowskiej.

Ad. 11. Zainicjowanie działań porządkujących wpisy do rejestru zabytków.

Na terenie Gminy kilka obiektów wpisanych do rejestru obecnie nie istnieje. Są to:

- dawna szkoła przy obecnej ul. Czyża 12 w Bronowie (nr rejestru A/26/60)
- drewniana stodoła ośmioboczna z XVIII w., która znajdowała się przy ul. Rolników obok domu nr 51(dawniej nr 10) w Ligocie (nr rejestru A/48/60)
- jeden ze czworaków i budynek ogrodowy w zespole zabudowań dworskich w Czechowicach Górnych (nr rejestru A/ 1216/75).

Ponadto całkowicie przekształcony i rozbudowany jest budynek mieszkalny przy dawnym nr 19 (obecnie ul. Sikorskiego 68) w Zabrzegu. Obiekt ten zatracił całkowicie cechy zabytkowe, a z pierwotnego budynku zabytkowego pozostał jedynie fragment.

Celowym było by skreślenie w/w obiektów z rejestru zabytków. Zgodnie z art. 13 pkt 5 i 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) skreślenia z rejestru zabytków może dokonać minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Postępowanie o skreślenie zabytku z rejestru wszczyna się z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zaby-

tek nieruchomy. Przekazanie wniosku właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu o skreślenie z rejestru do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego następuje za pośrednictwem Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach.

Ad. 12 Zainicjowanie działań związanych z ratowaniem dworu w Ligocie i budynków gospodarczych dawnego folwarku w Czechowicach.

Założenie dworskie w Ligocie (wraz z wpisanym do rejestru zabytków dworem i parkiem) oraz nieużytkowane budynki gospodarcze przy ul. M. Kopernika w Czechowicach (w tym wpisana do rejestru zabytków stajnia) znajdują się w złym i katastrofalnym stanie zachowania. Budynki od wielu lat nie są remontowane oraz są nieużytkowane. Stanowią własność Skarbu Państwa, reprezentowanego przez Agencję Rolną Skarbu Państwa oraz Archidiecezji Katowickiej (stajnie). Sugeruje się podjęcie działań w kierunku pozyskania inwestorów, opracowanie programu remontu i adaptacji dla nowych funkcji (wraz z projektem rewaloryzacji parku). Celem utrzymania zabytkowego zespołu dworu i parku konieczne jest przeprowadzenie remontu konserwatorskiego oraz rewaloryzacji obszaru.

XI. DOTACJE

Podstawowym warunkiem udzielania dofinansowania jest wpis do rejestru zabytków obiektu, na który czynione są starania o dotacje (do rejestru „A” – zabytki nieruchome, do rejestru „B” – tzw. zabytki ruchome, . do rejestru „C” – zabytki archeologiczne).

O dotację może się ubiegać właściciel lub posiadacz zabytku albo jednostka posiadająca zabytek w trwałym zarządzie.

O dofinansowanie można ubiegać się m.in. u:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie (termin składania wniosków: do 30 listopada i 31 marca)
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach (termin składania wniosków: do 28 lutego – o dotację na prace planowane w danym roku, do 30 czerwca – o refundację)

Zarówno u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, jak i u Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie można się starać o dotacje na planowane prace (w cyklu jednorocznym), jak i o refundację kosztów poniesionych na prace przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (na całość prac ujętych pozwoleniem konserwatorskim, zakończonych i odebranych przez urząd konserwatorski).

- w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach (termin ogłaszany indywidualnie – na stronie internetowej urzędu - www.silesia-region.pl, zakładka konkursy)
- w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych - Funduszu Kościelnym

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na planowane remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże), ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Ponadto prywatni właściciele, związki wyznaniowe (np. Parafie) itp. mogą się starać o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku w jednostkach samorządu na

szczeblu gminy i powiatu. Każda z instytucji dofinansowujących prace przy zabytkach ma indywidualne zasady przyznawania dofinansowania, oddzielne formularze i może wymagać różnych załączników. W części gmin Województwa Śląskiego na stałe funkcjonuje w ich budżecie fundusz dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, a radni corocznie podejmują uchwałę co do jego wysokości, a w późniejszej fazie określają jego beneficjentów. Występują też gminy w województwie, które każdorazowo indywidualnie określają beneficjenta i kwotę dotacji (uchwałą rady).

W poszczególnych jednostkach samorządu (zarówno na szczeblu Województwa - Urzędzie Marszałkowskim, jak i na szczeblu powiatu i gminy) oraz w Funduszu Kościelnym można się starać o dotacje na prace planowane (zazwyczaj w cyklu jednorocznym).

W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach oraz w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach dofinansowanie może zostać udzielone na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

W w/w instytucjach można starać się o dofinansowanie do 50 % kosztów wykonania prac ujętych w pkt. 1-17. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy jego stan zachowania wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, można starać się o dofinansowanie do 100% kosztów potrzebnych na przeprowadzenia tych prac.

XII. ARCHEOLOGIA

W załączniku – odrębne opracowanie w formacie A3.

XIII.SPISY

XIII.I.Spis rysunków.

Ilustracja 1: Czechowice-Dziedzice, rynek....8
Ilustracja 2: Czechowice-Dziedzice, ul. Węglowa....12
Ilustracja 3: Ligota, ul. Woleńska / ul. Bielska - teren dawnego folwarku....14
Ilustracja 4: Zabrzeg, ul. Korfantego / ul. Waryńskiego - kaplica architektoniczna....16
Ilustracja 5: Czechowice-Dziedzice, ul. Górnicza - tereny zielone....18
Ilustracja 6: Czechowice-Dziedzice, ul. Lipowska - grobla....20
Ilustracja 7: Czechowice-Dziedzice, ul. Targowa....24
Ilustracja 8: Czechowice-Dziedzice, ul. Niepodległości....29
Ilustracja 9: Czechowice-Dziedzice, ul. Łukasiewicza....34
Ilustracja 10: Pałac Kotulińskich po remoncie....36
Ilustracja 11: Bronów, widok kościoła....40
Ilustracja 12: Ligota, grobla wzdłuż ulicy Bronowskiej....41
Ilustracja 13: Zabrzeg, widok w stronę kościoła....43
Ilustracja 14: Ilustracja 1: Szkic topograficzny Czechowic - Dziedzic; Eugeniusz Kopeć - "Szkice z Przeszłości Czechowice - Dziedzice"; Śląski Instytut Naukowy Katowice, 1977 rok....57
Ilustracja 15: Dobra dawnych właścicieli terenów dzisiejszej Walcowni Metali "Dziedzice"; Tadeusz Janik - "Sto lat Walcowni Metali "Dziedzice"; Walcownia Metali "Dziedzice" w Czechowicach - Dziedzicach, 1996 rok....58
Ilustracja 16: Dziedzice (wieś) przed I wojną światową; Grzegorz Marek Chromik - "Czechowice - Dziedzice i okolice - Monografia historyczna (do roku 1918)"; Czechowice - Dziedzice 2001 rok….59
Ilustracja 17: Czechowice w roku 1836; Grzegorz Marek Chromik - "Czechowice - Dziedzice i okolice - Monografia historyczna (do roku 1918)"; Czechowice - Dziedzice 2001 rok....60
Ilustracja 18: WIDOK DZIEDZIC W OKRESIE MIEDZYWOJENNYM ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”....62
Ilustracja 19: WIDOK OBECNEJ ULICY KOLEJOWEJ I PLACU WOLNOŚCI NA POCZĄTKU XX WIEKU; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”....64
Ilustracja 20: WIDOK OBECNEJ ULICY KOLEJOWEJ W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”....64

Ilustracja 21: WIDOK OBECNEGO PLACU JANA PAWŁA II (DAWNY PLAC TARGOWY); „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....65
Ilustracja 22: KLASZTOR JEZUITÓW /źródło: „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....68
Ilustracja 23: DOM ZAKONNY SS FELICJANEK ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....68
Ilustracja 24: OBECNA ULICA STUDENCKA - WIDOK NA EWANGELICKI DOM MODLITWY, ZA KTÓRYM DAWNA SZKOŁA NIEMIECKA ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....69
Ilustracja 25: PAŁAC W CZECHOWICACH GÓRNYCH ; E. Kopeć „Szkice z przeszłości Czechowic-Dziedzic”.....71
Ilustracja 26: DAWNY DWOR WAROWNY ZAMIENIONY NA SPICHLERZ - FOTOGRAFIE PRZEG POŻAREM BUDOWLI W 1984 ROKU; G. M. Chromik Zabytki Czechowic-Dziedzic, Czechowice-Dziedzice 1993;.....72
Ilustracja 27: DAWNY DWOR WAROWNY ZAMIENIONY NA SPICHLERZ - FOTOGRAFIE PRZEG POŻAREM BUDOWLI W 1984 ROKU; E. Kopeć - "Szkice z przeszłości Czechowic - Dziedzic", Katowice 1977.....73
Ilustracja 28: BUDYNKI SZKOLNE W DZIEDZICACH (Z LEWEJ Z 1879 R, Z PRAWEJ Z 1904 R.); „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....76
Ilustracja 29: BUDYNEK DAWNEJ NIEMIECKIEJ SZKOŁY LUDOWEJ; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....77
Ilustracja 30: BUDYNEK DAWNEJ SZKOŁY POWSZECHNEJ W DZIEDZICACH WYBUDOWANY W 1937 R.; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....78
Ilustracja 31: RESTAURACJA KRZYSZTOFORSKIEGO ZA KTÓRĄ BUDYNEK HOTELU GEBAUER; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....79
Ilustracja 32: HOTEL GEBAUER ZA KTÓRYM BUDYNEK HOTELU PINKUSA LANGSAMA; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....79
Ilustracja 33: HOTEL PINKUSA LANGSAMA; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....80
Ilustracja 34: DOM RODZINY MACHALICÓW PRZY UL. LEGIONÓW 48 W DZIEDZICACH; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....80
Ilustracja 35: NIEISTNIEJACA CHŁOPSKA CHAŁUPA W DZIEDZICACH Z

KONCA XIX W.; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....81
Ilustracja 36: DREWNIANA STODOŁA SZEŚCIOBOCZNA NA KOLE Z 1739; R. G. M. Chromik Zabytki Czechowic-Dziedzic, Czechowice-Dziedzice 1993.....82
Ilustracja 37: WILLA FUNKCJONALISTYCZNA PRZY UL. JANA PAWŁA II NR 5; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....87
Ilustracja 38: GŁÓWNY BUDYNEK DWORCA CZECHOWICE-DZIEDZICE; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....89
Ilustracja 39: GŁÓWNY BUDYNEK DWORCA CZECHOWICE-DZIEDZICE; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....90
Ilustracja 40: POMNIK WOLNOŚCI Z 1924 R. , ZNISZCZONY W 1939 R.; „Dziedzice Czechowice na starych widokówkach”.....95
Ilustracja 41: Zbiornik na węgiel przy szybie III ZG Silesia.....127
Ilustracja 42: Hala walcowni blach przy W.M. Dziedzice.....128
Ilustracja 43: Zespół elektrowni ZG Silesia.....129
Ilustracja 44: Most przy ul. Klonowej.....130
Ilustracja 45: Czechowice-Dziedzice, ul. Barlickiego - park "lasek".....159
Ilustracja 46: Czechowice-Dziedzice, ul. Boboli - park.....159
Ilustracja 47: Czechowice-Dziedzice, ul. Chrobrego - szpaler.....160
Ilustracja 48: Czechowice-Dziedzice, ul. Kaniowska - dawny folwark.....160
Ilustracja 49: Czechowice-Dziedzice, ul. Kolejowa / ul. Słowackiego, szpaler..... 161
Ilustracja 50: Czechowice-Dziedzice, ul. Kolejowa - szpaler.....161

XIII.II.Spis tabel.

Tabela 1: Obiekty kubaturowe wpisane do rejestru zabytków.....53
Tabela 2: Obiekty Małej Architektury wpisane do rejestru zabytków.....53
Tabela 3: Obiekty kubaturowe proponowane do wpisu do rejestru zabytków...55
Tabela 4: Obiekty Małej Architektury proponowane do wpisu do rejestru zabytków.....56
Tabela 5: Obiekty i zespoły przemysłowe na terenie gminy.....135
Tabela 6: Wykaz obiektów kubaturowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.....180
Tabela 7: Wykaz obiektów Małej Architektury ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.....183
Tabela 8: Wykaz obiektów przemysłowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.....184

XIV.LITERATURA

ŹRÓDŁA, MATERIAŁY O CHARAKTERZE ŹRÓDŁOWYM

1. Codex DiplomaticusSilesiae. T. 14: Liber fundationisepiscopatusvratislaviensis.
2. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie (następnie Katowicach), R. 1954, 1972.
3. „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego" R. 1937, 1939, 1945.
4. Panic I., Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717). „Acta HistoricaSilesiaeSuperioris" R. 1994, t. 1.

OPRACOWANIA

1. Borek H., Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych. Opole 1988.
2. Bukowska-Floreńska I., Rodzina na Górnym Śląsku. Katowice 2007.
3. Czechowice-Dziedzice. Przewodnik po mieście i sołectwach, opracowanie zbiorowe, Czechowice 2009. (i cyt. tam literatura dotycząca miasta i gminy, w szczególności opracowania G.M. Chromika, T. Janika, B. Pająk i E. Woźniak).
4. Dobrowolski T., Sztuka na Śląsku. Katowice-Wrocław 1948.
5. Dobrowolski T., Sztuka województwa śląskiego. Katowice 1933
6. Drabina J., Górny Śląsk: przewodnik historyczny. Wrocław 2002.
7. Dulias R., Hibszer A., Województwo śląskie: przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe. Krzeszowice 2004.
8. Dworsatschek M., Polska w dawnej kartografii: historyczne ziemie polskie na mapach do początku XIX wieku w zbiorach Ossolineum. Wrocław 2008.
9. Dzieje katowickiego okręgu kolejowego, opracowanie zbiorowe. Katowice 1997.
10. Dzieje Cieszyna, T. I-III, red. Panic I. Cieszyn 2010.
11. Dzieje Śląska cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych, T. I-II, red. Panic I., Cieszyn 2009-2010.(i cyt. tam literatura).
12. Encyklopedia Powstań Śląskich. Opole 1982.

13. Fojcik J., Śląski ruch śpiewaczy 1945-1974. Katowice 1983.

14. Fojcik J., Materiały do dziejów ruchu śpiewaczego na Śląsku. Katowice 1961.

15. Foltyn E., Szydłowski J., Foltyn E., Archeologia regionu cieszyńskiego. Katowice 2004.

16. Gumowski M., Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego. Katowice 1939.

17. Historia Śląska, red. M. Czapliński. Wrocław 2002.

18. Hosák L., HistorickýMístopiseměMoravsko-Slezské. Praha 2004

19. Kartografia górnośląska, Pszczyna 2006.

20. Kloch B., Najstarsze parafie Górnego Śląska. Racibórz [b.r.w.].

21. Koleją z Katowic do Raciborza, opracowanie zbiorowe, Rybnik 2006.

22. Korta W., Historia Śląska do 1763 roku. Warszawa 2003.

23. Korzeniowska W., Ziemiaństwo na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku. Opole 1997.

24. Makowski M., Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim. Cieszyn 2005

25. Mapy Górnego Śląska w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu. Opole 1998.

26. Mika N., Dzieje ziemi raciborskiej. Kraków 2010.

27. Orzechowski K., Historia ustroju Śląska 1202-1740. Wrocław 2005.

28. Panic I., Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu. Katowice 1992.

29. Tenże, Księstwo cieszyńskie w średniowieczu. Studia z dziejów politycznych i społecznych, Cieszyn 1988.

30. Tenże, Uposażenie ziemskie rodziny Czelo z Czechowic za panowania Piastów. Z badań nad drogami awansu i uposażeniem majątkowym szlachty cieszyńskiej w czasach piastowskich 1290-1653. „Średniowiecze polskie i powszechne", T. 3, Katowice 2004.

31. Schaeffer H.W.F., Kronika pszczyńskiego wolnego państwa stanowego, t. 1-3, tłum. B. Spyra.

32. Sękowski R., Herbarz szlachty Śląskiej, T. 1-6.

33. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, T. 1 – T. 13.

34. Sowińska J., Forma i sacrum: współczesne kościoły Górnego Śląska. Warszawa 2006.

35. Steuer A., Ruch sportowy w województwie śląskim 1922-1939. Opole 2008.

36. Szaniawska L., Mapy ziem polskich wydane przez Karola Flemminga w zbiorach Biblioteki Narodowej. Warszawa 1998.

37. Szymiczek F., Walka o Śląsk Cieszyński 1914-1920. Komorów 2010.

38. Śląsk Cieszyński: środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej, opracowanie zbiorowe. Cieszyn 2001.

39. „Śląskie Prace Prahistoryczne", t. 1 i 2.

40. Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, t. 2.

41. Województwo śląskie 1922-1939: zarys monograficzny, red. F. Serafin. Katowice 1996.

42. Wytyczak R., Śląsk na mapach z lat 1800-1945 w zbiorach zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Wrocław 2008.

43. Wytyczak R., Śląsk w dawnej kartografii. Wrocław 1998.

44. Zabytki sztuki w Polsce: Śląsk. Warszawa 2006.

45. Zaolzie: polsko-czeski spór o Śląsk Cieszyński 1918-2008. Warszawa 2008.

BIBIOGRAFIA CZECHOWIC-DZIEDZIC

1. G. M. Chromik 150 lat Lokomotywowni w Czechowicach –Dziedzicach, Czechowice-Dziedzice 2004

2. G. M. Chromik Feudalni panowie Czechowic –Dziedzic, Czechowice--Dziedzice 1997

3. G. M. Chromik Czechowic–Dziedzice i okolice. Monografia historyczna (do roku 1918), Czechowice-Dziedzice 2001

4. G. M. Chromik Zabytki Czechowic –Dziedzic, Czechowice-Dziedzice 1993

5. Czechowice-Dziedzice. Przewodnik po mieście i sołectwach, Czechowice-Dziedzice 2009

6. Dziedzice Czechowice na starych pocztówkach, [b.d. i m.w.]

7. Dzieje kościoła i parafii pw. Opatrzności Bożej w Ligocie 1806-2006,

8. S. Gajdzica, A. Londzin Szkice z dziejów Parafii Ewangelickiej w Czechowicach-Dziedzicach, Czechowice-Dziedzice 1996

9. A.Herczek, B.Tokarska-Guzik Przewodnik przyrodniczy Czechowice--Dziedzice, Bielsko - Biała 2000

10. T. Janik, Od spółki do spółki. Fakty, ludzie, wydarzenia, Śląska Fabryka Kabli 1928 – 1992. Cieszyn 1992.

11. T. Janik, Dziedzice 100 lat Walcowni Metali „Dziedzice" 1896-1996. Bielsko – Biała 1996.

12. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. VI Województwo katowickie, z. 2 Powiat bielsko-bialski, Warszawa 1961

13. E. Kopeć Szkice z przeszłości Czechowic-Dziedzic, Katowice 1977

14. Ks. J. Krętosz Przeszłość Bronowa i parafii i jej duchowa spuścizna, Czechowice-Dziedzice 1999-2000

15. K. Mozor, J. Wszoł Ksiądz Prłat dr Ludwik Wszoł. W służbie Bogu i ojczyźnie, Czechowice-Dziedzice, Zabrzeg 2005

16. J. Wszoł, W. Tyc Cmentarz w Zabrzegu Czechowice-Dziedzice, Zabrzeg 1995

17. J. Wszoł, W. Tyc Zabrzeg i jego mieszkańcy. Dawniej i dziś na fotografii, Czechowice-Dziedzice, Zabrzeg 1998

SPIS TREŚCI

1. Położenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice. Podstawowe dane geograficzne.....1
2. Dane historyczne i toponomastyczne.....2
2.1. Informacje historyczne.....2
2. 2. Informacje toponomastyczne.....4
3. Historia i stan badań archeologicznych.....11
4. Charakterystyka zróżnicowania stanowisk archeologicznych.....11
5. Ogólna charakterystyka osadniczo-kulturowa.....14
5.1. Starsza epoka kamienia - paleolit (od początków osadnictwa do ok. 9000/8000 lat p.n.e.).....14
5.2. Środkowa epoka kamienia - mezolit (ok. 9000/8000 lat p. n. e. - 5500/2000 lat p. n. e.).....15
5.3. Młodsza epoka kamienia - neolit (ok. 5500 - 2200 lat p. n. e.).....15
5.4. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza (ok. 2200 - 400 lat p.n.e.).....16
5.5. Okres przedrzymski oraz okres wpływów rzymskich (ok. 400 p.n.e - V w. n.e.).....16
5.6. Wczesne średniowiecze (VI - poł. XIII w. n.e.).....16
5.7. Późne średniowiecze (poł. XIII - XV w.).....16
5.8. Okres nowożytny (XVI - XVIII wiek).....17
5.9. Współczesność (XIX - XX w.).....17
6. Program ochrony i opieki nad zabytkami archeologicznymi.....18
7. Zalecenia konserwatorsko-ochronne (obszary i zasady ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowe).....20
8. Słownik stosowanych terminów.....22
9. Literatura.....24
10. Katalog stanowisk archeologicznych.....25
11. Ryciny.....30
12. Mapy nr 1-15.....36

1. Położenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice. Podstawowe dane geograficzne

Miasto i gmina Czechowice-Dziedzice położona jest w południowej części województwa śląskiego w obrębie powiatu bielskiego. Lokalizację centrum miasta Czechowice-Dziedzice wyznaczają współrzędne geograficzne: długość - 49°54'40" N, szerokość - 19°00'27" E. Sąsiaduje one od północy z gminą Goczałkowice i miastem Pszczyna (powiat pszczyński), od wschodu z gminą Bestwina (powiat bielski), od południa z gminą Jasienica (powiat bielski) oraz miastem Bielsko-Biała (miasto na prawach powiatu) a od zachodu gminą Chybie (powiat cieszyński). Gmina posiada granice o nieregularnym zarysie, częściowo wyznaczają ją granice naturalne związane z przebiegiem rzeki Białej od wschodu, rzeki Wisły od północy oraz występowanie Jeziora Goczałkowickiego. Gmina składa się z obszaru miejskiego (miasto Czechowice-Dziedzice) oraz obszaru wiejskiego (obejmującego sołectwa Bronów, Ligota, Zabrzeg). Łączna powierzchnia gminy wynosi 66,28 km^2.

Pod względem regionalizacji fizycznogeograficznej (Kondracki 2002) obszar miasta i gminy Czechowice-Dziedzice obejmuje północny fragment Pogórza Śląskiego (513.32), będącego częścią makroregionu Pogórze Zachodniobeskidzkie (513.3), podprowincji Zewnętrzne Karpaty Zachodnie (513) oraz Doliny Górnej Wisły (512.21) i Podgórza Wilamowickiego (512.23) tworzących południową część Kotliny Oświęcimskiej (512.2), wchodzącej w skład podprowincji Podkarpacie Północne (512), które razem stanowią część składową jednej prowincji, tj. Karpat Zachodnich (51).

Dolina Górnej Wisły położona jest pomiędzy Pogórzem Sudeckim i Równiną Pszczyńską. Główny element tej jednostki tworzy dolina Wisły, która ma 5 -6 km szerokości, a jej wysokość jest mało zróżnicowana i wynosi 220 - 240 m n.p.m. Charakterystyczną cechą jej rzeźby są liczne starorzecza i terasy o wysokości względnej 10-20 m. . W rejonie tym na Wiśle utworzono sztuczny zbiornik wodny (Jezioro Goczałkowickie) będący rezerwuarem wody województwa śląskiego.

Przeważa tu krajobraz rolniczy przy niewielkim udziale lasów. Występują tu dobrej jakości gleby brunatne. Na niższych terenach, w tzw. Żabim Kraju rozwija się gospodarka rybna, wykorzystująca licznie występujące tu stawy.

Podgórze Wilamowickie rozciąga się na wysokości 280 - 300 m n.p.m. Zbudowane jest ono mioceńskich iłów i piasków. Ponad nimi zalegają karpackie żwiry i osady z okresu najstarszego zlodowacenia. Pokrywają je lessy i utwory lessopodobne związane z ostatnim zlodowaceniem, na których rozwinęły się urodzajne gleby.

Pod względem występowania roślinności potencjalnej znaczna część obszaru to nadrzeczne łęgi jesionowo-wiązowe (Ficario - Ulmetum typicum), w części północno-zachodniej to siedliska grądów subkontynetalnych, odmiany małopolskiej, formy wyżynnej, serii ubogiej (Tilio-Carpinetum, Littl.-Pol., poor) oraz trzcinnikowego podgórskiego, wilgotnego boru sosnowego (Calamagrostio villosae-Pinetum). W części zachodniej są dogodne warunki do rozwoju grądu subkontynentalnego, odmiany małopolskiej, formy podgórskiej, seria ubogiej (Tilio-Carpinetum, submont. poor; Matuszkiewicz et al. 1995).

Miasto i gmina Czechowice-Dziedzice charakteryzuje się dużą różnorodnością krajobrazu, w tym znacznymi różnicami wysokości względnych. Występująca tu pokrywa lessowa przyczyniła się powstaniu charakterystycznych wąwozów i jarów. Północą część gminy stanowi przebiegająca wzdłuż linii wschód - zachód szeroka dolina Wisły. W części południowej na morfologię terenu wpływ ma południkowy przebieg dolin rzecznych. Cała gmina leży w zlewni Wisły, która wyznacza północna granicę gminy. Głównymi, odwadniającymi ten obszar rzekami są Iłownica i Biała wpadające bezpośrednio do Wisły oraz ich dopływy Wapienica i Jasienica oraz potoki Rakówka, Czechówka, Krzywa, Świerkówka. Charakterystycznym elementem krajobrazu są liczne stawy związane z rozkwitającą tu gospodarką rybną, której początki sięgają średniowiecza.

Średnie roczne temperatury na ogół przekraczają +8°C. Średnia miesięczna temperatura dla stycznia wynosi -2°C, dla kwietnia +6°C, lipca +16°C a dla października +8°C - +10°C. Średnie temperatur minusowe utrzymują się tylko przez 25-35 dni w roku. Średnie opady są na poziomie wyższym niż średnia krajowa i wynoszą: 800-900 mm.

Warunki przyrodnicze występujące na terenie gminy sprzyjają rozwojowi zróżnicowanych form osadnictwa, w tym również ze względu na urodzajności gleb i sprzyjający klimat rozwojowi rolnictwa. Charakterystyczne warunku hydrograficzne przyczyniły się tu zwłaszcza do rozwoju gospodarki rybnej. Przebieg dolin rzecznych miał ważne znaczenie komunikacyjne, łącząc południe z północą.

2. Dane historyczne i toponomastyczne

2.1. Informacje historyczne

Dziedzice

Nazwa Dziedzice tłumaczona może być w różny sposób. Jedna z hipotez mówi, że ludność Dziedzic była zależna od księcia cieszyńskiego, mając jednocześnie pewnego rodzaju wolność i swobodę w zasiedleniu. Dlatego nazywana była dziedzicami. Inna hipoteza tłumaczyć może nazwę Dziedzic jako funkcjonujące gospodarstwa przechodzące z pokolenia na pokolenie - dziedzice.

Początki Dziedzic nie są do końca wyjaśnione. W 1465 r. były własnością szlachecką we władaniu Mikołaja Prchala[1]. Kolejna wzmianka o Dziedzicach znajduje się w protokolarzu pszczyńskim pochodzącym z 1480 r. Źródło to wymienia 5 mieszkańców Dziedzic, którzy stanęli przed pszczyńską radą miejską.

Na początku XVI w., w 1521 r. Dziedzice były już w rękach księcia cieszyńskiego Kazimierza. W tym roku książę podarował mieszczanom bielskim staw Grabowiec oraz teren pod założenie stawu położony w Dziedzicach. Staw ten dał nazwę całej dzielnicy. Z tego też tytułu doszło do sporów miedzy mieszkańcami Dziedzic a mieszczanami bielskimi.

W 1571 r. w Dziedzicach mieszkało jedynie 14 siedlaków oraz 6 komorników i 1 młynarz. Działała też jedna karczma. Całkowita powierzchnia Dziedzic wynosiła wówczas około 564 ha. Oprócz tego do majątku siedlaków dziedzickich należał od 1520 r. położony w Ligocie folwark Wistowski. Od tego majątku chłopi płacili 1 guldena czynszu oraz odrabiali dzień pieszej pańszczyzny. Folwark ten został im nadany przez księcia Kazimierza w 1520 r. i w 1571 r. był własnością pańską. Wszyscy Siedlacy w Dziedzicach płacili 18 groszy i 7 halerzy czynszu. Oddawali również czynsz w naturze: konopie, wiertak owca i jedną kurę. Dodatkowymi obowiązkami było dla nich również opieka oraz zarybianie stawów pańskich. W tym czasie w Dziedzicach funkcjonowały cztery stawy: Młyński, Rudek, Duży oraz Dojak.

1Prchalowie byli starym rodem szlacheckim i występowali na terenie księstwa opolsko-raciborskiego oraz cieszyńskiego,

Do 1572 r. Dziedzice były własnością książęcą. W 1565 r. książę Wacław III Adam wydzielił ze swoich dóbr państwo bielskie i 14 wsi, wśród których znalazły się również Dziedzice. Jego syn Fryderyk Kazimierz popadł w Długi i dlatego też doszło do sprzedania dóbr Karolowi Promnitzowi właścicielowi państwa pszczyńskiego. Później właścicielem dóbr został Adam Schaffgotsch, a od 1597 r. węgierski magnat Jan Sunnegk. W rękach tego rodu Dziedzice pozostają do początku XVIII w. W 1728 r. nabywa je Henryk Solisa, a w 1742 r. przechodzą w ręce Fryderyka Haugwitza. Dekadę później nowym właścicielem został Aleksander Sułkowski. W wyniku Wiosny Ludów w 1848 r. doszło ostatecznie do uwłaszczenia chłopów. Był to koniec własności feudalnej i stałych dochodów dla ich właścicieli.

Czechowice

Data założenia Czechowic nie jest znana. Według hipotezy niemieckiego badacza Karla Kuhna, Czechowice zostały założone na przełomie XIII i XIV w. Miała to być wieś łanowa założona na prawie niemieckim. Osią miał być potok płynący przez całą miejscowość pomiędzy dzisiejszymi ulicami Kopernika a Mazańcowicką. Są to tzw. Czechowice Dolne (tzw. nawsie) Po obu stronach strumyka założono gospodarstwa siedlacze, od których prostopadle odchodziły łany. Czechowice dzieliły się na Górne i Dolne, pomiędzy którymi wydzielono teren na kościół i szkołę. Kościół czechowicki od XIV w. należał do archidiakonatu opolskiego, a bezpośrednio do archiprezbiteriatu w Cieszynie.

W księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego spisanej pomiędzy 1302 a 1319 r. Czechowice występują pod nazwą Chotowitz. Dzieliły się one na polskie i niemieckie: Chotowitz – Theutonico oraz Chotowitz Polonico[2]. Ciekawostką jest fakt, że pierwsza z nich płaciła wiardunki, czyli 6 szkojców, druga zaś dziesięcinę na sposób polski, która wyniosła 1,5 grzywny. Wystąpienie tych dwóch osad może wskazywać, iż zamieszkały obok siebie dwie grupy etniczne polska i niemiecka. Według Grzegorza Chromika osadnicy niemieccy mieli wprowadzić się do Czechowic około 1227 r., o czym może świadczyć wysokość płaconego czynszu (6 szkojców), które miały odpowiadać ustalonym czynszom wsi płaconym przez wioski położone w księstwie opolsko-raciborskim w I poł. XIII w. Hipotezę tę jednak na tym etapie ciężko zweryfikować.

2Niestety nie wiadomo dlaczego nazwa Czechowice nie wystąpiła w źródłach pisanych jako np. Czechowitz, a jedynie Chotowitze

Sama nazwa Chotowice wymieniona w źródłach nie jest zbieżna z obecnymi Czechowicami to jednak występuje ona w grupie z sąsiednimi miejscowościami jak: Mazańcowice, Komorowice czy Jasienica. Można więc wysunąć wniosek, że chodzi tu o później występujące Czechowice Górne i Dolne. Walter Kuhn uważa, że Czechowice zostały założone na prawie niemieckim i biorą swą nazwę od imienia zasadźcy Czecha (Khun 1981, s. 45).

Według Reginalda Kneifla, autora Topographische des Kaiserlich Antheils von Schlesien wydanej w Brnie w 1804 r. wynika, że Czechowice istniały już w 1334 r. a ich właścicielem był w tym czasie Jan z Sambora. Pierwsza pewna wiadomość o Czechowicach pochodzi z 1430 r. i związana jest z rodem Czelo. Wówczas to na dokumencie księcia cieszyńskiego Bolka wymieniony jest jeden z przedstawicieli rodu Czelów - Mikołaj (Niclas Tscholle von Czechowicz).

Na przełomie XV i XVI wieku rozwinęła się na terenie Czechowic gospodarka rybna w oparciu o zakładane stawy. Już w 1506 r. właściciel Czechowic Jan Czelo zawarł odpowiednią umowę z właścicielem sąsiedniej Bestwiny Janem Myszkowskim o doprowadzenie wody do stawów bestwińskich. Dzięki tej umowie powstał koralikowy układ stawów po obu stronach włości. Dzięki temu czechowickie stawy (Żebracz, Zabiele i Grabowice) miały zapewniony odpływ do stawów bestwińskich. Oprócz tego zasilały one przynajmniej 4 młyny położone w Zabielu, Komorowicach-Czechowickich, Liszkach i Trzemszy.

Czelowie byli właścicielami Czechowic do lat 30. XVI w. W 1536 r. córka Jana Czelo wyszła za mąż za Mikołaja Wilczka i otrzymała w spadku po ojcu Czechowice. Po rodzie Czelów nowymi właścicielami Czechowic zostali Wilczkowie.

Już w 1570 r. wnukowie Mikołaja Wilczka sprzedają Czechowice rodzinie Sokołowskich, którzy wpisali się niechlubnie w historię Czechowic jako przywódcy band grasujących na pograniczu polsko-śląskim. W latach 70. XVI w. właścicielem Czechowic był Abraham Sokołowski, który rządził nimi do 1586 r. Później majątek czechowicki wraz przysiółkami (Grabowice, Koło, Świerkowicz oraz Żebracz) otrzymali synowie Joahim i Abraham (junior). Dobrami tymi bracia zgodnie zarządzają do 1608 r. Wtedy to nastąpił podział wsi na Czechowice Dolne - Joachima i Górne - Abrahama. Po rodzinie Sokołowskich dobra czechowickie przechodzą od 1616 r. w ręce rodziny Zborowskich, a następnie Katarzyny Silnickiej, która zginęła w czasie wojny 30-letniej.

Czechowice nabywa w 1675 r. nabywa Fryderyk Aleksander Kotuliński. Kotulińscy byli dobrymi gospodarzami i ufundowali kościół pod wezwaniem św. Katarzyny oraz pałac. W rękach kotulińskich Czechowice pozostają do 1765 r. W tym też roku wieś kupuje Andrzej Renard. Ród ten zadbał o pałac oraz okolicę zakładając przysiółek Renardowice. Byli oni ostatnimi feudałami Czechowic. W wyniku Wiosny Ludów w 1848 r. doszło ostatecznie do uwłaszczenia chłopów, a gospodarstwa nadano im na własność. Był to koniec własności feudalnej i stałych dochodów dla ich właścicieli. W konsekwencji przyniosło to upadek dominium i zadłużenia dóbr, które przejął bank węgierski, a od niego w roku 1873 r. fabrykant Aleksander Zipser.

Zabrzeg

Zabrzeg jest typową wsią zagrodniczą, a jej geneza wiąże się z funkcjonującą gospodarką rybną. Wspomniany został po raz pierwszy w dokumencie z 1521 r. Niestety dokument ten nie precyzuje o jaki Zabrzeg chodzi, gdyż w państwie pszczyńskim funkcjonowała jeszcze jedna miejscowość o tej samej nazwie. Pewna data o Zabrzegu pochodzi z 1525 r. W tym bowiem roku wystawiony został dokument, w którym mieszczanie bielscy mieli płacić mieszkańcom Dziedzic i Zabrzega za założenie na terenach ich wsi stawów hodowlanych. W 1571 r. funkcjonował tu duży folwark, gdzie hodowano 120 sztuk bydła. W tym czasie w Zabrzegu mieszkało tylko 2 zagrodników, 1 siedlak. Była tam karczma oraz młyn. Z czasem do wsi tej wprowadziło się więcej osadników. W 1739 r. w Zabrzegu mieszkało 14 zagrodników oraz 1 młynarz. Funkcjonował także folwark, który to w 1789 r. zaczęto rozparcelowywać. Po wojnach śląskich Zabrzeg stał się miejscowością nadgraniczną.

Ligota

Wieś Ligota lokowana była około połowy XV w. Po raz pierwszy wzmianka o Ligocie pochodzi z 1452 r. (Ellgoth). Najwięcej o Ligocie XVI w. pochodzi z urbarza pochodzącego z 1572 r. Wówczas to w Ligocie mieszkało 14 zagrodników, funkcjonowała tu także karczma oraz młyn. Do 1572 r. Ligota była własnością książąt cieszyńskich. W następnym czasie dzieliła ona los państwa bielskiego. W 1752 r. właścicielami Ligoty była rodzina Sułkowskich, którzy rozparcelowali pomiędzy chłopów folwark ligocki liczący 517 ha oraz Burzejski 212 ha. Największy majątek zgromadził Paweł Czaderski który nabył 196 ha ziemi, a jego synowie dokupili jeszcze 30 ha. Od nich majątek nabył Mynarski, a później gospodarowała tu do 1945 r. rodzina Gaschów.

Żebracz

Wieś stanowi najbardziej wysuniętą na północny-wschód część Czechowic-Dziedzic. Obejmuje okolice rzeki Białej, która wpadała w tym miejscu do rzeki Wisły. Od południa graniczy z Liszkami i Grabowicami a od zachodu z Renderowicami. Pierwsza wiadomość o Żebraczy pochodzi z I poł. XV w. W XV w. na terenie wsi istniała baza wypadowa rycerzy-rabusiów, którym Kazimierz Jagiellończyk nie zapłacił za udział w wojnie z Krzyżakami. W XVI w. Żebracza została podzielona na skutek zmiany koryta rzeki Białej. Część zachodnia należała do Czechowic-Dziedzic.

Bronów

Pierwszy raz Bronów wzmiankowany został w 1566 r. w prawie propinacyjnym miasta Bielska. Jako miejscowość zależna od państwa bielskiego miała obowiązek spożywania wina i piwa przez mieszczan. Bronów był pierwotnie własnością książąt cieszyńskich. Mieszkańcy Bronowa należeli do parafii rudzickiej. W czasach reformacji mieszańcy wsi przyjęli naukę Lutra. W 1727 r. Bronów liczył 781 mieszkańców z czego 13,5% było protestantami. Większość mieszkańców utrzymywała się z pracy na roli. Do XVIII w. istniał tu majątek ziemski, który na początku XIX w. został rozparcelowany.

2. 2. Informacje toponomastyczne

Rozpatrując przedmiotową problematykę pra- i wczesnodziejowe osadnictwa na tytułowym terenie warto zwrócić uwagę na stosowane dawniej lub nawet jeszcze dzisiaj dziś nazewnictwo (toponomastykę) w obrębie współczesnego miasta i gminy. Istniejące tu obecnie dzielnice (dawne wsie) posiadają z pewnością złożoną, niestety słabo zbadaną genezę i historię. Znane nam, pierwsze wzmianki historyczne (pisane) poświadczają z pewnością co najmniej średniowieczne użytkowanie obecnego ich terenu (minimum od XIII w.). Co więcej jednak, pochodzenie samych nazw, ich etymologia, niejednokrotnie mogą rzucić nieco światła na okoliczności związane z zasiedleniem, zagospodarowaniem i przekształcaniem interesującego nas rejonu przez człowieka, a także na czasy, w jakich te procesy następowały.

Na terenie dzisiejszego miasta i gminy Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie wyróżnia się około 48 nazw lokalnych. Wśród nich można wyróżnić:

a) nazwy patronimiczne (inaczej: odojcowskie; od imienia lub przezwiska ojca) – 3
b) nazwy pochodzące od nazw rodowych (rodzinnych, właścicieli) – 1
c) nazwy dzierżawcze-odimienne (od imienia, przezwiska, nazwiska właściciela) – 4
d) nazwy kulturowe związane z życiem człowieka – 3
e) nazwa związane z ukształtowaniem i wyglądem naturalnym terenu – 4
f) nazwy topograficzne związane z szatą roślinną – 10
g) nazwy topograficzne związane ze światem zwierzęcym – 1
h) nazwy określające położenie danego miejsca względem innego obiektu – 4
i) nazwy służebne i zawodowe – 1
j) nazwy dokładniej nie określone pod względem pochodzenia – 17.

a. Nazwy patronimiczne (inaczej odojcowskie, od imienia lub nazwiska ojca:

Czechowice (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Miasto, nazwa patronimiczna. Pierwsza wzmianka *von Czechowicz* 1404. Pochodząca od imienia Czech - Czesław; nie można wykluczyć nazwy etnicznej *Czech*.

Lit.: Borek 1988, s. 169.

Dziedzice (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic, nazwa patronimiczna. Pierwsza wzmianka *s Dziedzicz* 1427 r. Pochodzi od nazwy osobowej *Dziad* pojawiającej się w XV w.

Lit.: Borek 1988, s. 170.

Toczkowice (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Ligoty. Nazwa patronimiczna. Pierwsze wzmianki: *Toszkowicze*, *Toczkowietz* 1785-1791.

Lit.: Borek 1988, s. 184.

b. Nazwy pochodzące od nazw rodowych (rodzinnych, właścicieli):

Liszki Stare i Nowe (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa rodowa i rodzinna. Pierwsza wzmianka: *na Liszkach* 1718. Nazwa pochodzi od nazwiska *Liszka* wzmiankowanego w 1570 r.

Lit.: Borek 1988, s. 209.

c. nazwy dzierżawcze-odimienne (od imienia, przezwiska, nazwiska właściciela):

Burzej (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Ligoty, nazwa dzierżawcza. Wzmianki historyczne: *Burzej* 1768. Pochodzi od nazwiska *Burzej* 1478 r.

Lit.: Borek 1988, s. 154.

Księżą Grobel (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Ligoty, nazwa dzierżawcza złożona. Oznacza miejsce będące własnością księdza.

Lit.: Borek 1988, s. 143.

Prusiec (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa dzierżawcza. Pierwsza wzmianka: *Prussietz* 1787. Pochodzi od nazwiska *Prus*.

Lit.: Borek 1988, s. 148.

Renardowice (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa dzierżawcza. Pierwsze wzmianki: *Renardsdorf, pohlisch Renardowitz* 1804. Osada założona przez hr. Andrzeja Renarda w 1795 r., wtórna nazwa pamiątkowa.

Lit.: Borek 1988, s. 181.

d. Nazwy kulturowe związane z życiem człowieka:

Brożysko (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic, nazwa topograficzna związana z życiem materialnym człowieka; wzmianki pisane: *Zbrozisko, Zbroziska* 1602, *Brozisko* 1787;

Nazwa oznaczająca duży bróg. Bróg to zabudowanie gospodarcze do przechowywania płodów rolnych, ruchomy daszek słomiany przesuwany na 4 wkopanych w ziemię słupkach, osłaniający składowane siano lub ziarno przed zawilgoceniem przez opady atmosferyczne. Bróg służył do przechowywania plonów, głównie zboża. Ręczne młócenie zboża odbywało się w przeszłości przez cały rok, ponieważ było niezmiernie pracochłonne. Zżęte zboże było przechowywane w brogach i, w miarę potrzeb, młócone.

Lit.: Borek 1988, s. 93.

Ligota (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Wieś, nazwa kulturowa związana z życiem społecznym i duchowym człowieka. Pierwsza wzmianka *Elgot* 1452. Pierwotnie nazwa *Lgota*, pochodzi od staropolskiego słowa *lgota*, oznaczającego ulgę i charakteryzowała wieś założoną na tzw. nowym pniu, wolna na określony czas od podatku.

Lit.: Borek 1988, s. 111.

Pasieki (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa kulturowa związana z życiem materialnym człowieka. Pierwsza wzmianka: *Paschecka* 1787 r. Częste nazwy pól, które przeszły na osiedla, ponieważ *pasieki*, czyli skupiska uli stawiane była z dala od zabudowań ludzkich.

Lit.: Borek 1988, s. 102-103.

e. Nazwa związane z ukształtowaniem i wyglądem naturalnym terenu:

Kamionka (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic, nazwa topograficzna związana z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu. Pierwsza wzmianka: *Kamionka* 1931. Pochodzi od wyrazu *kamionka*, czyli miejsca pokrytego stosem kamieni lub miejsca po wybranym kamieniu.

Lit.: Borek 1988, s. 47.

Koło (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Ligoty, nazwa topograficzna związana z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu. Pierwsza wzmianka: *Kolo* 1586. Pochodzi od wyrazu *koło*, oznaczające okrągłe miejsce, krąg.

Lit.: Borek 1988, s. 48.

Krzywa (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa topograficzna związana z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu. Pierwsza wzmianka: *Krzywa* 1787, 1836. Nazwa pochodzi od wyrazu *krzywy* oznaczającego nierówny, zagięty, związana z ukształtowaniem terenu.

Lit.: Borek 1988, s. 48.

Łęg (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Nazwa topograficzna związana z ukształtowaniem terenu i naturalnym wyglądem. Nazwa pochodzi od wyrazu *łęg* oznaczającego podmokłą łąkę, zwykle w dolinie rzek, gwarowo może również oznaczać las dębowy.

Lit.: Borek 1988, s. 50.

Ochodza (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Część Czechowic-Dziedzic oraz część Zabrzegu. Nazwa topograficzna związana z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu. Pierwsze wzmianki: *Ochodzo* 1719 i *Ochoce* 1934. W przypadku nowszych nazw pochodzi od gwarowego wyrazu *ochodza*, *ochoza*, oznaczającego miejsce, które trzeba obejść, tj. bagno, błoto, moczary. Stary wyraz *Ochodz* mogło oznaczać to samo co *Objazda*, *Ujazd*, tj. osadę, której granice ustalono przez wspólny obchód z sąsiadami.

Lit.: Borek 1988, s. 51.

f. Nazwy topograficzne związane z szatą roślinną

Bory (M-34-74-B-d-2, Ligota)

nazwa topograficzna związana z szatą roślinną

Lit.: Borek 1988, s. 93

Brzeziny (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic, nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Wzmianki historyczne: *Brzezina* 1836

Liczba mnoga od wyrazu brzezina, oznaczającego las, zagajnik brzozowy.

Lit.: Borek 1988, s. 64

Dębina Górna i Dolna (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Nazwa topograficzna związana szatą roślinną, od wyrazu dębina - las dębowy.

Grabowice (M-34-75-A-a-3, Kaniów)

Część Czechowic Dziedzic, nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Pierwsza wzmianka: *Grabowicze* 1586. Pierwotnie najprawdopodobniej *Grabowica*, tj. grabowa wieś, grabowa łąka.

Lit.: Borek 1988, s. 68

Grabowiec (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Część Czechowic Dziedzic, nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Pierwsza wzmianka: *Grabowicze* 1586. Pierwotnie najprawdopodobniej *Grabowica*, tj. grabowa wieś, grabowa łąka.

Lit.: Borek 1988, s. 68

Kępa (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Nazwa topograficzna związana z ukształtowaniem i naturalnym wyglądem terenu. Pochodzi od wyrazu *kępa*, czyli małej wyniosłości terenu, zwłaszcza bagnistym, mokrym, czasami oznacza wyspę, a gwarowo pagórek, zarośla.

Lit.: Borek 1988, s. 47-48

Lipowiec (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic, nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Pierwsza wzmianka *Lipowetz* 1836. Nazwa oznaczała lipowy las lub folwark.

Lit.: Borek 1988, s. 71

Oblask (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Ligoty. Nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Pierwsza wzmianka: *Oblask* 1679, pierwotnie: *Oblasek*. Oznacza las, właściwie miejsce błotniste otoczone laskiem.

Lit.: Borek 1988, s. 71.

Olszyna (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Pierwsza wzmianka: *Olszyna* 1931. Nazwa pochodzi od wyrazu oznaczającego las, zagajnik olszynowy.

Lit.: Borek 1988, s. 72.

Świerkowice (M-34-75-A-C-3, Bielsko-Biała - Komorowice Śl.)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa topograficzna związana z szatą roślinną. Pierwsze wzmianki: *Swirkowicze* 1586, *Schwierkowietz* 1787. Według pierwszej wzmianki nie jest wykluczona możliwość nazwy patronimicznej od nazwy osobowej *Świerk*, ale może oznaczać świerkową łąkę lub osadę.

Lit.: Borek 1988, s. 74.

g. Nazwy topograficzne związane ze światem zwierzęcym

Zbijów (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa topograficzna związana ze światem zwierzęcym. Pierwsza wzmianka: *Zbiow* 1586, *Zbijów* 1900. Pierwotnie nazwa *Zdbiów*. Gwarowe słowo *zdeb* oznacza żbika.

Lit.: Borek 1988, s. 79.

h. Nazwy określające położenie danego miejsca względem innego obiektu

Podkępie (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Cześć Czechowic-Dziedzic. Nazwa topograficzna określająca położenie osady względem innego obiektu terenowego. Pierwsza wzmianka: *Podkępie Czechowskie* 1900. Oznacza miejsce położone pod kepą.

Lit.: Borek 1988, s. 82.

Podlesie (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa topograficzna określająca położenie osady względem innego obiektu terenowego. Pierwsza wzmianka: *Podlessy* 1787. Oznacza okolicę, miejsce położone pod lasem.

Lit.: Borek 1988, s. 82.

Zabrzeg (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Wieś. Nazwa topograficzna oznaczająca położenie osady względem innego obiektu terenowego. Pierwsza wzmianka: *wes Zabrzech* 1517, *Zabrzek* 1529. Nazwa oznacza miejsce za brzegiem. W gwarze *zabrzeg* oznacza obszar miedzy brzegiem rzeki a wyższym obszarem, do którego może sięgać powódź.

Lit.: Borek 1988, s. 83.

Zawodzie (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Część Ligoty. Nazwa topograficzna oznaczająca położenie osady względem innego obiektu terenowego. Pierwsza wzmianka: *Zawody* 1786, *Zawodzie* 1900. Nazwa pochodzi od wyrazu *zawodzie* oznaczającego obszar za wodą.

Lit.: Borek 1988, s. 84.

i. Nazwy służebne i zawodowe

Żebracz (M-34-75-A-a-3, Kaniów)

Część Czechowic-Dziedzic. Nazwa służebna i zawodowa. Pierwsza wzmianka: *de Zebraczie* 1443, pierwotnie *Żebracy*. Oznaczało jałmużników.

Lit.: Borek 1988, s. 202.

j. nazwy dokładniej nie określone pod względem pochodzenia

Bażaniec (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

brak danych

Długi (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

brak danych

Gronerówka (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Brak danych

Łowisko (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Brak danych

Podlarysz (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Brak danych.

Podlasek (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Brak danych

Podlesica (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Brak danych.

Podraj (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Brak danych.

Staw Marianki (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

brak danych.

Szotowizna (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Brak danych.

Toboła (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Brak danych.

Tomaszówka (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Brak danych

Uroczysko Żebrackie (M-34-74-B-b-4, Goczałkowice-Zdrój)

Brak danych

Włosianka (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Brak danych

Zabiele (M-34-75-A-c-1, Czechowice-Dziedzice)

Brak danych

Żabiorek (M-34-74-B-d-2, Ligota)

Brak danych

W kręgu badaczy zajmujących się nazewnictwem przyjmuje się, że do najstarszych nazw zalicza się wspomniane patronimiczne (ponadto np. służebne i zawodowe). Podkreślając, że zachowanie się w źródłach pisanych wzmianki o danej osadzie (miejscu osadniczym) zawsze jest nie tylko kwestią pewnego przypadku (np. kompletności, stanu zachowania źródeł pisanych), ale późniejsze w stosunku do zaistnienia faktu osadniczego, wymieńmy toponomasty o średniowiecznej metryce:

- Czechowice,

- Dziedzice

- Żebracz,

- Ligota

i nowożytnej:

-Toczkowice

W obrębie terenów o podanych nazwach lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie można domniemywać obecności nieruchomej, archeologicznej substancji zabytkowej (stanowisk archeologicznych). Potencjalnie właśnie w podanych obszarach (dzielnicach, miejscach) **należy liczyć się z istnieniem średniowiecznej substancji zabytkowej (np. cmentarzysk, wsi) i gospodarczych stref eksploatacji terenu.** Tu na szczególną uwagę zasługuje obecnie zaginiona wieś Żebracz, lokalizowana na obszarze zajętym przez kopalnię i jej infrastrukturę, gdzie oprócz pozostałości osadnictwa wiejskiego można spodziewać się obiektu rezydencjonalnego ze średniowiecza (gródek, zamek).

Wśród nazw kulturowych, związanych z życiem materialnym człowieka znajdują się takie, które wskazują na dawniejszą działalność gospodarczą mieszkańców terenów dzisiejszej gminy lub szerzej osadniczą, przykładowo:

- Brożysko, związane z działalnością rolniczą,

- Pasieki, związane obecnością uli.

Stosunkowo duża ilość toponimów odnosi się do różnych uwarunkowań geograficznych obszarów dzisiejszej gminy, zwłaszcza morfologii, ale również naturalnie występującej tu flory i fauny. Biorąc pod uwagę przytoczoną etymologię wspomnianych nazw wydaje się, że przypuszczalnie teren opisywanej gminy w czasach średniowiecznej i wczesno nowożytnej kolonizacji charakteryzował się występowaniem następujących geokomponentów:

- kamienistości podłoża,

- falistego ukształtowania terenu,

- licznych nazw odnoszących się do środowiska wodnego i terenów podmokłych, bagnistych

- drzewostan stanowiły: dąb, brzoza, grab, lipa, świerk, olcha

Dość duża ilość nazw łączy się – co wymaga podkreślenia – ze strefami leśnymi, które uległy likwidacji (w okresie głównie wczesnego średniowiecza, ale i wczesno nowożytnych?) w wyniku intensyfikacji gospodarki rolniczej.

3. Historia i stan badań archeologicznych

Kwerendę archiwalną dotyczącą stanu rozpoznania archeologicznego terytorium dzisiejszego miasta i gminy Czechowice Dziedzice prowadzono w:

- archiwum Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu (niżej w skrócie archiwum MGB), stanowiącego zbiorczą składnicę dokumentacji archeologicznej ze wschodniej części Górnego Śląska
- archiwum Muzeum w Bielsku-Białej
- archiwum Śląskiej Służby Ochrony Zabytków w Katowicach oraz delegaturze w Bielsku-Białej,

oraz literaturze przedmiotu.

Badania archeologiczne na opracowywanym terenie nie były zbyt intensywne. Pierwsze odkrycia przypadkowe związane były z działalnością kolekcjonerską Karola Prausa z Jemielnicy.

Jedyne jak dotąd, systematyczne prace wykopaliskowe prowadzone były w Czechowicach południowych w latach 70-XX w., przy dawnej siedzibie zamkowej właścicieli Czechowic. Pracami kierował Jacek Pierzak. W czasie dwóch sezonów badawczych założono łącznie 7 wykopów badawczych przy których odkryto fundamenty starszego założenia pochodzącego z XVI w. Oprócz architektury murowanej pozyskano liczne materiały zabytkowe w postaci ceramiki i kafli (Pierzak 1976, Pierzak 1977).

W latach 2001 - 2002 wykonano badania powierzchniowe w ramach projektu Archeologicznego Zdjęcia Polski w obrębie obszarów: 105-47 (E. Foltyn), 106-46 (B. Chorąży) i 106-47 (B. Chorąży).

Kolejne prace archeologiczne na terenie Czechowic – Dziedzic prowadzone były w formie nadzorów archeologicznych przy okazji różnych inwestycji. Prowadzono je przy ulicach Barlickiego, Wąskiej, Łukaszewicza, Ślepej i Prusa oraz ulicy Lipowej. We wszystkich przypadkach dały one jednak wyniki negatywne (por. Archeo-Ekspert 2007, Gluźniewicz 2009, Mądrzycki, Smajek 2009).

4. Charakterystyka zróżnicowania stanowisk archeologicznych

Z obszaru miasta i gminy Czechowice-Dziedzice znanych jest w tej chwili 80 stanowisk archeologicznych, reprezentują one 95 zarejestrowanych faktów osadniczych (ryc. 1-4). Wśród nich można wyróżnić:

- stanowiska jednofazowe, w obrębie których odkryto materiały reprezentujące pojedynczy fakt osadniczy, związany z określonym, wyróżnialnym odcinkiem czasu - ta grupa zdecydowanie dominuje i liczy 65 stanowisk,

- stanowiska wielofazowe (wielokulturowe), w obrębie których zarejestrowano świadectwa wielokrotnego ich wykorzystania w przynajmniej dwóch różnych odcinkach czasu - takich stanowisk odkryto 15 i wszystkie są stanowiskami dwufazowymi.

ślad osadnictwa	skarb monet	obozowisko	osada	zamek
79	1	5	9	1
83,16%	1,05%	5,26%	9,47%	1,05%

Tabela 2. Zróżnicowanie funkcjonalne stanowisk.

Wykres 1. Zróżnicowanie funkcjonalne stanowisk

Pod względem funkcji można na analizowanym obszarze wyróżnić: ślady osadnictwa, obozowiska, osady, skarb monet oraz zamek (tabela 2; wykres 1). Wśród nich zdecydowanie dominują ślady osadnictwa identyfikowane na powierzchni stanowisk poprzez pojedyncze, nie przekraczające 3 artefaktów, zespoły zabytków - 79 faktów osadniczych (83,16%). Tego rodzaju obiekty można w różny sposób interpretować. Niektóre z nich świadectwem doraźnej, najprawdopodobniej gospodarczej eksploatacji terenu. Choć nie można wykluczać, że mogą wskazywać na obecność bardziej złożonych struktur (np. osiedli i innych), które jednak z różnych przyczyn nie ujawniają się w pełni na powierzchni terenu. Zdecydowanie mniej, bo tylko 9 (9,47%), jest stanowisk określonych jako osady, będących najprawdopodobniej bardziej trwałymi formami osadnictwa. Nieznacznie ustępują im stanowiska określane jako obozowiska - 5 obiektów (5,26%). Najprawdopodobniej reprezentują one pozostałości

sezonowych osiedli związanych przede wszystkim ze społecznościami prowadzącymi wędrowny tryb życia, czyli łowcami i zbieraczami z epoki kamienia lub pasterzy z końca neolitu i epoki brązu. W pojedynczych przypadkach w ewidencji archeologicznej figuruje przypadkowo odkryty skarb monet (groszy praskich) z Czechowic-Dziedzic, stan. 15 oraz spichlerz-zamek w Czechowicach-Dziedzicach, stan. 16.

Pod względem chronologii stanowisk reprezentują różne okresy dziejów ludzkości. Na jej określenie wpływ ma to, że stanowiska znane są prawie wyłącznie ze znalezisk powierzchniowych, reprezentujących przeważnie mało liczne zespoły i nie zawsze charakterystyczne formy artefaktów uniemożliwiające dokładną ich identyfikację czasową. Z tego powodu bardzo często występują tu materiały określane bardzo ogólnie, np. jako pochodzące z epoki kamienia, albo z epoki kamienia i epoki brązu itp. W przypadku starszych okresów związane jest z odkrywaniem mało charakterystycznych form artefaktów krzemiennych, a w przypadku młodszych okresów drobnych, mało charakterystycznych i najczęściej mocno zniszczonych fragmentów naczyń. W ogólnej charakterystyce zwraca uwagę nieznaczna przewaga liczby stanowisk archeologicznych, na których odkryto pozostałości osadnictwa pradziejowego nad średniowiecznym i nowożytnym (odpowiednio: 61% i 37%.). Z kolei wśród stanowisk pradziejowych zaznacza się wyraźna przewaga stanowisk, które mogą być datowane na szeroko pojętą epokę kamienia.

PAL	MEZ	NEO	NEO/EB	EK	EK/EB	EB	KŁ	WSR	PSR	SRD	SRD/NOW	NOW	PRA	?
4	4	5	4	6	25	4	1	1	5	23	4	3	4	2
4%	4%	5%	4%	6%	26%	4%	1%	1%	5%	24%	4%	3%	4%	2%

Tabela 3. Zróżnicowanie chronologiczne stanowisk (PAL - paleolit, MEZ - mezolit, NEO - neolit, NEO/EB - neolit lub epoka brązu, EK - epoka kamienia, EK/EB - epoka kamienia lub epoka brązu, EB - epoka brązu, KŁ - kultura łużycka, WSR - wczesne średniowiecze, PSR - późne średniowiecze, SRD - średniowiecze, SRD/NOW - średniowiecze i/lub okres nowożytny, NOW - okres nowożytny, PRA - pradzieje, ? - nieokreślone)

Wykres 2. Zróżnicowanie chronologiczne stanowisk (PAL - paleolit, MEZ - mezolit, NEO - neolit, NEO/EB - neolit lub epoka brązu, EK - epoka kamienia, EK/EB - epoka kamienia lub epoka brązu, EB - epoka brązu, KŁ - kultura łużycka, WSR - wczesne średniowiecze, PSR - późne średniowiecze, SRD - średniowiecze, SRD/NOW - średniowiecze i/lub okres nowożytny, NOW - okres nowożytny, PRA - pradzieje, ? - nieokreślone)

Najstarsze znaleziska związane są ze starszą epoką kamienia, czyli paleolitem i reprezentowane są przez 4 stanowiska (4%). Również 4 stanowiska można datować na środkową epokę kamienia, tj. mezolit. O jedno więcej (5 - 5%) datowane są na młodszą epokę kamienia, czyli neolit. Nie można wykluczyć, że z neolitem mogą być również związane 4 inne stanowiska, które są datowane ogólnie na neolit lub epokę brązu. Największa ilość stanowisk jest ogólnie datowana na epokę kamienia (6 stanowisk - 6%) oraz epokę lub epokę brązu (25 stanowisk - 26%). Stanowisk ogólnie datowanych na epokę brązu jest 4 (4%) oraz 1, które można identyfikować ze społecznościami kultury łużyckiej z epoki brązu lub wczesnej epoki żelaza. Jak dotąd nie zidentyfikowano stanowisk z późnych odcinków epoki żelaza: okres lateńskiego oraz okresu wpływów rzymskich czy okresu wędrówek ludów. Wczesne średniowiecze reprezentuje tylko jedno stanowisko. Więcej jest datowanych na późne średniowiecze (5 - 5%), ogólnie na średniowiecze (23 - 24%), średniowiecze i nowożytność (4 - 4%), nowożytność (3 - 3%). Cztery stanowiska mogą być ogólnie datowane na pradzieje, a 2 mają nieokreśloną chronologię.

	ślad osadnictwa	obozowisko	osada	skarb	zamek	Razem
PAL	2	2	0	0	0	4
	50%	50%	0%	0%	0%	100%
MEZ	3	1	0	0	0	4
	75%	25%	0%	0%	0%	100%
NEO	4	0	1	0	0	5
	80%	0%	20%	0%	0%	100%
NEO/EB	3	1	0	0	0	4
	75%	25%	0%	0%	0%	100%
EK	6	0	0	0	0	6
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
EK/EB	24	1	0	0	0	25
	96%	4%	0%	0%	0%	100%
EB	4	0	0	0	0	4
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
KŁ	1	0	0	0	0	1
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
WSR	1	0	0	0	0	1
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
PSR	2	0	3	0	0	5
	40%	0%	60%	0%	0%	100%
SRD	18	0	4	1	0	23
	78%	0%	17%	4%	0%	100%
SRD/NOW	2	0	1	0	1	4
	50%	0%	25%	0%	25%	100%

NOW	3	0	0	0	0	3
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
PRA	4	0	0	0	0	4
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
?	2	0	0	0	0	2
	100%	0%	0%	0%	0%	100%
Razem	79	5	9	1	1	95
	83%	5%	9%	1%	1%	100%

Tabela 4. Charakterystyka funkcjonalno-chronologiczna stanowisk archeologicznych (PAL - paleolit, MEZ - mezolit, NEO - neolit, NEO/EB - neolit lub epoka brązu, EK - epoka kamienia, EK/EB - epoka kamienia lub epoka brązu, EB - epoka brązu, KŁ - kultura łużycka, WSR - wczesne średniowiecze, PSR - późne średniowiecze, SRD - średniowiecze, SRD/NOW - średniowiecze i/lub okres nowożytny, NOW - okres nowożytny, PRA - pradzieje, ? - nieokreślone)

Wykres 3. Charakterystyka funkcjonalno-chronologiczna stanowisk archeologicznych (PAL - paleolit, MEZ - mezolit, NEO - neolit, NEO/EB - neolit lub epoka brązu, EK - epoka kamienia, EK/EB - epoka kamienia lub epoka brązu, EB - epoka brązu, KŁ - kultura łużycka, WSR - wczesne średniowiecze, PSR - późne średniowiecze, SRD - średniowiecze, SRD/NOW - średniowiecze i/lub okres nowożytny, NOW - okres nowożytny, PRA - pradzieje, ? - nieokreślone).

5. Ogólna charakterystyka osadniczo-kulturowa

Próba prezentacji przemian kulturowo-osadniczych na obszarze miasta i gminy Czechowice-Dziedzice jest niezwykle utrudniona ze względu na stosunkowo niewielką ilość znanych stanowisk archeologicznych i słaby stan ich rozpoznania - nasza wiedza może być oparta wyłącznie o informacje pochodzące z badań powierzchniowych i opierające się na niezbyt licznych materiałach zabytkowych.

Stanowiska archeologiczne znane z terenu miasta i gmin Czechowice-Dziedzice nie występują w jej obrębie równomiernie (ryc. 1-5). Można wyróżnić ich trzy skupiska:

- w rejonie Zabrzega,

- w rejonie Bronowa i Ligoty,

- w południowej części Czechowic-Dziedzic.

Ten rozkład nie odzwierciedla rzeczywistego występowania stanowisk archeologicznych, ale jest przede wszystkim efektem stanu rozpoznania wynikającego z ograniczonych możliwości ich wykrycia. Zwraca uwagę brak stanowisk w części północno-zachodniej i zachodniej, gdzie znajduje się duży kompleks leśny oraz dolina Iłownicy z podmokłymi terenami i łąkami. Kolejna "biała plama" występuje w części wschodniej i południowo-wschodniej, a spowodowana jest obecnością współczesnej zabudowy mieszkalnej i przemysłowej. Warto zwrócić uwagę, że jest to teren o dużym potencjale możliwości wystąpienia stanowisk ze względu na znajdującą się tutaj dolinę Białej. Dodatowo w części północno-wschodniej należy spodziewać się reliktów zaginionej wsi Żebracz, najprawdopodobniej znajdującej się pod obiektami kopalni "Silesia".

5.1. Starsza epoka kamienia - paleolit (od początków osadnictwa do ok. 9000/8000 lat p.n.e.)

Starsza epoka kamienia to najbardziej odległy okres w dziejach ludzkości. Żyjący wówczas ludzie prowadzili gospodarkę przyswajalną, korzystającą z dostępnych zasobów środowiska (myślistwo, zbieractwo i rybołówstwo). Był to czas epoki lodowcowej (plejstocenu), kiedy wielokrotnie następowały silne zmiany klimatyczne. Okresy ochłodzenia, związane z nasuwaniem się mas lodu, który w swym maksymalnym zasięgu sięgnął Bramy Morawskiej, przeplatały się z okresami cieplejszymi, kiedy w miejscu wycofującego się lodowca powstawały zróżnicowane zbiorowiska roślin i zwierząt. W ślad za nimi przybyli tu także ludzie, jednakże nie można w sposób pewny określić momentu pojawienia się ich po raz pierwszy. Ostatnio publikowane odkrycia znalezisk pochodzących z nieodległych Kończyc Wielkich mają dowodzić możliwość pojawienia się pierwszych ludzi z gatunku *homo erectus* co najmniej 800 000 lat temu (Foltyn et al. 2010), jednakże wzbudzają one ogromne wątpliwości w środowisku archeologów. Pewniejsze ślady osadnictwo znane są z nieco późniejszego okresu datowanego na ok. 500-300 tys. lat temu (m. in. z rejonu Płaskowyżu Rybnickiego - Foltyn, Foltyn 2002). Z *Homo erectus* związane są początki łowiectwa i rozwiniętych technik produkcji narzędzi z kamienia oraz surowców organicznych, zastosowania ognia i barwników oraz kultury symbolicznej. W późniejszych okresach należy się liczyć z pojawieniem się najpierw grup neandertalczyków (*Homo neandertalensis*), a później człowieka współczesnego (*Homo sapiens*).

Na starszą epokę kamienia na obszarze miasta i gminy Czechowice-Dziedzice datowane są 4 stanowiska archeologiczne (Czechowice-Dziedzice, stan 7 i 13, Ligota, stan. 1 i Zabrzeg, stan. 8; katalog nr: 17, 23, 54, 75; ryc. 6). Stanowiska tworzą niewielkie skupiska w północnej części gminy, w dolnym odcinku Iłownicy i Wapienicy. Położone są w obrębie doliny oraz na jej krawędzi. Z dwóch stanowisk (Czechowice-Dziedzice, stan. 7, Ligota, stan. 1) pozyskano znacznie bogatszy materiał sugerujący, że mamy do czynienia z pozostałościami obozowisk ówczesnych łowców i zbieraczy. Z dwóch pozostałych pochodzą pojedyczne wyroby kamienne. Lokalizacja stanowisk może wskazywać na ich związek z panującymi wówczas strategiami łowieckimi - ich położenie u zbiegu dolin rzecznych będących naturalnymi szlakami wędrówek zwierząt. Odkryte materiały zabytkowe wg ich odkrywców mogą być datowane na paleolit schyłkowy (ok. 15000 - 10000 lat p. n. e.) oraz ewentualnie na paleolit górny (ok. 50000 - 15000 lat p. n. e.). Ostatnio znaleziska ze stanowiska Czechowice-Dziedzice 7 wiązane są z kulturą grawecką (epigrawecką w typie naddunajskim; Foltyn 2009). Społeczności reprezentujące te ugrupowania były już dość zaawansowane społecznie i technologicznie. Znali oni doskonalsze metody uzyskiwania narzędzi kamiennych, zwiększył się ich asortyment, w tym przede wszystkim narzędzi służących do polowań i obróbki różnych surowców. Tym przemianom technologicznym towarzyszyły nowe, wyspecjalizowane sposoby polowań, w których niezwykle ważną rolę odgrywał łuk. Powstały bardziej skomplikowane systemy osadnicze, charakteryzujące się wydajniejszym wykorzystywaniem zasobów naturalnych. Składały się na nie tzw. obozowiska macierzyste zamieszkiwane przez grupy łowców i zróżnicowane obozowiska sezonowe związane z eksploatacją różnych elementów środowiska, np. z pozyskiwaniem i obróbką surowców krzemiennych,

polowaniami w miejscach koncentracji i wędrówek zwierząt, rybołówstwem itp. Oprócz rozwoju gospodarczego zmiany dotyczyły również organizacji społeczeństwa oraz kultury symbolicznej. Powszechnie znany jest rozwój plastyki figuralnej, zwłaszcza tzw. figurek Wenus.

5.2. Środkowa epoka kamienia - mezolit (ok. 9000/8000 lat p. n. e. - 5500/2000 lat p. n. e.)

Kiedy około 11000 tys. lat temu nastąpiło ocieplenie klimatu, z którym związane jest ostateczne wycofanie się lodowca z Europy Środkowej, nastąpiły zmiany środowiska związane z pojawieniem się lasów, głównie mieszanych, charakteryzujących się bogactwem żyjącej w nich fauny. W lasach tych pojawiły się nowe grupy ludności, umiejętnie wykorzystującej ich zasoby, prowadzące gospodarkę łowiecko-zbieracką, w której dużą rolę odgrywało rybołówstwo. . Ludność ta prowadziła nomadyczny (traperski) tryb życia wykorzystując zasoby lasów oraz rzek i potoków. Niezwykle charakterystyczne są dla nich drobne wyroby krzemienne, tzw. mikrolity, służące jako wkładki do różnego rodzaju narzędzi złożonych i groty strzał. Zanik tych społeczności jest trudny do określenia, ale nie wykluczone, że przetrwały one na niektórych obszarach w głąb kolejnej epoki - neolitu.

Na mezolit można datować 4 stanowiska (Czechowice-Dziedzice, stan. 10, Ligota, stan. 2 i 5, Zabrzeg, stan. 11; nry w katalogu: 20, 55, 58, 78; ryc. 6). Zlokalizowane są one podobnie jak stanowiska paleolityczne, tworząc niewielkie skupisko w północnej części gminy, w dolnym odcinku Iłownicy i Wapienicy. Można jednak zauważyć silniejszy związek z niższymi partiami dolin rzecznych co może być związane nieco odmiennym sposobem gospodarowania i nastawieniem na intensywniejszą eksploatację środowiska wodnego. Stanowiska z tego czasu to 3 ślady osadnictwa oraz 1 obozowisko. Najprawdopodobniej mogą być one świadectwem funkcjonowania 1 (kilku?) koczowniczych grup mezolitycznych łowców i zbieraczy.

5.3. Młodsza epoka kamienia - neolit (ok. 5500 - 2200 lat p. n. e.)

Kolejna epoka stanowi niezwykle ważny przełom w dziejach ludzkości związany z pojawieniem się pierwszych rolników i hodowców, którzy przeciwieństwie do łowców i zbieraczy stosowali gospodarkę wytwórczą, opartą na uprawie roślin i hodowli zwierząt, prowadzili osiadły lub w pewnych okres pasterski tryb życia. Potrafili wykonywać pierwsze naczynia gliniane i posługiwali się narzędziami kamiennymi obrabianymi techniką gładzenia. Pierwsi rolnicy pojawili się na naszych terenach ok. połowy VI tysiąclecia p. n. e. Osiedlali się oni tylko w pewnych regionach, tworząc enklawy, które związane były z występowaniem najbardziej urodzajnych gleb. Z czasem społeczności rolniczo-hodowlane pojawiają się również na innych obszar, co związane jest ze stopniowym przystosowywaniem się do warunków środowiska oraz zmianami w sposobach gospodarowania. Pod koniec neolitu osiadłe społeczności rolnicze zastąpione zostają przez ugrupowania wędrownych lub półosiadłych pasterzy.

Na neolit datowanych jest 9 stanowisk z czego w przypadku 3 nie wyklucza się możliwości ewentualnego ich datowania na wczesną epokę brązu (Bronów, stan. 1 i 2, Czechowice-Dziedzice, stan. 4, 14, 18, 20, 35, Ligota, stan. 9, Zabrzeg, stan. 6; nry w katalogu: 1, 2, 14, 24, 28, 30, 45, 62, 73; ryc. 7). Stanowiska te na badanym obszarze występują w dużym rozporoszeniu i ich romieszczenie jest odmienne od wcześniej omawianych faz. Cztery z nich leżą po północnej stronie Iłownicy, na krawędzi jej doliny oraz doliny Wisły, jedno zlokalizowane jest pomiędzy Wapienicą a Iłownicą, a pozostałe w wyżej położonych partiach gminy pomiędzy Wapienica a Białą. Prawie wszystkie odkryte stanowiska to tzw. ślady osadnictwa stwierdzone na podstawie pojedynczych znalezisk wyrobów krzemiennych. Jedno zostało określone jako obozowisko (Bronów, stan. 2). Do najciekawszych stanowisk archeologicznych na tym obszarze należy Bronów 1. Jest ono podstawą wielu, nie do końca wyjaśnionych kontrowersji. Było ono interpretowane przez niektórych przedwojennych archeologów niemieckich jako osada palafitowa (Beninger 1940; osada palafitowa to osada nawodna, gdzie poszczególne domy wzniesione są na platformach podtrzymywanych przez słupy wbite w ziemię). Podstawą tych kontrowersji jest grupa artefaktów (i przedmiotów błędnie określanych jako wykonane ludzką ręką) stanowiących kolekcją Karola Prausa z Jasienicy przekazaną do Muzeum w Cieszynie. Już w czasie wojny część z nich została przez G. Raschke negatywnie zweryfikowana. Zdaniem E. i E. Foltynów znaleziska te pochodzą ze stanowiska, które lokalizują na terenie współczesnego Bronowa (Foltyn, Foltyn 2001). Prowadzone ostatnio przez B. i B. Chorążych poszukiwania archiwalne zdają się wskazywać, że znaleziska te pochodzą z różnych miejscowści Śląska Cieszyńskiego (Chorąży, Chorąży 2009). Również w trakcie prowadzonych w 2002 r. badań powierzchniowych w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski nie udało się potwierdzić obecności materiałów zabytkowych w miejscu lokalizowania stanowiska. Cechą charakterystyczną analizowanych tu znalezisk neolitycznych jest brak ceramiki i wyłączna obecność wyrobów krzemiennych. Może to wynikać ze specyfiki funkcjonujących tu w tym czasie społeczności, albo słabego stanu zachowania materiałów ceramicznych lub ich całkowitego zniszczenia w wyniku procesów erozyjnych. Z tego powodu trudno również dokładnie określić chronologię tych stanowisk - materiały krzemienne są zazwyczaj mało diagnostyczne w tym względzie. Oprócz wspomnianego stanowiska w Bronowie, które przez E. i E. Foltynów wiązane

jest ze społecznościami kultury pucharów lejkowatych także z tą ludnością ma być związane pojedynczy drapacz wiórowy odkryty w Czechowicach-Dziedzicach, stan. 20 (nr 30). Do czasu dalszych odkryć, nie podejmując ostatecznych rozstrzygnięć, wydaje się, że na analizowanym obszarze nie funkcjonowały społeczeności wczesnoneolityczne. Najprawdopodobniej ich pojawienie się może być związane ze środokowneolitycznymi społecznościami kultury pucharów lejkowatych. Część znalezisk może być związane ze społecznościami poźnoneolitycznymi i wczesnobrązowymi. Brak trwałych pozostałości osiedli, lokalizacja wielu stanowisk w wyższych partiach terenu może wskazywać na rozwój gospodarki opartej przede wszystkim na hodowli zwierząt, w tym pasterstwie. Nie można również wykluczać przetrwania w głąb tego okresu tubylczych społeczności łowiecko-zbierackich o mezolitycznej genezie, które mogły stanowić demograficzną podstawę dla kształtujących się w procesie akulturacji ugrupowań, w których ważną rolę odgrywało pasterstwo.

Charakterytyczną cechą jest również duży odsetek stanowisk ogólnie datowanych na epokę kamienia, ewentualnie epokę brązu (ryc. 8). Są to prawie wyłącznie ślady osadnictwa. Wystąpiły one w różnych częściach obszaru, przede wszytskim w jego części środkowej, pomiędzy Wapiennicą, Iłownicą a Wisłą oraz na wyżej położonych obszarach w południowo-wschodniej części. Stanowiska te mogą być świadectwami działalności różnych grup ludności od paleolitu po epokę brązu, a dokładne określenie funkcji i chronologi tych stanowisk wymaga dalszych badań.

5.4. Epoka brązu i wczesna epoka żelaza (ok. 2200 - 400 lat p.n.e.)

Epoka brązu i wczesna epoka żelaza to czas kiedy nastąpiło stopniowe upowszechnie się metali jakimi były przede wszystkim brąz i żelazo. Oprócz tych wyznaczników epoki zaszły także poważne zmiany sferze społecznej, symbolicznej i gospodarczej funkcjonującej w tym czasie ludności.

Świadectwa funkcjonowania na obszarze miasta i gminy Czechowice-Dzeidzce ludności z tego okresu są bardzo ubogie - jest to zaledwie 5 stanowisk (Czechowice-Dziedzice, stan. 3, 30, 33, Zabrzeg, stan. 4 i 5; nry w katalogu: 13, 40, 43, 71, 72; ryc. 9). Spośród nich 3 datowane są na wczesną epokę brązu, jedna ogólnie na epokę brązu, a ostatnie z nich ma być związane z ludnością kultury łużyckiej. Z tym okresem mogą być związane niektóre z wcześniej omawianych stanowisk. Stanowiska występują w dwóch odrębnych miejscach: w części północno-zachodniej gminy, w dolinie Wisły oraz w obrębie wysoczycny w części południowo-wschodniej. Ze stanowisk tych znamy wyłącznie materiały krzemienne, a z Czechowic-Dziedzic, stan. 3 dwa topory kamienne łączone z kulturą łużycką (Foltyn, Foltyn, Kuś 1991). Na podstawie tak ubogich znalezisk trudno określić charakter zasiedlenia analizowanego obszaru. Ubogość form zasiedlenia w tym czasie również w innych częściach Śląska Cieszyńskiego może wskazywać przede wszystkim na jego komunikacjną rolę (np. Chorąży, Chorąży 2009; 2010)

5.5. Okres przedrzymski oraz okres wpływów rzymskich (ok. 400 p.n.e - V w. n.e.)

Ani jedno z odkrytych stanowisk lub znalezisk dokonanych podczas prac inwazyjnych na terenie gminy Czechowice-Dziedzice nie może być łączone z analizowanym okresem. Nie można wykluczyć, że takie stanowiska zostaną odkryte w przyszłości.

5.6. Wczesne średniowiecze (VI - poł. XIII w. n.e.)

Na okres wczesnośredniowieczny może być datowane tylko jedno stanowisko (Czechowice-Dziedzice, stan. 2; nr w katalogu 12) w obrębie, którego przed II wojną światową znaleziono pojedynczy fragm. ceramiki. Stanowisko to nie ma dokładnej lokalizacji, jest jednak sygnałem wskazującym na możliwość wystąpienia osadnictwa z tego czasu.

5.7. Późne średniowiecze (poł. XIII - XV w.)

Stanowiska datowane na późne średniowiecze stanowią naliczniejszą grupę znalezisk z terenu miasta i gminy Czechowice-Dziedzice (ryc. 10). Chronologia niektórych z nich jest szersza i obejmuje również okres nowożytny. Stanowiska określane jako późnośredniowieczne (na niektórych kartach KESA jako średniowieczne) tworzą 3 skupiska: jedno w części północnej, w obrębie doliny Wisły i związane jest ze wsią Zabrzeg, drugie znajduje się pomiędzy Wapiennicą a Iłownicą w rejonie Ligoty i Bronowa oraz trzecie w południowej części Czechowic-Dziedzic. W dużej mierze stanowiska te związane są z funkcjonaniem średniowiecznych wsi oraz zróżnicowanym wykorzystywanie gospodarczym terenu, będącym w dużej mierze efektem procesów kolonizacyjnych. Wśród znalezisk późnośredniowiecznych na szczególną uwagę zasługuje skarb groszy praskich z XIV wieku, liczący prawdopodobnie ok. 100 monet (wśród nich grosze Jana Luksemburskiego - 1310-1346 - i Karola Luksemburskiego - 1346-1378) i odkryty przypadkowo podczas pogłębiania stawów rybnych.

5.8. Okres nowożytny (XVI - XVIII wiek)

Na okres nowożytny datuje się 3 stanowiska (oprócz wcześniej wspomnianych datowanych na średniowiecze i nowożytność; ryc. 10). Wszystkie trzy to znaleziska krzemiennych skałek wykorzystywanych w nowożytnej broni palnej.

Niewątpliwie najważniejszym obiektem, który może być datowany na okres nowożytny, ale którego początki sięgają późnego średniowiecza jest założenie rezydencjonalne z Czechowic-Dziedzic (stan. 16, nr w katalogu: 26) określane jako spichlerz-zamek. Obiekt ten był siedzibą właścicieli Czechowic przed wybudowaniem w jego sąsiedztwie XVIII-wiecznego pałacu. Wówczas zmieniono jego funkcję na spichlerz. Założenie było 3-skrzydłowe, z budynkam ustawionymi w kształcie litery "U". Do jego północno-wschodniego narożnika przylega czworokątna wieża. Założenie było otoczone fosą. Do 1820 r. obok wejścia do spichlerza miała stać murowana, gotycka wieża. Obiekt ten w latach 1976-1977 był badany wykopaliskowo przez dr. Jacka Pierzaka. W efekcie badań odkryto liczny materiał zabytkowy w postaci m.in. fragm naczyń oraz kafli piecowych datowany głównie na XVI-XVII wiek oraz pozostałości kamiennych fundamentów wcześniejszego założenia zamkowego, które zostało zniszczone w XVII wieku (Pierzak 1976; 1977).

5.9. Współczesność (XIX - XX w.)

Archeologia od wielu lat zajmuje się również badaniami współczesnych lub niemal współczesnych obiektów, wnosząc nowe dane na temat ich genezy i historii. Pomijanie obecności archeologa podczas prac remontowych obiektów współczesnych, uznanych za zabytkowe, nie mieści się obecnie w obowiązującej metodyce ochrony konserwatorskiej.

Za część archeologicznego dziedzictwa czasów współczesnych znajdującego się na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice należy uznać pozostałości pozycji "Dziedzice" stanowiącej północne skrzydło polskich fortyfikacji u podnóża Beskidu Śląskiego. Miała być to pozycja polowa, wzmocniona żelbetowymi schronami bojowymi dla ciężkich karabinów maszynowych. Pozycję budowano na skarpie nad brzegiem strumienia, wzdłuż starej drogi Bielsko - Pszczyna (po zachodniej stronie), wzmacniając ją okopami. Do dzisiaj zachowany jest schron bojowy przy "drodze do starej gminy", w bok od ulicy Legionów. Widoczne są zarysy okopów nad skarpą obok schronu 2. Ten obiekt nie został ukończony, wylana została tylko płyta fundamentowa (znajdująca się obecnie pod ziemią). Wiadomo również o dwóch, kolejnych miejscach gdzie przystąpiono do wylewania fundamentów.

Podsumowując należy podkreślić, że stan rozpoznania (zewidencjonowania) oraz rozpoznania stanowisk archeologicznych w Czechowicach-Dziedzicach, a także historycznych (możliwych do rozpoznania metodami archeologicznymi ich posadowienia i otoczenia, a także historii) jest słaby. Zaskoczeniem dla autorów opracowania jest niemal brak archeologicznych badań wyprzedzających lub ratowniczych w obecnych dzielnicach i wsiach Czechowic-Dziedzic o genezie średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Praktycznie, poza kilkoma wyjątkami z ostatnich lat, nie realizowano tutaj tzw. nadzorów archeologicznych, związanych z przebudowami infrastruktury lub poszczególnych obiektów.

Wpisanie niektórych obiektów architektonicznych (zespołów) **do tzw. rejestru zabytków, z czym wiąże się objęcie ich tzw. specjalną ochroną konserwatorską, winno od lat skutkować tym,** że w prowadzeniu przy nich jakichkolwiek prac (np. remontowych) - niezależnie od zezwolenia na realizację Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - trzeba przewidywać obecność archeologa.

6. Program ochrony i opieki nad zabytkami archeologicznymi

Do niedawna zgodnie z przepisami ustawy *o ochronie dóbr kultury* z dnia 15.02.1962 r. (tekst jednolity po nowelizacjach DZ.U. nr 98 z 1999 r.), właściwymi rozporządzeniami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wytycznymi Generalnego Konserwatora Zabytków przy określaniu obszarów i rygorów ochrony konserwatorskiej operowano pojęciem strefy ochrony konserwatorskiej (w odmianach A, B, E, K, W).

Nowa ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568) wycofuje się ze stosowania podanych określeń stref ochronnych wskazując, że każdy z zabytków nieruchomych (posiadając swą specyfikę) winien być rozpatrywany w sposób indywidualny wraz z otoczeniem (kontekstem, zarówno bliższym, jak i dalszym). Wspomniany akt prawny w artykule 7 ustala, że formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków (por. wyżej);

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Żadne ze stanowisk archeologicznych w Czechowicach-Dziedzicach nie jest chronione w sposób szczególny, zgodnie z zapisami w.w. ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku* (Dz. U. z 2003 r., Nr 152 poz. 1568 z późn. zmianami), to znaczy:

- żadne nie jest wpisane do rejestru zabytków
- żadne nie jest uznane za pomnik historii
- żadne nie stanowi części parku kulturowego.

Poza istnieniem danych na ich temat w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach (Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) podstawą ochrony stanowisk archeologicznych wymienionych w niniejszym opracowaniu (tabela 1) jest więc ustalenie zasad zabezpieczenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Na zmieniający się sposób widzenia również nieruchomych zabytków archeologicznych w krajobrazie rzutują także inne akty prawne, wśród nich m.in.:

- *Archeologiczna konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta 16 stycznia 1992 r.* (Dz. U. nr 120 z 16.10. 1996 r., poz. 564);
- ustawa *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* z 27.03. 2003 r. (Dz. U. 2003 nr 90 poz. 717 z późn. zm.);
- wytyczne Działu Archeologii Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie (dawnego Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego): „Archeologia w planach zagospodarowania przestrzennego”; http://www.nid.pl).

Stan rozpoznania archeologicznego obszaru miasta i gminy Czechowice-Dziedzice jest słaby. Zwraca uwagę mała ilość zlokalizowanych stanowisk, wśród których nie brak o usytuowaniu niedokładnie ustalonym. Uwzględniając potrzeby niniejszego opracowania, ale zwłaszcza perspektywy związane z planami rozwoju gminy, zmianami lub przebudową jej infrastruktury, przewidywanymi realizacjami inwestycyjnymi, w szczególności zwracają uwagę następujące kwestie:

1) informacje na temat ilości i zróżnicowania znanych stanowisk archeologicznych pochodzą w większości z rozpoznań powierzchniowych; jedynie na nielicznych obiektach (jedno) przeprowadzono inwazyjne badania wykopaliskowe o charakterze sondażowym lub ratowniczym; wśród nich wyróżnia się unikatowe stan. 16 w Czechowicach-Dziedzicach (nr katalog.: 26), o dużych walorach poznawczych i naukowych;

2) wśród stanowisk objętych ewidencją (tabela 1; mapy 1-15) większość pochodzi z epoki kamienia oraz średniowiecza (czasów wczesnopaństwowej kolonizacji terenu);

3) żadne ze stanowisk archeologicznych badanych wykopaliskowo nie zostało wyeksplorowane w całości; tzn. pod powierzchnią terenu nadal zalega nieruchoma i ruchoma kulturowa, zabytkowa substancja archeologiczna;

4) brak pewnych danych o osadnictwie z różnych okresów pradziejów (np. okres wpływów rzymskich) i wczesnego średniowiecza;

5) brak danych precyzyjnie wskazujących na funkcję i czas istnienia niemal wszystkich znanych stanowisk archeologicznych (rozpoznanych metodą badań powierzchniowych)[3];

6) brak danych – w wypadku większości stanowisk - precyzyjnie wskazujących na zasięg podziemnej, archeologicznej substancji zabytkowej; podane w pewnych przedziałach wielkości (tabela 1) wynikają z rozrzutu zabytkowych znajdowanych na powierzchni;

7) w obrębie znanych obiektów nie podejmowano rozpoznania metodami np. nieniszczącymi (por. niżej).

Taki stan rzeczy powoduje, iż informacje dotyczące chronologii i zasięgu poszczególnych obiektów wydają się być wycinkowe i niepełne, co więcej, brak archeologicznych badań uzupełniająco-weryfikacyjnych powoduje, iż prowadzona obecnie działalność w typie inwestorskim może spowodować naruszenie lub zniszczenie nieznanej nam jeszcze, podziemnej, archeologicznej substancji zabytkowej.

W celu wzbogacenia, uściślenia i uwiarygodnienia zaprezentowanych danych dotyczących istniejących niewątpliwie w granicach gminy stanowisk archeologicznych zaleca się:

1) przeprowadzenie weryfikacyjnych, uzupełniających badań powierzchniowych (sprawdzających) w systemie AZP na terenie całej gminy (z uwzględnieniem weryfikacji znanych stanowisk archeologicznych; w porozumieniu i uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; uwzględniając charakter terenu – w kilku ponawianych etapach/sezonach);

2) **uwzględnienie konieczności prowadzenia nadzorów inwestycyjnych**:

- zwłaszcza podczas dużych przedsięwzięć, np. liniowych (wymiana infrastruktury, budowa dróg), mniejszych przedsięwzięć **we wszystkich wsiach sołeckich** (wszystkie posiadają metrykę średniowieczną lub wczesnonowożytną!!!), przysiółkach, a także w dzielnicach miasta Czechowice-Dziedzice (również ich nazwy są notowane w średniowiecznych źródłach pisanych); przy okazji prac ziemnych istnieje szansa na identyfikację archeologicznej przestrzeni reliktowej i uchronienia jej przed zniszczeniem;

- podczas jakichkolwiek prac remontowych lub budowlanych, związanych z odsłanianiem fragmentów przyfundamentowych lub podpodłogowych (piwnicznych) **wszystkich obiektów architektury uznanych za zabytkowe**[4] usytuowanych na terenie gminy, wyszczególnionych i omówionych w innych częściach opracowania;

3) kontynuowanie poszukiwań źródeł historycznych (pisanych), w celu identyfikowania danych na temat czasów wycinki lasów, stosunków własnościowych, działalności gospodarczej człowieka (np. hutnictwo szkła i żelaza, obecności młynów, budowy stawów, grobli, kuźni, szlaków komunikacyjnych, elementów hydrotechniki, a nawet początków eksploatacji węgla kamiennego);

4) wykonanie rozpoznania terenu z użyciem metod nieinwazyjnych (nieniszczących podłoża-nawarstwień kulturowych) z użyciem specjalnego sprzętu lub techniki, umożliwiających identyfikację nowych stanowisk archeologicznych lub weryfikację znanych (np. badania fosforowe, badania metodami fizycznymi – np. elektrooporową, elektromagnetyczną – zwłaszcza w obrębie kościołów i pałaców[5]);

5) uwzględniając Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie m.in. gminnej ewidencji zabytków (Dz. U. nr 124, poz. 1305), **zaleca się uwzględnienie wszystkich wyszczególnionych w tabeli 1 stanowisk archeologicznych (mapy 1-15)**; **odkrycie nowych obiektów (ew. pozyskanie dodatkowych danych na temat znanych) winno skutkować**

3 Używane w nomenklaturze AZP pojęcia, m.in.: ślad osadnictwa, punkt osadniczy, osada są umownymi; dla określenia funkcji stanowiska archeologicznego niezbędne są inwazyjne badania wykopaliskowe.

4 Zgodnie z aktualnymi standardami archeologia interesuje się również obiektami nowożytnymi i współczesnymi.

5 Może to przynieść efekt w postaci stwierdzenia istnienia starszych faz budowlanych (przedhistorycznych). Ewentualne ich wyeksponowanie (por. przyp. powyżej) może być korzystne dla gminy i jej mieszkańców.

uzupełnieniami gminnej ewidencji zabytków. W związku z brakiem ustalonego normatywu karty stanowiska archeologicznego gminnej ewidencji zabytków zaleca się umieszczenie kserokopii kart AZP lub tabeli nr 1, map nr 1-15, ewentualnie innych materiałów z opracowania.

Niezależnie przy tym od zasięgu dotychczasowych (lub planowanych) rozpoznań, zróżnicowania metod stosowanych przez specjalistów, należy pamiętać o tym, że dostępny zasób wiadomości na temat początków osadnictwa człowieka w każdym rejonie, a także jego historii (również w gminie i na terenie miasta Czechowice-Dziedzice), nigdy nie będzie pełny.

7. ZALECENIA KONSERWATORSKO-OCHRONNE

(obszary i zasady ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowe)

Ochroną konserwatorską należy objąć wszystkie, wyszczególnione w tabeli 1 stanowiska archeologiczne. W szczególności ochrona ta winna polegać na:

1) zakazie jakichkolwiek prac ziemnych w podanym zasięgu występowania zidentyfikowanych na powierzchni stanowisk materiałów zabytkowych (zaznaczonych na mapach nr 1-15 w skali 1:10 000), w tym np. przekładki i budowy ciągów infrastruktury technicznej itd., bez podjęcia niezbędnych wyprzedzających badań archeologicznych (por. pkt. 2);

2) wszelkie roboty ziemne (inwestycyjne) realizowane w najbliższym otoczeniu (otulinie) wszystkich wyróżnionych stanowisk archeologicznych (pkt. 1), tzn. w promieniu do 40 m od ich centrum, winny być prowadzone pod nadzorem archeologicznym. Nie da bowiem się wykluczyć większego – niż zakłada się na obecnym etapie rozpoznania terenu – zasięgu poszczególnych obiektów archeologicznych (ich pozostałości podziemnych). Uzgodnień szczegółowych zakresu nadzoru należy dokonywać ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;

3) w wypadku konieczności jakichkolwiek działań (np. inwestorskich) związanych z naruszaniem gruntu w obrębie wyróżnianych stanowisk archeologicznych (pkt. 1) lub strefy ochronnej (pkt. 2) winny być one poprzedzone uzupełniającymi archeologicznymi badaniami weryfikacyjnymi (w tym z użyciem technik nieniszczących, ale również rozpoznawczo-sondażowymi), ewentualnie – w zależności od uzyskanych wyników – ratowniczymi (lub jedynie nadzorem podczas prac budowlanych), zaplanowanymi i przeprowadzonymi w uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Katowicach. Wspomniane prace ochraniające substancję zabytkową mogą w wypadku stanowisk tzw. płaskich „uwolnić” dany teren dla celów inwestycyjnych;

4) mając na uwadze opisany, niedostateczny stan rozpoznania archeologicznego terenu potencjalną możliwość istnienia nierozpoznanych dotąd stanowisk, zaleca się wprowadzenie zasady stałego prowadzenia nadzorów archeologicznych podczas większych robót ziemnych na terenie miasta i gminy (np. inwestycje liniowe, rozbudowa, przebudowa lub budowa zakładów przemysłowych, likwidacja lub poszerzanie zasięgu hałd, budowa sklepów w typie marketów, z reguły

obejmujących połać kilku hektarów gruntu, budowa nowych dróg i ulic; regulacje/pogłębianie cieków wodnych). Wspomniane nadzory winny obejmować zwłaszcza wszelkiego typu inwestycje, związane z ingerencją podziemną (wykonywaniem wykopów) w poszczególnych dzielnicach miast lub wsiach sołeckich gminy. Należy liczyć się z tym, że pod fundamentami istniejącej zabudowy lub pod innymi elementami zagospodarowania terenu (np. hałdami), potencjalnie może znajdować się archeologiczna substancja zabytkowa;

5) prowadzenie jakichkolwiek prac ziemnych w obrębie budynków i obiektów uznanych za zabytkowe ze względów architektonicznych, historycznych (zwłaszcza sakralnych) lub innych, uwzględnione i wyszczególnione na innych stronach całościowego opracowania, poświeconego dobrom kultury w Czechowicach-Dziedzicach, mieście i gminie (również wyszczególnionym w niniejszym opracowaniu – wpisanych do rejestru zabytków) winny być prowadzone pod stałym nadzorem archeologicznym, w uzgodnieniu ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Nie można wykluczyć, że ich części wziemne kryją nieznane elementy lub szczegóły konstrukcyjne, ewentualnie pozostałości starszych założeń (nawet o podobnej do dzisiejszej funkcji).

dr Mirosław Furmanek

mgr Sławomir Kulpa

mgr Adrian Podgórski

8. SŁOWNIK STOSOWANYCH TERMINÓW

W tekście posiłkowano się różnymi pojęciami/terminami, standardowo używanymi przez archeologów zwłaszcza w trakcie realizacji poszukiwań terenowych i opracowywania materiałów zabytkowych. Ich wyjaśnienie załączono poniżej.

Archeologia – odrębna dyscyplina naukowa powstała pod koniec XIX w., zaliczana do nauk pomocniczych historii. Przedmiotem zainteresowania a. są materialne i niematerialne pozostałości życia ludzi minionych czasów (generalnie prze- lub wczesnohistorycznych) wraz z kontekstem środowiskowym, w celu poznania i zrozumienia ich kultury.

Archeologiczne badania - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego; w zależności od potrzeb, zakresu, okoliczności, zastosowanych metod wyróżnia się: →a. badania nieinwazyjne (nieniszczące), →a. badania powierzchniowe, →a. badania ratownicze, →a. badania ratunkowe,→a. badania sondażowe (rozpoznawcze), →a. badania uzupełniające (weryfikacyjne), →a. badania wyprzedzające, →a. nadzór i in.

Archeologiczne badania nieinwazyjne (nieniszczące) – prace realizowane w celu odkrycie, rozpoznanie i udokumentowanie nowych stanowisk archeologicznych w danym terenie (ewentualnie dodatkowego rozpoznania zidentyfikowanych wcześniej), realizowane metodami nie naruszającymi nawarstwień stratygraficznych w danym terenie (metodami „poza wykopaliskowymi"). Wśród stosowanych metod stosuje się np. fotointerpretację zdjęć lotniczych (badania gabinetowe), geofizyczne-aparaturą specjalistyczną (np. georadarową, elektrooporową, elektromagnetyczną; badania terenowe) i in.

Archeologiczne badania powierzchniowe – prace terenowe o charakterze weryfikacyjno-poszukiwawczym, prowadzone z reguły wczesną wiosną lub jesienią; penetracja świeżo zaoranych pól pozwala na odkrywanie wyoranych spod humusu zabytków, wskazujących na obecność, charakter i domniemany zasięg stanowiska archeologicznego.

Archeologiczne badania ratownicze – prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowe), których celem jest uratowanie zabytkowej substancji reliktowej, tkwiącej pod powierzchnią ziemi, potencjalnie zagrożonej zniszczeniem wskutek planowanych robót ziemnych, związanych np. z realizacją konkretnej inwestycji.

Archeologiczne badania ratunkowe - prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowe), których celem jest uratowanie zabytkowej substancji reliktowej, tkwiącej pod powierzchnią ziemi, bezpośrednio zagrożonej zniszczeniem wskutek realizowanych robót ziemnych, związanych np. z konkretną inwestycją.

Archeologiczne badania sondażowe (rozpoznawcze) - z reguły krótkotrwałe prace o charakterze inwazyjnym (wykopaliskowym), których celem jest wstępne rozpoznanie i określenie dokładniejsze charakteru oraz zasięgu stanowiska archeologicznego.

Archeologiczne badania wyprzedzające – prace terenowe z reguły o charakterze wykopaliskowym, których celem jest przebadanie nawarstwień kulturowych, zagrożonych zniszczeniem z powodu działań inwestycyjnych. Badania te winny poprzedzać rozpoczęcie prac budowlanych; ich zasięg wyznaczają granice inwestycji.

Archeologiczne badania uzupełniające (weryfikacyjne) – prace terenowe (o charakterze powierzchniowym, sondażowym, metodami nieinwazyjnymi), których celem jest sprecyzowanie danych na temat znanych w danym terenie stanowisk archeologicznych (funkcja, chronologia, zasięg), połączone z poszukiwaniem stanowisk nowych, wcześniej nie odkrytych. Z reguły realizowane w celu zobiektywizowania i uzupełnienia danych dot. pra- i wczesnodziejowej obecności człowieka w danym terenie, często w etapie poprzedzającym większe działania inwestycyjne (np. budowę autostrad), co wpływa na decyzje dotyczące podjęcia →a. badań wyprzedzających.

Archeologiczne dziedzictwo kulturowe – „elementem archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje się wszystkie pozostałości i obiekty oraz wszelkie inne ślady ludzkości z minionych epok: których zachowanie i badanie przyczynia się do odtworzenia historii ludzkości i jej powiązań ze środowiskiem naturalnym; w wypadku których wykopaliska, odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i nad jej środowiskiem stanowią główne źródło informacji" (art. 1 „Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta 16.01. 1992 r.; Dz. U. nr 120 z 16.10. 1996 r., poz. 564).

Archeologiczne stanowisko (~ obiekt) - miejsce będące śladem pobytu człowieka w przeszłości, zawierające w sobie liczne informacje – w postaci tkwiących w warstwach ziemi (lub/i na jej powierzchni), czasami w wodzie, nawarstwień kulturowych (np. konstrukcji-zabytków nieruchomych)

jak i zabytków ruchomych, z uwzględnieniem ich wzajemnych związków, informujących o tym, co w tym miejscu działo się w odległych czasach.

Archeologiczne Zdjęcie Polski (w skrócie AZP) – nazwa ogólnopolskiej akcji, prowadzonej od połowy lat 70., której celem jest weryfikacja danych archiwalnych oraz → badania powierzchniowe (poszukiwawcze) na danym terenie (tzw. obszarze), co w efekcie prowadzi do zebrania ogółu dostępnych informacji na temat jego zasiedlenia przez człowieka. Prace w terenie prowadzi się w obrębie tzw. obszarów (powierzchni około 35 km^2)- map w skali 1:25 000 - wydzielanych w ramach ponumerowanych, poziomych pasów i pionowych słupów. Zidentyfikowane lub odkryte → stanowiska archeologiczne otrzymują kolejny nr w obrębie miejscowości, a także na obszarze. Dokumentacja obszaru obejmuje m.in.: sprawozdanie tekstowe, mapę obszaru z zaznaczonymi stanowiskami a. (numeracja na obszarze), → karty AZP stanowisk a.

Archeologiczny nadzór – bieżące dokumentowanie układów stratygraficznych w trakcie robót budowlanych (inwestycyjnych), prowadzonych w miejscach potencjalnego lub stwierdzonego występowania zabytków lub stanowiska archeologicznego. Pozytywny wynik nadzoru może być powodem wszczęcia → a. badań ratowniczych lub ratunkowych.

Archeologiczny zabytek – wszelka tkwiąca w ziemi, na jej powierzchni lub w wodzie pozostałość dawnego życia i działalności człowieka (zabytek nieruchomy, złożony z warstw kulturowych – konstrukcji; zabytki ruchome-wytwory człowieka, np. wyroby gliniane, metalowe i szklane, kości zwierzęce itd.). Wszystkie zabytki archeologiczne stanowią pozostałość polskiego (ogólnoeuropejskiego) dziedzictwa kulturowego i należą do Skarbu Państwa.

Karta AZP – in. KESA (Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego); część obowiązkowej dokumentacji powykonawczej danego obszaru → AZP; druk w formie ankiety służący do rejestracji, opisu i ewidencji → stanowiska archeologicznego, zawierający także mapę w skali 1:10 000 z jego lokalizacją (domniemanym zasięgiem ustalonym na podstawie rozrzutu znalezionych na powierzchni zabytków, zidentyfikowanych drogą a. badań powierzchniowych AZP).

Krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze; pojęcie „archeologiczny krajobraz kulturowy" obejmuje generalnie czasy pradziejów oraz wczesnohistoryczne, stanowiąc domenę badań → archeologii.

Osada - miejsce posadowienia stanowiska archeologicznego o funkcji dającej się bliżej określić, przypuszczalnie służąca funkcjom mieszkalnym i gospodarczym (swoistym odpowiednikiem terminu dla starszej epoki kamienia, czasów, w których populacje prowadziły wędrowny, koczowniczy tryb życia, jest obozowisko).

Punkt osadniczy – miejsce zidentyfikowania średniej liczby (kilku-kilkunastu) zabytków archeologicznych, niemożliwe do bliższego określenia pod kątem pełnionej funkcji.

Rejestr zabytków w Polsce – ogólnopolska baza danych obejmująca obiekty najbardziej wartościowe pod względem historyczno-kulturowym, ważne dla poznania historii danego regionu, kraju, podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej (przed zniszczeniem, naruszeniem substancji itd.). Rejestru zabytków w Polsce zaczęto go tworzyć jeszcze przed II wojną światową, niemniej prawne sformalizowanie zapisów nastąpiło w 1945 r.). Często wspomniane obiekty są zagrożone naturalnym lub antropogenicznym zniszczeniem; wpisów do rejestru dokonują właściwi terytorialnie wojewódzcy konserwatorzy zabytków (z urzędu, na wniosek np. właściciela gruntu, na którym obiekt jest posadowiony); wg stanu na 31 grudnia 2008 r. rejestr zabytków nieruchomych (obejmujących archeologiczne) osiągnął w Polsce stan 62 878, natomiast ruchomych (np. zabytkowe wyposażenie kościołów, kolekcje prywatne) - 201 673 (wg danych na stronie internetowej Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie).

Stanowisko wielokulturowe – miejsce będące śladem pobytu na nim człowieka w przeszłości w kilku różnych okresach chronologicznych.

Ślad osadnictwa – miejsce zidentyfikowania nielicznych zabytków archeologicznych, co często uniemożliwiaj bliższe określenie chronologii, funkcji i charakteru stanowiska archeologicznego.

Warstwa (nawarstwienia) kulturowa (-e) – pojedynczy lub zwielokrotniony układ stratygraficzny ziemi (niekiedy również w wodzie), zmieniony lub wykształcony przez człowiek, często zawierający różne zabytki (nieruchome – konstrukcje, ruchome – wyroby).

9. LITERATURA

Archeo-Ekspert, 2007, Wyniki obserwacji podczas nadzoru wykopów budowlanych w Czechowicach-Dziedzicach, ul. Barlickiego (działki 4534/12, 3560/30, 3560/31, 3560/32). (maszynopis w Archiwum Śląskiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Bielsku Białej).

Beninger E. 1940, Beiträge zu einer Vor- und Frühgeschichte von Südostenoberschlesien, "Duetsche Monatshefte. Zeitschrift fur Geschichte und Gegenwart des Ostdeutschtums", 6(16), H. 7, s. 251-263.

Borek H. 1988, Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole.

Chorąży B., Chorąży B. 2009, Od młodszej epoki kamienia po czasy wielkiej wędrówki ludów, (w:) I. Panic (red.), Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych, Cieszyn.

Chorąży B., Chorąży B. 2010, Rola Beskidu Zachodniego w kontaktach Północy z Południem w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, (w:) J. Gancarski (red.), Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza, Krosno, s. 443-492.

Chromik G. 2001, Czechowice-Dziedzice i okolice. Monografia historyczna (do roku 1918 r.), Czechowice-Dziedzice.

Czechowice – Dziedzice - Przewodnik po mieście i sołectwach 2009, Czechowice-Dziedzice.

Foltyn E. 2009, Ziemia cieszyńska i tereny sąsiednie w okresie paleolitu i mezolitu, (w:) I. Panic (red.), Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych, Cieszyn.

Foltyn E., Foltyn E. 2001, Stan badań nad kulturą pucharów lejkowatych w zachodniej części Karpat polskich, Krosno, s. 56-67.

Foltyn, E. M., Foltyn, E. 2002. Wstępne wyniki badań sondażowych na stanowisku A w Rybniku-Kamieniu, województwo śląskie, (w:) E. Tomczak (red.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999-2000,* Katowice: Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach, s. 46-53.

Foltyn, E., Foltyn, E., Jochemczyk, L., Nawrocki, J., Nita, M., Waga, J., & Wójcik, A. (2010). The oldest human traces north of the Carpathians (Kończyce Wielkie 4, Poland), "Journal of Archaeological Science", 37 (8), 1886-1897

Foltyn E., Foltyn E., Kuś W. 1991, Wyroby kamienne z zachodniej części Karpat polskich ze zbiorów muzeów w Bielsku-Białej i Cieszynie, "Śląskie Sprawozdania Archeologiczne", t. 32, s. 301-335.

Gluźniewicz G. 2009, Sprawozdanie z prac archeologicznych przeprowadzonych w trybie nadzoru w Czechowicach-Dziedzicach na ulicy Wąskiej oraz działkach przyległych do ul. Łukaszewicza, Ślepej i Prusa w okresie 18.08.2008 do 14.10.2008 (maszynopis w Archiwum Śląskiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Bielsku Białej).

Kondracki J., 2002, Geografia regionalna Polski, Warszawa.

Kuhn W. 1981, Geschichte der deutschen Sprachinsel Bielitz (Schlesien), Würzburg.

Matuszkiewicz W., Faliński J.B., Kostrowicki A.S., Matuszkiewicz J.M., Olaczek R., Wojterski T., 1995, Potencjalna roślinność naturalna Polski. Mapa przeglądowa 1:300 000. Arkusze 1-12, IGiPZ PAN, Warszawa.

Mądrzycki G, I. Smajek 2009, Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego przy fundamencie budynku mieszkalnego w Czechowicach-Dziedzicach na ul. Lipowej, Kraków 2009 r. (maszynopis w Archiwum Śląskiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Bielsku Białej).

Pierzak J. 1976, Badania wykopaliskowe w Czechowicach Południowych w roku 1976. Spichlerz, dawny zamek, Katowice (maszynopis w Archiwum Śląskiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Bielsku Białej).

Pierzak J. 1977, Czechowicach Południowe 1977. Spichlerz - dawny zamek, Katowice (maszynopis w Archiwum Śląskiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Bielsku Białej).

10. Katalog stanowisk archeologicznych

Katalog stanowisk archeologicznych zarejestrowanych dotąd na terenie miasta i gminy Czechowice-Dziedzice zawiera tabela nr 1. Uwzględniono w niej informacje na temat 80 stanowisk archeologicznych, z których 2 **nie posiadają zaznaczonej dokładnej lokalizacji na mapach archiwalnych** (w tabeli 1 nr 12, 13).

Rozlokowanie wspomnianych stanowisk, ich zasięgi, przedstawiono na dołączonych mapach w skali 1:10 000 (mapy nr 1-15). Numeracja w tabeli 1 odpowiada przy tym numeracji na mapach. Na mapach szczegółowych zastosowano kilka odmian sygnatur lokalizacji stanowisk archeologicznych, które są zgodne z wytycznymi metodycznymi przedsięwzięcia związanego z inwentaryzacją stanowisk archeologicznych w ramach tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski:

	kropka z wypełnieniem przezroczystym (średnicy 2-3 mm): stanowiska o znanej lokalizacji, w typie śladów lub punktów osadniczych o szacowanej wielkości do około 1 ara
	kropka z wypełnieniem przezroczystym (średnicy 5 mm) lub owal, okręg, zarys nieforemny z niebieskim wypełnieniem przezroczystym: stanowiska o znanej lokalizacji, posiadające większą – wg szacunków – powierzchnię, rzędu >1 ar, a nawet kilka ha
	trójkąt z wypełnieniem przezroczystym: stanowiska archiwalne o znanej lokalizacji, które podczas badań powierzchniowych AZP nie dostarczyło nowych znalezisk
Δ	**trójkąt czarny bez wypełnienia, umieszczony koło nazwy miejscowości: stanowiska o nieznanej dokładnie lokalizacji (znamy jedynie nazwę miejscowości znalezisk, z reguły archiwalnych)**

W przypadku oznaczenia lokalizacji stanowiska za pomocą kropek (małą lub dużą) lub trójkąta z wypełnieniem jako centralny punkt danego obiektu należy traktować ich środek. Z kolei oznaczenie stanowiska za pomocą owalu jako zasięg przestrzeni reliktowej (kulturowej) należy uznawać całość zaznaczonej strefy (bywa ona ustalana na podstawie ilości i rozrzutu przestrzennego materiałów zabytkowych znajdowanych na powierzchni, ew. uwzględniając wyniki badań inwazyjnych - wykopaliskowych).

W przypadku stanowisk zaznaczonych przy pomocy „pustego” trójkąta przy nazwie miejscowości wspomniana sygnatura nie posiada waloru lokalizacyjnego w sensie usytuowania konkretnego stanowiska archeologicznego (potwierdza ona jedynie istnienie stanowiska o dokładniejszej lokalizacji nieznanej).

Tabela 1. Gmina Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Zestawienie znanych stanowisk archeologicznych.

Nr na mapie	Nr mapy 1:10000	Nazwa	Nr stan. w miejscowości	Nr na arkuszu AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Obszar stanowiska	Zabytki	Uwagi
1	6	Bronów	1	1	osada palafitowa (?)	neolit (KPL?)	b.d.	wyroby kamienne i kościane, konstrukcja drewniana	Beninger 1940
2	6	Bronów	2	3	obozowisko	neolit lub WEB	do 0,5 ha	4 wyroby krzemienne	AZP 2002 (B. Chorąży)
3	6	Bronów	3	4	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 odnawiak	AZP 2002 (B. Chorąży)
4	11	Bronów	4	5	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
5	12	Bronów	5	6	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	2 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
6	11	Bronów	6	7	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
7	12	Bronów	7	8	osada	późne średniowiecze	do 0,5 ha	10 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
8	12	Bronów	8	9	ślad osadnictwa	pradzieje	do 0,5 ha	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
					osada	późne średniowiecze	do 0,5 ha	5 fragm. ceramiki	
9	12	Bronów	9	17	ślad osadnictwa	nieokreślona	1 ar	moneta	AZP 2002 (B. Chorąży)
10	12	Bronów	10	21	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
					ślad osadnictwa	nowożytność	1 ar	skałka na rogowcu	
11	12	Bronów	11	22	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 rdzeń szczątkowy	AZP 2002 (B. Chorąży)
12		Czechowice-Dziedzice	2	29	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze		fragm. ceramiki	ZOW, r. V, 1929, s. 103
13		Czechowice-Dziedzice	3	30	ślad osadnictwa	epoka brązu-epoka żelaza (KŁ)	-	2 topory kamienna	z koryta Wisły; Foltyn, Foltyn, Kuś 1991
14	3	Czechowice-Dziedzice	4	17	ślad osadnictwa	neolit lub WEB	do 0,5 ha	łuszczka	AZP 2001 (E. Foltyn)
					ślad osadnictwa	średniowiecze	do 0,5 ha	2 fragm. ceramiki	
15	8	Czechowice-Dziedzice	5	18	ślad osadnictwa	pradzieje?	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2001 (E. Foltyn)
16	8	Czechowice-Dziedzice	6	19	ślad osadnictwa	EK	1 ar	1 rdzeń podkrążkowaty	AZP 2001 (E. Foltyn)
17	8	Czechowice-Dziedzice	7	20	obozowisko	paleolit górny lub schyłkowy	do 0,5 ha	8 wyrobów krzemiennych	AZP 2001 (E. Foltyn)
18	8	Czechowice-Dziedzice	8	21	ślad osadnictwa	EK	1 ar	1 zgrzebło boczne z krzemienia mikuszowickiego	AZP 2001 (E. Foltyn)
					ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	
19	9	Czechowice-Dziedzice	9	22	ślad osadnictwa	EK lub WEB	1 ar	1 odłupek	AZP 2001 (E. Foltyn)
20	4	Czechowice-Dziedzice	10	23	ślad osadnictwa	mezolit ?	1 ar	1 wiórek	AZP 2001 (E. Foltyn)
21	4	Czechowice-Dziedzice	11	25	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2001 (E. Foltyn)

Nr na mapie	Nr mapy 1:10000	Nazwa	Nr stan. w miejscowości	Nr na arkuszu AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Obszar stanowiska	Zabytki	Uwagi
22	4	Czechowice-Dziedzice	12	26	ślad osadnictwa	EK	1 ar	1 odłupek retuszowany z fliszu	AZP 2001 (E. Foltyn)
23	9	Czechowice-Dziedzice	13	27	ślad osadnictwa	paleolit	1 ar	1 wiór retuszowany	AZP 2001 (E. Foltyn)
24	9	Czechowice-Dziedzice	14	28	ślad osadnictwa	neolit?	1 ar	1 wiór negatywowy	AZP 2001 (E. Foltyn)
25	14	Czechowice-Dziedzice	15	3	skarb monet	średniowiecze (XIV w.)		ok. 100 groszy praskich	ZP-2002 J. Reyniak
26	9	Czechowice-Dziedzice	16	4	zamek-spichlerz	średniowiecze/okres nowożytny	do 0,5 ha	fragm. naczyń, kafli, relikty architektury	BW 1976-1977 J. Pierzak
27	9	Czechowice-Dziedzice	17	31	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
28	9	Czechowice-Dziedzice	18	32	ślad osadnictwa	neolit lub WEB	1 ar	1 wyr. krzemienny	AZP 2002 (B. Chorąży)
29	14	Czechowice-Dziedzice	19	33	osada	średniowiecze	do 1 ha	7 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
30	13	Czechowice-Dziedzice	20	35	ślad osadnictwa	neolit (KPL?)	1 ar	1 drapacz wiórowy	AZP 2002 (B. Chorąży)
31	8	Czechowice-Dziedzice	21	36	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
32	14	Czechowice-Dziedzice	22	37	ślad osadnictwa	EK lub EB	do 0,5 ha	1 łuszczeń	AZP 2002 (B. Chorąży)
					osada	średniowiecze/okres nowożytny	do 0,5 ha	3 fragm. ceramiki	
33	14	Czechowice-Dziedzice	23	38	ślad osadnictwa	EK lub EB	do 5 ha	1 drapacz z radiolarytu, 1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
					osada	średniowiecze	do 5 ha	7 fragm. ceramiki	
34	13	Czechowice-Dziedzice	24	39	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 wyr. krzemienny	AZP 2002 (B. Chorąży)
35	14	Czechowice-Dziedzice	25	40	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
36	14	Czechowice-Dziedzice	26	41	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 wierzchnik	AZP 2002 (B. Chorąży)
37	14	Czechowice-Dziedzice	27	42	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 fragm. wióra	AZP 2002 (B. Chorąży)
38	14	Czechowice-Dziedzice	28	43	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	2 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
39	14	Czechowice-Dziedzice	29	44	ślad osadnictwa	nieokreślone	1 ar	1 moneta	AZP 2002 (B. Chorąży)
40	14	Czechowice-Dziedzice	30	45	ślad osadnictwa	WEB	do 0,5 ha	1 łuska, 1 grocik	AZP 2002 (B. Chorąży)
					ślad osadnictwa	średniowiecze	do 0,5 ha	2 fragm. ceramiki	

Nr na mapie	Nr mapy 1:10000	Nazwa	Nr stan. w miejscowości	Nr na arkuszu AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Obszar stanowiska	Zabytki	Uwagi
41	14	Czechowice-Dziedzice	31	46	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 rylec jedynak	AZP 2002 (B. Chorąży)
42	14	Czechowice-Dziedzice	32	47	ślad osadnictwa	EK lub WEB	1 ar	1 łuszczeń	AZP 2002 (B. Chorąży)
43	9	Czechowice-Dziedzice	33	50	ślad osadnictwa	EB	1 ar	1 wyr. krzemienny	AZP 2002 (B. Chorąży)
44	9	Czechowice-Dziedzice	34	51	ślad osadnictwa	nowożytność	1 ar	skałka	AZP 2002 (B. Chorąży)
45	14	Czechowice-Dziedzice	35	52	ślad osadnictwa	neolit	1 ar	1 odłupek łuskany	AZP 2002 (B. Chorąży)
46	14	Czechowice-Dziedzice	36	53	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
47	14	Czechowice-Dziedzice	37	54	ślad osadnictwa	EK lub EB	do 0,5 ha	1 odłupek, 1 fragm. narzędzia	AZP 2002 (B. Chorąży)
					ślad osadnictwa	średniowiecze	do 0,5 ha	1 fragm. ceramiki	
48	15	Czechowice-Dziedzice	38	55	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
49	9	Czechowice-Dziedzice	39	56	ślad osadnictwa	EK lub EB	do 0,5 ha	1 wyr. krzemienny	AZP 2002 (B. Chorąży)
					ślad osadnictwa	późne średniowiecze	do 0,5 ha	4 fragm. ceramiki	
50	9	Czechowice-Dziedzice	40	57	ślad osadnictwa	EK lub EB	do 0,5 ha	1 surowiak retuszowany	AZP 2002 (B. Chorąży)
					osada ?	średniowiecze	do 0,5 ha	4 fragm. ceramiki	
51	9	Czechowice-Dziedzice	41	58	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 drapacz	AZP 2002 (B. Chorąży)
52	10	Czechowice-Dziedzice	42	59	osada	średniowiecze	do 0,5 ha	3 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
53	15	Czechowice-Dziedzice	43	60	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
					ślad osadnictwa	nowożytność	1 ar	skałka	
54	8	Ligota	1	12	obozowisko	paleolit schyłkowy	do 0,5 ha	8 wyrobów krzemiennych	AZP 2001 (E. Foltyn)
55	8	Ligota	2	13	ślad osadnictwa	mezolit		liściak kundajski	AZP 2001 (E. Foltyn)
56	8	Ligota	3	14	ślad osadnictwa	EK	1 ar	1 odłupek z fliszu	AZP 2001 (E. Foltyn)
57	8	Ligota	4	16	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2001 (E. Foltyn)
58	9	Ligota	5	24	ślad osadnictwa	mezolit	1 ar	1 ciosak, 1 odłupek retuszowany	AZP 2001 (E. Foltyn)
59	7	Ligota	6	5	ślad osadnictwa	EK lub WEB	1 ar	1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
					ślad osadnictwa	pradzieje?	1 ar	1 fragm. ceramiki	
60	12	Ligota	7	6	obozowisko	EK lub WEB	do 0,5 ha	3 odłupki	AZP 2002 (B. Chorąży)
61	13	Ligota	8	7	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	2 odłupki krzemienne	AZP 2002 (B. Chorąży)

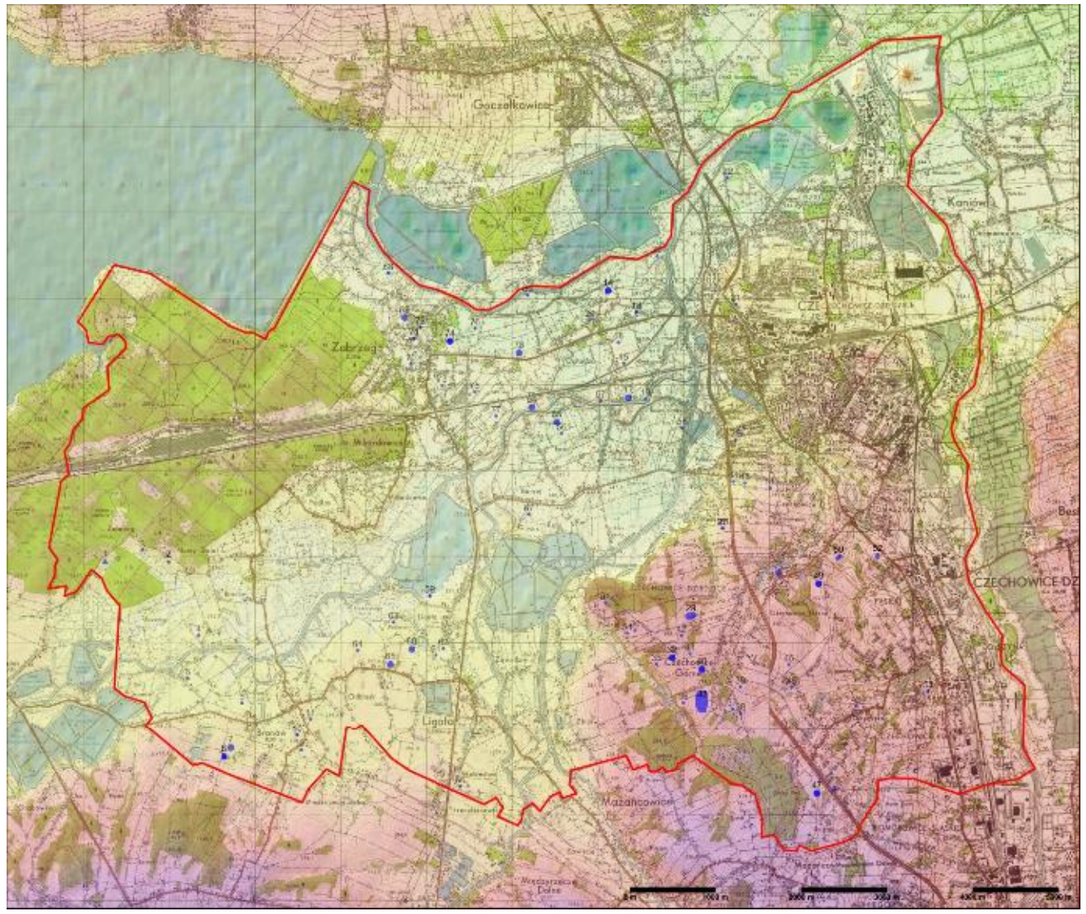
Nr na mapie	Nr mapy 1:10000	Nazwa	Nr stan. w miejscowości	Nr na arkuszu AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Obszar stanowiska	Zabytki	Uwagi
62	13	Ligota	9	8	ślad osadnictwa	neolit	1 ar	2 wyr, krzemienne (w tym drapacz)	AZP 2002 (B. Chorąży)
63	12	Ligota	10	9	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 rdzeń szczątkowy	AZP 2002 (B. Chorąży)
64	12	Ligota	11	10	ślad osadnictwa	późne średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
65	12	Ligota	12	11	osada	późne średniowiecze	do 0,5 ha	3 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
66	13	Ligota	13	18	ślad osadnictwa	średniowiecze	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2002 (B. Chorąży)
67	8	Ligota	14	30	ślad osadnictwa	EK lub EB	1 ar	1 odłupek	AZP 2002 (B. Chorąży)
68	2	Zabrzeg	1	1	ślad osadnictwa	EK	1 ar	1 odłupek	AZP 2001 (E. Foltyn)
69	7	Zabrzeg	2	2	ślad osadnictwa	średniowiecze	do 0,5 ha	2 fragm. ceramiki	AZP 2001 (E. Foltyn)
70	7	Zabrzeg	3	3	ślad osadnictwa	średniowiecze/okres nowożytny	1 ar	3 fragm. ceramiki	AZP 2001 (E. Foltyn)
71	7	Zabrzeg	4	4	ślad osadnictwa	WEB	1 ar	1 narzędzie wnękowe	AZP 2001 (E. Foltyn)
					ślad osadnictwa	średniowiecze/okres nowożytny	1 ar	2 fragm. ceramiki	
72	7	Zabrzeg	5	5	ślad osadnictwa	WEB	1 ar	1 odłupek, 1 rdzeń	AZP 2001 (E. Foltyn)
					ślad osadnictwa	średniowiecze ?	1 ar	osełka	
73	8	Zabrzeg	6	6	ślad osadnictwa	neolit lub WEB	1 ar	1 odłupek	AZP 2001 (E. Foltyn)
74	8	Zabrzeg	7	7	ślad osadnictwa	EK lub WEB	do 0,5 ha	1 okruch negatywowy	AZP 2001 (E. Foltyn)
					ślad osadnictwa	średniowiecze ?	do 0,5 ha	2 fragm. ceramiki	
75	8	Zabrzeg	8	8	ślad osadnictwa	paleolit schyłkowy?	1 ar	1 rdzeń jednopiętowy odłupkowy	AZP 2001 (E. Foltyn)
76	8	Zabrzeg	9	9	ślad osadnictwa	średniowiecze ?	1 ar	1 fragm. ceramiki	AZP 2001 (E. Foltyn)
77	8	Zabrzeg	10	10	ślad osadnictwa	EK lub WEB	1 ar	1 zatępiec	AZP 2001 (E. Foltyn)
78	8	Zabrzeg	11	11	obozowisko	mezolit	do 0,5 ha	2 odłupki, 1 rdzeń jednopiętowy, 1 zbrojnik, 1 podtępiec	AZP 2001 (E. Foltyn)
79	8	Zabrzeg	12	15	ślad osadnictwa	EK	1 ar	1 zgrzebło poprzeczne z krzemienia fliszowego	AZP 2001 (E. Foltyn)
80	3	Zabrzeg	13	31	znalezisko luźne	pradzieje?	1 ar	artefakt brązowy	ZP-2011 J. Maciejewski

Skróty: EK – epoka kamienia, KPL – kultura pucharów lejkowatych, WEB – wczesna epoka brązu, EB – epoka brązu, KŁ – kultura łużycka, AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski; BW – badania wykopaliskowe, ZP – znalezisko przypadkowe, fragm. – fragment (-y), wyr. - wyrób

11. RYCINY

Ryc. 1. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa w skali 1:25000 z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi.

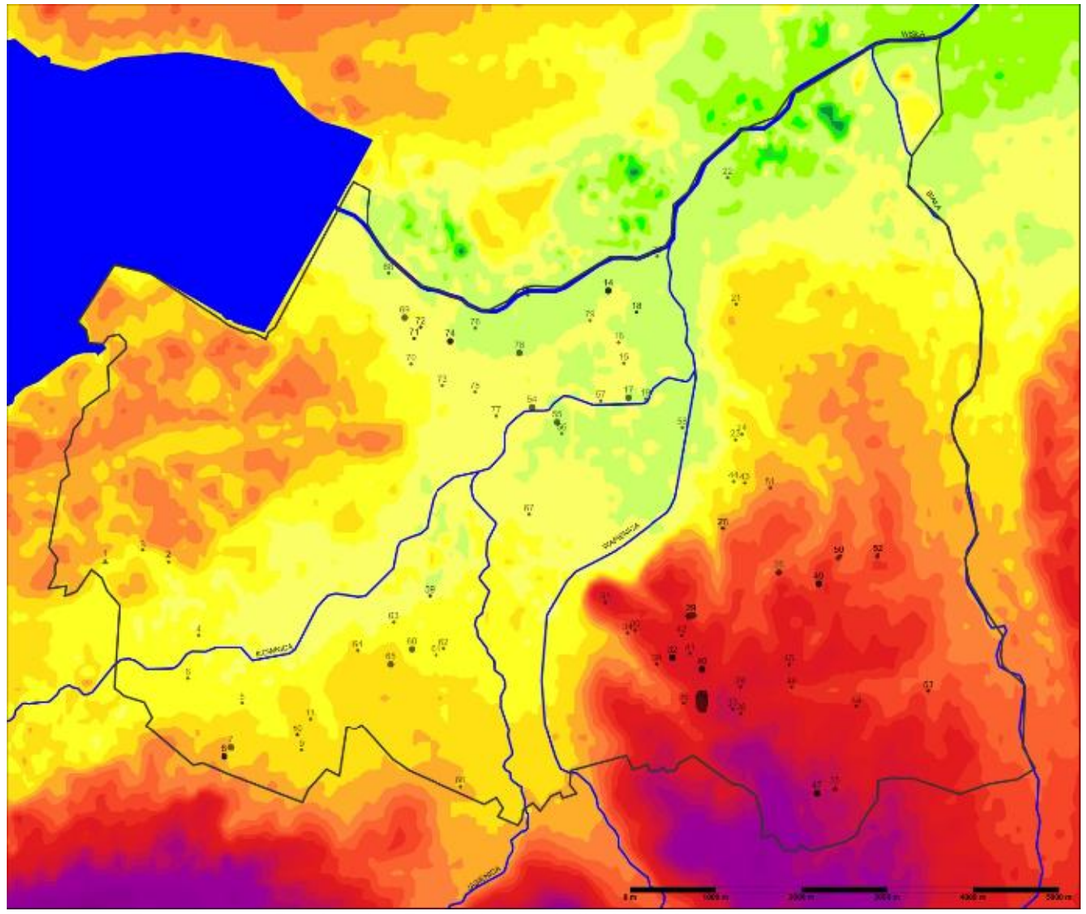
Ryc. 2. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa w skali 1:25000 na tle mapy hipsometrycznej z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi.

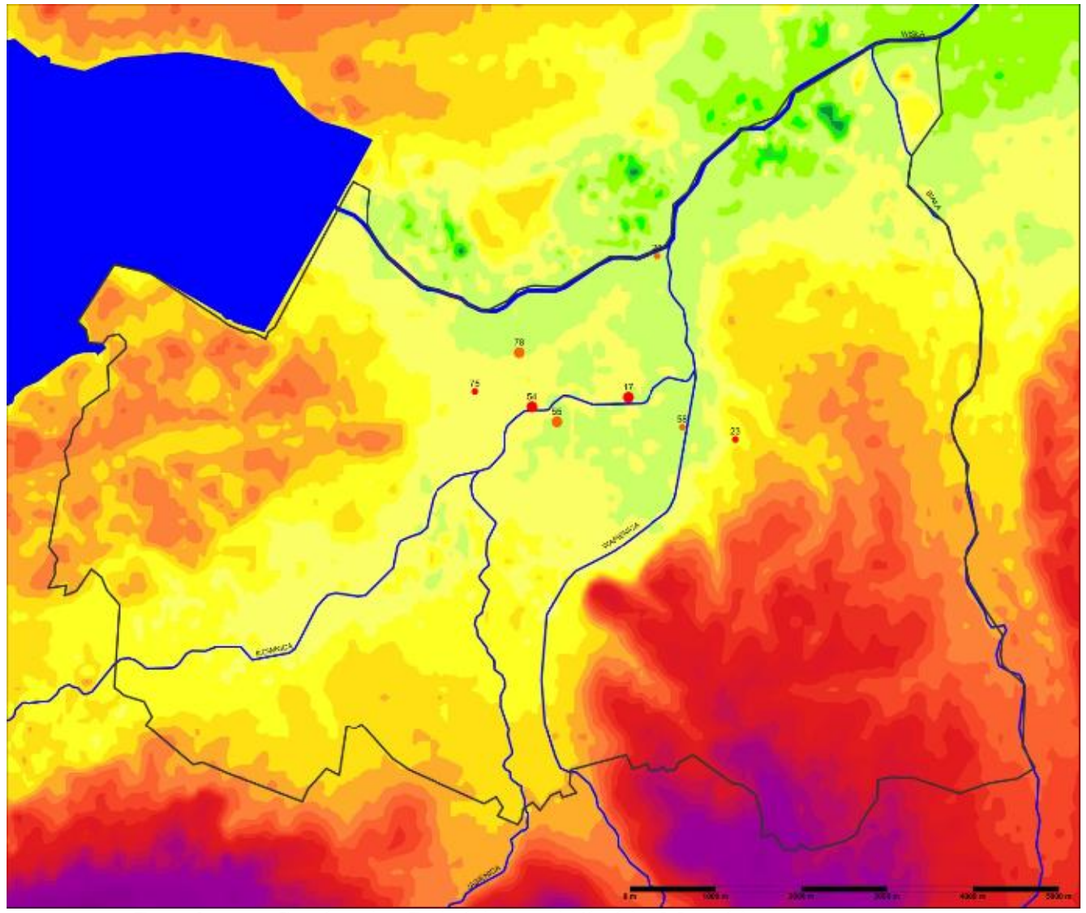
Ryc. 3. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Ortofotomapa z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi.

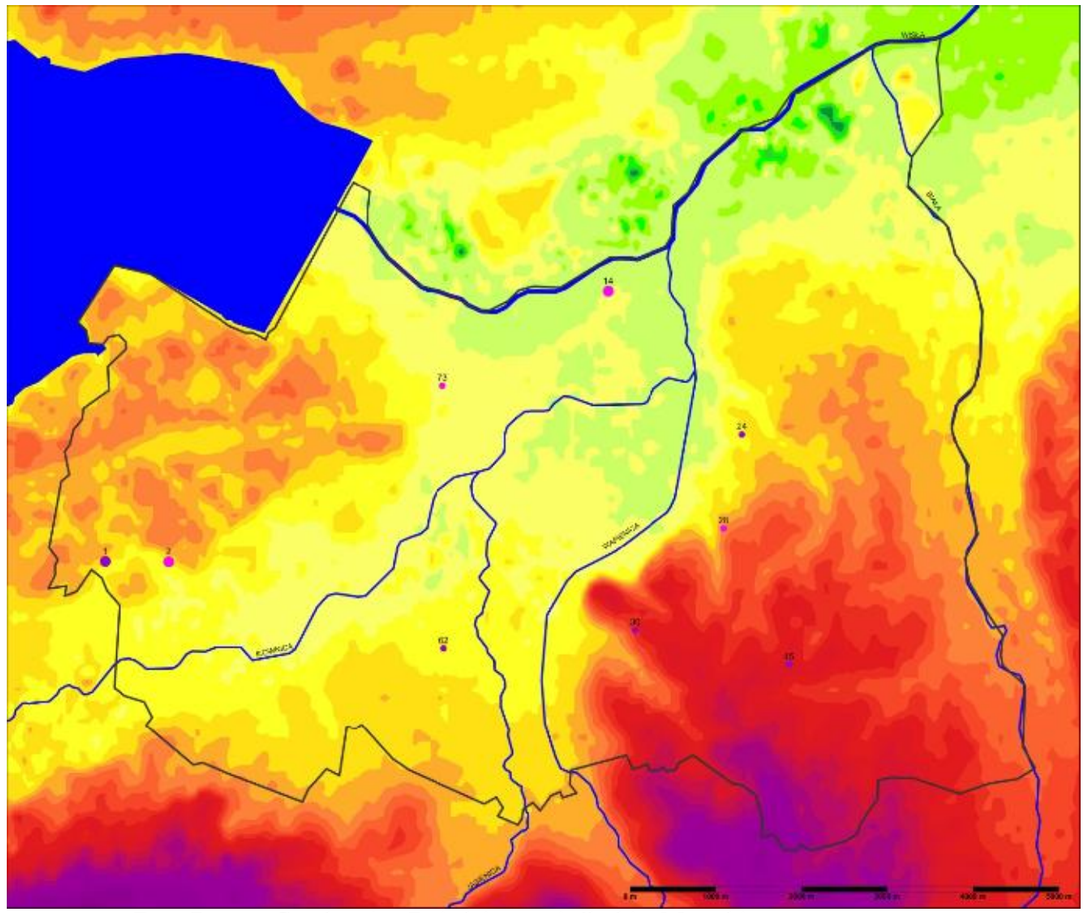
Ryc. 4. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Ortofotomapa na tle mapy hipsometrycznej z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi.

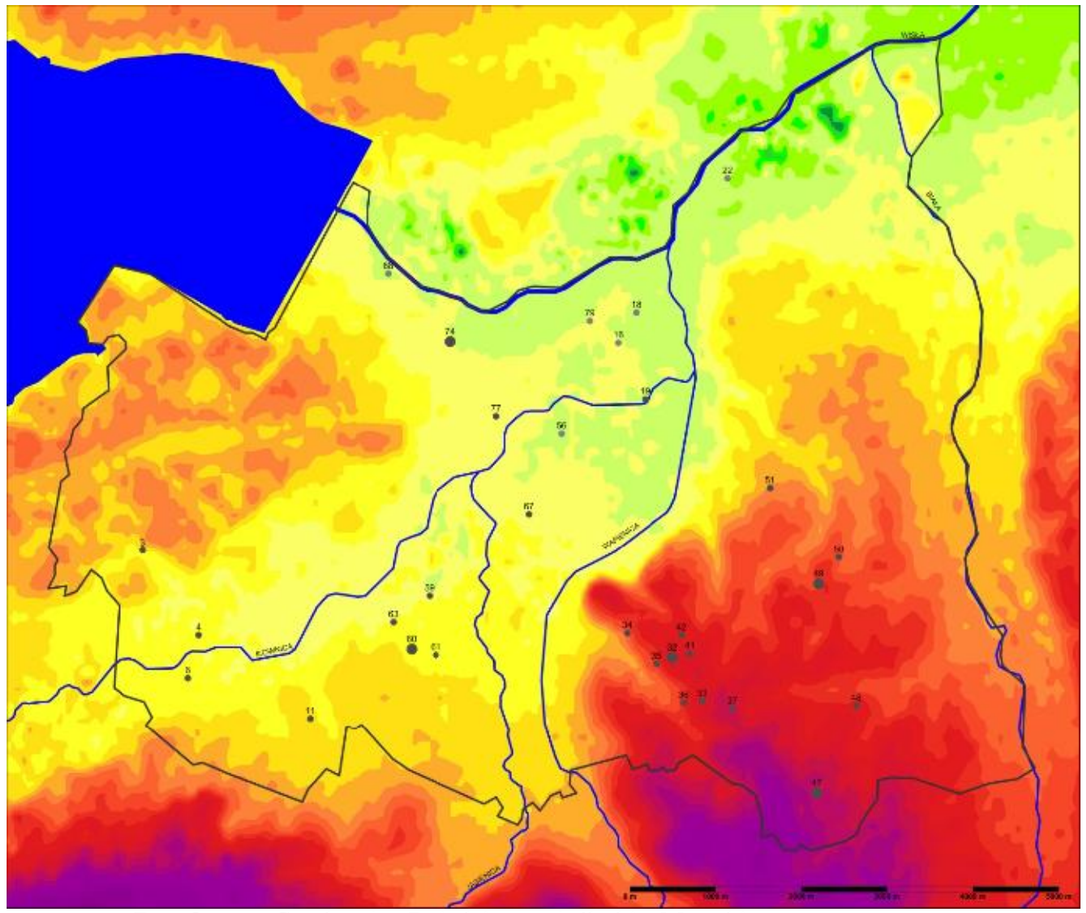
Ryc. 5. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa hipsometryczna z zaznaczonymi wszystkimi stanowiskami archeologicznymi.

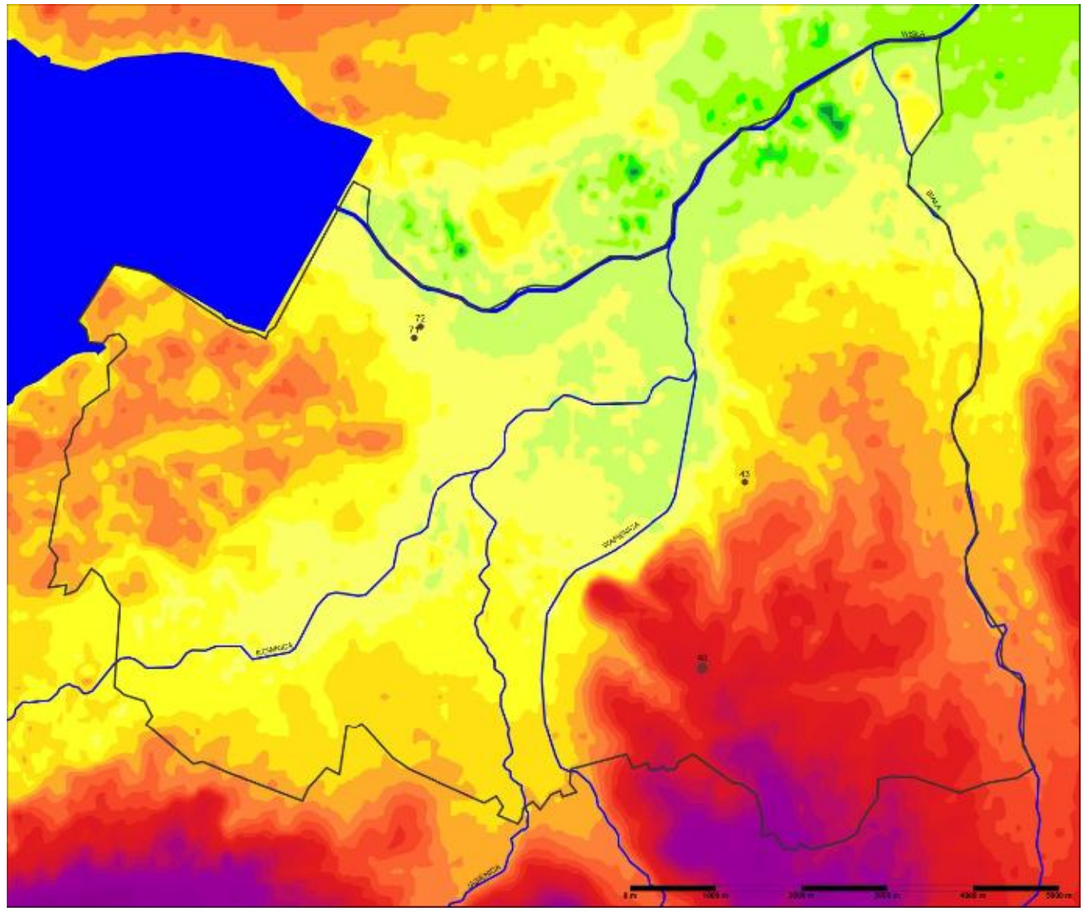
Ryc. 6. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa hipsometryczna z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi pochodzącymi z paleolitu (czerwone) i mezolitu (pomarańczowe).

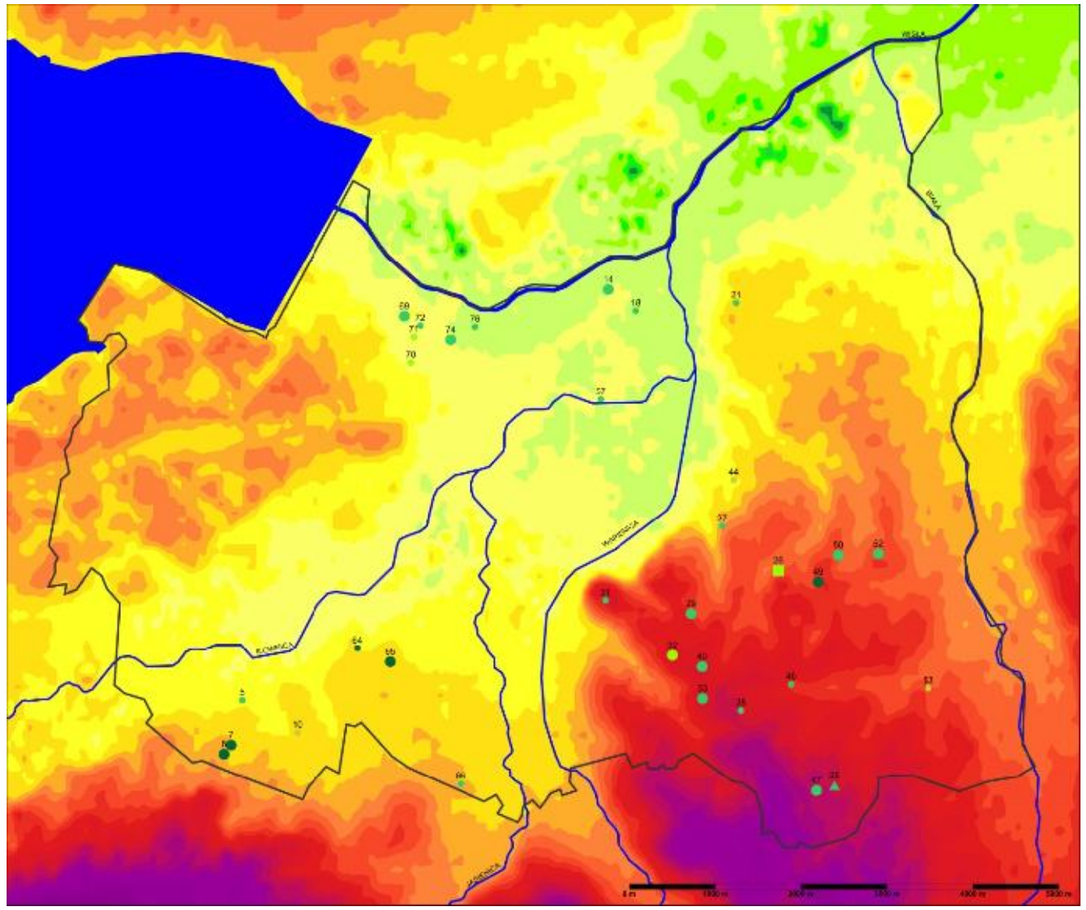
Ryc. 7. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa hipsometryczna z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi pochodzącymi z neolitu.

Ryc. 8. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa hipsometryczna z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi pochodzącymi z epoki kamienia (szare) oraz epoki kamienia lub epoki brązu (ciemnoszare).

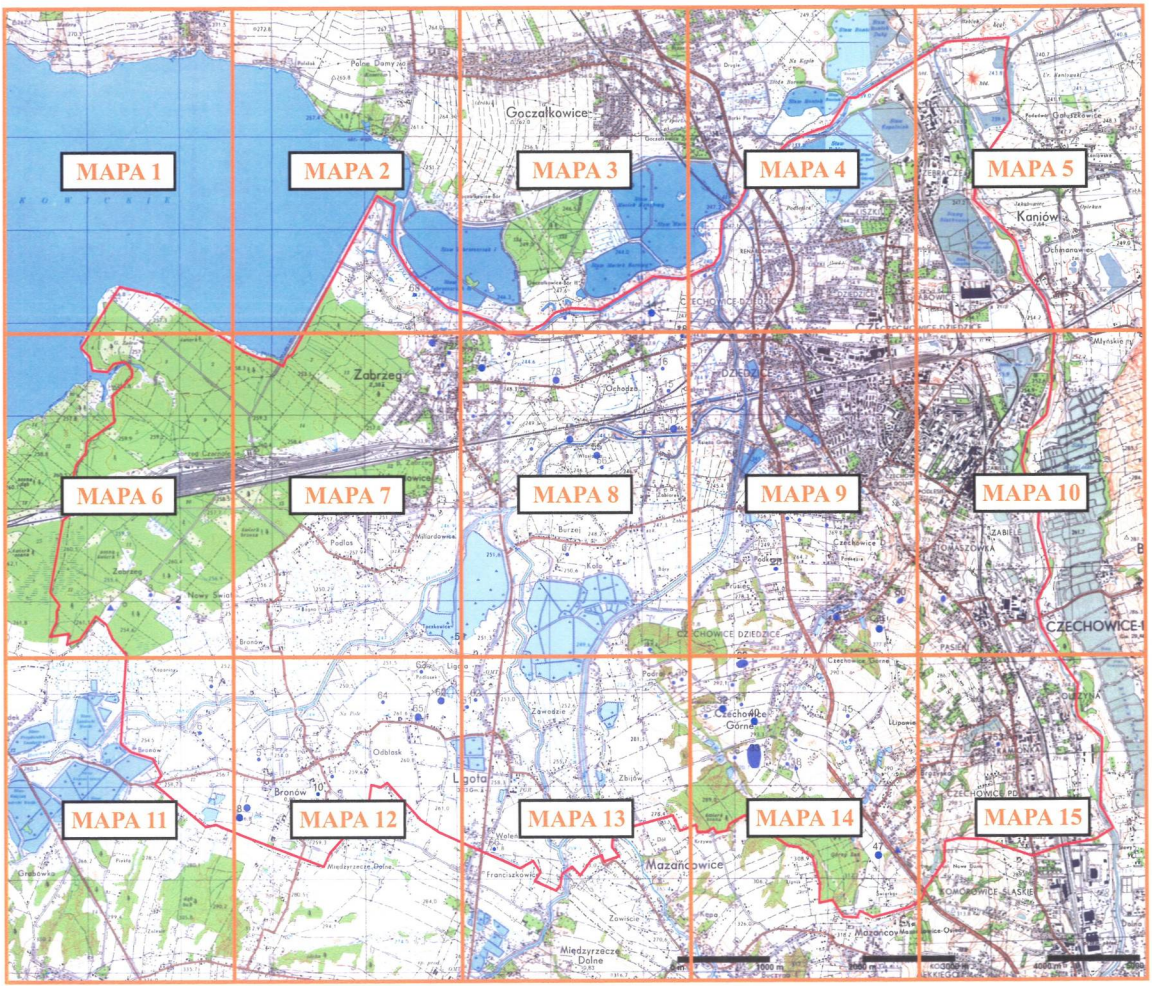

Ryc. 9. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa hipsometryczna z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi pochodzącymi z epoki brązu.

Ryc. 10. Czechowice-Dziedzice, woj. śląskie. Mapa hipsometryczna z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi pochodzącymi z późnego średniowiecza (ciemnozielone), średniowiecza (zielone) oraz średniowiecza i czasów nowożytnych (jaskrawozielone). Zaznaczono miejsce odkrycia skarbu (gwiazdka) oraz spichlerza-dworu (kwadrat).

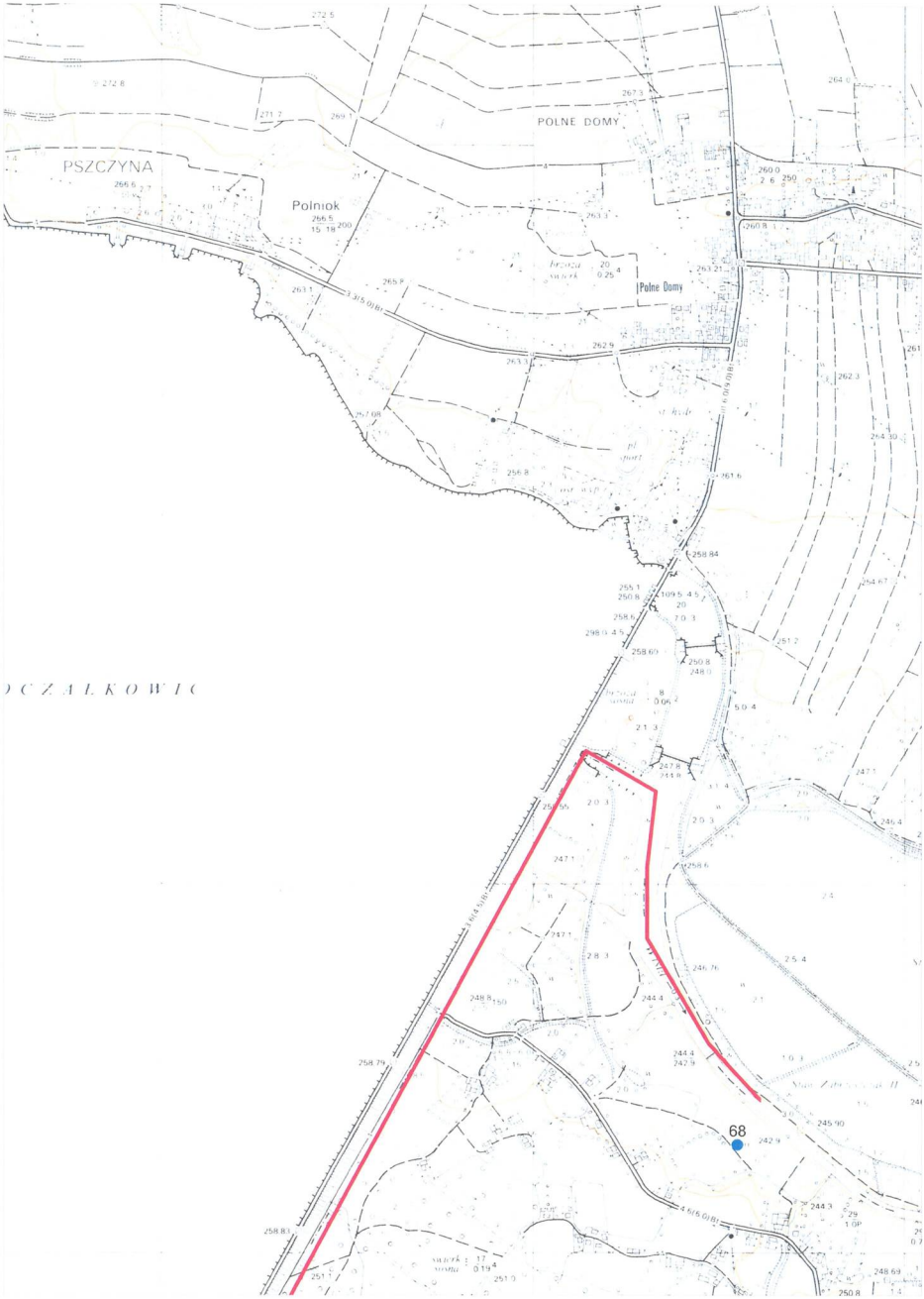
12. MAPY NR 1-15

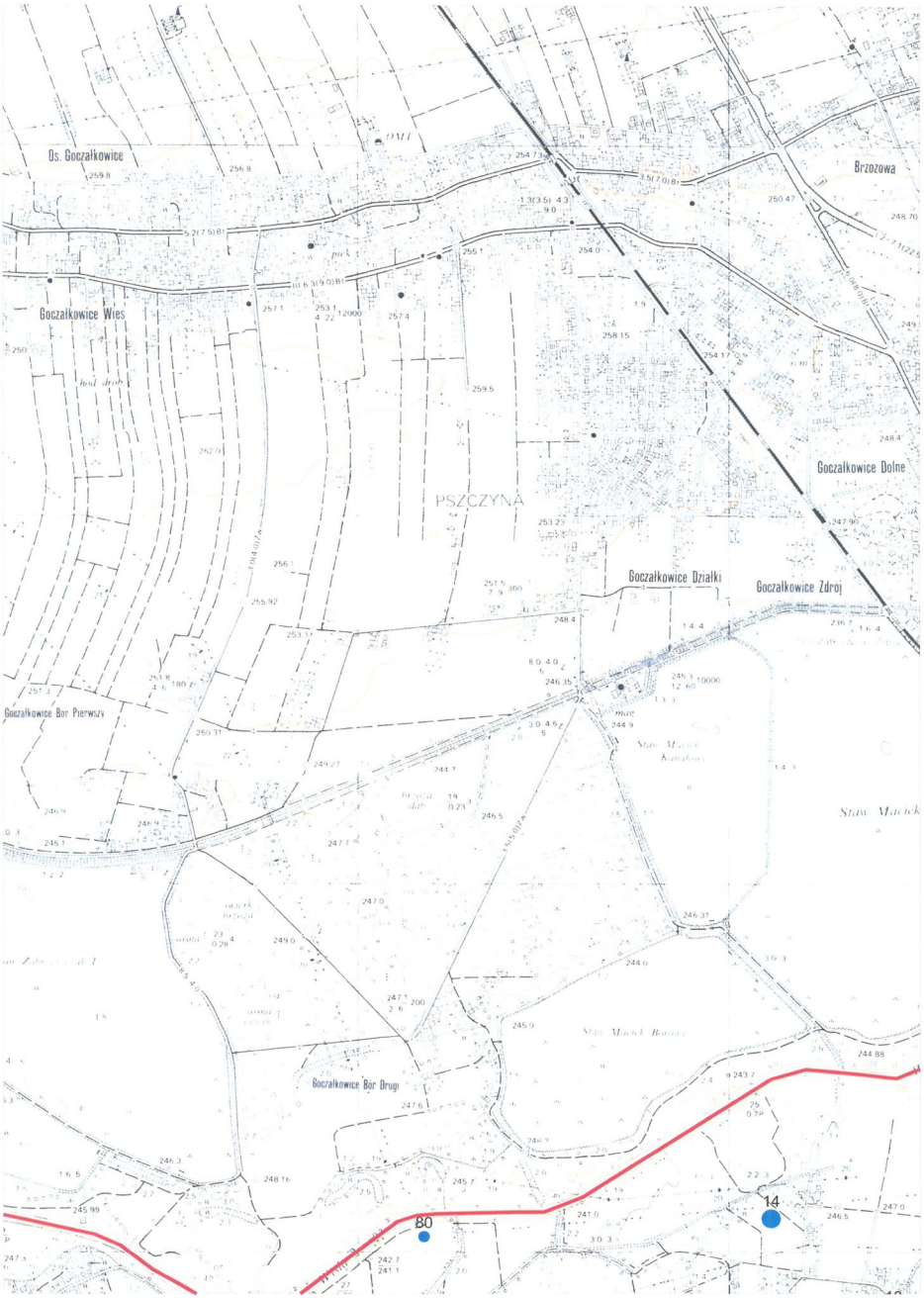
Gmina Czechowice-Dziedzice, pow. Bielsko-Biała,woj. śląskie. Podział sekcji map 1-15

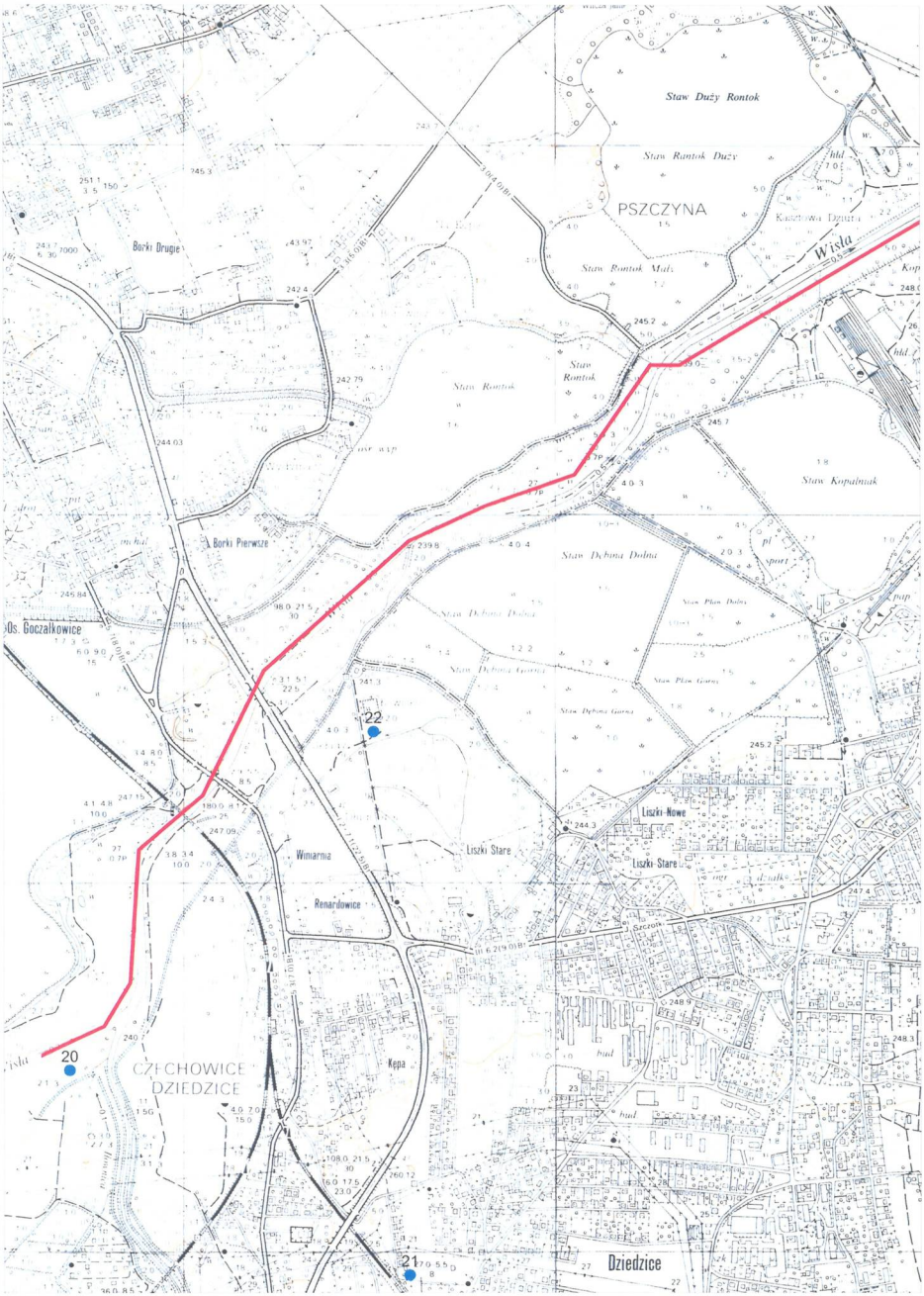
MAPA 1

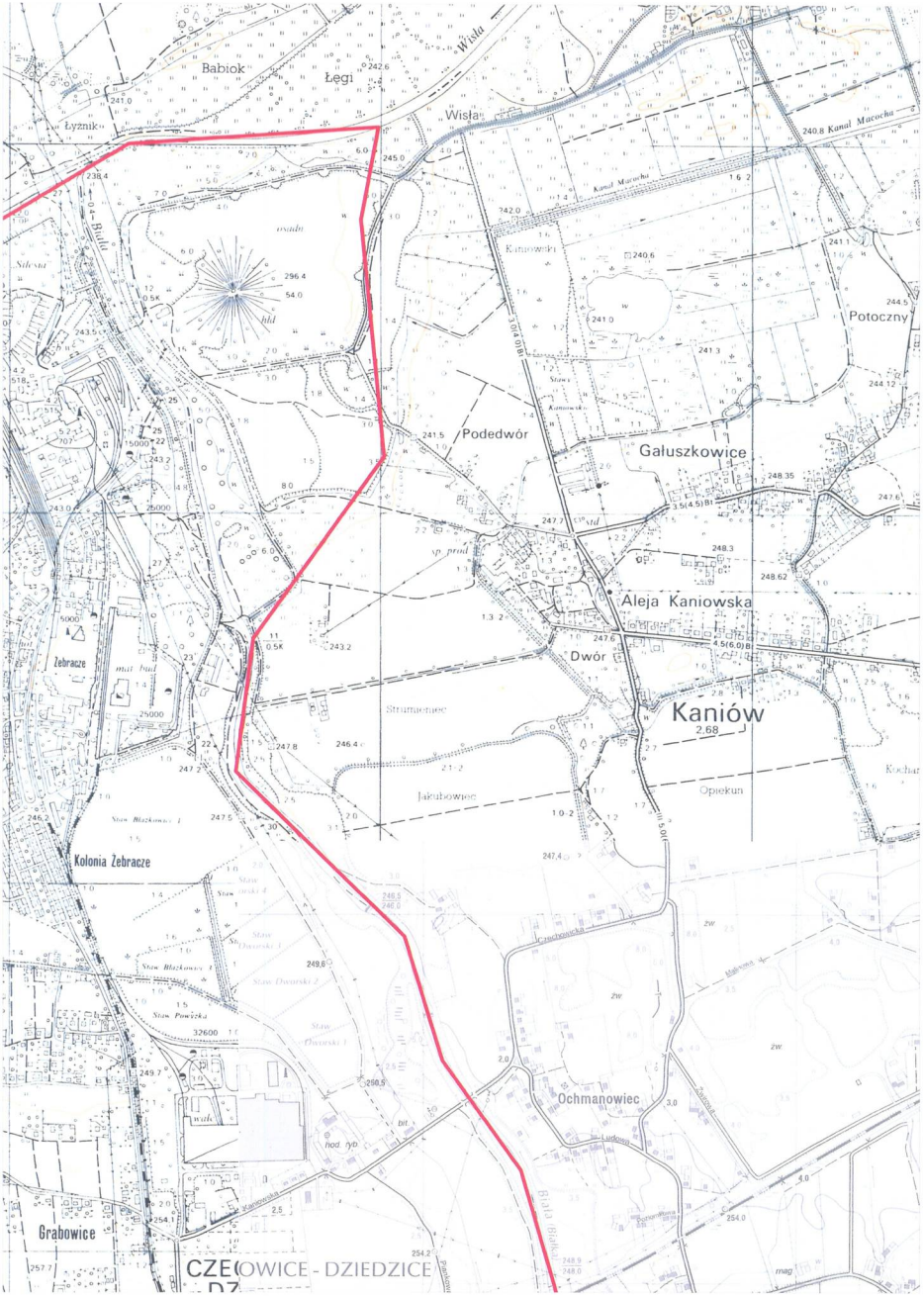
MAPA 2

Os. Goczałkowice
Brzozowa
Goczałkowice Wieś
PSZCZYNA
Goczałkowice Dolne
Goczałkowice Działki
Goczałkowice Zdrój
Goczałkowice Bór Pierwszy
Goczałkowice Bór Drugi
80
14
0
1 km

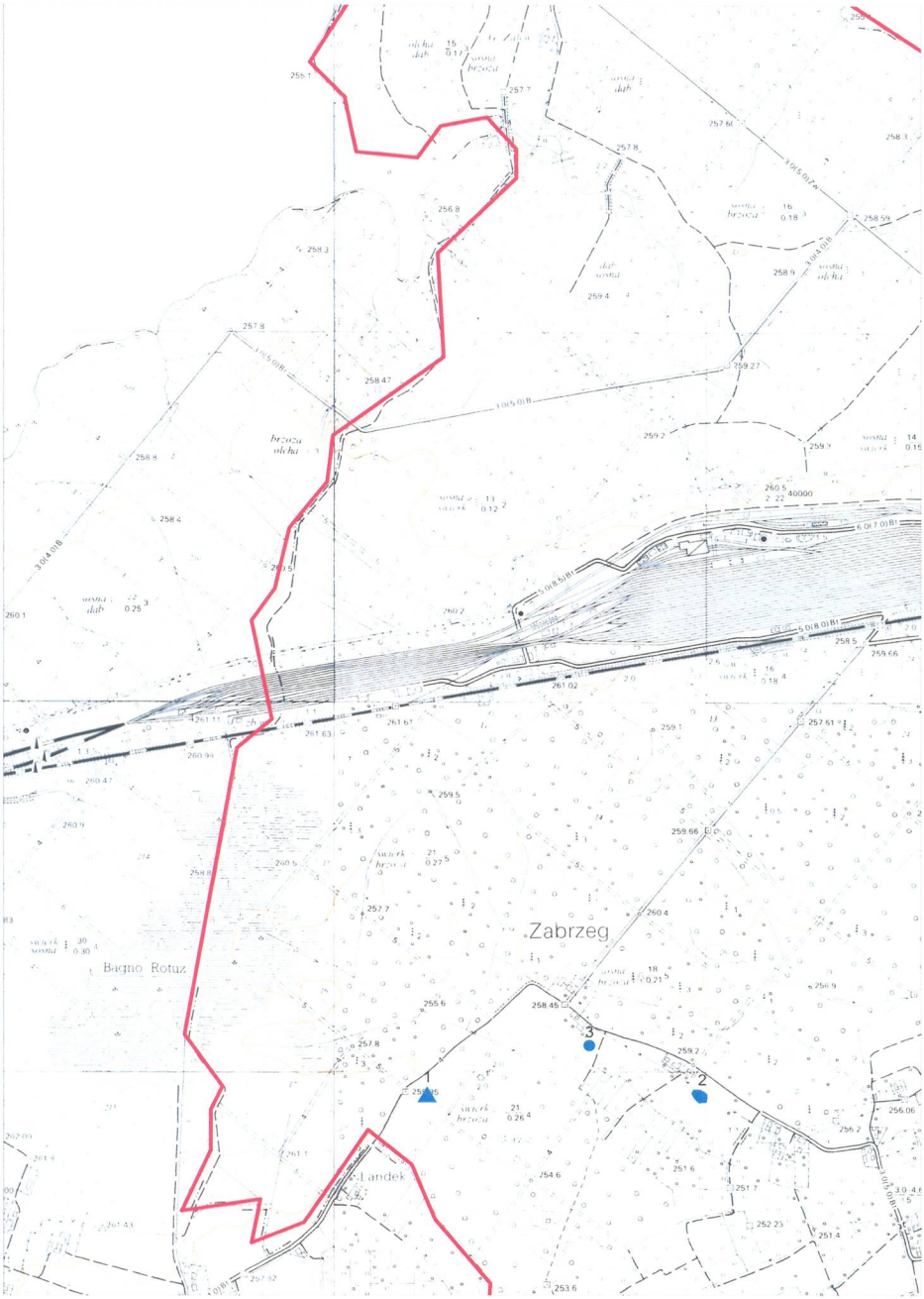
MAPA 3

Staw Duży Rontok
Staw Rontok Duży
PSZCZYNA
Wisła
Borki Drugie
Staw Rontok Mały
Staw Rontok
Staw Kopalniak
Borki Pierwsze
Staw Dębina Dolna
Os. Goczałkowice
22
Liszki-Nowe
Liszki-Stare
Liszki Stare
Wimarnia
Renardowice
20
CZECHOWICE
DZIEDZICE
Kępa
21
Dziedzice
0
1 km

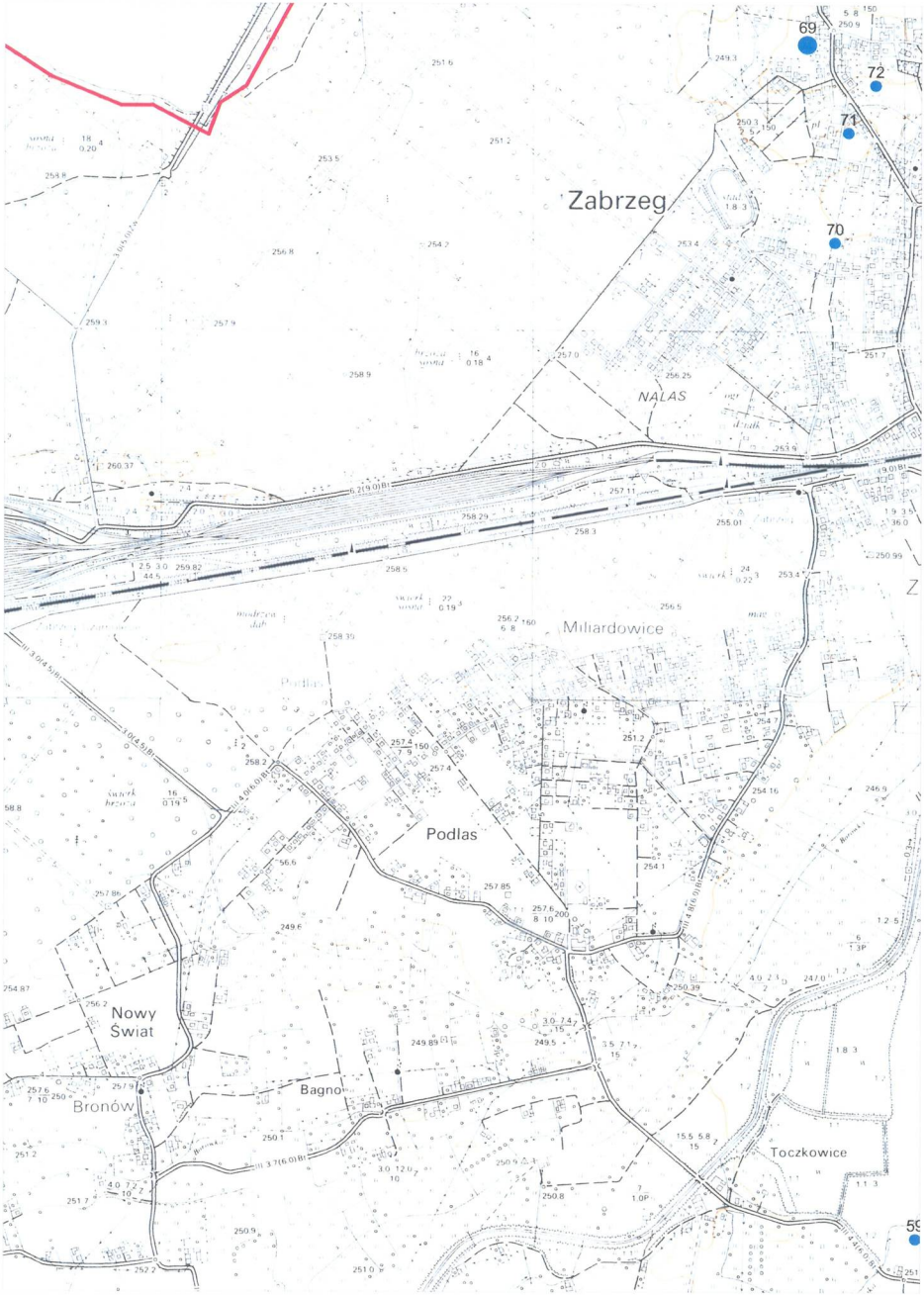
MAPA 4

Babiok
Łęgi
Wisła
Łyżnik
Potoczny
Podedwór
Gałuszkowice
Aleja Kaniowska
Dwór
Kaniów
Żebracze
Kolonia Żebracze
Jakubowice
Opiekun
Ochmanowiec
Grabowice
CZE(OWICE - DZIEDZICE
0
1 km

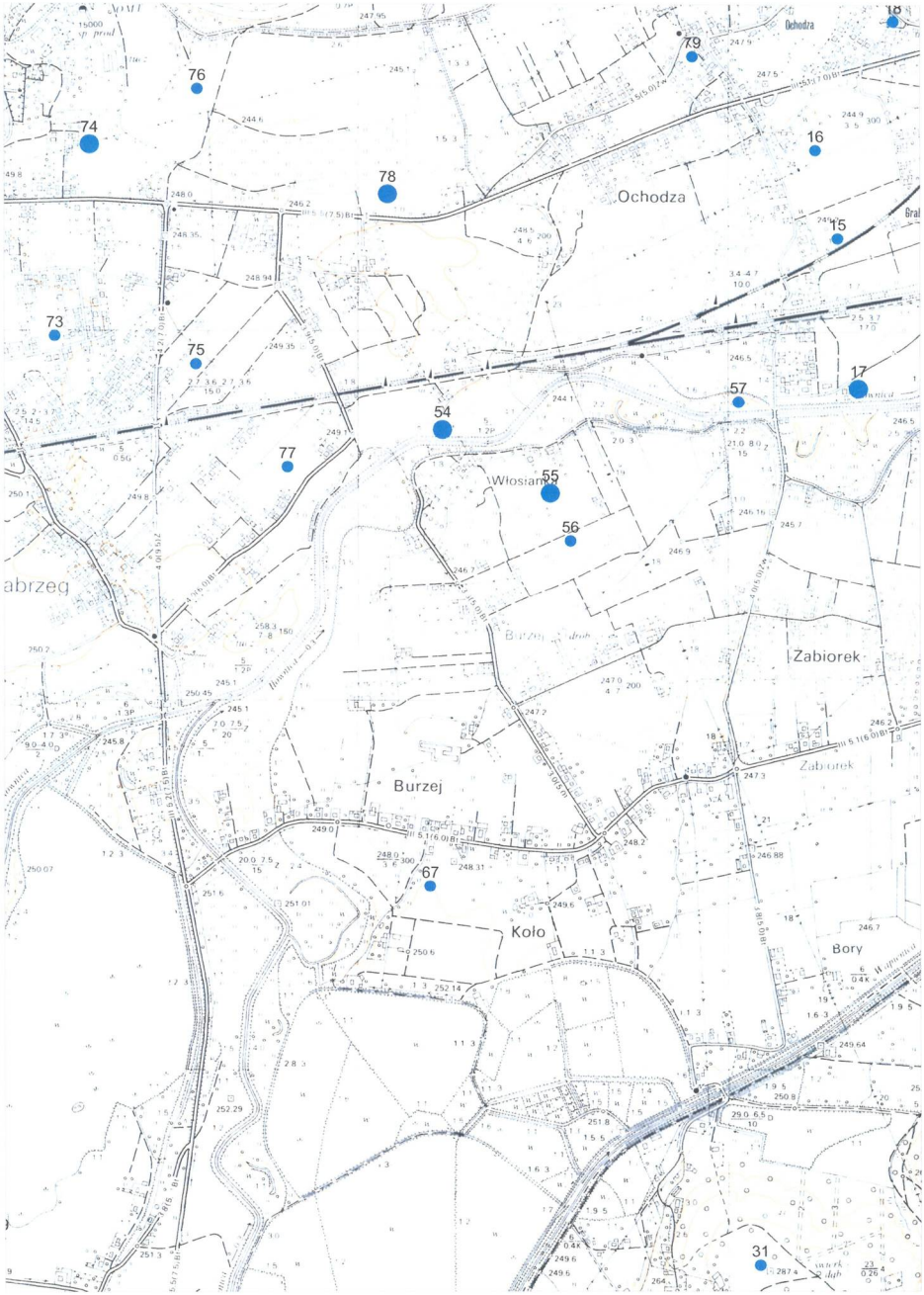
MAPA 5

MAPA 6

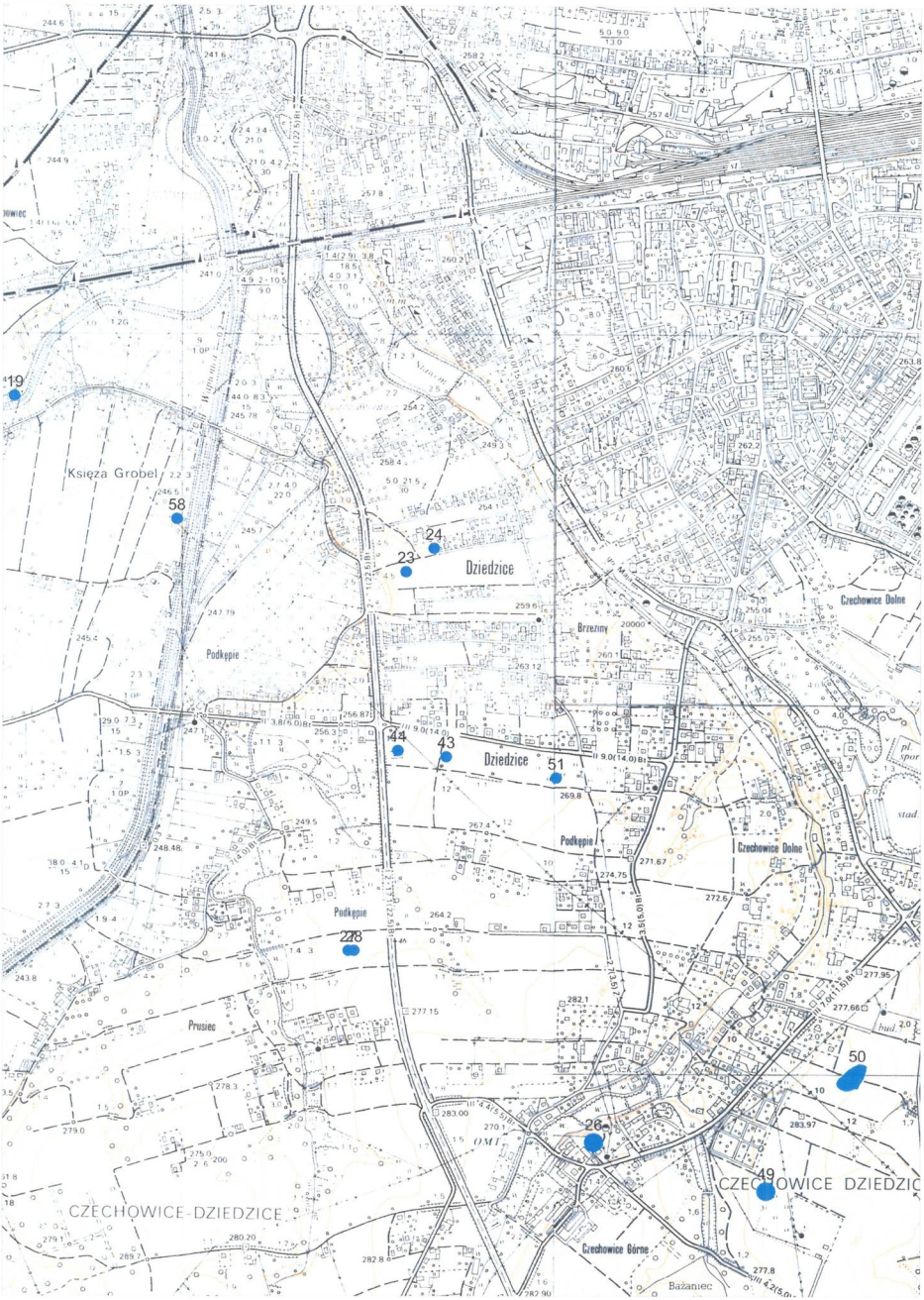

69
72
71
70
Zabrzeg
NALAS
Miliardowice
Podlas
Nowy
Świat
Bronów
Bagno
Toczkowice
0
1 km

MAPA 7

Ochodza
Włostan
Zabiorek
Zabiorek
Burzej
Koło
Bory
abrzeg
18
79
76
74
78
16
15
73
75
17
57
54
77
55
56
67
31

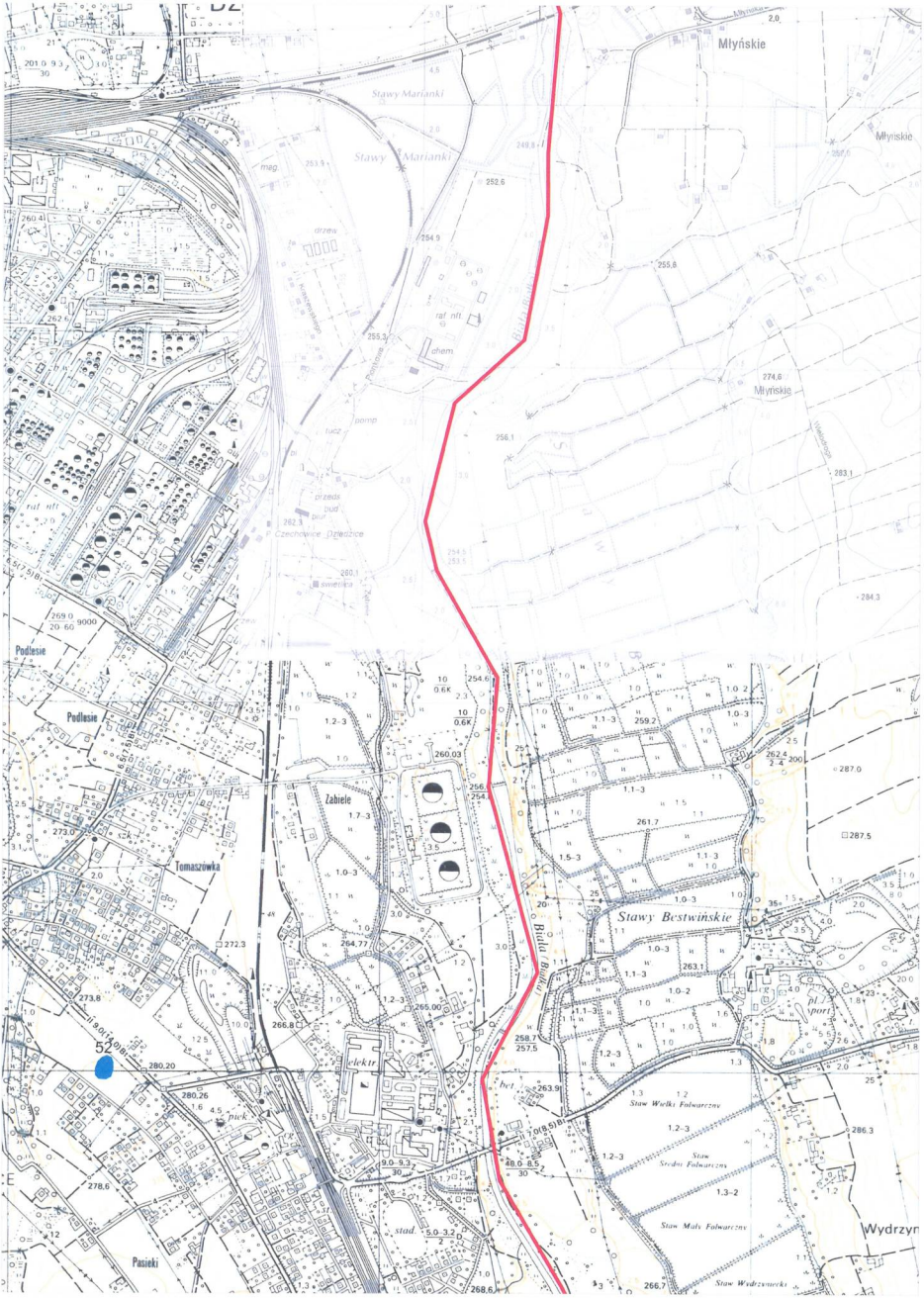
0 1 km

MAPA 8

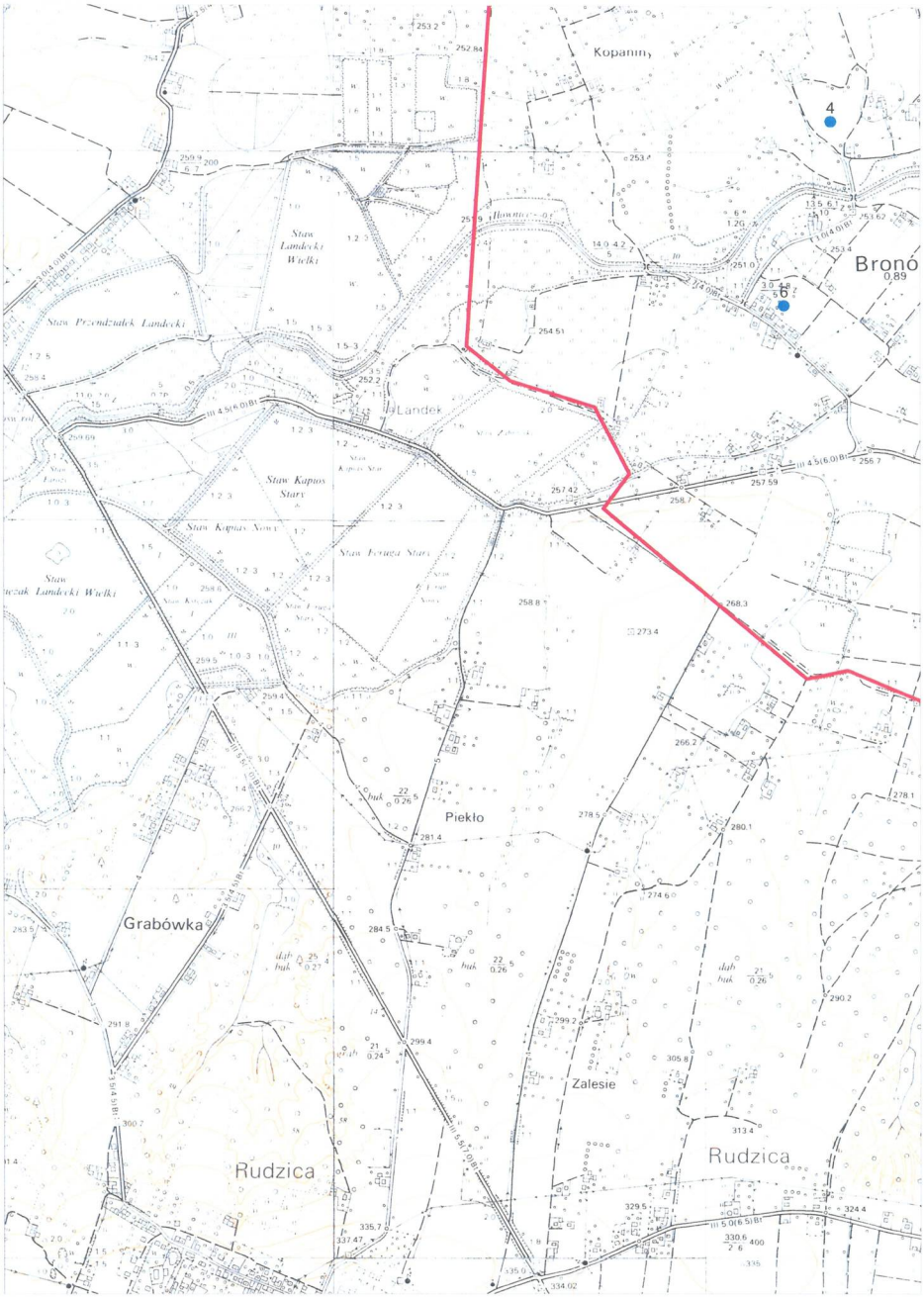

19
Księża Grobel
58
24
23
Dziedzice
Czechowice Dolne
Brzeziny
Podkępie
44
43
Dziedzice
51
Podkępie
Czechowice Dolne
Podkępie
228
Prusiec
50
26
49
CZECHOWICE-DZIEDZICE
CZECHOWICE DZIEDZIC
Czechowice Górne
Bażaniec

0 1 km

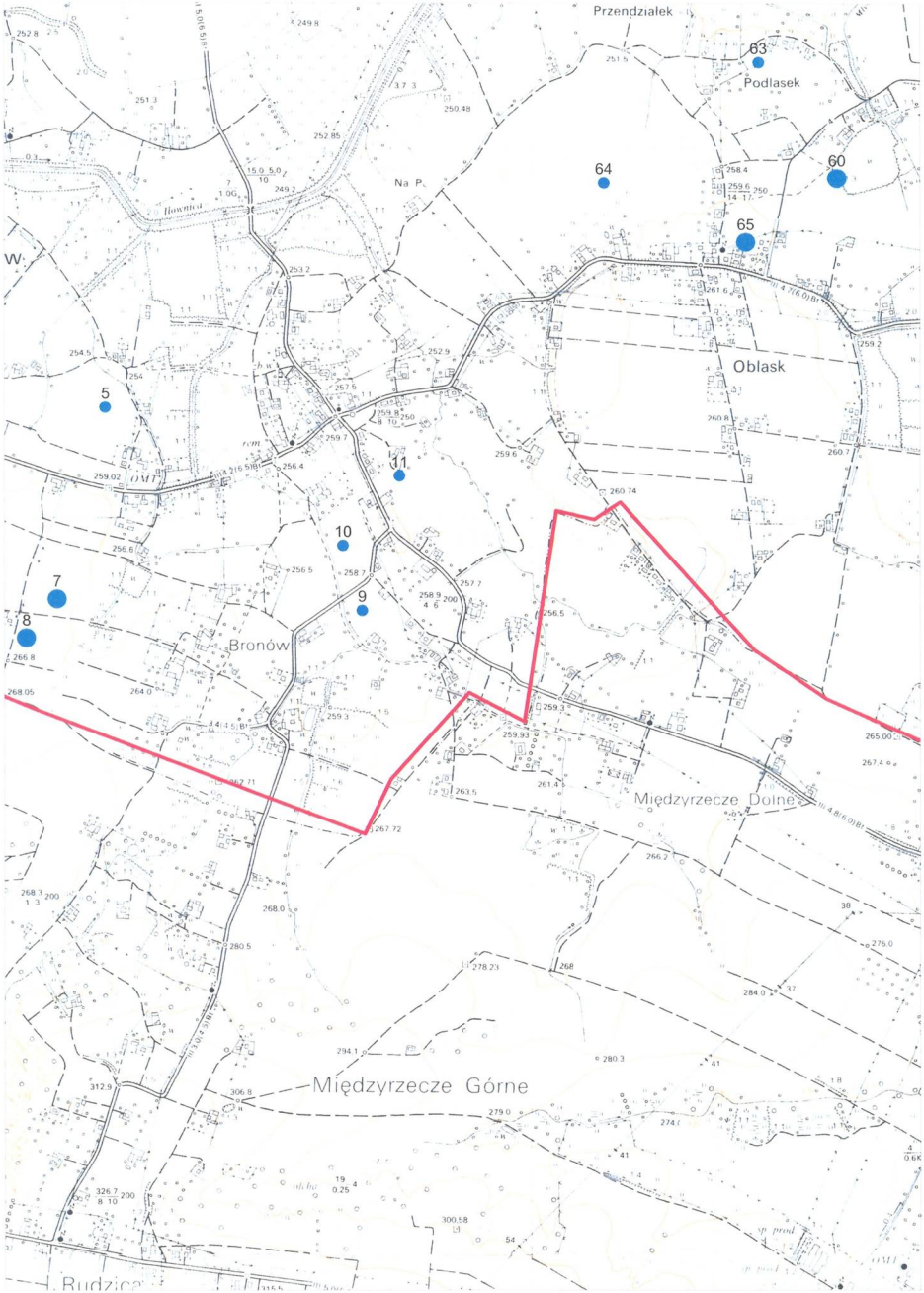
MAPA 9

Młyńskie
Stawy Marianki
Podlesie
Zabiele
Tomaszówka
Stawy Bestwińskie
Budy Bar.
Pasieki
Wydrzyn
0
1 km

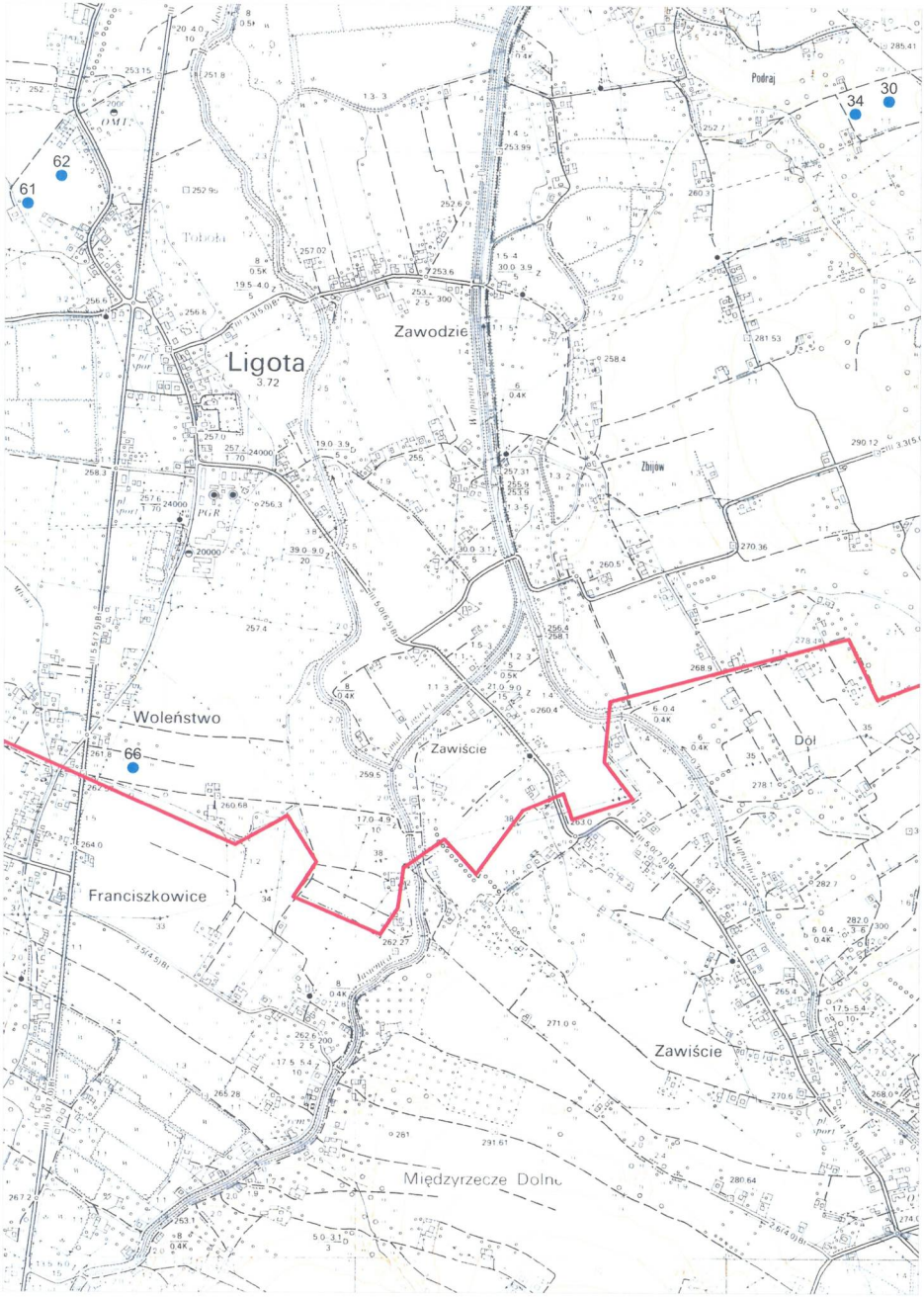
MAPA 10

Kopaniny
4
5
Bronó
0,89
Staw Landecki Wielki
Staw Przedzialek Landecki
Landek
Staw Kapias Stary
Staw Kapias Nowy
Staw Ferniga Stary
Piekło
Grabówka
Zalesie
Rudzica
Rudzica
0
1 km

MAPA 11

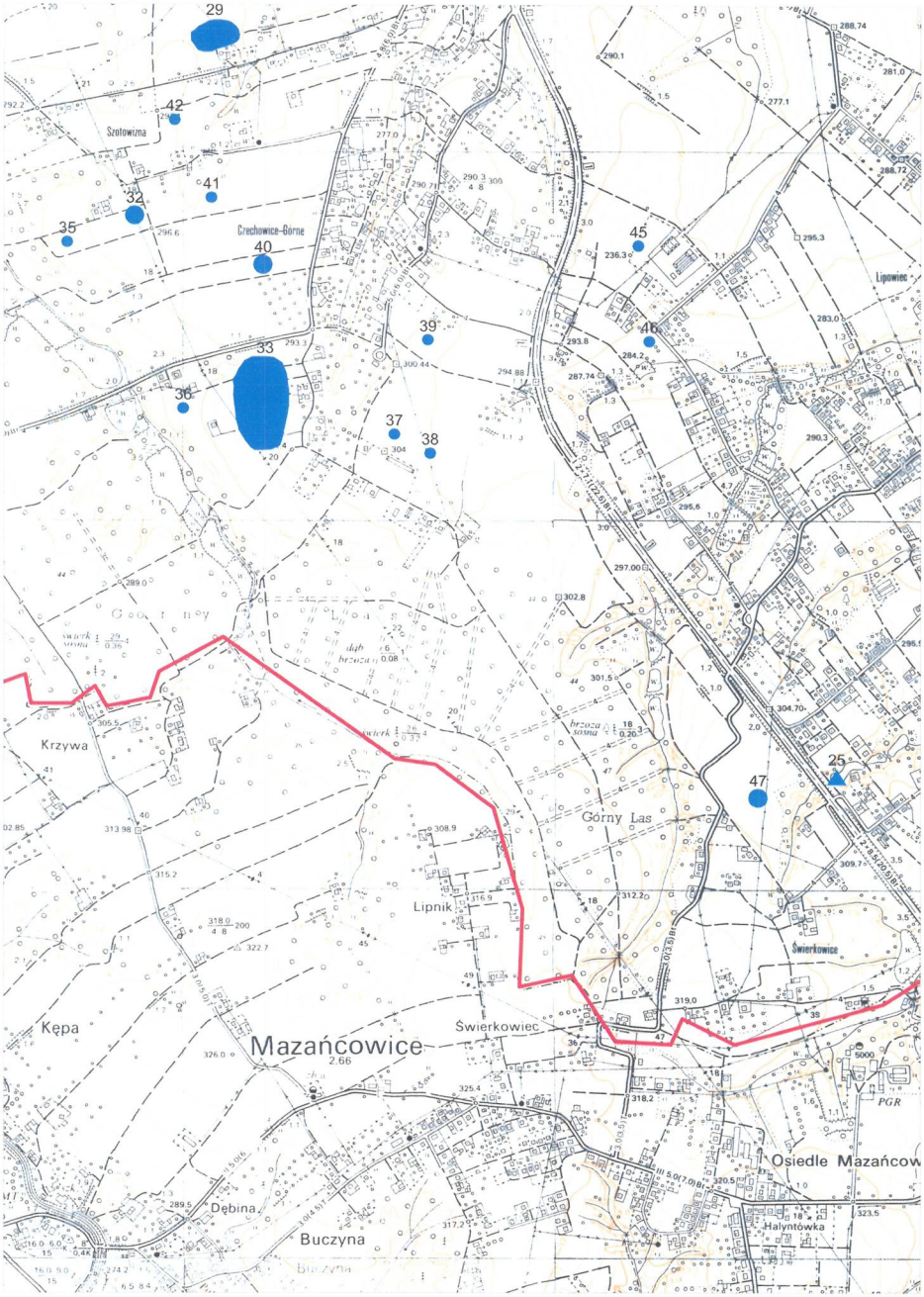

Przendziałek
63
Podlasek
64
60
65
Na P.
Oblask
5
11
10
7
9
8
Bronów
Międzyrzecze Dolne
Międzyrzecze Górne
Rudzica
0
1 km

MAPA 12

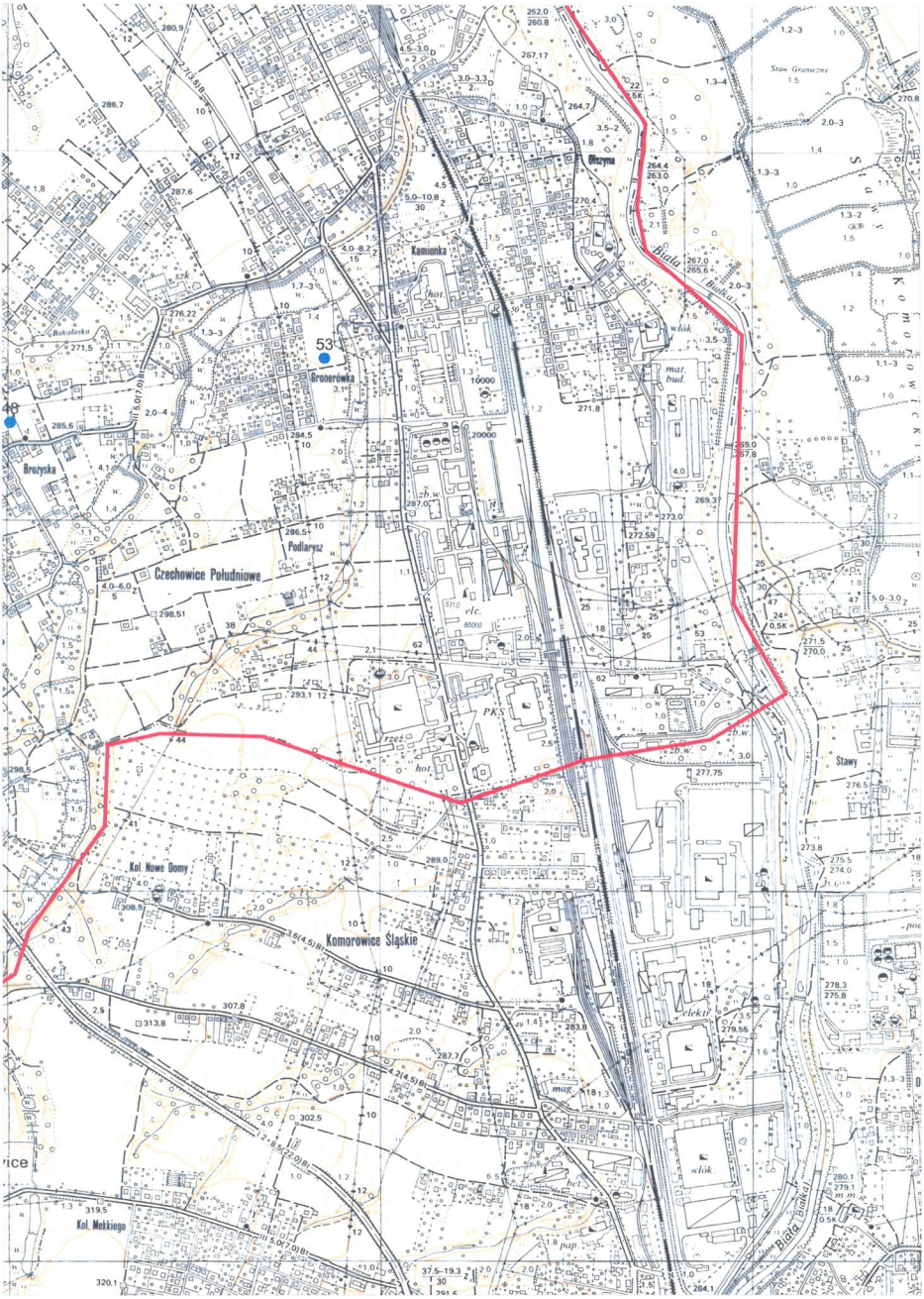

62
61
34
30
Podraj
Ligota
3.72
Zawodzie
Zbijow
Woleństwo
66
Zawiście
Dół
Franciszkowice
Zawiście
Międzyrzecze Dolne

0 1 km

MAPA 13

29
42
Szotowizna
41
32
35
Czechowice-Górne
40
45
Lipowiec
39
46
33
36
37
38
Krzywa
Górny Las
25
47
Lipnik
Świerkowice
Kępa
Mazańcowice
2.66
Świerkowiec
PGR
Osiedle Mazańcow
Dębina
Buczyna
Halyntówka
0
1 km

MAPA 14

Brzyska
Podlaysz
Czechowice Południowe
Kol. Nowe Domy
Komorowice Śląskie
Kol. Metkiego
Bronerówka
Kamionka
Olszyna
Stawy
Biała
Biała Bialska
53
46
0
1 km

MAPA 15